



ΧΑΡΟΚΟΠΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΤΜΗΜΑ ΟΙΚΙΑΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΟΙΚΟΛΟΓΙΑΣ

ΟΙ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΕΣ ΤΕΧΝΕΣ ΚΑΙ ΤΑ
ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΑ ΣΤΟΝ ΝΟΜΟ ΞΑΝΘΗΣ



Τριμελής επιτροπή

Ε. Γεωργιτσογιάννη

Ε. Θεοδωροπούλου

Ρ. Μητούλα

TONIA ΆNNA

A.M.: 20148

Επιβλέπουσα καθηγήτρια: **κ. Ε. Γεωργιτσογιάννη**

ΑΘΗΝΑ 2005

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	3
1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ	6
2.ΓΕΝΙΚΑ ΓΙΑ ΤΙΣ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΕΣ ΤΕΧΝΕΣ ΚΑΙ ΤΑ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΑ	12
2.1 Στην Ελλάδα	12
2.2 Στην Ξάνθη	18
2.3 Ο συντεχνιακός θεσμός	21
3. ΟΙ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΕΣ ΤΕΧΝΕΣ ΚΑΙ ΤΑ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΑ ΣΤΗΝ ΞΑΝΘΗ	24
3.1 ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΑ ΠΟΥ ΔΕΝ ΑΣΚΟΥΝΤΑΙ ΣΗΜΕΡΑ	24
3.1.1 Ο αγγειοπλάστης.....	24
3.1.2 Ο αμπατζής και ο ράφτης	29
3.1.3 Ο βαρελάς	32
3.1.4 Ο βυρσοδέψης.....	34
3.1.5 Ο γιαουρτάς και ο γαλατάς.....	38
3.1.6 Ο γουναράς	40
3.1.7 Ο καμπανοποιός.....	42
3.1.8 Ο καρβουνιάρης.....	45
3.1.9 Ο καροποιός.....	49
3.1.10 Ο κινηματογραφιστής.....	53
3.1.11 Ο μαρμαράς	55
3.1.12 Ο μπογιατζής.....	59
3.1.13 Ο μυλωνάς	61
3.1.14 Ο νερουλάς	65
3.1.15 Ο ομπρελοποιός	67
3.1.16 Ο παπλωματάς	68
3.1.17 Ο πεταλωτής	69
3.1.18 Ο σαγματοποιός.....	71
3.1.19 Ο σαμαρτζής	74
3.1.20 Ο σαρωθροποιός	79
3.1.21 Η υφάντρια.....	83
3.1.22 Ο χανιτζής.....	94
3.2 ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΑ ΠΟΥ ΑΣΚΟΥΝΤΑΙ ΣΗΜΕΡΑ	98
3.2.1 Ο ζαχαροπλάστης	98
3.2.2 Ο καλαθοπλέκτης.....	101
3.2.3 Η κεντήστρα.....	104
3.2.4 Ο κηροπλάστης.....	108

3.2.5 Ο κουλουρτζής, ο καστανάς και ο σαλεπιτζής	113
3.2.6 Ο μπαρμπέρης και ο λούστρος	115
3.2.7 Ο ξυλουργός	117
3.2.8 Ο παγωτατζής	123
3.2.9 Ο σιδεράς	125
3.2.10 Ο στραγαλοποιός	129
3.2.11 Ο υποδηματοποιός	132
3.2.12 Ο χαλκουργός	135
4. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ	140
4.1 Συμπεράσματα	140
4.2. Προτάσεις	142
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	147
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ.....	151
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι – ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ.....	152
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΙΙ - ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ	237

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η παρούσα πτυχιακή εργασία εκπονήθηκε στα πλαίσια του μαθήματος «Πολιτισμικά Θέματα» και εντάσσεται στο ευρύτερο πλαίσιο των θεμάτων που άπτονται στο γνωστικό αντικείμενο της επιστήμης της Οικιακής Οικονομίας και Οικολογίας. Το αντικείμενο της είναι η καταγραφή και η παρουσίαση των παραδοσιακών επαγγελμάτων και τεχνών του νομού Ξάνθης. Τα επαγγέλματα και οι τέχνες που παρουσιάζονται και μελετώνται είναι εκείνα που υπάρχουν ακόμα αλλά και εκείνα που κάποτε υπήρξαν αλλά έπαψαν να υφίστανται στις μέρες μας, για διάφορους λόγους.

Το περιεχόμενο της πηγάζει από το ενδιαφέρον μου για θέματα σχετικά με την παράδοση και τον πολιτισμό μας. Επίσης πολύ σημαντικό ρόλο στην επιλογή του συγκεκριμένου θέματος έπαιξε και η αγάπη μου για τον τόπο καταγωγής μου, την Ξάνθη, αλλά και η θέληση μου να συμβάλω στην διαίωνιση του πολιτισμού και της παράδοσης της.

Στόχος της μελέτης του θέματος αυτού είναι να καταγραφούν οι ιστορικές αυτές μνήμες αλλά και να χρησιμοποιηθούν ως εφόδιο από τις επόμενες γενιές. Έτσι λοιπόν βασισόμενη σε έρευνα με συνεντεύξεις από παραδοσιακούς επαγγελματίες, που αποτελούν τη ραχοκοκαλιά της μελέτης, αλλά και μέσα από μελέτη σχετικής βιβλιογραφίας συγκεντρώσαμε στοιχεία για τα παραδοσιακά επαγγέλματα και τον τοπικό πολιτισμό της Ξάνθης.

Η μελέτη ξεκινά με μία αναφορά στην ιστορία της περιοχής. Η επόμενη ενότητα αναφέρεται στα παραδοσιακά επαγγέλματα και τις τέχνες, αρχικά στην Ελλάδα και έπειτα στην Ξάνθη συγκεκριμένα. Και στις δύο περιπτώσεις αναλύεται η ιστορία των επαγγελμάτων και τεχνών, τα χαρακτηριστικά τους και οι λόγοι που συνέβαλλαν στην ανάπτυξη και διατήρηση τους. Ακόμα γίνεται μία σύντομη αναφορά στον συντεχνιακό θεσμό περιγράφοντας τον τρόπο που αυτός εξελίχθηκε με το πέρασμα των χρόνων αλλά και τους λόγους που ώθησαν στην δημιουργία των συντεχνιών και την εξέλιξη τους.

Στη συνέχεια περιγράφονται και αναλύονται τα παραδοσιακά επαγγέλματα και οι τέχνες που αναπτύχθηκαν στην Ξάνθη. Αυτά διακρίνονται σε όσα δεν υφίστανται στις μέρες μας αλλά αναπτύχθηκαν παλαιότερα και έπειτα σε αυτά που συνεχίζουν να ασκούνται ακόμα. Αυτά παρόλο που υπάρχουν μέχρι σήμερα έχουν

πολλές πιθανότητες να εκλείψουν σύντομα. Μερικά από αυτά παρέμειναν αναλλοίωτα στο πέρασμα των χρόνων άλλα πάλι υιοθέτησαν στοιχεία της σύγχρονης εποχής διατηρούν όμως την παραδοσιακή τους μορφή. Και στις δύο περιπτώσεις η μελέτη τους ακολουθεί την παρακάτω σειρά. Αρχικά δίνονται τα γενικά στοιχεία που αφορούν την ιστορία του εκάστοτε επαγγέλματος ή τέχνης καθώς και στοιχεία για τον επαγγελματία. Έπειτα περιγράφονται τα εργαλεία και οι πρώτες ύλες που χρησιμοποιούνται. Στη συνέχεια γίνεται περιγραφή της διαδικασίας που ακολουθεί κάθε τεχνίτης προκειμένου να παράγει τα προϊόντα του. Τέλος περιγράφονται οι διάφορες συνήθειες των επαγγελματιών καθώς και ο τρόπος πληρωμής τους.

Στο τελευταίο κεφάλαιο υπάρχουν κάποια γενικά συμπεράσματα καθώς και προτάσεις, προκειμένου να πραγματοποιηθεί ο στόχος της παρούσας πτυχιακής μελέτης. Στο τέλος παραθέτονται δύο παραρτήματα. Το πρώτο αφορά στις συνεντεύξεις που πάρθηκαν από την ίδια, διατηρώντας την μορφή με την οποία μας δόθηκαν, ενώ στο δεύτερο παρουσιάζεται φωτογραφικό υλικό, το οποίο συλλέχθηκε από την ίδια αλλά και από άλλα συγγράμματα. Θα πρέπει να σημειώσω ότι δεν υπήρξαν δυσκολίες κατά την συλλογή των συνεντεύξεων και ακόμα και οι πιο δύσπιστοι, συνήθως συνταξιούχοι επαγγελματίες που διατηρούσαν ακόμα μαγαζιά, τελικά δέχτηκαν, με δική τους πρωτοβουλία, να μου δώσουν τις πληροφορίες.

Κλείνοντας θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά την επιβλέπουσα κ. Ευαγγελία Γεωργιτσογιάννη, επίκουρη καθηγήτρια, για την έγκριση της και την ώθηση της να ασχοληθώ με το συγκεκριμένο θέμα καθώς και για την καθοδήγηση της καθ' όλη την διάρκεια της συλλογής των στοιχείων. Επίσης θα πρέπει να ευχαριστήσω και τα άλλα δύο μέλη της επιτροπής, την κ. Ελένη Θεοδωροπούλου καθώς και την κ. Ρόιδα Μητούλα.

Επίσης θα ήθελα να ευχαριστήσω θερμά όλους όσους μου παραχώρησαν συνέντευξη. Χωρίς αυτούς δεν θα μπορούσα να προχωρήσω στην ολοκλήρωση της παρούσας μελέτης. Ευχαριστώ επίσης τον κ. Συμεωνίδη Αναστάσιο για την βοήθεια που μου έδωσε προκειμένου να με φέρει σε επαφή με τους σε τους συνεντευξιαζόμενους. Ακόμη ευχαριστώ το προσωπικό του ΠΑ.ΚΕ.ΘΡΑ. για την καθοδήγηση τους, το προσωπικό της Δημόσιας Βιβλιοθήκης Ξάνθης, για την παραχώρηση των βιβλίων τους, καθώς και την βιβλιοθήκη του Χαροκοπείου Πανεπιστημίου. Ακόμα πρέπει να ευχαριστήσω θερμά τις υπαλλήλους στη βιβλιοθήκη του μουσείου Μπενάκη καθώς και την υπάλληλο στην Εταιρία Θρακικών

Μελετών, για την άμεση εξυπηρέτηση τους και τις διευκολύνσεις που μου προσέφεραν σχετικά με το δανεισμό των βιβλίων.

Τέλος θα ήθελα να ευχαριστήσω την οικογένεια μου και ιδιαίτερα τη μητέρα μου, για την υποστήριξη τους και το κουράγιο που μου έδωσαν.

Ελπίζω ότι το σύγγραμμα αυτό θα βοηθήσει στην καταγραφή της παράδοσης και του πολιτισμού του τόπου μου. Ακόμα ελπίζω να βοηθήσει τις νεότερες γενιές να γνωρίσουν και να αγαπήσουν αυτήν την τοπική παράδοση. Άλλωστε όλοι θα πρέπει να γνωρίζουμε το παρελθόν μας και την πολιτιστική μας κληρονομιά.

Τόνια Άννα

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΙΣΤΟΡΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Ο νομός Ξάνθης είναι ο δυτικότερος από τους τρεις νομούς της Θράκης. Εκτείνεται από τον ποταμό Νέστο μέχρι τη λίμνη Βιστονίδα και από το Θρακικό πέλαγος έως τα βουνά της Ροδόπης. Έχει περίπου εκατόν ογδόντα οικισμούς και η ορεινή περιοχή του θεωρείται από πολλούς ως η πιο πυκνοκατοικημένη της χώρας. Πρωτεύουσα του νομού είναι η ομώνυμη πόλη η οποία έχει 60.000 κατοίκους, σύμφωνα με τα στοιχεία της τελευταίας απογραφής. Η πόλη είναι κτισμένη 60 μ. από την θάλασσα και απέχει από την Αθήνα 724 χλμ. και από την Θεσ/νίκη 220 χλμ.¹

Η Ξάνθη φαίνεται ότι ήταν ιδιαίτερα γνωστή ήδη από την αρχαιότητα. Όπως δείχνουν τα αρχαιολογικά ευρήματα, που βρέθηκαν στις περιοχές της Διομήδειας και της Μάνδρας, κατοικήθηκε από τη νεολιθική εποχή. Σύμφωνα επίσης και με άλλες ιστορικές μαρτυρίες, υπήρχαν σε αυτήν οι Θρακικές φυλές των Βιστόνων, των Σαπαίων, των Τραυσών, των Δίων, των Βεσσών και των Σατρών.² Η Ξάνθη υπέστη τις επιδρομές πολλών λαών όπως οι Σλάβοι, οι Ούννοι, οι Γότθοι, οι Άβαροι και οι Σελτζούκοι Τούρκοι.³ Ο Εκαταίος αναφέρει έναν θρακικό λαό τον οποίο ονομάζει Ξάνθους. Επίσης ο Στράβων, στο έργο του << Γεωγραφικά >>, αναφέρει μία πόλη με το όνομα Ξάνθεια, η οποία σημείωσε αξιόλογη πρόοδο μέχρι τη βυζαντινή εποχή.⁴ Η αναφορά όμως που κάνει ο Στράβων δεν θεωρείται τελείως αξιόπιστη διότι δεν περιλαμβάνεται σε κείμενο αλλά σε επιτομή.⁵ Η Ξάνθη ή Ξάνθεια αναφέρεται με αυτό το όνομα από το 879μ.Χ. Τότε ήταν ένα μικρό χωριό που σταδιακά πέρασε από όλες τις επιδρομές, καταστροφές, συγκρούσεις και εμφύλιες συρράξεις. Η ονομασία της πόλης, σύμφωνα με μία εκδοχή, οφείλεται στο όνομα του Ξάνθου, του αλόγου

¹ Π. Α. Γεωργαντζής, *Ξάνθη η κυρά της Θράκης*, Εργοστάσιο Γραφικών Τεχνών ΣΕΒΑΘ Α.Β.Ε., Ξάνθη 1991, σ. 7

² Ο.π., σ. 9

³ Π. Σγουρίδης, *Θράκης προβληματισμοί στο κατώφλι του 21^{ου} αιώνα*, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 2000, σ. 81

⁴ Σπ. Ζεχερλή, *Η Θράκη από τους αρχαίους χρόνους μέχρι σήμερα*, Παρ. Θ. Χατζηαποστόλου, Θεσσαλονίκη 1976, σ.68

⁵ Στ. Κυριακίδου, *Περί την ιστορίαν της Θράκης, Ο ελληνισμός των σύγχρονων Θρακών*, Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου Αίμου, Θεσσαλονίκη 1993, σ.30

του Διομήδη, ο οποίος ήταν μυθικός βασιλιάς της περιοχής αυτής. Κατ' άλλους το όνομα αυτό προέρχεται από το όνομα που είχε μία από τις Αμαζόνες.⁶

Ο Τήρης, βασιλιάς των Οδρυσών Θρακών, στα 470 - 460 π.Χ.,⁷ ίδρυσε ένα ισχυρό θρακικό κράτος, το βασίλειο των Οδρυσών, ενώνοντας για πρώτη φορά υπό την εξουσία του πολλά θρακικά φύλα. Το κράτος του περιελάμβανε όλη την Αν. Θράκη και άλλες περιοχές ως τον Δούναβη. Οι επόμενοι βασιλείς φρόντισαν να δεχτούν τους μεικτούς γάμους και να διαδώσουν την ελληνική θρησκεία, τη γλώσσα και την ελληνική τέχνη. Όλα αυτά οδήγησαν στον εξελληνισμό των υπηκόων τους.⁸

Επίσης σύμφωνα με τον Όμηρο στην περιοχή ανάμεσα στον Έβρο και στην λίμνη Βιστωνίδα υπήρχε αναπτυγμένη μεταλλουργία χρυσού και αργύρου. Τον 7ο αιώνα π.Χ. ιδρύθηκαν στα παράλια της Θράκης οι πρώτες ελληνικές αποικίες, μεταξύ των οποίων και τα Άβδηρα. Η νέα αυτή αποικία αναπτύχθηκε σε ισχυρή πόλη-κράτος και τα όριά της εκτεινόταν από τον Νέστο ως την λίμνη Βιστωνίδα. Σπουδαίοι Αβδηρίτες ήταν ο σοφιστής Πρωταγόρας, οι φιλόσοφοι Λεύκιππος και Ανάξαρχος, ο ποιητής Νικάνετος και ο μεγάλος φιλόσοφος ο Δημόκριτος. Επί Μ. Αλεξάνδρου αλλά και επί των διαδόχων του εδραιώθηκε η μακεδονική κυριαρχία στη Θράκη αλλά και στην περιοχή της Ξάνθης ειδικότερα και έτσι συνεχίστηκε η εγκατάσταση πληθυσμών από άλλες ελληνικές πόλεις. Οι Μακεδόνες βοήθησαν πολύ στη διάδοση του ελληνικού πολιτισμού στη γύρω περιοχή της Ξάνθης.⁹

Τον 4ο αιώνα μ.Χ, στο πλαίσιο της αναδιοργάνωσης της επαρχιακής διοίκησης του ρωμαϊκού κράτους, η περιοχή της σημερινής Ξάνθης εντάχθηκε στην επαρχία της Ροδόπης. Η Θράκη και κυρίως η Ξάνθη γνώρισαν μεγάλη ακμή, όταν ο Μεγάλος Κωνσταντίνος μετέφερε την πρωτεύουσα του ρωμαϊκού κράτους στην Κωνσταντινούπολη. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα πολλοί λαοί να επιτεθούν στην περιοχή. Έτσι ο Ιουστινιανός, την εποχή της αυτοκρατορίας του, προχώρησε στην ανοικοδόμηση των τειχών των πόλεων αυτών. Το πιο τραγικό όμως για την περιοχή αυτή υπήρξαν οι συγκρούσεις ανάμεσα στα βυζαντινά στρατεύματα.¹⁰ Στα 1207 υποτάχθηκε στους Φράγκους οι οποίοι καθιέρωσαν το φεουδαρχικό σύστημα κατά τα

⁶ Ν. Γερμαντζίδης, *Ματιές στην Παλιά Πόλη και στην ιστορία του τόπου μας*, Πολιτιστικό Αναπτυξιακό Κέντρο Θράκης, Ξάνθη 1993, σ.19

⁷ *Θράκη σταυροδρόμι των Ελλήνων*, Εκδόσεις Αδάμ, Αθήνα 2000, σ. 29

⁸ Γ. Βογιατζής & Ε. Κοκκίνη, *Ν. Ξάνθης, Ο Θησαυρός της Θράκης*, Νομαρχία Ξάνθης, Ξάνθη 2002, σ. 6

⁹ *Ο.π.*, σ. 7

¹⁰ Θ. Μουσόπουλος, *Αγώνες της Θράκης για ελευθερία*, Ξάνθη 1987, σ. 17

δυτικά πρότυπα. Από το 1224 έως και τον θάνατο του Βούλγαρου τσάρου Ιωάννη Ασάν Β΄, το 1241, η Ξάνθη, σε αντίθεση με την υπόλοιπη Ελλάδα, ήταν κάτω από βουλγάρικη κατοχή. Αργότερα, γύρω στα 1320 η Ξάνθη έγινε επισκοπή και αργότερα Μητρόπολη. Εξαιτίας αυτών που γίνονταν το 1321, δηλαδή των εμφύλιων συρράξεων μεταξύ του Ανδρόνικου Β΄ και του Ανδρόνικου Γ΄, οι Οθωμανοί Τούρκοι μπόρεσαν να κατακτήσουν την περιοχή στο διάστημα 1361-1385. Ενώ πιο πριν, το 1347 έως το 1352, η Ξάνθη κατακτάται από το Καντακουζηνό.¹¹

Οι Οθωμανοί έφεραν από τα βάθη της Μικράς Ασίας μουσουλμάνους και τους εγκατέστησαν στην Γενισέα, ενώ η Ξάνθη και το Ωραίο αποτελούσαν ελληνικά χριστιανικά κέντρα.¹² Η Γενισέα από τον 16^ο αιώνα θεωρείται πρωτεύουσα του Νομού, παρόλο που έχει λιγότερο πληθυσμό από την Ξάνθη. Προφανώς ο λόγος που καθιερώθηκε ως πρωτεύουσα ήταν ότι αποτελούνταν αποκλειστικά από μουσουλμανικές οικογένειες.¹³ Σύμφωνα με τα τουρκικά αρχεία, η Ξάνθη ήταν μια καθαρά χριστιανική και ελληνική κωμόπολη που αποτελούνταν από 606 ελληνικές οικογένειες και 44 μουσουλμανικές.¹⁴ Η Ξάνθη όμως στα τελευταία χρόνια της Τουρκοκρατίας απέκτησε ξανά σπουδαιότητα και κατόρθωσε να αναπτύξει την οικονομία της. Έγινε επίσης γνωστή ήδη από τον 18ο αιώνα για τα εξαιρετικής ποιότητας αρωματικά καπνά της εξάγοντάς τα σε πολλές χώρες. Ο ορεινός πληθυσμός της Ξάνθης, οι γνωστοί με το όνομα Πομάκοι, οι οποίοι ζούσαν κοντά στην οροσειρά της Ροδόπης εξισλαμίστηκαν, γύρω στα τέλη του 17ου αιώνα, όμως διατήρησαν πολλά ήθη και έθιμά τους.¹⁵ Εκτός από τους Πομάκους, στην περιοχή μετακινήθηκαν πληθυσμοί από τα Μαδεμοχώρια της Χαλκιδικής και το Σαμάκοβο της Βουλγαρίας αλλά και από την περιοχή των Ιωαννίνων, οι οποίοι εγκαταστάθηκαν στην Γενισέα.¹⁶

Η Ξάνθη καταστράφηκε από δύο μεγάλους σεισμούς, το 1829, αλλά το 1830 άρχισε η ανοικοδόμηση της από δυτικομακεδόνες μαστόρους. Από το 1860 αναπτύχθηκε και η Δημογεροντία Ξάνθης. Το 1870, ύστερα από πυρκαγιά της Γενισέας, όλες οι υπηρεσίες μεταφέρθηκαν στην Ξάνθη, που εκείνη την εποχή είχε

¹¹ *Θράκη, Ιστορικές και γεωγραφικές προσεγγίσεις*, Εκδόσεις «Επιστήμης Κοινωνία», Αθήνα 2000, σ. 105

¹² Ν. Γερμαντζίδης, *ό.π.*, σ. 19

¹³ *Θράκη, Ιστορικές και γεωγραφικές προσεγγίσεις*, *ό.π.*, σ.111

¹⁴ Π. Α. Γεωργαντζή, *ό.π.*, σ. 27

¹⁵ Γ. Βογιατζής, Ε. Κοκκίνη, *ό.π.*, σ.9

¹⁶ Στ. Ιωαννίδης, *Ξάνθη 1870-1940, Εικόνες και μαρτυρίες από την ιστορία της*, Αγροτικές Συνεταιριστικές Εκδόσεις, Ξάνθη 1990, σ.7

10.000 κατοίκους. Το γεγονός αυτό συνετέλεσε στην οικονομική της ανάπτυξη, στην οποία βοήθησε και η διάνοιξη της σιδηροδρομικής γραμμής κοντά στην πόλη, το 1891. Η πόλη που δημιουργήθηκε διαρθρωνόταν γύρω από την πλατεία Μητροπόλεως, στην οποία κατέληγαν οι βασικοί οδικοί άξονες της πόλης. Γύρω από πλατεία υπήρχαν και υπάρχουν ακόμα και σήμερα ο Ιερός Ναός του Τιμίου Προδρόμου (την Μητρόπολη), ο Μητροπολιτικός Οίκος, η Σχολή Ματσίνη, το Νηπιαγωγείο Στάλιου, κτήρια που στεγάζονταν διάφορα προξενεία και πολλά άλλα αρχοντικά καπνεμπόρων διαφόρων ρυθμών. Μεταβυζαντινοί ναοί, τζαμιά, αρχοντικά υπάρχουν και σε άλλες περιοχές της Παλιάς Πόλης. Νότια της πόλης, γύρω στα 1860, χτίστηκαν τα πρώτα συγκροτήματα εργοστασίων καπναποθηκών που αποτελούσαν μία συνοικία. Ιδιαίτερο στοιχείο της πόλης υπήρξαν τα χάνια από τα οποία δύο ή τρία διατηρούνται ως τις μέρες μας. Υπήρχαν επίσης πολλοί πολιτιστικοί σύλλογοι, οι οποίοι βοήθησαν την Ξάνθη να εξελιχθεί σε πολιτιστικό και οικονομικό κέντρο για την γύρω περιοχή.¹⁷

Μεγάλες κοινωνικοπολιτικές αλλαγές συνέβησαν στην Ξάνθη τόσο με τους Βαλκανικούς πολέμους όσο και με την πρώτη Βουλγαρική κατοχή.¹⁸ Στον 1^ο Βαλκανικό πόλεμο οι νικημένοι Τούρκοι, βάσει της συνθήκης του Λονδίνου (Μάρτιος 1913), παραχώρησαν τη Ξάνθη και ολόκληρη τη Δυτική Θράκη στη Βουλγαρία. Στις 13 Ιουλίου του 1913 ο ελληνικός στρατός, με το στρατηγό Λεοναρδόπουλο και την 9^η μεραρχία, πέρασε τον Νέστο και απελευθέρωσε την Ξάνθη και την περιοχή της. Όμως η Ξάνθη υποτάχθηκε και πάλι στους Βούλγαρους, με την συνθήκη του Βουκουρεστίου, στις 28 Ιουλίου του ίδιου χρόνου και της Κωνσταντινουπόλεως το Σεπτέμβριο του 1913.¹⁹ Έπειτα από 6 χρόνια, στις 4 Οκτωβρίου 1919, τα ελληνικά στρατεύματα ξανααπελευθερώνουν την Ξάνθη. Με την συνθήκη των Σεβρών, το 1920, ολόκληρη η Δυτική Θράκη περνάει και επίσημα στους Έλληνες.²⁰ Την πρώτη δεκαπενταετία μετά από το 1920 οι Ξανθιώτες αρχίζουν να αναπτύσσονται ραγδαία σε θέματα εκπαίδευσης, θρησκείας και οικογενειακού δικαίου. Σε αυτή την ανάπτυξη συνέβαλλαν σημαντικά και οι πρόσφυγες από την Ιωνία, τον Πόντο και την Ανατολική Θράκη, που εγκαταστάθηκαν στην Ξάνθη.²¹ Η

¹⁷ Γ. Βογιατζής, Ε. Κοκκίνη, ό.π., σ.10

¹⁸ Π. Σγουρίδης, ό.π., σ.81

¹⁹ *Θράκη σταυροδρόμι των ελλήνων*, ό.π., σ.31

²⁰ *Θράκη*, Γενική Γραμματεία Περιφέρειας Αν. Μακεδονίας-Θράκης, Εκδόσεις Ιδέα, Θεσσαλονίκη 1994, σ. 245

²¹ Στ. Ιωαννίδης, ό.π., σ. 7

ευημερία και η άνοδος της πόλης αναστάλθηκαν όμως και πάλι από τον Ελληνοϊταλικό πόλεμο, τους Γερμανούς, την Γερμανο-Βουλγαρική κατοχή και την εμφύλια σύρραξη. Το Σεπτέμβριο του 1944 έφυγαν οι Βούλγαροι και υπήρξε προσωρινή τοπική αυτοδιοίκηση του ΕΑΜ για ένα εξάμηνο.²² Την άνοιξη του 1945 η Ξάνθη απέκτησε και πάλι την ελευθερία της και προσαρτήθηκε στο ελληνικό κράτος. Όμως η ανασυγκρότηση της πόλης άρχισε μετά το 1950.²³ Συμπερασματικά η παρακμή της Ξάνθης οφείλεται ουσιαστικά στο Δεύτερο Παγκόσμιο πόλεμο, στην δεύτερη Βουλγαρική κατοχή αλλά κυρίως στην οριστική μεταφορά του οικονομικού κέντρου βάρους από την Κωνσταντινούπολη στην Αθήνα.²⁴

Το 1951 ο πληθυσμός της Ξάνθης ήταν 28.000 κατοίκους, ενώ 90.000 ήταν οι κάτοικοι σε όλο το νομό. Από τους κατοίκους όλου του νομού οι 52.000 ήταν Έλληνες πρόσφυγες από την Μ. Ασία και τον Πόντο και οι υπόλοιποι Μουσουλμάνοι, Τούρκοι και Πομάκοι.²⁵ Το 1976 ο πληθυσμός της Ξάνθης μειώθηκε σε 27.000 κατοίκους από τους οποίους οι 5.400 κάτοικοι είναι Μουσουλμάνοι, εξαιτίας της έντονης μετανάστευσης.²⁶

Σήμερα η πόλη της Ξάνθης διατηρεί την σπουδαιότητά της ως εμπορικό και πνευματικό κέντρο, με ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της την αρμονική συνύπαρξη του χριστιανικού και του μουσουλμανικού στοιχείου, καθώς και τη διατήρηση της Παλιάς Πόλης. Η Παλιά Πόλη πλαισιώνεται από τα μοναστήρια της Παναγίας της Αρχαγγελιώτισσας, της Παναγίας Καλαμούς με βυζαντινά και μεταβυζαντινά στοιχεία τα οποία διατηρεί ακόμα και καταφέρνει να τα συνδυάζει άψογα με τα σύγχρονα στοιχεία της πόλης.

Η Παλιά Πόλη άρχισε να ξαναχτίζεται μετά το 1830²⁷, είναι οργανωμένη σε γειτονιές, τους γνωστούς μαχαλάδες, όπως συνηθιζόταν κατά την παράδοση στις πόλεις της τουρκοκρατίας. Χριστιανοί, Μουσουλμάνοι, Εβραίοι, Πομάκοι κατοικούσαν όλοι στις συνοικίες τους οι οποίες ήταν συνήθως οργανωμένες γύρω από το αντίστοιχο θρησκευτικό κέντρο. Λόγω αυτού του πολυεθνικού και πολυθρησκευτικού της χαρακτήρα παρουσιάζει ιδιαίτερο αρχιτεκτονικό ενδιαφέρον. Η Παλιά Πόλη της Ξάνθης αντιπροσωπεύει ένα μοναδικό δείγμα πολιτιστικής

²² Θ. Μουσόπουλος, ό.π., σ. 18

²³ Π.Α. Γεωργαντζή, ό.π., σ. 32-35

²⁴ Π. Σγουρίδης, ό.π., σ. 84

²⁵ Στ. Ζαλιμίδης, *Ξάνθη*, Γεωργιάδης & ΣΙΑ, Ξάνθη 1959, σ. 30

²⁶ Σπ. Ζεχερλή, ό.π., σ.68

²⁷ Ν. Γερμαντζίδης, ό.π., σ. 19

κληρονομιάς, γιατί είναι από τους μεγαλύτερους καλοδιατηρημένους παραδοσιακούς οικισμούς της χώρας.²⁸

Σημαντικό οικονομικό παράγοντα για την Ξάνθη αποτελούν τα εργοστάσια καπνοπαραγωγής και γεωργικών προϊόντων καθώς και το Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης που δίνει μία ιδιαίτερη φυσιογνωμία στην πόλη. Στην πολιτιστική ζωή συμβάλουν σημαντικά η Φιλοπρόοδος Ένωση Ξάνθης, το Λαογραφικό Μουσείο, το Ίδρυμα Θρακικής Τέχνης και Παράδοσης, η Δημοτική Πινακοθήκη, το Λύκειο Ελληνίδων, το Πολιτιστικό Αναπτυξιακό Κέντρο Θράκης (ΠΑ. ΚΕ. ΘΡΑ) και άλλα με τις δραστηριότητές τους.²⁹

²⁸ www.thraki.gr/poreia/html

²⁹ www.67100.gr

2. ΓΕΝΙΚΑ ΓΙΑ ΤΙΣ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΕΣ ΚΑΙ ΤΑ **ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΑ**

2.1 ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Η μελέτη των παραδοσιακών επαγγελμάτων και τεχνών έχει άμεση σχέση με την έννοια του λαϊκού πολιτισμού, της παράδοσης αλλά και της οικοτεχνίας, αφού πολλά από αυτά τα επαγγέλματα ξεκίνησαν ως οικιακές, μη επαγγελματικές, ασχολίες. Παρόλα αυτά ένα τμήμα της παράδοσης μας συνδέεται και με την επαγγελματική οργάνωση όλων των οργανωμένων επαγγελμάτων. Αυτά οργανώνονταν σε ομοειδείς επαγγελματικούς, συνήθως κλειστούς κύκλους. Και αυτό γιατί η λαογραφία είχε συνειδητοποιήσει ότι η σχέση του ανθρώπου με τη φύση είναι αδιανόητη χωρίς την ύπαρξη της τεχνολογίας.³⁰

Ο λαϊκός πολιτισμός και η παράδοση ήταν απόλυτα σχετικές έννοιες, τουλάχιστον μέχρι πριν από ορισμένα χρόνια. Λαϊκός πολιτισμός είναι το προϊόν που παράγει ένας λαός από την στιγμή ύπαρξής του. Η έννοια της παράδοσης ίσως να είναι η πιο δύσκολη από τις δύο παραπάνω, γιατί ο καθένας μπορεί να την ερμηνεύσει διαφορετικά. Οι περισσότεροι υποστηρίζουν ότι παράδοση είναι αυτά που κληρονομούμε από τους μακρινούς ή κοντινούς προγόνους μας. Η παράδοση μεταδίδεται από γενιά σε γενιά, πάντα με προφορικές μαρτυρίες και δεν αφορά συγκεκριμένη χρονική περίοδο.³¹

Ο αιώνας που καθόρισε την πορεία του ελληνισμού και την εξέλιξη του ήταν ο 18^{ος}. Οι συνθήκες για τους Έλληνες βελτιώθηκαν, με αποτέλεσμα την οικονομική και κοινωνική ανάπτυξη του λαού. Παράλληλα λοιπόν με αυτή την ανάπτυξη και την προετοιμασία των Ελλήνων για τον ένοπλο αγώνα, υπήρξε έντονη η καλλιτεχνική ανησυχία με αποτέλεσμα την ανάπτυξη των λαϊκών τεχνών αλλά και την δημιουργία και καθιέρωση πολλών παραδοσιακών επαγγελμάτων, σε όλη την Ελλάδα.³²

³⁰ Μ. Γ. Μερακλής, *Κοινωνική συγκρότηση, Ελληνική λαογραφία Τόμος Α', Όγδοη έκδοση*, Εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 1998, σ. 104

³¹ Μ. Γ. Μερακλής, *Η ποιητική διάθεση του λαϊκού πολιτισμού Η ζωντανή σύνδεση του παρελθόντος με το παρόν απαιτεί την ύπαρξη της τέχνης*, Επτά Ημέρες, Εφημερίδα Η Καθημερινή, Αθήνα 1995, σ.σ. 4-5

³² Π. Ζώρα, *Η ελληνική λαϊκή τέχνη*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1994, σ. 14

Μερικοί επαγγελματικοί τομείς που αναπτύχθηκαν ιδιαίτερα, εκείνη την περίοδο, είναι η γεωργία, η κτηνοτροφία, η ναυτιλία και το εμπόριο, που αποτελούν κλασσικές ασχολίες των Ελλήνων. Στα περισσότερα μέρη της Ελλάδας, ειδικότερα στη Θράκη, η κτηνοτροφία και η γεωργία αποτελεί την κύρια απασχόληση των κατοίκων της και προσφέρει σημαντικά οικονομικά οφέλη σε αυτήν. Αυτά τα δύο επαγγέλματα αποτελούν παραδοσιακά επαγγέλματα, κατά κύριο λόγο στην επαρχία.

Ειδικότερα η κτηνοτροφία επηρέασε και κάποιους τομείς της λαϊκής τέχνης όπως: η υφαντική, η ξυλογλυπτική, η μουσική, τα τραγούδια.³³ Ακόμη, στην Ελλάδα, εκτός των άλλων, αναπτύχθηκε σημαντικά η αλιεία. Αυτό κατά κύριο λόγο έγινε στα νησιά, αν και σήμερα τείνει να εκλείπει, παρόλο που έχουν τόσο σημαντική και μακροχρόνια παράδοση.³⁴

Η λαϊκή ξυλογλυπτική, στον τόπο μας, αποτελεί παράδοση, η οποία άνθισε στα μέσα του 18^{ου} αιώνα. Διάφοροι τεχνίτες, επώνυμοι ή ανώνυμοι, άφησαν πλούσια κληρονομιά και παράδοση, με δημιουργήματα εκκλησιαστικής, οικιακής και κοσμικής χρήσης.³⁵ Οι καλύτερες συνθήκες οδήγησαν τον λαό στην αυτάρκεια και την επιδίωξη πολυτέλειας, με αποτέλεσμα την ανέγερση κατοικιών, που στολίζονταν με διάφορα ξυλόγλυπτα. Το ίδιο συνέβη και στις εκκλησίες που δημιουργήθηκαν, με αποτέλεσμα η ξυλογλυπτική να θεωρείται μία από τις πρώτες και περισσότερο διαδεδομένες λαϊκές τέχνες, εκείνης της εποχής.³⁶

Ακόμη μία τέχνη που κατείχε εξαιρετική θέση στον ελληνικό χώρο είναι η υφαντική. Αυτή ξεκίνησε από τον τομέα της οικοτεχνίας και εξελίχθηκε, με τα χρόνια, σε μία από τις κυριότερες επαγγελματικές ασχολίες, κυρίως των γυναικών. Κύριες υφαντικές ύλες ήταν το μαλλί, το λινάρι και το μετάξι. Ένας ακόμα λαμπρός κλάδος της λαϊκής τέχνης είναι η κεντητική, η οποία έχει άμεση σχέση και εξάρτηση με την υφαντική. Τα κεντήματα, σε όλη την Ελλάδα ήταν πάντα έντονα επηρεασμένα από στοιχεία της φύσης και ακολουθούσαν παραδοσιακά μοτίβα. Τα κεντήματα στόλιζαν, εκτός από τα ρούχα, και τους κρεβατόγυρους, τα σεντόνια, τις πετσέτες και

³³ Δ. Σ. Λουκάτος, *Ιστορία Ελληνικού Έθνους*, Τόμος ΙΑ, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1975, σ.274

³⁴ Ο.π., σ. 274

³⁵ Δ. Σταμέλος, *Νεοελληνική λαϊκή τέχνη Πηγές, προσανατολισμοί και κατακτήσεις από τον 16^ο αιώνα ως την εποχή μας*, Εκδόσεις Εστία, Αθήνα 1982, σ. 34

³⁶ Κ. Κορρέ-Ζωγράφου, «Παραδοσιακή ξυλογλυπτική», *Επτά Ημέρες, Εφημερίδα Η Καθημερινή*, Αθήνα 1995, σ. 20

φτιάχνονταν από λευκή βαμβακερή κλωστή κεντημένη πάνω σε λινάρι.³⁷ Στη Θράκη η υφαντική και η κεντητική υπάρχει ακόμα μέχρι τις μέρες μας, όμως δεν έχει την καλλιτεχνική και την οικονομική σημασία που είχε άλλοτε.³⁸

Την ίδια περίοδο, εκτός των άλλων, άνθισαν στην Ελλάδα και άλλες τέχνες, όπως ήταν: η αργυροχρυσοχοΐα. Η μεταλλοτεχνία είναι από τις παλιές τέχνες. Από αυτήν κατασκευάστηκαν εργαλεία και όπλα, τα οποία βοήθησαν πολύ τον ελληνισμό. Υπήρχε μεγάλη ειδίκευση των τεχνιτών αυτών, εξαιτίας της μεγάλης ζήτησης που υπήρχε και ανάλογα με το μέταλλο που χρησιμοποιούσαν ονομάζονταν ανάλογα. Επίσης ανάλογα με το προϊόν που παρασκεύαζαν χρησιμοποιούσαν και το ανάλογο μέταλλο. Από ορείχαλκο έφτιαχναν καμπάνες και κουδούνια, γιατί προκαλούσαν έντονο ήχο, ενώ τα οικιακά σκεύη προτιμούσαν να τα φτιάχνουν από χαλκό και έπειτα τα περνούσαν με ένα στρώμα «καλάι», δηλαδή κασσίτερο.³⁹ Προϊόντα παρόμοιας χρήσης και μορφής κατασκεύαζαν και οι αγγειοπλάστες. Κατά τα χρόνια της Τουρκοκρατίας η αγγειοπλαστική ήτανε ιδιαίτερα αναπτυγμένη στα περισσότερα κέντρα της Ελλάδας. Η αγγειοπλαστική είναι μία τέχνη που έχει προσφέρει πάρα πολλά στον άνθρωπο, όσον αφορά την επιβίωσή του, γιατί κατάφερε να επιλύσει δύο σημαντικά προβλήματά του, της διατροφής με τη δημιουργία του κοίλου σχήματος στα οικιακά σκεύη και της στέγασης.⁴⁰

Οι Έλληνες είναι ένας λαός που είναι στενά συνδεδεμένος με την θρησκεία. Στα παλαιότερα χρόνια αυτό ήταν περισσότερο εμφανές. Εξαιτίας αυτού σημαντική ανάπτυξη γνώρισε το επάγγελμα του κηροπλάστη. Σε κάθε πόλη υπήρχαν αντίστοιχοι επαγγελματίες. Ιδιαίτερα στις περιοχές που υπήρχε αναπτυγμένη μελισσοκομία, τα προϊόντα των κηροπλαστών κάλυπταν τις ανάγκες και των υπόλοιπων γειτονικών πόλεων και χωριών. Τόσο η διαδικασία παραγωγής των κεριών όσο και τα υλικά και τα εργαλεία ελάχιστα διέφεραν από πόλη σε πόλη. Σημαντικά κέντρα κηροπλαστικής αποτελούσαν η Φλώρινα και η Έδεσσα, από τις οποίες και διαδόθηκε η τέχνη στον ευρύτερο Ελλαδικό χώρο.⁴¹ Ακόμα και σήμερα σε πολλές περιοχές η τέχνη αυτή

³⁷ Π. Ζώρα, ό.π., σ.22

³⁸ Α. Κυριακίδου-Νέστορος, *Τα υφαντά της Μακεδονίας και της Θράκης*, Εθνικός Οργανισμός Ελληνικής Χειροτεχνίας, Αθήνα 1965, σ. 5

³⁹ Π. Ζώρα, ό.π., σ.31

⁴⁰ Β. Δ. Κυριαζόπουλος, *Συμβολή στη σπουδή της παραδοσιακής αγγειοπλαστικής της Θράκης και του Ελλήσποντου ΣΤ' Συμπόσιο Λαογραφίας του Βορειοελλαδίτικου χώρου*, Εκδόσεις Ινστιτούτο Βαλκανικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη 1991, σ.σ. 205-206

⁴¹ Γ. Π. Γκίκας, *Η κηροπλαστική στη Φλώρινα και την Έδεσσα*, Εκδόσεις EOMMEX, Αθήνα 1985, σ. 12

συνεχίζει να ασκείται κυρίως στα μοναστήρια και από ελάχιστους ηλικιωμένους τεχνίτες.

Παραδοσιακό επάγγελμα άμεσα συνδεδεμένο με τον τύπο και την λειτουργία του ελληνικού σπιτιού και νοικοκυριού αποτελεί το επάγγελμα των σκουπάδων. Οι σκουπάδες, τεχνίτες που κατασκεύαζαν σκούπες, εμφανίστηκαν και άκμασαν σε όλες τις περιοχές. Αυτό διότι η σκούπα αποτελούσε απαραίτητο σύνεργο των νοικοκυρών. Ακόμα η δομή των σπιτιών με τις τσιμεντένιες αυλές βοηθούσαν στην ζήτηση για σκούπες φτιαγμένες από σκληρό και ανθεκτικό υλικό, το ξερό χόρτο.⁴² Σήμερα βέβαια αυτές έχουν αντικατασταθεί από άλλες πιο εύχρηστες και πιο ανθεκτικές, που δημιουργήθηκαν με την βοήθεια της τεχνολογίας.

Οι συνθήκες που επικρατούσαν στον Ελλάδα βοήθησαν και στην ταχεία και σημαντική ανάπτυξη των καρβουνιάρηδων. Τα κάρβουνα ήταν υλικά που χρησιμοποιούσαν ακόμα και κατά την περίοδο της Κατοχής, φτωχοί και πλούσιοι, για να καλύψουν τις ανάγκες τους. Η θέρμανση, το μαγείρεμα, το σιδέρωμα των ρούχων γίνονταν όλα με κάρβουνο, ως πρώτη ύλη. Από την στιγμή που ανακαλύφθηκαν και διαδόθηκαν το πετρέλαιο, το ρεύμα κ.α. έπαψε το κάρβουνο να έχει τόση αξία και το επάγγελμα εγκαταλείφθηκε.⁴³

Στην Ελλάδα λόγω της μορφολογίας της και του κλίματος της αναπτύχθηκε ιδιαίτερα η γεωργία. Αυτό οδήγησε και στην ανάγκη για ένα επάγγελμα, συνυφασμένο με αυτήν, αυτό του πεταλωτή. Την εποχή εκείνη όλα τα ζώα, αυτά που χρησιμοποιούνταν για αγροτικές δουλειές και για μεταφορές, πεταλώνονταν. Η διαδικασία αυτή ήταν απαραίτητη για να μην πληγώνονται τα πέλματα των ζώων, αφού δεν είχαν δημιουργηθεί ακόμα δρόμοι από ασφαλτο και αυτοί ήταν ακόμα φτιαγμένοι από πέτρες και χώμα.⁴⁴ Επαγγέλματα συνδεδεμένα με την γεωργία αλλά και την κτηνοτροφία ήταν επίσης οι σαγματοποιοί, οι σαμαράδες, οι καρποιοί και οι σιδεράδες. Τα επαγγέλματα αυτά βοήθησαν στην ανάπτυξη της γεωργίας και της κτηνοτροφίας και διευκόλυναν το έργο του αγρότη και του κτηνοτρόφου.

Η Ελλάδα σαν φτωχή χώρα, εξαιτίας των πολλών πολέμων και των πολλών ετών σκλαβιάς, τρεφόταν κυρίως με σιτηρά. Αυτά τα παρήγαγαν οι ίδιοι και τα

⁴² Χ. Παρανούση-Κομνή, *Λαϊκά επαγγέλματα Θεσσαλονίκης*, Εκδόσεις University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1987, σ. 29

⁴³ Κ. Παπαθανάση-Μουσιοπούλου, *Λαογραφικά Θράκης, Τόμος Β*, Εκδόσεις Ι.Μ.Χ.Α., Αθήνα 1980, σ.σ. 166-167

⁴⁴ Κ. Κορρέ-Ζωγράφου & Ε. Ολυμπίτου, *Άνθρωποι και παραδοσιακά επαγγέλματα στο Αιγαίο*, Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού, Αθήνα 2003, σ. 71

κατανάλωναν με διάφορες μορφές. Η επεξεργασία τους γίνονταν στους μύλους. Σε κάθε πόλη υπήρχε τουλάχιστον ένας μύλος. Εξαιτίας των ιδιαιτεροτήτων κάθε πόλης, άλλη ήταν παραθαλάσσια, άλλη ορεινή, αναπτύχθηκαν πολλά είδη μύλων. Έτσι ο χειροκίνητος μύλος που είχε κάθε νοικοκυρά στο σπίτι αντικαταστάθηκε από τον πετρόμυλο, τον νερόμυλο, τον ανεμόμυλο.⁴⁵ Το επάγγελμα του μυλωνά προσέφερε σε αυτόν εισόδημα σημαντικό και στους υπόλοιπους ποικιλία τροφής, σε εποχές οικονομικής δυσκολίας.

Σε αντίθεση με τα παραπάνω, στην Θράκη στον τομέα της γεωργίας ασχολούνταν και ασχολούνται μέχρι σήμερα με την καπνοπαραγωγή, παλαιότερα ακόμη περισσότερο, την παραγωγή βαμβακιού, ζαχαρότευτλων, καλαμποκιού και τομάτας. Το μετάξι υπάρχει άφθονο στο Σουφλί του Έβρου, όπου οι διαπραγματεύσεις για την αγορά των κουκουλιών μεταξύ των παραγωγών και των εμπόρων γίνονταν στην δημόσια αγορά, για έναν μήνα περίπου.⁴⁶ Στη Θράκη η υφαντική και η κεντητική υπάρχει ακόμα μέχρι τις μέρες μας, όμως δεν έχει την καλλιτεχνική και την οικονομική σημασία που είχε άλλοτε.⁴⁷ Αλλά και η αγγειοπλαστική αναπτύχθηκε πολύ με κυριότερα κέντρα: της Ξάνθης, της Κομοτηνής, του Σουφλίου και των Μεταξάδων. Ιδιαίτερα στους Μεταξάδες υπήρχαν πολλά και σημαντικά κεραμικά, τα οποία μοιάζουν εξαιρετικά με αυτά που δημιουργούνται στη Νότια Γιουγκοσλαβία και στη Βουλγαρία. Στην Θράκη οι συνθηματικές γλώσσες που αναπτύχθηκαν ιδιαίτερα, μεταξύ των συντεχνιών, ήταν τα «κουλπανίδικα» που τα μιλούσανε οι γανωμάτες, οι υφασματοπώλες κ.α.

Οι Έλληνες τεχνίτες και οι επαγγελματίες κάθε τέχνης στις περισσότερες περιπτώσεις είχαν το εργαστήριό τους και ήτανε μόνιμα εγκατεστημένοι σε έναν τόπο. Τις περισσότερες όμως φορές μετακινούνταν στα χωριά γύρω από την πόλη ή στις κοντινές πόλεις προκειμένου να πωλήσουν τα προϊόντα τους. Ακόμα από πολύ νωρίς, δηλαδή από τη στιγμή που τους το επέτρεψαν οι Τούρκοι, άρχισαν να οργανώνονται σε συντεχνίες ενός συγκεκριμένου επαγγέλματος ή μίας ομάδας

⁴⁵ Κ. Παπαθανάση-Μουσιοπούλου, *Συντεχνίες και επαγγέλματα στη Θράκη 1685-1920*, Πιτσιλός, Αθήνα 1985, σ.σ. 156-158

⁴⁶ *Θράκη*, Γενική Γραμματεία Περιφέρειας Ανατολικής Μακεδονίας-Θράκης, Εκδόσεις Ιδέα, Θεσσαλονίκη 1994, σ.295

⁴⁷ Α. Κυριακίδου-Νέστορος, *Τα υφαντά της Μακεδονίας και της Θράκης*, Εθνικός Οργανισμός Ελληνικής Χειροτεχνίας, Αθήνα 1965, σ. 5

παρόμοιων επαγγελμάτων.⁴⁸ Συνήθως τα μέλη των συντεχνιών χρησιμοποιούσαν μία συνθηματική γλώσσα για να μπορούν να συνεννοούνται χωρίς να καταλαβαίνουν οι υπόλοιποι. Επίσης κάθε συντεχνία είχε κάποιο προστάτη Άγιο την γιορτή του οποίου γιόρταζαν με κάθε επισημότητα. Δεδομένων όλων αυτών οι συντεχνίες βοήθησαν σημαντικά στην ανάπτυξη του Ελληνισμού.⁴⁹

⁴⁸ Ε. Βουραζέλη-Μαρινάκου, *Αί έν συντεχνίαι των Ελλήνων κατά την Τουρκοκρατίαν*, Εκδόσεις Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη 1950, σ. 25

⁴⁹ Κ. Παπαθανάση-Μουσιοπούλου, *Συντεχνίες και επαγγέλματα στη Θράκη 1685-1920*, Εκδόσεις Πιτσιλός, Αθήνα 1985, σ.σ. 40-44

2.2 Στην Ξάνθη

Με βάση την πορεία και την ιστορία της Ξάνθης διαπιστώνουμε ότι τα παραδοσιακά, όπως χαρακτηρίζονται σήμερα, επαγγέλματα αλλά και οι τέχνες που αναπτύχθηκαν στην περιοχή, ήταν αυτά τα χαρακτηριστικά που την μετέτρεψαν σε σημαντικό αστικό κέντρο και της έδωσαν ώθηση ώστε να αναπτυχθεί οικονομικά και κοινωνικά. Εξαιτίας όμως της γεωγραφικής τοποθεσίας δεν μπόρεσε να υποστηρίξει όλες τις μορφές τέχνης και όλα τα επαγγέλματα, όπως αυτά της αλιείας και της ναυπηγικής. Ένα ακόμα χαρακτηριστικό που την διαφοροποιεί πλήρως από όλες τις άλλες περιοχές της Ελλάδας, είναι η μεγάλη επιρροή που δέχθηκε από τους μουσουλμάνους, Τούρκους και Πομάκους, που υπάρχουν μέχρι σήμερα σε αυτήν.

Κατά την εποχή της Τουρκοκρατίας, αλλά και αργότερα, υπήρχανε πολλές δυσκολίες σχετικά με την παροχή του νερού στους πολίτες. Σε όλη τη πόλη υπήρχαν ελάχιστες βρύσες, με αποτέλεσμα να δημιουργείτε συσσώρευση γύρω από αυτές. Το γεγονός αυτό οδήγησε ορισμένους να διευκολύνουν αυτή τη κατάσταση ασκώντας το επάγγελμα του νεροκουβαλητή, δηλαδή μεταφέροντας το νερό σε διάφορα σημεία της πόλης.⁵⁰

Βέβαια τα περισσότερα επαγγέλματα που ασκήθηκαν στην Ξάνθη ήτανε σχετικά με την κάλυψη των αναγκών, της περιοχής, τόσο σε διατροφή, όσο και σε στέγαση, ένδυση και όλες τις ανάγκες ενός ανθρώπου. Έτσι αναπτύχθηκαν τα επαγγέλματα του ράφτη, του τσαγκάρη, του αμπατζή, των γουναράδων, των κεραμοποιών, των ξυλουργών, των χανιτζήδων κ.τ.λ. που το καθένα κάλυπτε και μία ανάγκη.

Παρακάτω παρατίθεται ο κατάλογος με τα επαγγέλματα που είχαν οργανωθεί σε συντεχνίες, σύμφωνα με τον Γενικό Οδηγό Επαρχίας Ξάνθης 1934-1936, του Αλ. Ι. Μισεντζή.

⁵⁰ Π. Μουχτάρης, «Το νερό, οι νερουλάδες και οι νεροκουβαλητές», *Εφημερίδα Εμπρός*, Ξάνθη (1998)

Οι ανήκοντες εις την δύναμιν της Ενώσεως

Γεωργικοί Συνεταιρισμοί

Συν)σμοί Έπωνυμία
Αβδήρων Αγ. Παρασκευή Νεοχωρίου
Γαλάνης Μέλισσα >>
Γεννησαίας Πρόοδος Αναγέννησις
Δαφνώνος Ομόνοια Πρόοδος
Δαφνώνος Μέλισσα
Ζυγού Προσφύγων Ξάνθης
Ιάσμου Πρόοδος Ανύψωσις
Ιωνικού Εργασία
Καρυοφύτου Αφλοκέρδεια Πετεινού
Καρυοφύτου Οικονομία Πετεινού
Κατραιμίου Σελήνη Απολύτρωσις
Κιμμερίων Δήμητρα Ομόνοια
Κιμμερίων Πρόοδος
Κοζλάρ Κοιμ. Θεοτόκου Πετροχωρίου
Κορνηνών Σωτηρία Ευδαιμονία
Κορνηνών Αγρ. Τράπεζα
Κρωμνικού Ανατολή Πλαστηρίων
Κυψέλης Κυψέλης Αλληλεγγύη
Λεύκης Εργάνη Δήμητρα
Λευκόπετρας Λαϊκ. Τράπεζα
Λιβερών Αγ. Γεώργιος Πολυσίτου
Μάνδρας Αγ. Γεώργιος Πρόοδος
Μ. Ευμοίρου Αναγέννησις
Μορσίνης Αυγερινός Σελέρου
Ν. Μορσίνης Ελπίς Ευδαιμονία
Νέας Αμισσού Ελπίς
Σταυρουπόλεως Αλήθεια Χιονίστρας
Σταυρουπόλεως Ευαγγελισμός Ήλιος
Σταυρουπόλεως Αυτοβοήθεια
Τυμπάνου Ροδόπη Χρήσις
Φελώνης Πρόοδος Κερέτσιλερ

ΚΑΠΝΕΜΠΟΡΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΞΑΝΘΗΣ

Διοικητικόν Συμβούλιον

Χρ. Χρηστίδης πρόεδρος, Απ. Ιατρίδης αντιπρόεδρος,
Αμεδαίος Οδόνι ταμίας, Φράνκ Τόρνερ, Κίμων
Δεσύλλας, Π. Μπινιόπουλος και Αγκόπ Μανουκιάν
σύμβουλοι.

ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΟΝ ΕΠΙΜΕΛΗΤΗΡΙΟΝ ΞΑΝΘΗΣ

Διοικητικόν Συμβούλιον

Αλέξανδρος Ευνουχίδης
Πρόεδρος Επαγγελμ. και Βιομηχ. Τμήματος
Γεώργιος Βάλλας
Αντιπρόεδρος Βιομηχανικού Τμήματος
Σοφοκλής Φωτιάδης Εμπορικού Τμήματος
Θεόδωρος Τασσιδης >>>>
Σταύρος Τζελεπάκης >>>>
Αθανάσιος Μπινιόπουλος Βιομηχανικού Τμήματος
Ανέστης Παπαδόπουλος >>>>
Σπύρος Κορακιανίτης Επαγγ. και Βιομ. Τμήματος
Πέτρος Θεμελής >>>>>
Κων)τίνος Γεωργιάδης >>>>>
Νικόλαος Καρυώτης >>>>>
Παναγιώτης Πάντας >>>>>

ΟΜΟΣΠΟΝΔΙΑ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΩΝ & ΒΙΟΤΕΧΝΩΝ ΞΑΝΘΗΣ

Εις την δύναμιν της Ομοσπονδίας Επαγγελματιών και
Βιοτεχνών Ξάνθης, ανήκουσι τα κάτωθι Σωματεία:

Σωματείον Παντοπωλών η <<Πρόοδος>> Μέλη 40
>>>> η <<Μέλισσα>>>> 100
>> Αρτοποιιών πρόεδ. Π. Θεμελής >> 40
>> Κρεοπωλών >> Σ. Βεζιρόπουλ. >> 40
>> Υφασματοπωλών >> 15
>> Ψιλικών και Νεωτερισμών >> 25
>> Καφετοπωλών >> 60
>> Ποτοποιιών >> 12
>> Ραπτών πρόεδρ. Β. Σπανίδης >> 45
>> Ξενοδόχων φαγητού >> 25
>> Ξηχείων ύπνου πρόεδρ. Θ. Τσιάμπουρας >> 9
>> Πανδοχέων πρόεδρ. Κ. Μόσχου >> 16
>> Ζαχαροπλαστών πρόεδ. Ν. Αντωνιάδης >> 30
>> Λαχανοπωλών >> 45
>> Υποδοτοποιιών πρόεδ. Γ. Πολυζωίδης >> 55
>> Καρροποιών και Σιδηρουργών >>
>> Κουρέων >> 45
>> Γαλακτοπωλών πρόεδ. Α. Δοντζίδης >> 16
>> Σιγαροκαπνοπωλών >> 28
Σωματείον Οπωροπωλών πρόεδ. Στ. Σταυρίδης
Μέλη 35

>> Βυρσοδεψίων >> 20

Μη ανήκοντα εις την δύναμιν της Ομοσπονδίας
Επιστημονικά, Επαγγελματικά κ.λ.π. Σωματεία

Σύλλογος Ιατρικός Μέλη 40

>> Οδοντοϊατρικός >> 24

>> Φαρμακευτικός >> 14

>> Δικηγορικός >> 30

>> Διδασκάλων >> 100

>> Καθηγητικός >> 10

>> Καπνεμπορικός >> 20

Σύνδεσμος Δημοσίων υπαλλήλων >> 25

Σύνδεσμος Αναπήρων >> 30

Σωματείον Ασφαλιστών Ξάνθης-Θράκης >> 30

>> Μηχανικών Οδηγών Αυτοκινήτων >> 124

Σύνδεσμος Προσφύγων << Μικρασιατικός >> >> 350

Παμπροσφυγικός Σύλλογος << Θρακικός >> 300

Εμπορική Λέσχη >> 140

Ενωτικόν Κέντρον Καπνεργατών

Σωματείον Καπνεργατών η << Αναγέννησις >>
καπνεργάται 2600, καπνεργάτριαι 1600. Τσαγγαράδες
200. Ραφτάδες 175. Κουρείς 80. Σύλλογος Φυματικός
200. Μουσικοαθλητικός Σύλλογος << Έργατ.
Πρόοδος >> 300.

Ένωσις Εφέδ. Αξιωματικών Πάροδος Καβάλλας

>> Ποδοσ. Σωμ. Θράκης Οδός Θουκιδίδου 14

Σύλλογος Καπνοπαραγωγών >> Κων)πόλεως 175

Ηθικοθρησκευτικός Σύλλογος >> Στοά Αβέρωφ

<< Τρείς Ιεράρχαι >> >> Θερμοπυλών 36

Μουσικογυμ. Σύλλ. << Ορφεύς >> >> Χρύσης 11

>> >> << Ατλας >> >> Αγ. Ελευθ. 1

Γυμναστικός >> << Ασπίς >> >> Βενιζέλου 71

>> >> << Ελπίς >> >> >> 84

Παράρτημα Ε.Ε.Ε. Πάροδος Καβάλλας

Μορφωτικός Σύλλογος Οδός Αγ. Ελευθ. 9

ΠΟΛΙΤΙΚΟΙ ΣΥΛΛΟΓΟΙ ΞΑΝΘΗΣ

Κέντρον Λαϊκού Κόμματος Οδός Κων)πόλεως

Λέσχη Φιλελευθέρων >> Βενιζέλου 5

Προμηθευτικός Συνεταιρισμός Παντοπωλών Ξάνθης ο
<< Ερμής >>. Έτος ιδρύσεως 1928.

Με την είσοδο όμως στον 20^ο αιώνα τα πράματα άλλαξαν και αυτό εξαιτίας της εξέλιξης και βελτίωσης της τεχνολογίας. Όλα αυτά τα επαγγέλματα έχασαν τελείως την τεχνική τους, διότι εισήλθαν τα μηχανήματα που άλλαξαν όλη την παραγωγική διαδικασία, ή αντικαταστάθηκαν πλήρως από τις μηχανές, οπότε έπαψαν να ασκούνται. Ελάχιστοι είναι σήμερα οι άνθρωποι οι οποίοι κρατάνε ζωντανά ακόμα αυτά τα επαγγέλματα, διατηρώντας κάθε λεπτομέρεια της παραδοσιακής τεχνικής τους. Για την πλήρη κατανόηση όμως όλων αυτών των επαγγελμάτων και τεχνών θα παρουσιαστούν παρακάτω, τα περισσότερα από αυτά, ακόμα και αν δεν ασκούνται σήμερα.

2.3 Ο ΣΥΝΤΕΧΝΙΑΚΟΣ ΘΕΣΜΟΣ

Την εποχή του Βυζαντίου οι συντεχνίες λειτουργούσαν προκειμένου να ρυθμίσουν την οικονομία, να αποτρέψουν την αισχροκέρδεια και τον αθέμιτο ανταγωνισμό. Τότε υπόκεινται σε κρατικό έλεγχο. Άλλωστε ήταν υποχρεωτική η οργάνωση των επαγγελματιών σε συντεχνίες τα λεγόμενα «συστήματα». Η δράση τους εκτός των άλλων είχε ως σκοπό την προστασία των συμφερόντων των μελών τους και την ικανοποίηση των επιδιώξεων τους.⁵¹ Τις συντεχνίες τις διακρίνουμε σε δύο κατηγορίες: α) τις γενικές, που ήταν κοινές για όλες τις περιοχές και β) τις ειδικές, που δραστηριοποιούνται σε συγκεκριμένες περιοχές.

Κατά την Τουρκοκρατία οι συντεχνίες ονομάζονται «εσνάφια». Τις περισσότερες φορές σε αυτές συμμετείχαν μόνο άντρες με ελάχιστες εξαιρέσεις σε ορισμένα επαγγέλματα, όπως των υφαντριών, των κεντήσטרων, των αμπατζήδων κ.λ.π.⁵² Γενικά πολυπληθέστερες ήταν οι συντεχνίες που ασχολούνταν με είδη πρώτης ανάγκης.⁵³ Στην περίοδο της Τουρκοκρατίας οι Έλληνες κατάφεραν να διατηρήσουν και να αυξήσουν την συντεχνιακή τους οργάνωση. Η Θράκη εξαιτίας της γεωγραφικής της θέσης διατήρησε την συντεχνιακή της οργάνωση, σε συνεργασία με την Εκκλησία και τις τοπικές αρχές προσφέροντας σημαντικό έργο.⁵⁴

Στις Ελληνικές συντεχνίες προηγήθηκαν οι έμποροι και οι βιοτέχνες και έπειτα δημιουργήθηκαν συντεχνίες σχετικές με γεωργικά επαγγέλματα.⁵⁵ Κάθε συντεχνία αγόραζε τις πρώτες ύλες και τις μοίραζε στα μέλη, εξασφάλιζε συγκεκριμένο χώρο όπου όλα τα μέλη πουλούσαν τα προϊόντα τους, καθόριζε τις ώρες εργασίας και τις αμοιβές και έλεγχε τις αποθηκευμένες ποσότητες του κάθε μέλους, για τις οποίες είχε καθορίσει συγκεκριμένο αριθμό. Προκειμένου να γίνει κάποιος μέλος μίας συντεχνίας έπρεπε να πάρει την έγκριση των υπολοίπων για το ήθος του και την ικανότητα άσκησης του επαγγέλματος. Κάποιες φορές καταβαλλόταν από τα νέα μέλη δικαίωμα εγγραφής. Τα μέλη κάθε συντεχνίας διακρίνονταν σε δούλους, ελεύθερους μισθωτές, επιστάτες και μαθητές. Την διοίκηση

⁵¹ Κ. Παπαθανάση-Μουσιοπούλου, *Συντεχνίες και επαγγέλματα στη Θράκη 1685-1920*, Πιτσιλός, Αθήνα 1985, σ.σ.30-31

⁵² Ο.π., 236

⁵³ Ο.π., σ.38

⁵⁴ Ο.π., σ.σ.17-19

⁵⁵ Κ. Παπαθανάση-Μουσιοπούλου, *Λαογραφικά Θράκης Τόμος Β'*, Εκδόσεις Ι.Μ.Χ.Α., Αθήνα 1980, σ. 81

της συντεχνίας αναλάμβανε ο πιο ηλικιωμένος. Αυτός παρακολουθούσε τα μέλη για την τήρηση των κανόνων, φρόντιζε για την διαφύλαξη των προνομίων των μελών, προσπαθούσε για την αύξηση της παραγωγής, την διάθεση των προϊόντων και για την αρμονική συνύπαρξη των μελών εκδικάζοντας τυχόν διαφορές που προέκυπταν μεταξύ τους.⁵⁶ Τα μέλη κάθε μήνα κατέβαλλαν εισφορά. Σύμφωνα με τους κανονισμούς των συντεχνιών τα τσιράκια δεν πληρώνονταν αλλά ο μάστορας έπρεπε να τα τρέφει. Υπήρχε η Γενική Συνέλευση στην οποία έπρεπε να παρευρίσκονται όλοι οι μάστορες. Αρχικά όλοι οι κανονισμοί των συντεχνιών δεν ήταν γραπτοί. Από τον 19^ο αιώνα όμως όλες είχαν το δικό τους καταστατικό.⁵⁷ Τα καταστατικά ήταν επικυρωμένα από την τοπική εκκλησιαστική αρχή. Αυτά ρύθμιζαν τα καθήκοντα και τα δικαιώματα των μελών κάθε συντεχνίας, τις σχέσεις τους, την ιεραρχία και τις σχέσεις της συντεχνίας με το κράτος καθώς και τα όρια δράσης κάθε συντεχνίας.⁵⁸ Επίσης μερικές συντεχνίες είχαν ταμιά και γραμματέα. Επίσης κάθε συντεχνία είχε τη σημαία της και το σήμα της. Επίσης κάθε μία είχε την σφραγίδα της, την οποία διαιρούσαν σε τρία μέρη, τα οποία μοιράζονταν στους καλύτερους τρεις μαστόρους. Ο πρωτομάστορας είχε τη λαβή.⁵⁹ Όλες όμως είχαν αναπτύξει συνθηματικές γλώσσες, τις οποίες χρησιμοποιούσαν για συνεννοούνται χωρίς να τους καταλαβαίνουν οι υπόλοιποι. Υπήρχαν για παράδειγμα τα «κουλπανίδικα» που χρησιμοποιούσαν οι γανωτές, οι μπογιατζήδες και οι υφασματέμποροι και τα «ντουλγέρικα» που χρησιμοποιούσαν οι χτίστες. Αυτές φέρουν την ονομασία του τόπου όπου αναπτύχθηκαν ή την ονομασία του επαγγέλματος. Τις περισσότερες φορές όμως οι ονομασίες προέρχονταν από τις τούρκικες λέξεις των διαφόρων επαγγελμάτων ή από ελληνικές λέξεις στις οποίες πρόσθεταν τούρκικες καταλήξεις. Ελάχιστες ήταν οι συντεχνίες που είχαν καθαρή ελληνική ονομασία.⁶⁰ Τέλος όλες οι συντεχνίες είχαν κάποιον προστάτη Άγιο, του οποίου την επέτειο γιόρταζαν με επισημότητα.

⁵⁶ Κ. Παπαθανάση-Μουσιοπούλου, *Συντεχνίες και επαγγέλματα στη Θράκη 1685-1920*, Πιτσιλός, Αθήνα 1985, σ.33

⁵⁷ Ο.π., σ.39

⁵⁸ *Θράκη*, Γενική Γραμματεία Περιφέρειας Ανατολικής Μακεδονίας-Θράκης, Εκδόσεις Ιδέα, Θεσσαλονίκη 1994, σ.299

⁵⁹ Κ. Παπαθανάση-Μουσιοπούλου, *Λαογραφικά Θράκης Τόμος Β΄*, Εκδόσεις Ι.Μ.Χ.Α., Αθήνα 1980, σ. 86

⁶⁰ Ε. Βουραζέλη-Μαρινάκου, *Αι εν Θράκη συντεχνίαι των Ελλήνων κατά την Τουρκοκρατίαν*, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη 1950, σ.35

Σπουδαίο ήταν το έργο των συντεχνιών. Πέρα από την προστασία του επαγγέλματος τους και των συμφερόντων τους συνέβαλλαν σημαντικά και σε άλλους τομείς προσφέροντας κοινωνικό έργο. Φρόντιζαν για άπορους και φτωχούς ανθρώπους, προσφέροντας τους τροφή. Προσέφεραν δάνεια σε ανήμπορους, μέλη ή μη μέλη της συντεχνίας. Επίσης έκαναν σημαντικές δωρεές προς την Εκκλησία και το κράτος. Έτσι φρόντιζαν για την ανέγερση νοσοκομείων, ορφανοτροφείων, εκκλησιών, σχολείων και άλλων ιδρυμάτων αλλά φρόντιζαν και για την λειτουργία τους, προσφέροντας ετησίως ένα σημαντικό ποσό. Επίσης προσέφεραν και ανθρωπιστικό έργο, προσφέροντας χρήματα για απελευθέρωση αιχμαλώτων. Φρόντιζαν για την προστασία των ανθρώπων από τις καταδιώξεις των Τούρκων και για την αποφυλάκιση των κρατουμένων.⁶¹

Γίνεται επομένως κατανοητό ότι οι συντεχνίες διαδραμάτισαν σημαντικό ρόλο στην ζωή, κοινωνική και επαγγελματική, των Ελλήνων όλα τα χρόνια. Άλλωστε η επιβίωση ορισμένων επαγγελμάτων σε καιρούς δύσκολες οφείλεται σε αυτές τις οργανώσεις. Οι οποίες αν και παρουσιάζονται, σε διάφορες περιόδους, με διαφορετικές ονομασίες, εσνάφι, σωματείο, συντεχνία, σώμα κ.α., όλες έχουν ένα κοινό σκοπό και διαπνέονται από ένα κοινό όραμα. Πάντα προσπαθούσαν, με πνεύμα δημοκρατίας και αλληλοβοήθειας, να αναδείξουν και να προστατέψουν το εκάστοτε επάγγελμα αλλά και να προσφέρουν, οικονομικά και πολιτιστικά, στο ευρύτερο κοινωνικό σύνολο.

⁶¹ Κ. Παπαθανάση-Μουσιοπούλου, *ό.π.*, σ.86

3. ΟΙ ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΕΣ ΤΕΧΝΕΣ ΚΑΙ ΤΑ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΑ ΣΤΗΝ ΞΑΝΘΗ

3.1 ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΑ ΠΟΥ ΔΕΝ ΑΣΚΟΥΝΤΑΙ ΣΗΜΕΡΑ

3.1.1 Ο ΑΓΓΕΙΟΠΛΑΣΤΗΣ

Η αγγειοπλαστική είναι μία τέχνη που εμφανίστηκε από τα μέσα του 19^{ου} αιώνα και επέζησε έως τα μέσα του 20^{ου} αιώνα.⁶² Ο αγγειοπλάστης ήταν ο τεχνίτης που κατασκεύαζε διάφορα αντικείμενα φτιαγμένα από πηλό. Ήταν μία τέχνη που την εξασκούσαν σε επαγγελματικό επίπεδο και είχε ιδιαίτερη απήχηση. Κάποτε ο αγγειοπλάστης ήταν περιζήτητος. Όλα σχεδόν τα οικιακά σκεύη, κατσαρόλες, δοχεία αποθήκευσης, καζάνια, ήταν φτιαγμένα από πηλό. Επίσης διάφορα αντικείμενα που διακοσμούσαν το ελληνικό σπίτι ήταν φτιαγμένα από το ίδιο υλικό. Πήλινα ήταν ακόμη και τα σκεύη που χρησιμοποιούνταν στα έθιμα του λαού. Στην βάφτιση, το «βυτινάρι», για την μεταφορά του νερού, και το «μπρίκι», για το πλύσιμο των χεριών του παπά και της αναδόχου, ήταν πήλινα. Ακόμα και η κολυμπήθρα, οι καντήλες και οι εικόνες ήταν πήλινες. Αντιλαμβανόμαστε πόσο μεγάλη αξία είχε η τέχνη της αγγειοπλαστικής την εποχή εκείνη.⁶³ Όταν ξεκίνησε να εφαρμόζεται η τέχνη της αγγειοπλαστικής ήταν αποκλειστικά γυναικεία απασχόληση με τα χρόνια μπήκαν και άντρες στην τέχνη αποκόπτοντας τις γυναίκες από αυτήν. Άλλες ονομασίες με τις οποίες αναφέρονται οι αγγειοπλάστες ήταν τσουκαλάδες, πηλοπλάστες, πηλοψήτες και κεραμέοι.⁶⁴

Οι αγγειοπλάστες την εποχή που είχαν ζήτηση δεν περιορίζονταν στην κάλυψη των αναγκών της περιοχής. Σχεδόν όλοι έκανα εξαγωγές των προϊόντων και σε πολλά νησιά, τα οποία λόγω τουρισμού είχαν αυξημένες ανάγκες. Επίσης πολύ

⁶² Δ. Σταμέλος, *Νεοελληνική λαϊκή τέχνη Πηγές, προσανατολισμοί και κατακτήσεις από τον 16^ο αιώνα ως την εποχή μας*, Εκδόσεις Εστία, Αθήνα 1982, σ.126

⁶³ Μπ. Ψαροπούλου, «Η νεώτερη κεραμική», *Επτά Ημέρες Εφημερίδα Η Καθημερινή*, (1995), σ.15

⁶⁴ Κ. Παπαθανάση-Μουσιοπούλου, *Λαογραφικά Θράκης*, Τόμος Β, Εκδόσεις Ι.Μ.Χ.Α., Αθήνα 1980, σ. 110

ζήτηση για τα προϊόντα τους εκδηλωνότανε από άλλες χώρες, όπως η Αγγλία και η Γερμανία. Σε αυτές έστελναν 1000-1500 κομμάτια μηνιαίως. Όλες οι εξαγωγές γίνονταν κατόπιν παραγγελίας σε συγκεκριμένα σχέδια και χρώματα. Για τους πελάτες όμως που βρίσκονταν στην περιοχή τα δεδομένα ήταν διαφορετικά. Οι τεχνίτες τις περισσότερες φορές διατηρούσαν μαγαζιά, όπου πουλούσαν τα προϊόντα τους. Επομένως όποιος ενδιαφερόταν πήγαινε εκεί και αγόραζε. Ακόμα παλαιότερα διέθεταν τα προϊόντα τους στα χωριά ως πλανόδιοι. Δηλαδή φόρτωναν τα πράγματα στα μεταφορικά μέσα που είχε ο καθένας, παλιά τα ζώα, και γυρνούσανε στα χωριά, δύο φορές την εβδομάδα. Η πληρωμή τους άλλοτε γινότανε σε χρήμα όμως τις περισσότερες φορές γινότανε με ανταλλαγές. Τα προϊόντα που αντάλλαζαν συνήθως ήταν κριθάρι, αλεύρι και καλαμπόκι.⁶⁵

Οι περισσότεροι αγγειοπλάστες στην Ξάνθη, οι οποίοι ήταν οκτώ, ήταν πρόσφυγες από την Μ. Ασία μόνιμα εγκατεστημένοι στην περιοχή και είχαν μάθει την τέχνη από τους πατεράδες τους. Τα εργαστήρια τους ήτανε ένας μικρός χώρος έξω από την Ξάνθη. Βρίσκονταν σε αυτήν την θέση διότι τότε οι φούρνοι, όταν δουλεύανε, έβγαζαν πολύ καπνό.⁶⁶ Σε αυτά δουλεύανε πάντα κάποιοι βοηθοί, οι οποίοι τις περισσότερες φορές ασχολούνταν με αυτό για να μάθουν την τέχνη και να την συνεχίσουν. Κάθε βοηθός είχε μία συγκεκριμένη εργασία με την οποία ασχολούνταν. Δηλαδή ο καθένας ειδικευότανε σε κάτι. Κανένας όμως δεν απασχολούνταν στον τροχό, δηλαδή στο πλάσιμο του αγγείου, διότι αυτός απαιτεί εμπειρία και σωστή τεχνική. Μερικοί από αυτούς ακολούθησαν προγράμματα του Οργανισμού Ελληνικής Χειροτεχνίας προκειμένου να απασχοληθούν στο συγκεκριμένο επάγγελμα. Η αλλαγή όμως στις συνθήκες της ελληνικής κοινωνίας οδήγησαν στην εγκατάλειψη του επαγγέλματος, διότι έπαψε να είναι προσοδοφόρο.

Τα εργαλεία που χρησιμοποιούν οι αγγειοπλάστες φτιάχνονταν από ειδικούς τεχνίτες, πολλά όμως από αυτά ήταν και αυτοσχέδια από τους ίδιους. Αυτά είναι τα κόσκινα που είχαν διαφορετικά μεγέθη και με τα οποία διαχώριζαν τα διάφορα είδη του χώματος. Η δεξαμενή που αναμειγνύει το χώμα με μία προπέλα. Οι σάκοι που έχουν πολύ μικρές τρυπούλες. Ο κύλινδρος, ο οποίος περιστρέφεται και «ζυμώνει» το πολτοποιημένο χώμα. Παλαιότερα για να πολτοποιηθεί το χώμα το άπλωναν κάτω

⁶⁵ Συνέντευξη 12, Παράρτημα Ι

⁶⁶ Κ. Παπαθανάση-Μουσιοπούλου, ό.π., σ.110

και το πατούσανε ξυπόλυτοι, έτσι έφτιαχναν τις «μάπες».⁶⁷ Ο φούρνος ο οποίος ήταν φτιαγμένος από συμπαγές τούβλο, ανθεκτικό σε υψηλές θερμοκρασίες, και δούλευε με ξύλο. Ο τροχός ο οποίος περιστρέφεται με έναν μηχανισμό ποδοκίνητο. Με αυτόν δίνεται το σχήμα στον πηλό. Τα μέρη του τροχού ήτανε το επανωτρόχι και το κατωτρόχι.⁶⁸ Το επανωτρόχι είναι ο μεγαλύτερος επάνω δίσκος του τροχού στον οποίο τοποθετείται ο πηλός. Το κατωτρόχι είναι ξύλινο με σιδερένιο στεφάνι. Βρίσκεται στο κάτω μέρος του τροχού και είναι μεγαλύτερος από το επάνω. Το κατωτρόχι είναι που δίνει κίνηση στον τροχό.⁶⁹ Οι σπάτουλες, τα πιρούνια και τα κουτάλια. Αυτά τα χρησιμοποιούσαν για να φτιάχνουν τα διάφορα σχέδια πάνω τον πηλό. Επίσης υπήρχανε τα πινέλα για τον χρωματισμό των προϊόντων.⁷⁰ Επίσης πολύ σημαντικό «εργαλείο» για τους αγγειοπλάστες θεωρού ότι είναι τα χέρια τους, διότι αυτά είναι που δίνουν ουσιαστικά το τελικό αποτέλεσμα. Με το πέρασμα των χρόνων κάποια από αυτά αντικαταστάθηκαν. Αυτά είναι ο φούρνος, ο οποίος τώρα λειτουργεί με ρεύμα και ο τροχός που επίσης λειτουργεί με ρεύμα.

Οι πρώτες ύλες που χρησιμοποιούν για την κατασκευή των πήλινων είναι το χώμα, τα γυαλώματα, τα χρώματα κάποιες χημικές ουσίες με τις οποίες αναμιγνύουν το χώμα για να είναι πιο αποδοτικό. Το χώμα αρχικά το έψαχναν σε διάφορες περιοχές μόνοι τους. Όπου έβλεπαν χώμα και μπορούσαν να πάρουν μία μικρή ποσότητα τότε το δοκίμαζαν. Το έφερναν στο εργαστήριο τους και έφτιαχναν κάποια πράγματα για να δουν αν αποδίδει το συγκεκριμένο και για ποιο είδος αγγείου αποδίδει καλύτερα. Σήμερα το χώμα τους το προμηθεύει κατόπιν παραγγελίας ο Οργανισμός Ελληνικής Χειροτεχνίας. Τα γυαλώματα τα παραγγέλνανε από τους εμπόρους. Μετά από δοκιμές πολλών γυαλωμάτων έβρισκαν το κατάλληλο για ότι ήθελαν να φτιάξουν. Τώρα τα γυαλώματα τα προμηθεύονται από την Ιταλία και την

⁶⁷ Κ. Παπαθανάση-Μουσιοπούλου, *Συντεχνίες και επαγγέλματα στη Θράκη 1685-1920*, Πιτσιλός, Αθήνα 1985, σ.204

⁶⁸ Κ. Παπαθανάση-Μουσιοπούλου, *Λαογραφικά Θράκης*, Τόμος Β, Εκδόσεις Ι.Μ.Χ.Α., Αθήνα 1980, σ.114

⁶⁹ Γ. Σπέης, *Παραδοσιακές τέχνες και επαγγέλματα*, Υπουργείο Πολιτισμού, Διεύθυνση Λαϊκού Πολιτισμού, Συλλογή Εταιρείας Λαογραφικών Μελετών, Αθήνα 1995, σ.99

⁷⁰ Συνέντευξη 12, Παράρτημα Ι

Αγγλία.⁷¹ Τα πρώτα χρόνια της τέχνης για το γυάλωμα χρησιμοποιούσαν μολύβι, το οποίο το έκαιγαν και το έκαναν σκόνη.⁷²

Έπειτα από την επιλογή του κατάλληλου χρώματος, για κάθε είδος που πρόκειται να φτιάξουν, αρχίζει η κατασκευή του αγγείου. Το χρώμα μαζί με την σωστή ποσότητα νερού, για την οποία δεν υπάρχει συγκεκριμένη αναλογία, μπαίνει στην δεξαμενή όπου πολτοποιείται και γίνεται η λάσπη. Παλαιότερα η διαδικασία αυτή, επειδή δεν υπήρχαν μηχανήματα, γινότανε με χτύπημα του χρώματος με ένα φαρδύ ξύλο, τον κόπανο.⁷³ Η λάσπη περνάει από τα κόσκινα. Κάθε κόσκινο διαχωρίζει τη λάσπη σε ψιλότερη και χοντρότερη. Με την καθεμία φτιάχνουν διαφορετικά αντικείμενα. Η πιο λεπτή λάσπη χρησιμοποιείται για το κύριο μέρος του αντικειμένου, το βασικό σώμα. Η χοντρότερη χρησιμοποιείται για τα εξαρτήματα, όπως το χερούλι. Στην συνέχεια κάθε ποιότητα τοποθετείται σε διαφορετικούς σάκους, οι οποίοι κρεμιούνται στον τοίχο, έξω από το εργαστήριο. Εκεί παραμένουν μέχρι να ξεραθούν και να φύγει όλη η υγρασία. Μετά περνάει το χρώμα από τον κύλινδρο, στον οποίο «ζυμώνεται» προκειμένου να έχει μία ομοιόμορφη σύσταση. Μέσα στον κύλινδρο μαζί με το χρώμα έμπαιναν και οι χημικές ουσίες που αναφέρθηκαν παραπάνω. Σε αυτό το στάδιο το χρώμα έχει διάφορες αποχρώσεις ανάλογα με το είδος του και την ποιότητά του. Έπειτα δινότανε το σχήμα με τον τροχό. Σε αυτόν τοποθετούσαν μία μικρή ποσότητα χρώματος και δίνοντας του κίνηση, με το πόδι, αυτός περιστρεφόταν. Ταυτόχρονα με τα χέρια του έδιναν το σχήμα που επιθυμούσαν. Όταν στέγνωνε το χρώμα πρόσθεταν νερό και συνέχιζαν το πλάσιμο. Το μέγεθος του καθένα γινότανε στην τύχη και ήταν περισσότερο θέμα εμπειρίας. Μόλις έπαιρνε την μορφή που ήθελαν με τις σπάτουλες, τα κουτάλια και τα πιρούνια χάραζαν πάνω σε αυτό το ανάγλυφο από το σχέδιο που θα έφτιαχναν. Υπήρχαν περιπτώσεις όπου ζωγράφιζαν το σχέδιο που ήθελαν σε ένα χαρτί. Έπειτα έβαζαν το χαρτί στο αγγείο και με μία καρφίτσα τρυπούσανε το χαρτί ακολουθώντας το σχέδιο. Έτσι αντέγραφαν το σχέδιο πάνω στο αγγείο.⁷⁴ Στην συνέχεια τα αφήνουν για να στεγνώσουν και να φύγει η υγρασία τους. το διάστημα που χρειάζονται

⁷¹ Συνέντευξη 12, Παράρτημα Ι

⁷² Κ. Παπαθανάση-Μουσιοπούλου, *Συντεχνίες και επαγγέλματα στη Θράκη 1685-1920*, Πιτσιλός, Αθήνα 1985, σ.204

⁷³ Π. Ζώρα, *Ελληνική λαϊκή τέχνη*, Εκδοτική Αθηνών, 1994, σ.32

⁷⁴ Β. Δ. Κυριαζόπουλος, *Ο μυθικός κόσμος του παραδοσιακού λαϊκού κεραμιστά Μηνά Αβραμίδη Ε' Συμπόσιο Λαογραφίας του Βορειοελλαδίτικου χώρου*, Εκδόσεις Ινστιτούτο Βαλκανικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη 1989, σ.113

ποικίλλει ανάλογα με το μέγεθος και τις καιρικές συνθήκες. Τότε αυτά τοποθετούνται στον φούρνο όπου γίνεται το πρώτο ψήσιμο σε θερμοκρασία 980° C. Όταν έβγαιναν το χρώμα τους είχε αλλάξει και όλα ήταν κόκκινα. Μετά το πρώτο ψήσιμο τα ζωγράφιζαν οι ίδιοι με πινέλα. Γίνεται η ανάμιξη του γυαλώματος με το νερό, πέντε κιλά γυάλωμα χρειάζεται έξι κιλά νερό. Μόλις ετοιμαστεί το γυάλωμα και γίνει ο χρωματισμός, τότε αυτά περνιούνται προσεκτικά με το μίγμα του γυαλώματος. Τότε γίνεται το δεύτερο ψήσιμο, σε θερμοκρασία 1040° C περίπου. Τα αγγεία όταν τοποθετούνται στο φούρνο δεν θα πρέπει να έρχονται σε επαφή, για να μην κολλήσουν. Άλλα μπαίνουν πάνω και άλλα κάτω. Αυτά που ήταν πάνω χρειάζονταν περισσότερο χρόνο ψησίματος..⁷⁵

Υπήρχανε περιπτώσεις όπου τα διάφορα αντικείμενα δεν ζωγραφίζονταν αλλά μόνο χρωματίζονταν. Ακόμα υπήρχανε μερικοί τεχνίτες που το ανάγλυφο σχέδιο δεν το χρωμάτιζαν μετά το πρώτο ψήσιμο αλλά μετά το δεύτερο. Δηλαδή όταν τελείωνε όλο το ψήσιμο του αγγείου και ήταν έτοιμο, το άφηναν να κρυώσει και έπειτα με τα πινέλα περνούσαν το χρώμα..⁷⁶ Τα χρώματα που προτιμούσαν για την διακόσμηση όλων των αγγείων ήταν το κόκκινο, το πράσινο, το λευκό, το καφέ και το γαλάζιο. Τα περισσότερα διακοσμητικά θέματα που επέλεγαν προέρχονταν από τον φυσικό κόσμο. Από τα συνηθέστερα ήταν οι εκκλησίες, τα αρχοντικά σπίτια, το καράβι, η γοργόνα, τα ψάρια, τα πουλιά και τα λουλούδια..⁷⁷

Παλαιότερα τα προϊόντα που έφτιαχναν κυρίως οι αγγειοπλάστες της Ξάνθης ήταν στάμνες και πιθάρια. Αυτά ήταν που χρησιμοποιούσε η νοικοκυρά για το μαγείρεμα. Σήμερα δεν υπάρχουν αγγειοπλάστες στην περιοχή. Και εδώ όπως και στα περισσότερα παραδοσιακά επαγγέλματα η τεχνολογία οδήγησε στην εγκατάλειψη της τέχνης. Τα οικιακά σκεύη δεν φτιάχνονται πλέον από πηλό αλλά από πλαστικό και χαλκό. Επίσης η βελτίωση του οικονομικού επιπέδου των ανθρώπων είχε ως αποτέλεσμα τα ελάχιστα πήλινα σκεύη που ενδεχομένως χρησιμοποιούν ακόμα δεν τα επισκευάζουν, όπως παλαιότερα, αλλά προτιμούν να τα αντικαθιστούν με καινούρια, πιο εξελιγμένα συνήθως. Έτσι το επάγγελμα αυτό έπαψε να προσφέρει ικανοποιητικά εισοδήματα στον τεχνίτη και την οικογένεια του και εγκαταλείφθηκε από τους ελάχιστους νέους που ενδιαφέρθηκαν να το συνεχίσουν.

⁷⁵ Συνέντευξη 12, Παράρτημα Ι

⁷⁶ Β. Δ. Κυριαζόπουλος, *Ο θαυμαστός κόσμος του λαϊκού κεραμιστά Δημήτρη Μυγδαληνού Γ' Συμπόσιο Λαογραφίας του Βορειοελλαδίτικου χώρου*, Εκδόσεις Ινστιτούτο Βαλκανικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη 1979, σ.σ.360-361

⁷⁷ Δ. Σταμέλος, ό.π., σ.σ. 129-131

3.1.2 Ο ΑΜΠΑΤΖΗΣ ΚΑΙ Ο ΡΑΦΤΗΣ

Αμπατζής είναι μία λέξη τούρκικης προέλευσης. Με αυτόν τον όρο ονόμαζαν τους επαγγελματίες που ασχολούνταν με την ραφή και την εμπορία των αμπάδων. Οι αμπάδες ήταν τα ενδύματα που φορούσαν την εποχή της Τουρκοκρατίας. Λόγω της ύπαρξης του επαγγέλματος εκείνη την περίοδο, καθιερώθηκε και η συγκεκριμένη ονομασία. Οι αμπατζήδες δεν κατασκεύαζαν ρούχα μόνο για τους Τούρκους της περιοχής αλλά και για τους Έλληνες, των οποίων η ενδυμασία υιοθέτησε στοιχεία από τους Τούρκους. Κατά την απελευθέρωση η ονομασία των αμπατζήδων άλλαξε σε ράφτες. Άλλωστε άλλαξε και το είδος της δουλειάς τους. Μετά την Τουρκοκρατία και όταν εισήλθε το παντελόνι σαν ενδυμασία, για τους άντρες, οι αμπατζήδες δεν είχαν ιδιαίτερη ζήτηση. Έτσι ο κόσμος άρχισε να αγοράζει έτοιμα ενδύματα, οπότε οι αμπατζήδες μετατράπηκαν σε ράφτες και περιορίζονταν σε επιδιορθώσεις των ενδυμάτων. Επιπλέον άρχισαν να χρησιμοποιούνται καινούρια υφάσματα, με αποτέλεσμα να περιορισθεί η χρήση του αμπά.

Μέχρι το 1922 στην Ξάνθη υπήρχε ακόμα μαγαζί που κατασκεύαζε αμπάδες και ποτούρια. Αυτά τα έραβε και τα κεντούσε ο ίδιος. Είχε ζήτηση εκείνη την εποχή διότι τα ποτούρια τα φορούσανε και οι Έλληνες της περιοχής. Σήμερα το μαγαζί αυτό υπάρχει ακόμα όμως πλέον λειτουργεί σαν ραφείο. Πάντα δίπλα σε κάθε αμπατζίδικο ή ραφείο υπήρχε το σιδερωτήριο. Αυτό δεν λειτουργούσε με τον γνωστό τρόπο αλλά είχε καλούπια όπου έβαζαν τα ρούχα και τα τέντωναν. Επίσης εκεί σιδερώνανε και τα φέσια, μέσα σε ειδικά φτιαγμένα καλούπια. Ήταν ένα μαγαζί που επίσης, για τους ίδιους περίπου λόγους, δεν υπάρχει.⁷⁸

Οι αμπατζήδες μαζί με τους ράφτες είχαν ενωθεί και είχαν σχηματίσει την συντεχνία των αμπατζήδων. Η συντεχνία αυτή είχε μεγάλη δύναμη και κύρος. Αποτελούνταν από πολλά μέλη και την ημέρα της γιορτής του προστάτη τους, συνευρίσκονταν σε μία μεγάλη γιορτή. Στην Θράκη προστάτης Άγιος των αμπατζήδων και των ραφτών ήταν ο άγιος Θεόδωρος. Αργότερα αυτή μετατράπηκε και σε ένα είδος τράπεζας παρέχοντας στα μέλη της δάνεια και πιστώσεις. Άλλωστε προσέφερε πολύ σημαντικό έργο σε όλη την περιοχή. Ήταν μία συντεχνία η οποία

⁷⁸ Π. Μουχτάρης, «Επαγγέλματα που χάθηκαν», *Εφημερίδα Εμπρός*, Ξάνθη (2 Φεβρουαρίου 1998)

προσέφερε αξιόλογα χρηματικά ποσά για ανέγερση σχολείων, εκκλησιών, νοσοκομείων, για εκπαίδευση των νέων και άλλα.⁷⁹

Στην Θράκη οι αμπατζήδες ήταν γενικά οι παραγωγοί μάλλινων υφασμάτων, των αμπάδων. Επίσης ήταν οι ράφτες των αντρικών ρούχων, οι έμποροι των αμπάδων των σακακιών και αυτοί που μετέφεραν και πουλούσαν τα υφάσματα και τα ρούχα στο εξωτερικό. Οι τελευταίοι ονομάζονταν και καραμπατζήδες.⁸⁰ Τα προϊόντα τους τα μετέφεραν σε πολλές χώρες του εξωτερικού, ταξιδεύοντας ομαδικά σε καραβάνια. Όταν ταξίδευαν τα εργαστήρια τους δεν τα έκλειναν αλλά τα εμπιστεύονταν στον πρωτομάστορα ή τον συνέταιρό τους, αν υπήρχε.⁸¹ Στην Θράκη οι Ελληνίδες ασχολούνταν με το μαλλί, το βαμβάκι και το λινάρι. Έτσι με αυτά έφτιαχναν τα ρούχα της οικογένειας και ότι χρειαζόνταν στο σπίτι. Αντίθετα οι Τουρκάλες δεν ασχολούνταν με αυτά και τα αγόραζαν έτοιμα. Εξαιτίας αυτού αναπτύχθηκε το συγκεκριμένο επάγγελμα.⁸²

Το εργαστήριο των αμπατζήδων ήταν ένα απλό δωματιάκι, στο κέντρο της πόλης, με ένα πάγκο και καρέκλες στο εσωτερικό του. Στα μεγάλα εργαστήρια υπήρχανε και οι βοηθοί και τα τσιράκια. Τα εργαλεία του ήταν το ψαλίδι, ο πήχης, η δαχτυλήθρα, η κλωστή και ο γάντζος. Ο γάντζος χρησίμευε για να κρατάει σταθερό το ύφασμα που έραβαν. Οι πρώτες ύλες που χρησιμοποιούσε ήταν τα υφάσματα. Ο αμπάς που χρησιμοποιούσαν κυρίως, ήταν κατώτερης ποιότητας μαλλί, με πλάτος περίπου 80 εκατοστά και πάχος 2 χιλιοστά. Ο καλύτερος αμπάς φτιαχνότανε από άσπρο μαλλί, ενώ αυτός από μαύρο. Τα υφάσματα αυτά τα έφτιαχναν οι γυναίκες της περιοχής. Πριν δοθούν στον αμπατζή και στον ράφτη, όταν ήταν υγρά, τα χτυπούσαν για να γίνουν λεία.

Για να φτιάξουν οτιδήποτε δούλευαν καθιστοί στο πάτωμα. Έβαζαν την δαχτυλήθρα στο μεσαίο δάχτυλο, του ενός χεριού. Με το άλλο χέρι κρατούσαν την βελόνα. Την μία άκρη του υφάσματος την έβαζαν κάτω από το γόνατό τους και την άλλη την σκάλωναν στον γάντζο για να κρατιέται σταθερή. Έτσι ξεκινούσαν το ράψιμο. Για να φτιάξουν οτιδήποτε δεν έπαιρναν μέτρα αλλά υπολογίζανε με το μάτι.

⁷⁹ Ε. Βουραζέλη-Μαρινάκου, *Αι εν Θράκη συντεχνίαι των Ελλήνων κατά την Τουρκοκρατίαν*, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη 1950, σ.σ.68-69

⁸⁰ Κ. Παπαθανάση-Μουσιοπούλου, *Συντεχνίες και επαγγέλματα στη Θράκη 1685-1920*, Πιτσιλός, Αθήνα 1985, σ. 49

⁸¹ Ε. Βουραζέλη-Μαρινάκου, *ό.π.*, σ.68

⁸² Κ. Παπαθανάση-Μουσιοπούλου, *ό.π.*, σ.50

Έπειτα για να σιδερώσουν αυτό που έφτιαχναν το διπλώνανε και το έβαζαν κάτω από το μαξιλάρι που καθόταν ο μάστορας.⁸³

Τόσο οι αμπατζήδες όσο και οι ράφτες της εποχής εκείνης είχαν κάποιες προλήψεις και συνήθειες. Όταν παρέδιδαν το ρούχο στον πελάτη αυτός έπρεπε να τους προσφέρει καφέ και γλυκά και μετά να τους πληρώσει, ανταλλάσσοντας τις κατάλληλες ευχές. Την Τρίτη δεν έκοβαν υφάσματα και την παραμονή της Πρωτοχρονιάς άφηναν κάποιο ρούχο χωρίς να το τελειώσουν, προκειμένου να το συνεχίσουν την επομένη. Αυτό θεωρούσαν ότι θα τους έφερνε δουλειά και επιπλέον κέρδη. Επίσης αν γινότανε κάποιο λάθος στην δουλειά θεωρούσαν τον πελάτη γρουσουζή.⁸⁴

Σήμερα όπως έχει ήδη αναφερθεί δεν υπάρχουν πλέον αμπατζήδες. Έχουν απομείνει κάποια ελάχιστα ραφεία. Αυτά όμως δεν λειτουργούν με τον παραδοσιακό τρόπο. Δηλαδή δεν κατασκευάζουν, τις περισσότερες φορές, ενδύματα αλλά επισκευάζουν και διορθώνουν τα έτοιμα. Άλλωστε οι αμπατζήδες ήταν ένα επάγγελμα που αναπτύχθηκε και επιβίωσε λόγω των συγκεκριμένων, εκείνη την εποχή, συνθηκών. Σήμερα που οι συνθήκες άλλαξαν ήταν επόμενο να εξαλειφθεί.

⁸³ Κ. Παπαθάναση-Μουσιοπούλου, ό.π., σ.σ.53-55

⁸⁴ Ό.π., σ.55

3.1.3 Ο ΒΑΡΕΛΑΣ

Βαρελάς είναι αυτός που κατασκεύαζε και επιδιόρθωνε τα βαρέλια. Παλαιότερα τα βαρέλια ήταν ευρείας χρήσης. Άλλες ονομασίες που χρησιμοποιούσαν για τους βαρελάδες ήταν βαγενάς, αγγειάς, βουτσάς και βουτσινάς. Όλες οι οικογένειες στα σπίτια τους τα χρησιμοποιούσαν. Όταν έφτιαχναν κρασί, ούζο ή ακόμα και το νερό, πολύ παλαιότερα, τα αποθήκευαν στα βαρέλια. Σήμερα αυτή έχουν αντικατασταθεί από πλαστικά. Μερικά μαγαζιά που πωλούν ποτά, ενδεχομένως να χρησιμοποιούν ακόμα τα βαρέλια. Με αυτόν τον τρόπο προσπαθούν να δείξουν και να αποδείξουν την παραδοσιακή κατασκευή του εκάστοτε ποτού. Εκείνη την εποχή, που η τεχνολογία δεν είχε εξελιχθεί και το πλαστικό δεν είχε αντικαταστήσει τα πάντα, τα ξύλινα βαρέλια ήταν απαραίτητα και παρασκευάζονταν από ειδικούς τεχνίτες. Πολλές φορές οι ξυλουργοί έφτιαχναν και αυτοί βαρέλια, διότι οι δύο τέχνες είναι παραπλήσιες.

Οι βαρελάδες είχαν τα εργαστήρια τους και αυτοί κοντά σε χάνια. Άλλωστε οι ιδιοκτήτες των χανιών ήταν οι συχνότεροι πελάτες τους. Πολλές φορές έβγαιναν και πουλούσαν τα βαρέλια, πλανόδιοι, από χωριό σε χωριό, μεταφέροντας τα με γαϊδούρια και κára. Το εργαστήριο των βαρελάδων είχε ειδικό χώρο, που λειτουργούσε ως αποθήκη, όπου έβαζαν τα ξύλα, την πρώτη ύλη.

Τα εργαλεία που χρησιμοποιούσαν ήταν όμοια με αυτά των μαραγκών και ξυλουργών. Είχαν την πλάνη, το σκεπάρνι, την ταλιαδούρα τον σφιγκτήρα, το τσεκούρι. Η πλάνη ή αλλιώς χαμοπλάνη, ήταν αρκετά μεγάλη, ενώ ο σφιγκτήρας, που ήταν επίσης μεγάλος, ονομαζόταν και ανέμη. Οι πρώτες ύλες του βαρελά ήταν η ξυλεία. Αυτή ήταν διάφορη ανάλογα με το είδος του βαρελιού που κατασκεύαζαν. Τα βαρέλια για το κρασί και τα ποτά γενικά φτιαχνότανε από δρυ. Τα βαρέλια για το νερό αποτελούνταν από έλατο, ενώ για το τυρί από οξιά. Στο νερό δεν χρησιμοποιούσαν δρυ διότι τότε μαύριζε το νερό. Επίσης χρησιμοποιούσαν το ψαθί, για να κλείνουν τα κενά ανάμεσα στα ξύλα του βαρελιού.⁸⁵

Τα βαρέλια είχαν σχήμα κυκλικό, που στις άκρες έκλεινα, στένευαν ελάχιστα. Καθένα από αυτά αποτελείται από τις δούγκες, τα στεφάνια και το φουντί. Οι δούγκες ήταν οι σανίδες που έμπαιναν στο κυκλικό τμήμα, δηλαδή στα πλαϊνά. Αυτές τις

⁸⁵ Γ. Σπέης, *Παραδοσιακές τέχνες και επαγγέλματα*, Υπουργείο Πολιτισμού, Διεύθυνση Λαϊκού Πολιτισμού, Συλλογή Εταιρείας Λαογραφικών Μελετών, Αθήνα 1995, σ.145

πελεκούσαν με τα τσεκούρια και έτσι τις έδιναν σχήμα. Έπειτα μετρούσαν το πάχος και το ύψος τους και τις υπόλοιπες τις έφτιαχναν με τις ίδιες διαστάσεις. Ανάμεσα στις δούγες έβαζαν το ψαθί για να εφάπτονται καλά και να υπάρχει περίπτωση διαρροής. Στο τέλος τα έβρεχαν οπότε φούσκων το ψαθί και γέμιζε όλα τα κενά. Στον πάτο και στο πάνω μέρος του βαρελιού βάζουν στρώματα από στεφάνια. Δηλαδή περνούν δυο τρία στεφάνια, το ένα πάνω στο άλλο. Αυτά για να εφάπτονται καλά τα βρέχουνε, τα βάζουν άμμο και κόλλα και έπειτα τα εφάπτουν προσεκτικά. Κάποιες φορές ο πάτος, δηλαδή το φουντί, κατασκευαζόταν από σανίδες και όχι από στεφάνια. Δηλαδή ήταν σανίδες τοποθετημένες κατάλληλα που τις καρφώνανε μεταξύ τους και με τις δούγες με χοντρά καρφιά. Στην συνέχεια και πριν καρφωθούν όλα τα κομμάτια αυτά πλανίζονται ώστε να είναι όμοια και να μην υπάρχουν κενά στο τελικό αποτέλεσμα. Στο φουντί δημιουργείται μία τρύπα, στο κάτω μέρος, όπου εφάρμοζαν την κάνουλα για να βγαίνει το ποτό. Η κάνουλα ήταν και αυτή ξύλινη.⁸⁶ Όταν το βαρέλι προοριζόταν για τυρί τότε το πάνω καπάκι μπορούσε να μπεινοβγαίνει.

Την ημέρα κατασκεύαζαν περίπου δύο βαρέλια. Οι συνηθέστερες επιδιορθώσεις που έκανα σε αυτά ήταν να διορθώσουν τις δούγες, που ενδεχομένως στραβώνανε, να αντικαταστήσουν τις δούγες, όταν αυτές έσπαγαν, ή τέλος να αποστειρώσουν το βαρέλι, με φωτιά, ώστε να μην μεταδίδονται ασθένειες.

Σήμερα δεν υπάρχουν, στην Ξάνθη, τεχνίτες που κατασκευάζουν βαρέλια. Άλλωστε η χρήση του πλαστικού, όπως προαναφέρθηκε, ήταν η κύρια αιτία για την οποία δεν προτιμώνται πλέον. Ακόμα το γεγονός ότι υπάρχει πλήθος ποτών στην αγορά και τροφών, άλλαξαν την μορφή της νοικοκυράς. Σήμερα σχεδόν καμία νοικοκυρά δεν ετοιμάζει μόνη της κρασί ή τυρί, επομένως δεν χρειάζεται το βαρέλι. Όλα αυτά, δηλαδή η τεχνολογία και η αλλαγή στον τρόπο ζωής οδήγησαν σε περιορισμό της χρήσης των βαρελιών.

⁸⁶ Ο.π., σ.145

3.1.4 Ο ΒΥΡΣΟΔΕΨΗΣ

Βυρσοδέψης είναι εκείνος ο οποίος ασχολείται με την επεξεργασία των δερμάτων των ζώων. Αλλιώς αποκαλείται νταμπάκης, παστωτής, σκιτζής και το εργαστήριο του ταμπάκικο, παστάδικο και σκιτζίδικο αντίστοιχα. Παλαιότερα η δουλειά του βυρσοδέψη είχε μεγάλη αναγνωρισιμότητα και ήταν πολλοί εκείνοι που ασχολούνταν με αυτήν. Η τέχνη αυτή ξεκίνησε ως οικοτεχνική δραστηριότητα και αργότερα αναπτύχθηκε και επαγγελματικά. Ακόμα όμως και όταν υπήρχαν επαγγελματίες βυρσοδέψες, ήταν πολλά τα νοικοκυριά που συνέχιζαν να επεξεργάζονται τα δέρματα μόνοι τους. Αυτές ήταν συνήθως οικογένειες κτηνοτρόφων. Άλλωστε είναι μία τέχνη που ασκούνταν από την αρχαιότητα έως τον 19^ο αιώνα με την ίδια τεχνική.⁸⁷

Τα βυρσοδεψεία της Ξάνθης ήταν στην περιοχή γύρω από τον ποταμό Κόσυνθο. Επομένως εκείνη την εποχή θεωρούνταν εκτός πόλεως, αφού τα όρια της πόλης δεν ήταν τόσο εξαπλωμένα. Το νερό του ποταμού με αυλάκια έφτανε στην στέρνα κάθε εργαστηρίου. Τα εργαστήρια ήταν φτιαγμένα από πέτρα, χωρίς ιδιαίτερη αρχιτεκτονική. Ήταν μονώροφα με ένα δώμα. Στην αυλή κάθε εργαστηρίου υπήρχαν δεξαμενές με νερό. Ακόμα και στο εσωτερικό υπήρχανε γούρνες. Κάθε επαγγελματίας είχε το δικό του εργαστήριο όπου δεν δούλευε μόνος αλλά είχε και βοηθούς. Ο αριθμός των βοηθών ποικίλλει ανάλογα με την δουλειά κάθε επαγγελματία. Πολλές φορές υπήρχαν περιπτώσεις που οι ταμπάκηδες δάνειζαν τα εργαστήρια τους σε τσαγκάρηδες ή φιλικά τους πρόσωπα, χωρίς να ζητούν ανταλλάγματα.

Τα εργαλεία του βυρσοδέψη ήταν οι γούρνες, το καβαλέτο, οι γάντζοι, το κοπίδι, η ανοιχτήρα, οι σκάφες, ένα μαχαίρι με δύο λαβές και η τσατάλα.. Στο καβαλέτο απλώνουν τα δέρματα για να τα δουλέψουν και η τσατάλα είναι ένα τρίποδο που τοποθετούν μπροστά από το καβαλέτο για να μην πέφτει. Επίσης είχαν και το κεραμίδι, για να ξύνουν τα δέρματα όταν αυτά ήταν ακόμα πολύ άγρια. Τις πρώτες ύλες, δηλαδή τα κομμάτια των ζώων τα αγόραζαν είτε από τους κτηνοτρόφους της περιοχής είτε από τους χασάπηδες. Τα είδη των δερμάτων που χρησιμοποιούσαν ήταν ποικίλα και προέρχονταν από διάφορα ζώα. Συνήθως όμως

⁸⁷ Κ. Παπαθανάση-Μουσιοπούλου, *Συντεχνίες και επαγγέλματα στη Θράκη 1685-1920*, Πιτσιλός, Αθήνα 1985, σ.185

τους ζητούσαν μοσχαρίσια και κατσικίσια δέρματα. Επίσης μερικοί προμηθεύονταν δέρματα και από την Τουρκία. Πελάτες των βυρσοδεψών ήταν κατά κύριο λόγο οι τσαγκάρηδες και οι ράφτες. Γενικά ήταν όσοι χρειαζόνταν δέρματα για την δουλειά τους.⁸⁸

Η δουλειά τους ήταν εποχική. Προτιμούσαν να ξεκινήσουν τον Μάιο μέχρι τον Οκτώβριο. Αυτούς τους μήνες το νερό είναι λιγότερο παγωμένο και η επεξεργασία γίνεται καλύτερα και ευκολότερα. Η διαδικασία που ακολουθούσαν περιγράφεται παρακάτω. Όταν παίρνουν τα δέρματα τα αφήνουν στον ήλιο για να ξεραθούν. Έπειτα τα παστώνουν μέσα σε νερό και αλάτι. Στην συνέχεια ή τα αποθηκεύουν ή αρχίζουν απευθείας την επεξεργασία τους. Γίνεται το πρώτο πλύσιμο. Ανάλογα με το είδος του δέρματος γίνεται το κόψιμο τους σε διαφορετικά σημεία. Τα βόδια τα έσκιζαν στην ράχη, τα υπόλοιπα τα έσκιζαν από την κοιλιά μέχρι τον σβέσκο.⁸⁹

Τοποθετούνται τα δέρματα μέσα στην δεξαμενή που υπάρχει στην αυλή με άφθονο νερό και παραμένουν εκεί για δύο μέρες περίπου. Αυτό γίνεται για να μαλακώσουν. Έστερα τοποθετούνται ένα-ένα τα κομμάτια στο καβαλέτο. Ακολουθεί ο καθαρισμός τους από τις τρίχες και τα υπολείμματα σάρκας. Αυτό γίνεται με το μαχαίρι που έχει δύο λαβές. Τα ξύνουν με αυτό και μετά τα βάζουν στις γούρνες. Εκεί προσθέτουν νερό με ασβέστη και στάχτη. Με αυτόν τον τρόπο ξεκολλάνε πιο εύκολα οι τρίχες. Οι τρίχες που αφαιρούνταν σε αυτό το στάδιο μαζεύονταν και τα πουλούσαν. Από αυτό το μαλλί έφτιαχναν υφάσματα κατώτερης ποιότητας και με αυτό γεμίζανε τα στρώματα.⁹⁰ Σε αυτό το σημείο μένουν για περίπου 6 ημέρες, ενώ τακτικά αναποδογυρίζονται. Έπειτα πλένονται καλά στην δεξαμενή, για να φύγει ο ασβέστης. Απλώνονται και πάλι στο καβαλέτο και καθαρίζονται, στην εσωτερική τους πλευρά, με το μαχαίρι. Την επομένη ξύνονται με το κεραμίδι για να φύγουν όλα τα ίχνη στάχτης και ασβεστίου.⁹¹

Επόμενο βήμα είναι να τοποθετηθούν τα δέρματα μέσα σε σκάφες, όπου υπάρχει νερό με κουτσουλιές πουλερικών. Αυτό βοηθάει για να καθαριστούν πλήρως. Πλένονται και πάλι με νερό. Τώρα είναι πολύ μαλακά και μπορούν να δουλευτούν πιο εύκολα με το μαχαίρι. Τώρα χωρίζουν τις ποιότητες και τα μεγέθη. Στην συνέχεια

⁸⁸ Κ. Κορρέ-Ζωγράφου & Ε. Ολυμπίτου, *Άνθρωποι και παραδοσιακά επαγγέλματα στο Αιγαίο*, Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού, Αθήνα 2003, σ.σ.273-275

⁸⁹ Ο.π., σ.75

⁹⁰ Κ. Παπαθανάση-Μουσιοπούλου, ό.π., σ.186

⁹¹ Κ. Κορρέ-Ζωγράφου & Ε. Ολυμπίτου, ό.π., σ.278

τοποθετούνται και πάλι στις γούρνες. Σε αυτές έχουν προσθέσει μείγμα από ασκιθό, βελανιδιά και νερό. Ο ασκιθός είναι θάμνος. Όταν τον μαζεύουν τον αφήνουν στον ήλιο να ξεραθεί και έπειτα τον χτυπάνε με ένα ξύλο για να μείνουν μόνο τα φύλλα που κοκκινίζουν. στο μείγμα αυτό τα αφήνουν για μία μέρα. Ουσιαστικά με αυτόν τον τρόπο «ψήνονται» τα δέρματα και δένουν. Την επόμενη μέρα τα τοποθετούν πάλι στο καβαλέτο και τα καθαρίζουν από υπολείμματα. Η διαδικασία αυτή επαναλαμβάνεται συνολικά τρεις φορές. Την δεύτερη όμως παραμένουν για λιγότερο χρόνο, ενώ την τρίτη για πέντε μέρες. Επίσης σε αυτήν την φάση αλλάζει το χρώμα του δέρματος και γίνεται πιο μαλακό. Καθαρίζονται πάλι στο καβαλέτο και πριν στεγνώσουν τα αλείφουν με λάδι ελιάς για να μαλακώσουν. Τα κρεμάνε με τους γάντζους σε σκοτεινό μέρος και όταν ξεραθούν τα πλένουν με ζεστό νερό για να απομακρυνθεί το λάδι. Τα αφήνουν και πάλι να ξεραθούν. Όταν γίνει και αυτό τα απλώνουν στο καβαλέτο, όπου τα ανοίγουν με την ανοιχτήρα. Αυτή είναι ένα μεγάλο ξύλο με το οποίο τραβάνε τα δέρματα.⁹² Όταν τα δέρματα ήταν έτοιμα τότε τα έβαφαν με φυτικές ουσίες. Ο τρόπος βαφής ήταν επτασφράγιστο μυστικό της κάθε συντεχνίας. Έκαναν και εξαγωγές δερμάτων, κυρίως κόκκινου και κίτρινου χρώματος.⁹³

Τότε τα δέρματα ήταν έτοιμα για χρήση και πώληση. Πολλές φορές εκτός από τις παραγγελίες που είχαν από άλλους επαγγελματίες, οι ταμπάκηδες έβγαιναν πλανόδιοι και πουλούσαν τα δέρματα στις νοικοκυρές. Η συνολική εργασία του βυρσοδέψη για ένα κομμάτι δέρματος κρατάει περίπου 30-40 μέρες. Η πείρα στην δουλειά τους είναι πολύ σημαντική. Πρέπει να μπορείς να διακρίνεις αν το δέρμα φούσκωσε αρκετά ή αν άλλαξε το χρώμα του γιατί αλλιώς θα το καταστρέψεις. Γενικά η δουλειά του βυρσοδέψη είναι χρονοβόρα και επίπονη. Είναι μία πολύ βρώμικη δουλειά που απαιτεί συνεχή παρακολούθηση. Στα εργαστήρια δούλευαν και πολλά παιδιά, τα οποία δεν πληρώνονταν παρόλο που έκαναν μία τόσο ανθυγιεινή εργασία. Οι ταμπάκηδες ήταν οργανωμένοι σε συντεχνία και είχαν προστάτη τους τον Άγιο Αθανάσιο. Σύμφωνα με παράδοση ο Άγιος Αθανάσιος ήταν ο πρώτος βυρσοδέψης τον οποίο ευλόγησε ο Χριστός.⁹⁴

⁹² Ο.π., σ.279

⁹³ Γ. Σπέης, *Παραδοσιακές τέχνες και επαγγέλματα*, Υπουργείο Πολιτισμού, Διεύθυνση Λαϊκού Πολιτισμού, Συλλογή Εταιρείας Λαογραφικών Μελετών, Αθήνα 1995, σ.76

⁹⁴ Κ. Παπαθανάση-Μουσιοπούλου, ό.π., σ.σ.185-186

Η δουλειά τους με το πέρασμα των χρόνων μειωνόταν δραστικά. Μία από τις βασικές αιτίες ήταν η εγκατάλειψη της παραδοσιακής ενδυμασίας, που μείωνε την ζήτηση των δερμάτων κυρίως όσον αφορά τα παπούτσια. Άλλωστε εκείνη την εποχή εκτός από την ενδυμασία και τα υποδήματα χρησιμοποιούσαν τα δέρματα πολλοί επαγγελματίες αλλά και αγρότες. Η σέλλες φτιάχνονταν από δέρμα, τα εξαρτήματα των ζώων επίσης. Σήμερα όμως δεν ασκείται η συγκεκριμένη τέχνη με τον παραδοσιακό τρόπο αλλά με εξελιγμένα μηχανήματα. Η επεξεργασία των δερμάτων γίνεται σε ειδικά εργοστάσια που διαθέτουν σύγχρονο εξοπλισμό. Άλλωστε κανείς δεν θέλει να ασχοληθεί με μία τα τόσο βρώμικη και βαριά δουλειά.

3.1.5 Ο ΓΙΑΟΥΡΤΑΣ ΚΑΙ Ο ΓΑΛΑΤΑΣ

Ο γιαουρτάς και ο γαλατάς τις περισσότερες φορές ήταν το ίδιο πρόσωπο. Και οι δύο γυρνούσανε τις γειτονιές και τα χωριά για να πουλήσουν τα προϊόντα τους. Ήτανε γνωστές φυσιογνωμίες αφού κάθε χωριό είχε τον δικό του γαλατά και γιαουρτά. Οι γαλατάδες αποκαλούνταν αλλιώς και ξινογαλάδες όταν πουλούσαν το αντίστοιχο προϊόν. Ενώ οι γιαουρτάδες ονομάζονταν αλλιώς και γιαουρτσήδες, γιαουρτοπώληδες και γεγουρτζήδες. Και οι δύο ήτανε κτηνοτρόφοι συνήθως. Έτσι έχοντας δικά τους ζώα τα άρμεγαν και έφτιαχναν το γάλα και το γιαούρτι και τα πουλούσαν. Με αυτόν τον τρόπο προσπαθούσαν να ενισχύσουν το εισόδημα τους.

Ο γιαουρτάς γυρνούσε στις γειτονιές το απόγευμα μετά το ηλιοβασίλεμα. Επέλεγε εκείνη την ώρα ώστε να μην γεμίζουν τα γιαούρτια με μύγες και να έχει δροσιά για να μην ξινίζουν. Είχε περασμένο με σχοινιά στον λαιμό του και τους ώμους του ένα ξύλο πλακέ. Πάνω σε αυτό τοποθετούσε τα γιαούρτια. Αυτά τα είχε μέσα σε υφασμάτινους σάκους και τα πουλούσε στις νοικοκυρές, οι οποίες έφερναν τα πήλινα τους για να τα γεμίσει. Αργότερα τα πουλούσε μέσα σε πήλινα κεσεδάκια. Αυτά επιστρέφονταν στον ίδιο, όταν οι πελάτες του το είχαν καταναλώσει. Τότε έβγαινε στην γύρα με το γαϊδουράκι, στο σαμάρι του οποίου, αυτοσχέδια, κρεμούσε τα πήλινα πάνω σε συρμάτινο πλέγμα με θήκες.⁹⁵ Το γιαούρτι τότε στοίχιζε 90-120 παράδες η οκά.

Οι γαλατάδες ήταν και αυτοί πλανόδιοι. Έβγαιναν από το ξημέρωμα με το γαϊδουράκι τους στην πόλη για να πουλήσουν το γάλα, το οποίο είχαν αρμέξει νωρίτερα την ίδια μέρα. Αυτό το έβαζαν σε χάλκινα δοχεία, τα γκουμιά, και τα φόρτωναν στο σαμάρι του ζώου. Το διέθεταν με την οκά, τα λεγόμενα δράμια. Τα γκουμιά επιστρέφονταν επίσης στον γιαουρτά. Ακόμα πολλές φορές η νοικοκυρά πήγαινε με δικά της δοχεία για να πάρει το γάλα.⁹⁶ Το γάλα εκείνη την εποχή αποτελούσε απαραίτητη τροφή και την κατανάλωναν όλοι. Έτσι λοιπόν η πώληση του έδινε καλά κέρδη. Πουλούσαν τεσσάρων ειδών γάλατα, βουβαλίσιο, αγελαδινό, κατσικίσιο και πρόβειο. Ακόμα υπήρχανε περιπτώσεις, στα χωριά, που ο γαλατάς

⁹⁵ Χ. Παρανούση-Κομνή, *Λαϊκά επαγγέλματα Θεσσαλονίκης*, Φίλοι Λαογραφικού και Εθνολογικού Μουσείου Μακεδονίας, Εκδόσεις University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1987, σ.43

⁹⁶ Ο.π., σ.41

έβγαινε στον δρόμο με το ζώο και το άρμεγε εκείνη την ώρα. Αυτό βέβαια πολύ παλαιότερα.⁹⁷

Ήταν πολλές οι περιπτώσεις που ο γαλατάς έκλεβε τους πελάτες του. αυτό γινόταν όταν νέρωνε το γάλα. Από το γεγονός αυτό βγήκε και η φράση: «ή βάζουν γάλα στο νερό ή το νερό στο γάλα».⁹⁸ Το γάλα το πουλούσαν προς 80-100 παράδες η οκά. Οι γαλατάδες ήταν τόσοι πολλοί που είχαν οργανωθεί σε συντεχνία. Αυτή είχε προστάτη της τον Προφήτη Ηλία. Σε αυτήν συμμετείχαν μόνο Έλληνες γαλατάδες. Άλλωστε το εμπόριο του γάλακτος στην Θράκη γινότανε μόνο από αυτούς.⁹⁹

⁹⁷ Κ. Παπαθανάση-Μουσιοπούλου, *Συντεχνίες και επαγγέλματα στη Θράκη 1685-1920*, Πιτσιλός, Αθήνα 1985, σ.72

⁹⁸ Ο.π., σ.74

⁹⁹ Ο.π., σ.72

3.1.6 Ο ΓΟΥΝΑΡΑΣ

Γουναράδες ήταν αυτοί που κατασκεύαζαν και εμπορεύονταν την γούνα. Στην Ξάνθη δεν υπήρχαν άνθρωποι που έφτιαχναν γούνες. Έτσι όσοι αποκαλούνταν γουναράδες ήταν αυτοί που τις πουλούσαν. Είναι αρκετοί εκείνοι που μαρτυρούν ότι θυμούνται τον γουναρά να τριγυρνάει στα χωριά και τις γειτονιές, των πλουσίων κυρίως, με ένα φορτηγάκι και να πουλάει τις γούνες του. Πολλές φορές μαζί με τις γούνες πουλούσε και άλλα είδη, όπως υφάσματα, σεντόνια, κουρτίνες κ.α. ουσιαστικά έμοιαζε περισσότερο με πλανόδιο πωλητή, όμως η περισσότερη πραγματία του ήταν γούνες.

Τις γούνες που πουλούσαν τις εισήγαγαν από την Κωνσταντινούπολη και την Ρωσία.¹⁰⁰ Προκειμένου να τις πουλήσουν πήγαιναν και σε πόλεις εκτός της Ξάνθης. Εκείνοι την εποχή οι γούνες ήταν ακριβές και θεωρούνταν είδος πολυτελείας. Τον χειμώνα, λαϊκοί και κληρικοί, φορούσαν γούνες, ενώ το καλοκαίρι αυτές αντικαθίστανται από τις μιλωτές.¹⁰¹ Ο απλός λαός τους αποκαλούσε γούναρους, γουναραίους και κιουρκτζήδες, ενώ οι πιο μορφωμένοι τους έλεγαν σισυρορράπτες, μιλωτοράφους και διφθεροποιούς, εννοώντας κυρίως τους κατασκευαστές της γούνας.¹⁰²

Οι γουναράδες, όλης της Θράκης, ήταν ενωμένοι σε ένα κοινό σωματείο. Το σωματείο αυτό είχε προστάτη του τον προφήτη Ηλία, μάλλον επειδή απεικονιζόταν στις εικόνες ντυμένος με τομάρια ζώων. Η συντεχνία αυτή υπήρξε πολύ σημαντική για όλον τον Ελληνισμό της Θράκης και κατά συνέπεια και της Ξάνθης. Οι γουναράδες είτε ατομικά είτε μέσω της συντεχνίας τους έκαναν πολλές ευεργεσίες. Συνέβαλλαν στην ίδρυση σχολείων, νοσοκομείων, ορφανοτροφείων και βοηθούσαν οικονομικά τους φυλακισμένους και τους άπορους.¹⁰³ Άλλωστε όλοι οι γουναράδες ήταν επιφανείς και πλούσιοι άνθρωποι. Αυτό γίνεται φανερό και από την λαϊκή

¹⁰⁰ Κ. Παπαθανάση-Μουσιοπούλου, *Λαογραφικά Θράκης*, Τόμος Β, Εκδόσεις Ι.Μ.Χ.Α., Αθήνα 1980, σ.118

¹⁰¹ Κ. Παπαθανάση-Μουσιοπούλου, *Συντεχνίες και επαγγέλματα στη Θράκη 1685-1920*, Πιτσιλός, Αθήνα 1985, σ.82

¹⁰² Ε. Βουραζέλη-Μαρινάκου, *Αι εν Θράκη συντεχνίαι των Ελλήνων κατά την Τουρκοκρατίαν*, Θεσσαλονίκη 1950, σ.54

¹⁰³ Ό.π., σ.172

φράση: «Γουναράδες βρωμεροί και στην τσέπη όλο φλουρί», που σημαίνει ότι αν και ήταν βρώμικη δουλειά είχε μεγάλο κέρδος.¹⁰⁴

Στην Ξάνθη, από μαρτυρίες αναφέρεται ότι δεν υπήρχαν κατασκευαστές γουνών παρά μόνο έμποροι. Όσοι από τους ντόπιους ξεκίνησαν την δουλειά αυτή σύντομα την εγκατέλειψαν, διότι δεν υπήρχε ζήτηση. Μπορεί η Ξάνθη να είναι βόρεια και ορεινή πόλη όμως οι κάτοικοί της εκείνη την εποχή δεν είχαν την οικονομική άνεση να αγοράζουν γούνες. Οι περισσότεροι από αυτούς ήταν τεχνίτες και αγρότες. Άλλωστε από τον 19^ο αιώνα και έπειτα ο κόσμος άρχισε να ντύνεται με φράγκικο τρόπο. Έτσι οι γουναράδες περιορίστηκαν και άλλαξαν επάγγελμα. Οι περισσότεροι από αυτούς ειδικεύτηκαν στην τέχνη του φραγκοράφτη.¹⁰⁵

¹⁰⁴ Κ. Παπαθανάση-Μουσιοπούλου, *Συντεχνίες και επαγγέλματα στη Θράκη 1685-1920*, Πιτσιλός, Αθήνα 1985, σ.84

¹⁰⁵ Κ. Παπαθανάση-Μουσιοπούλου, *Λαογραφικά Θράκης*, Τόμος Β, Εκδόσεις Ι.Μ.Χ.Α., Αθήνα 1980, σ.120

3.1.7 Ο ΚΑΜΠΑΝΟΠΟΙΟΣ

Ο καμπανοποιός, δηλαδή ο κατασκευαστής των καμπάνων που υπάρχουν στις εκκλησίες και τα μοναστήρια, δεν είναι μία τέχνη αυτοτελή. Πάντα το επάγγελμα αυτό το ασκούσαν οι σιδεράδες. Αρχικά παράλληλα με την σιδηρουργία και έπειτα αυτόνομα. Με το πέρασμα των χρόνων η ζήτηση για καμπάνες οδήγησε μερικούς σιδεράδες να ασχοληθούν αποκλειστικά με την κατασκευή αυτών και να παραγκωνίσουν την κατασκευή των υπόλοιπων, που έφτιαχναν μέχρι τότε. Η ζήτηση για κατασκευή καμπάνων αυξήθηκε πάρα πολύ μετά την απελευθέρωση του έθνους. Επομένως το γεγονός αυτό οδήγησε και σε αύξηση των καμπανοποιών της ευρύτερης περιοχής.

Όταν λοιπόν κάποιοι σιδεράδες αποφάσισαν να ασχοληθούν αποκλειστικά με αυτό, έπρεπε να κάνουν και κάποιες αλλαγές στο μέχρι τότε εργαστήριό τους. Έτσι λοιπόν δημιούργησαν το χυτήριο και έναν ακόμη φούρνο. ο τόπος εγκατάστασης του εργαστηρίου δεν άλλαξε. Βρισκόταν είτε μέσα στην πόλη είτε στα χωριά. Άλλωστε ο τόπος δεν έπαιζε σημαντικό ρόλο. Το χυτήριο ήταν λιθόκτιστο και χωριζόταν σε τρεις χώρους. Έξω από το χυτήριο υπήρχε πάντα μία στέρνα. Στο εργαστήριο υπήρχε και μία υψικάμινος με πυρότουβλα. Σε αυτήν γινόταν η επεξεργασία του χυτοσιδήρου. Η υψικάμινος λειτουργούσε περίπου όπως το καμίνι του σιδερά. Διοχέτευαν αέρα σε αυτήν μέσω ενός μηχανήματος που είχε τροχαλίες. Αυτή λειτουργούσε με ξύλα. Επίσης υπήρχανε καλούπια για την κατασκευή των καμπάνων, σε διάφορα μεγέθη, τα οποία τα στέγνωναν στους φούρνους. Και οι δύο φούρνοι ήταν χωνευτοί. Ο ένας χρησίμευε για το λιώσιμο των πρώτων υλών και ο άλλος για το στέγνωμα των προϊόντων. Συνήθως στο εργαστήριο, εκτός από τον τεχνίτη, υπήρχαν και οι βοηθοί, που ήταν περίπου 4 άτομα.¹⁰⁶ Τα εργαλεία των καμπανοποιών ήταν επίσης τα καλούπια, οι σκάφες με τα ειδικά χρώματα, οι τσιμπίδες και άλλα.

Αρχικά τα υλικά και οι πρώτες ύλες που χρησιμοποιούσαν για να φτιάξουν τις καμπάνες ήταν παλιά αντικείμενα. Δηλαδή σπασμένες ή χαλασμένες καμπάνες, παλιά χάλκινα σκεύη και οτιδήποτε άλλο σιδερένιο και χάλκινο το επεξεργάζονταν και το χρησιμοποιούσαν κατάλληλα. Αργότερα αγόραζαν χυτοσίδηρο από εμπόρους διάφορους. Επίσης το χρώμα που χρησιμοποιούσαν ή το αγόραζαν και αυτό ή αν

¹⁰⁶ Κ. Κορρέ-Ζωγράφου & Ε. Ολυμπίτου, *Άνθρωποι και παραδοσιακά επαγγέλματα στο Αιγαίο*, Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού, Αθήνα 2003, σ.σ.295-296

τύχαινε και έβρισκαν κάπου τυχαία χρώμα το δοκίμαζαν. Δηλαδή στις διάφορες περιοχές που πήγαιναν έπαιρναν δείγμα από το χρώμα, το δοκίμαζαν και αν τους άρεζε πήγαιναν και μάζευαν από εκεί.

Η καλύτερη εποχή για να αρχίσουν την χύτευση ήταν το φθινόπωρο, διότι οι θερμοκρασίες ήταν χαμηλές και τα υλικά στέγνωσαν πιο εύκολα και δεν υπήρχε μεγάλος φόβος μήπως χαλάσουν. Από τα ξημερώματα άναβαν το φούρνο με τα ξύλα για να ζεσταθεί ικανοποιητικά. Έβαζαν τα υλικά που είχαν κάθε φορά μέσα σε αυτόν για να λιώσουν. Ο φούρνος, η υψικάμινος, έφτανε μέχρι και 900°. Αφού λιώσουν καλά τότε δύο άτομα με τις τσιμπίδες τα βγάζουν και τα ρίχνουν σιγά-σιγά πάνω στο επιλεγμένο καλούπι. Έπειτα αφήναν την καμπάνα με το καλούπι να κρυώσει και να σταθεροποιηθεί. Για να γίνει αυτό την έβαζαν στον δεύτερο φούρνο. εκεί υπάρχει ένας κάθετος άξονας, κάτω από τον οποίο είναι τα ξύλα που ανάβουν. Αυτός ο άξονας βρίσκεται στο εσωτερικό της καμπάνας ώστε αυτή να ζεσταίνεται καλύτερα και σε όλα τα μέρη. Συχνά γυρνάνε το καλούπι της καμπάνας γύρω από τον εαυτό της προκειμένου να γίνει ομοιόμορφα το ψήσιμο και να φύγει όλη η υγρασία της. Καθώς ψήνεται η καμπάνα οι τεχνίτες την φτιάχνουν. Δηλαδή σταδιακά την «χτίζουν» με κεραμίδια και λάσπη. Πρώτα κεραμίδι, μετά λάσπη και ου το καθεξής. Αφού κτιστεί και ξεραθεί η καμπάνα την αφήνουν να κρυώσει τελείως, περίπου δύο μέρες. Έξω από αυτήν τοποθετούν κατάλληλο χρώμα για να γίνει λεία η επιφάνεια της.¹⁰⁷ τώρα έχει ολοκληρωθεί η εσωτερική επιφάνεια της καμπάνας. Έπειτα φτιάχνεται, «χτίζεται», και η εξωτερική, με τα χέρια και με κατάλληλο χρώμα. Το χρώμα αυτό και στις δύο περιπτώσεις δεν θα πρέπει να σπάει όταν στεγνώσει. όταν λοιπόν το χτίζουν εξωτερικά το κάνουν σε στρώσεις. Βάζουν μία στρώση και την αφήνουν να στεγνώσει για ώρες. Επειδή όμως το χρώμα πέφτει κάθε τόσο το διορθώνουν. Το εξωτερικό χρώμα που χρησιμοποιείται είναι πιο λεπτό. Έτσι ακολουθείται η ίδια διαδικασία που περιγράψαμε για το εσωτερικό της καμπάνας. Δηλαδή τοποθετείται πάλι σε φούρνο, στεγνώνει κ.λ.π..

Όταν λοιπόν τελειώσει και η παραπάνω διαδικασία η καμπάνα επενδύεται εξωτερικά και στο εσωτερικό της με χυτοσίδηρο. Χρησιμοποιώντας έναν οδηγό χύνουν το μπρούντζο πάνω στην καμπάνα. Ο μπρούντζος αποτελείται από 80% χαλκό και 20% κασσίτερο. Για πιο μεγάλες καμπάνες αυξάνουν το κασσίτερο και μειώνουν τον χαλκό, ώστε ο ήχος της να είναι καλύτερος. Αυτό το αφήνουν να

¹⁰⁷ Ο.π., σ.298

στεγνώσει καλά και έπειτα βγάζουν προσεκτικά το κάθε μέρος του καλουπιού. Το μυστικό σε αυτήν την διαδικασία είναι η καμπάνα να έχει ένα μικρό ποσοστό υγρασίας ώστε βγαίνοντας το καλούπι να μην καταστραφεί και σπάσει.¹⁰⁸

Διαπιστώνουμε εύκολα ότι η κατασκευή της καμπάνας απαιτούσε χρόνο, μέρες ολόκληρες, μεγάλη προσοχή και αφοσίωση. Ο χρόνος για να φτιαχτεί η καμπάνα ήταν 6-10 μέρες. Ο τεχνίτης δεν θα πρέπει να αποσπάται γιατί τότε μπορεί να πάνε οι κόποι του χαμένοι. Ήταν μία τέχνη που άρχισε να εμφανίζεται την εποχή μετά τον πόλεμο. Αρχικά ήταν για επιδιορθώσεις και αργότερα για κατασκευή νέων καμπάνων. Σήμερα η δημιουργία τους στηρίζεται στις μεγάλες βιομηχανίες. Αυτές με τα πλέον τελειοποιημένα μηχανήματα τις κατασκευάζουν γρήγορα και εύκολα. Σήμερα στην Ξάνθη δεν υπάρχουν καμpanοποιοί, ίσως να μην υπάρχουν και σε καμία άλλη περιοχή της Ελλάδας.

¹⁰⁸ Ό.π., σ.σ. 298-301

3.1.8 Ο ΚΑΡΒΟΥΝΙΑΡΗΣ

Μπορεί σήμερα να μην ενδιαφερόμαστε και να μην αγοράζουμε πολύ κάρβουνα, αλλά τα παλιά χρόνια αυτά ήταν είδος πρώτης ανάγκης. Ο καρβουνιάρης, δηλαδή ο κατασκευαστής των κάρβουνων, ήταν ένας επαγγελματίας περιζήτητος, την εποχή εκείνη. Η εξέλιξη της τεχνολογίας όμως μετέτρεψε και το επάγγελμα αυτό σε δυσεύρετο. Διότι σήμερα τίποτα σχεδόν δεν λειτουργεί με κάρβουνα. Εκείνη την εποχή όλες οι νοικοκυρές, φτωχές και πλούσιες, φρόντιζαν από το καλοκαίρι να προμηθευτούν τα κάρβουνα και να γεμίσουν τις αποθήκες τους.¹⁰⁹ Άλλωστε για όλες τις δουλειές του σπιτιού, μαγείρεμα, σιδέρωμα, τα κάρβουνα ήτανε απαραίτητα.

Στην Ξάνθη παλαιότερα υπήρχανε περίπου 5-6 καρβουνιάρηδες. Αρχικά ήτανε πλανόδιοι και γυρνούσανε στα χωριά με ένα γαϊδουράκι για να πουλήσουν τα κάρβουνα. Οι περισσότεροι από αυτούς έμαθαν την δουλειά από τους πατεράδες τους. Οι καρβουνιάρηδες ονομάζονταν αλλιώς και μουντζούρηδες, διότι το πρόσωπό τους μαύρισε από τους καπνούς. Κάποια χρονική στιγμή στην Ξάνθη συστάθηκε συνεταιρισμός στον οποίο μπορούσαν, κατόπιν επιλογής τους, να ενσωματωθούν. Υπήρχανε όμως και κάποιοι οι οποίοι δουλεύανε μεμονωμένα.¹¹⁰ Στις μέρες μας το επάγγελμα αυτό δεν επιζεί παρά μόνο σε κάποιες άλλες περιοχές εκτός του Νομού. Οι επαγγελματίες αυτοί προσπαθούσαν να επεκτείνουν το εμπόριο τους πέρα από τα σύνορα του Νομού, με εξαγωγές που έκαναν στη Θεσσαλονίκη και στην Αθήνα.

Τα κάρβουνα τα έφτιαχναν από ξύλα. Στην Ξάνθη υπάρχουνε αρκετά δάση με δρυς, ιτιές, λεύκες, βελανιδιές, πουρνάρια κ.α. Οι καρβουνιάρηδες για να κόψουν τα ξύλα και να τα μετατρέψουν σε κάρβουνα ζητούσαν άδεια από το Δασαρχείο. Σε αυτό πλήρωναν ειδικό φόρο για την καμίνευση. Επειδή όμως δεν επιτρεπόταν να κόψουν όλα τα δέντρα για αυτό τον λόγο αναγκάζονταν να αλλάζουν συνεχώς τις εκτάσεις όπου δούλευαν. Έτσι λοιπόν κάθε τόσο πήγαιναν σε άλλες περιοχές και έκοβαν ξύλα. Οι καρβουνιάρηδες μαζί με τους ξυλοκόπους άρχιζαν να κόβουν τα δέντρα από του Αγίου Δημητρίου έως του Αγίου Γεωργίου.¹¹¹ Τα δέντρα τα οποία

¹⁰⁹ Χ. Παρανούση-Κομνή, *Λαϊκά επαγγέλματα Θεσσαλονίκης*, Φίλοι Λαογραφικού και Εθνολογικού Μουσείου Μακεδονίας, Εκδόσεις University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1987, σ.85

¹¹⁰ Συνέντευξη 8, Παράρτημα Ι

¹¹¹ Κ. Παπαθάναση-Μουσιοπούλου, *Λαογραφικά Θράκης, τόμος Β*, Εκδόσεις Ι.Μ.Χ.Α., Αθήνα 1980, σ.166

προτιμούσαν να χρησιμοποιούν ήταν αυτά που ήταν πιο σκληρά όπως η δρυς, το πουρνάρι και η οξιά.

Τα εργαλεία που χρησιμοποιούσαν ήταν το τσεκούρι, ο μπαλτάς, για να κόβουν τα ξύλα. Το φτυάρι για σκάβουνε και να μαζεύουνε το χώμα. Ο κασμάς για να μπορούν να σκάψουν πιο βαθιά. Η τσουγκράνα για να μαζεύουν φύλλα. Από αυτά το μόνο που βελτιώθηκε και αντικαταστάθηκε, λόγω της τεχνολογίας, είναι ο μπαλτάς. Σήμερα αντί αυτού χρησιμοποιείται το αλυσοπρίονο. Οι πρώτες ύλες που απαιτούνταν για να αρχίσει να γίνεται η διαδικασία δημιουργίας του κάρβουνου ήταν τα ξύλα, τα φύλλα, το χώμα και το πετρέλαιο.

Στην αρχή της άσκησης του επαγγέλματος, οι καρβουνιάρηδες έμεναν μόνιμα στην περιοχή όπου έφτιαχναν το κάρβουνο, μέχρι να τελειώσουν την εργασία τους. Εκεί δημιουργούσαν το αλώνι, την κατοικία τους, από ξύλα. Το πρώτο βήμα για την παρασκευή των κάρβουνων ήταν να δημιουργηθεί το καμίνι.¹¹² Η διαδικασία αυτή απαιτούσε προσοχή και μεγάλη τεχνική. Εκεί βασίζονταν όλα. Αν το καμίνι δεν γινόταν σωστά τότε τα κάρβουνα δεν θα ήταν καλής ποιότητας. Το καμίνι επιβαλλόταν να γίνει σε περιοχές μακριά από οικισμούς και σε εκείνες τις περιοχές όπου τους επέτρεπε το Δασαρχείο, συνήθως στα δάση, προκειμένου να μην υπάρχει κίνδυνος πυρκαγιάς.¹¹³ Πρώτα από όλα άνοιγαν τους λάκκους, οι οποίοι έπρεπε να είναι αρκετά μεγάλοι. Στην συνέχεια στο κέντρο του λάκκου τοποθετούσαν έναν μεγάλο και χοντρό κορμό ξύλου. Όσο πιο μεγάλο ήταν αυτό το ξύλο, τόσο πιο ψηλό μπορούσε να γίνει το καμίνι.¹¹⁴ Έπειτα τοποθετούσαν γύρω από τον λάκκο μικρότερα και λεπτότερα ξυλάκια όρθια. Τα τοποθετούσαν έτσι ώστε να δημιουργείται σταδιακά ένα καμίνι σχήματος κωνικού. Στην βάση του καμινιού άφηναν μία μικρή τρύπα, από την οποία στο τέλος έβαζαν την φωτιά. Όταν είχε γίνει το καμίνι, δηλαδή όταν είχαν τοποθετήσει τα ξύλα και είχαν δημιουργήσει το κατάλληλο ύψος, έβαζαν τα φύλα. Μάζευαν φύλλα, από τριγύρω, ξερά, με την τσουγκράνα και με αυτά σκέπαζαν εξωτερικά το καμίνι. Έπειτα έριχναν χώμα αρκετό μέχρι να σκεπαστεί περίπου. Πάντα όμως πρόσεχαν ώστε στην κορυφή του καμινιού να αφήσουν μία τρύπα, ένα άνοιγμα. Αυτό εξυπηρετούσε για να φεύγει ο καπνός. Το

¹¹² *Περιοδικό Εθνογραφικά, Αφιέρωμα στην τεχνολογία*, Τόμος 6, Εκδόσεις Ε.Τ.Β.Α., Ναύπλιο 1989, σ. 89

¹¹³ Συνέντευξη 8, Παράρτημα Ι

¹¹⁴ Κ. Παπαθάναση-Μουσιοπούλου, ό.π., σ. 166

άνοιγμα αυτό το έκλειναν όταν έπιανε δυνατή φωτιά.¹¹⁵ Για να βάλουν φωτιά στο καμίνι, χρησιμοποιούσαν ένα μακρύ ξύλο, του οποίου τη μία άκρη έδεναν ένα πανί. Το πανί αυτό το περιέχυναν με πετρέλαιο έβαζαν φωτιά στα κλαδιά, εσωτερικά του καμινιού, από το άνοιγμα που υπήρχε στην βάση του. περίπου 2-3 ώρες μετά δυνάμωνε η φωτιά και έκλειναν τα ανοίγματα, τόσο στην κορυφή όσο και στη βάση. Η επόμενη κίνηση τους ήταν να ανοίξουν κάποιες τρύπες, προσεχτικά, στα πλαϊνά του καμινιού, για να αερίζεται.¹¹⁶ Όταν τα κάρβουνα αρχίζουν να γίνονται το καμίνι ανοίγει από πάνω για αυτό ξαναρίχνουν κλαδιά από πάνω για να κλείσουν τις τρύπες. Γίνεται κατανοητό ότι το καμίνι απαιτούσε χρόνο και συνεχή επίβλεψη. Για να δημιουργηθούν τα κάρβουνα και να γίνουν μαύρα χρειαζόταν περίπου 8 μέρες συνεχόμενης καμίνευσης. Ένα μεγάλο καμίνι δίνει περίπου 1500-2000 οκάδες κάρβουνα. Όταν τα κάρβουνα ήταν έτοιμα οι κινήσεις του καρβουνιάρη έπρεπε να είναι προσεχτικές και μαλακές. Με την τσουγκράνα και το φτυάρι ξεσκέπαζαν τον λάκκο και σιγά-σιγά απλώνανε τα κάρβουνα. Στο τέλος έριχναν νερό για να κρυώσουν πιο γρήγορα. Το κάρβουνο έβγαινε σε τρεις σειρές, ξεκινούσαν από έξω προς τα μέσα.¹¹⁷ Αυτά για να κρυώσουν, με φυσικό τρόπο, χρειαζόταν περίπου δύο μέρες. Αν κάποια κομμάτια ήταν πολύ μεγάλα τότε τα έσπαγαν προσεχτικά με το φτυάρι.. σε όλη αυτή τη διαδικασία απαιτούταν μεγάλη προσοχή.¹¹⁸ Όταν κρύωνε το κάρβουνο το έβαζαν σε σακιά, τα φόρτωναν στα γαϊδούρια και γυρνούσανε τους δρόμους για να τα πουλήσουν.

Σήμερα δεν ασχολούνται πλέον με τα κάρβουνα. Άλλωστε μπήκε πλέον στην ζωή μας ο ηλεκτρισμός οπότε τα κάρβουνα παραμερίστηκαν. Γίνεται φανερό όμως ότι τα κάρβουνα, για να παρασκευαστούν χρειάζεται πολλή δουλειά και μεγάλη προσοχή. Η απροσεξία και ο άνεμος ήταν οι μεγαλύτεροι κίνδυνοι για τα κάρβουνα. Για αυτό άλλωστε η δουλειά για την δημιουργία του καμινιού άρχιζε όταν έμπαινε η άνοιξη και ο καιρός ήταν καλύτερος. Άλλωστε αν τα κάρβουνα ήτανε υγρά κανείς δεν τα αγόραζε.¹¹⁹ Η παροιμία που έχει συνδεθεί απόλυτα με τους καρβουνιάρηδες είναι η: « κάλλιο δέκα κάρβουνα παρά χίλια πρόβατα », η οποία βγήκε από τους

¹¹⁵ Συνέντευξη 8, Παράρτημα Ι

¹¹⁶ Κ. Παπαθανάση-Μουσιοπούλου, ό.π., σ. 167

¹¹⁷ *Περιοδικό Εθνογραφικά, Αφιέρωμα στην τεχνολογία*, Τόμος 6, Εκδόσεις Ε.Τ.Β.Α., Νάυπλιο 1989, σ. 92

¹¹⁸ Συνέντευξη 8, Παράρτημα Ι

¹¹⁹ Χ. Παρανούση-Κομνή, *Λαϊκά επαγγέλματα Θεσσαλονίκης*, Φίλοι Λαογραφικού και Εθνολογικού Μουσείου Μακεδονίας, Εκδόσεις University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1987, σ.85

βοσκούς, οι οποίοι κρύωναν τον χειμώνα μέσα στις στάνες και αναζητούσαν τρόπους να ζεσταθούν.¹²⁰

¹²⁰ Κ. Παπαθανάση-Μουσιοπούλου, ό.π., σ.σ.166-167

3.1.9 Ο ΚΑΡΟΠΟΙΟΣ

Η καροποιΐα ήταν μία τέχνη η οποία αναπτύχθηκε πάρα πολύ στην ευρύτερη περιοχή της Θράκης. Η Ξάνθη αποτέλεσε ένα από τα σημαντικότερα κέντρα καροποιΐας, με 40 τεχνίτες, μαζί με το Σουφλί. Αυτές οι δύο περιοχές κάλυπταν τις ανάγκες όλων των περιοχών γύρω. Οι καροποιοί στην Ξάνθη ήταν όλοι ντόπιοι και η πλειονηφία αυτών είχε μάθει την τέχνη δίπλα σε ξακουστούς τεχνίτες της Δράμας και του Σουφλίου.¹²¹ Ακόμα μερικοί από αυτούς γνωρίζανε την τέχνη από τους προγόνους τους, που κατάγονταν από την Μ. Ασία. Στο κάρο εκείνη την εποχή δινόταν μεγάλη σημασία. Ήθελαν ένα κάρο που να τους εξυπηρετεί στις δουλειές τους αλλά ταυτόχρονα να είναι όμορφο και περιποιημένο.

Χάρη στους πρόσφυγες καροποιούς η τέχνη αυτή αναπτύχθηκε σε μεγάλο βαθμό στην ευρύτερη περιοχή. Αρχικά οι καροποιοί των μικρών πόλεων και των χωριών για να πάρουν κλήρο, ως πρόσφυγες, έπρεπε να δηλώσουν γεωργοί, διότι το επάγγελμα του καροποιού θεωρούνταν παραπληρωματικό.¹²² Με το πέρασμα των χρόνων οι καροποιοί κατάφεραν να οργανωθούν σε σωματείο μαζί με τους σιδεράδες. Το σωματείο αυτό ονομαζόταν «Προφήτης Ηλίας» και την ημέρα της γιορτής του είχαν πανηγύρι. Οι βασικοί πελάτες των καροποιών ήταν οι αγρότες. Αυτοί χρησιμοποιούσαν τα κάρα για την μεταφορά των προϊόντων τους από τα χωράφια.

Οι καροποιοί ουσιαστικά ήταν τεχνίτες που ειδικεύονταν και γνώριζαν πέραν της μίας τέχνης. Δηλαδή για να μπορεί κάποιος να ισχυριστεί ότι κατασκευάζει ένα κάρο από την αρχή μέχρι το τέλος μόνος του, τότε έπρεπε να είναι σιδεράς, ξυλός και ζωγράφος. Στην περίπτωση που κάτι τέτοιο δεν ήταν εφικτό, τότε είχαν την βοήθεια που χρειάζονταν από τους κατάλληλους τεχνίτες. Στις περισσότερες περιπτώσεις όμως κατασκεύαζαν τα πάντα μόνοι τους.

Τα πρώτα κάρα ξεκινήσανε από τους Ρουμάνους και ήταν φτιαγμένα αποκλειστικά με ξύλο. Αργότερα στην κατασκευή τους προστέθηκε και το σίδηρο.¹²³ Τα διάφορα είδη κάρων που κυκλοφορούσαν στην Ξάνθη ήταν η βοϊδάμαξα, η

¹²¹ Π. Ζαρωτιάδης, «Ο καροποιός Παναγιώτης Ζαρωτιάδης», *Τελεία και παύλα* 49 (2001), σ.5

¹²² Ε. Μηλιατζίδου-Ιωάννου, «Πρόσφυγες Θρακιώτες καροποιοί της Δράμας», *Η Δράμα και η περιοχή της Ιστορία και Πολιτισμός, Β' Επιστημονική Συνάντηση Δράμα 18-22 Μαΐου 1994*, Δράμα (1998), σ.372

¹²³ Πληροφορίες από τον κ. Π. Ζαρωτιάδη

αλογάμαξα, η γαιδουράμαξα, οι σούστες, ο μακάς και τα παϊτόνια. Η βοϊδάμαξα, η αλογάμαξα και η γαιδουράμαξα ήταν τα κάρα που σέρνονταν από βόδια, άλογα και γαιδούρια αντίστοιχα και μετέφεραν βαριά πράγματα. Οι σούστες χρησιμοποιούνταν για να μεταφέρουν τους αγρότες στα χωράφια για να καλλιεργήσουν. Ο μακάς ήταν τα καλύτερα κάρα, τα οποία μετέφεραν ανθρώπους και τα χρησιμοποιούσαν οι πλούσιοι και οι αγάδες. Τα παϊτόνια ήταν κάρα, άμαξες, κλειστά από πάνω, επίσης για τους πλουσίους. Ακόμα στην Ξάνθη υπήρχανε τα κάρα του Δήμου, τα οποία τα χρησιμοποιούσαν για να μαζεύουν τα σκουπίδια. Αυτά ήτανε ανατρεπόμενα για να αδειάζουν πιο εύκολα και τα τραβούσαν μουλάρια.¹²⁴

Τα μέρη από τα οποία αποτελείται κάθε κάρο έχουν διάφορες ονομασίες, κυρίως τουρκικής προέλευσης. Αυτά ήταν οι άξονες, τα κοντάκια, τα ψαλίδια, το τιμόνι, οι ρόδες, το στεφάνι, το κεφαλάρι της ρόδας, οι ακτίνες, οι αψίδες, ο ζυγός που δένουν τα ζώα, η ουρά και άλλα. Αυτά όλα ήταν φτιαγμένα από ξύλο αρχικά και έπειτα χρησιμοποιήθηκε και το σίδηρο, οπότε έγιναν πιο ανθεκτικά.

Το εργαστήριο, όπου κατασκευαζόταν ένα κάρο, ήταν πάντα μέσα στην πόλη. Όπως όλοι έτσι και οι καροποιοί φροντίζανε τα μαγαζιά τους να είναι δίπλα σε κάποιο χάνι. Διότι εκεί έφταναν την Παρασκευή οι αγρότες προκειμένου να πάνε την επομένη στο παζάρι και να πουλήσουν τα προϊόντα τους. Έτσι εκείνες τις μέρες έφτιαχναν και τις επιδιορθώσεις του κάρου τους ή τις παραγγελίες τους. Στο εργαστήριο του καροποιού, σχεδόν πάντα, δουλεύανε περισσότερα του ενός άτομα. Αν κάποιος έκανε όλες τις εργασίες όνος του τότε χρειαζότανε απαραίτητα οκτώ άτομα. Αυτά ήτανε ο καροποιός, ο σιδεράς, ο ζωγράφος, ο ξυλός και τα τσιράκια αυτών.

Τα εργαλεία που χρησιμοποιούσαν για την κατασκευή του κάρου ήταν οι χειρόπλανεσ, τα σκεπάρνια, το φουσερό, το αμόνι, τα σφυριά και γενικά όλα τα εργαλεία που χρειάζεται ο ξυλός και ο σιδεράς. Σταδιακά και με την εξέλιξη της τεχνολογίας αυτά αντικαταστήθηκαν από πιο σύγχρονα. Έτσι η δουλειά έπαψε πια να είναι τόσο χειρωνακτική. Από το 1970 και έπειτα είχαν την κορδέλα, το τρυπάνι, το δισκοπρίονο, το φουσερό με ρεύμα, η ηλεκτροκόλληση και άλλα.¹²⁵ Οι πρώτες ύλες για να κατασκευαστεί το κάρο, όπως είπαμε, αρχικά ήταν μόνο τα ξύλα, έπειτα χρησιμοποιούσαν και τα σίδερα. Σχετικά με την ξυλεία, χρησιμοποιούσαν πολλά είδη ξύλων για κάθε τμήμα του κάρου. Η πελέα, η δρυς, ο μελιός, η οξιά και το πουρνάρι

¹²⁴ Π. Ζαρωτιάδης, ό.π., σ.6

¹²⁵ Συνέντευξη 4, Παράρτημα Ι

ήταν τα κυριότερα από αυτά.τη δρυ την χρησιμοποιούν για τις ακτίνες της ρόδας, την οξιά για τις ασπίδες, δηλαδή το στεφάνι της ρόδας και το καραγάτσι για το κέντρο της ρόδας, το κεφαλάρι.¹²⁶ Παλαιότερα η προμήθεια των ξύλων γινότανε λαθραία. Υπήρχανε κάποιοι Πομάκοι, που κατοικούσανε στα ορεινά χωριά, με τους οποίους συνεργάζονταν. Έδινε ο καροποιός την παραγγελία και αυτοί κόβανε τα δέντρα και τα κατέβαζαν τα βράδια σε αυτούς παράνομα. Έπειτα όταν δημιουργήθηκαν εξελιγμένα μηχανήματα για την επεξεργασία των ξύλων, όπως ήταν οι κορδέλες, η εμπορία τους νομιμοποιήθηκε. Οπότε από το 1950 και μετά τα προμηθεύονταν από τους επίσημους ξυλémπορους.

Η κατασκευή του κάρου απαιτεί τουλάχιστον δέκα ημέρες δουλειάς. Όταν όμως άρχισαν να χρησιμοποιούνται τα σύγχρονα μηχανήματα, σε μία εβδομάδα μπορούσαν να κατασκευαστούν δύο κάρα. Αρχικά ο ξυλάς πελεκούσε τα ξύλα και τα έδινε το σχήμα που ήθελε. Αφού δημιουργούσε κάθε κομμάτι ξεχωριστά τότε τα ένωνε και τα κάρφωνε για να σχηματίσει τα διάφορα τμήματα του κάρου όπως το τιμόνι και οι ρόδες. Τις διαστάσεις του καθένα τις υπολογίζανε με το μάτι και με βάση το μέγεθος του κάρου που ήθελαν να φτιάξουν. Έπειτα ο σιδεράς δημιουργούσε τα υπόλοιπα τμήματα του κάρου. Πολλές φορές ορισμένα εξαρτήματα ξύλινα επενδύονταν εξωτερικά με σίδερο για να είναι πιο ανθεκτικά. Τόσο οι ξυλάδες όσο και οι σιδεράδες ακολουθούσαν τις ίδιες τεχνικές όπως αν δούλευαν σαν μεμονωμένοι. Άλλωστε μερικοί καροποιοί αγόραζαν τα διάφορα τμήματα από αυτούς χωρίς να τους έχουν μέσα στη δουλειά. Αφού όλα τα τμήματα του κάρου ήταν έτοιμα τότε γινόταν η συναρμολόγηση του κάρου και τα τμήματα αυτά δένονταν με μεγάλα καρφιά. Το τελευταίο κομμάτι ήταν η διακόσμηση του κάρου. Αυτό το κομμάτι δεν το έκαναν όλοι οι καροποιοί, αλλά γινότανε από ειδικούς ζωγράφους, κατόπιν παραγγελίας. Πρώτα χάραζαν τα κάρα και έπειτα γινότανε η ζωγραφική με έντονα χρώματα και χαρούμενα. Η επιλογή των θεμάτων γινότανε ή από τον πελάτη ή από τον ίδιο τον ζωγράφο. Συνήθως τα θέματα που επιλέγονταν προέρχονταν από την φύση αναπαριστώντας φυτά, ζώα, εικόνες από το κυνήγι. Όταν τελείωνε η διακόσμηση το κάρο ήτανε έτοιμο. Ερχότανε ο πελάτης με το ζώο του και ο καροποιός έδενε το κάρο με το ζώο και η όλη διαδικασία ολοκληρωνόταν.¹²⁷

Εκείνα τα χρόνια η αγορά του κάρου γινότανε με χρήματα. Πριν την Κατοχή υπήρχανε περιπτώσεις ανταλλαγής προϊόντων, αλλά σπάνια. Αργότερα άρχισε η

¹²⁶ Ε. Μηλιατζίδου-Ιωάννου, ό.π., σ.387

¹²⁷ Συνέντευξη 4, Παράρτημα Ι

Αγροτική Τράπεζα να χορηγεί δάνεια για την αγορά του κάρου. Η Τράπεζα ενέκρινε τα δάνεια, ο αγρότης παράγγελλε το κάρο στον τεχνίτη και έπειτα ο γεωπόνος της τράπεζας έλεγχε το κάρο και έτσι γινότανε η πληρωμή του καροποιού.¹²⁸ το 1950 ένα κάρο κόστιζε περίπου 5000 χιλιάδες δραχμές. Εκείνη την εποχή θεωρούνταν ακριβά.¹²⁹

Από το 1978 και έπειτα δεν υπάρχουν πλέον καροποιοί στην Ξάνθη. Η είσοδος των τρακτέρ στην γεωργία, από το 1970-1975, καθώς και η διαρκώς αυξανόμενη αγορά, την ίδια εποχή, αυτοκινήτων ήταν οι κυριότερες αιτίες αντικατάστασης του κάρου. Σήμερα κάρα μπορείς να βρεις μόνο μινιατούρες. Το Λαογραφικό Μουσείο Ξάνθης φιλοξενεί πολλά είδη κάρων, προσφορά πολλών καροποιών της περιοχής. Άλλωστε ήταν ένα επάγγελμα που έδωσε ζωή και σημαντικά εισοδήματα στους κατοίκους του Νομού.

¹²⁸ Π. Ζαρωτιάδης, ό.π., σ. 8

¹²⁹ Πληροφορίες από τον κ. Π. Ζαρωτιάδη

3.1.10 Ο ΚΙΝΗΜΑΤΟΓΡΑΦΙΣΤΗΣ

Οι παλαιοί κινηματογράφοι δεν είχαν ουδεμία σχέση με τους σημερινούς. Εκείνη την εποχή ο κινηματογράφος ήταν μία από τις σημαντικότερες διασκεδάσεις του λαού. Επίσης ήταν μία διασκέδαση που μπορούσαν να την απολαύσουν όλοι, διότι ήταν σχετικά οικονομική. Στην Ξάνθη υπήρχαν δύο κινηματογράφοι. Το καλοκαίρι λειτουργούσε ο υπαίθριος κινηματογράφος στην κεντρική πλατεία της πόλης.

Οι δύο κινηματογράφοι, εκείνης της εποχής, λειτουργούν και σήμερα, με άλλη ονομασία και σαφώς πιο εξελιγμένοι. Αυτοί ήταν «το Πάνθεον» και τα «Ηλύσια», που σήμερα ονομάζονται «Ολύμπια» και «Νέα Ηλύσια», αντίστοιχα. Ο υπαίθριος κινηματογράφος είχε πάνινες καρέκλες για τους θεατές και η ταινία προβαλλόταν σε πάνινη οθόνη. Την εκμετάλλευση αυτού δεν την είχαν ντόπιοι αλλά Κομοτηναίοι. Αυτοί για να έχουν τον συγκεκριμένο χώρο στην πλατεία πλήρωναν ενοίκιο στον Δήμο.

Τα έργα που προβάλλονταν τότε ήταν σε εβδομαδιαία επεισόδια. Όταν άρχιζε το επεισόδιο, τότε στην οθόνη προβαλλόταν το εξής μήνυμα: Σήμερα στον κινηματογράφο «Πάνθεον» το 32 και 33 επεισόδιο της σειράς του περιπετειώδους έργου ΠΕΤΡΟ-ΠΟΛΟ.¹³⁰ Τα επεισόδια κάθε ταινίας έφταναν και τα εξήντα. Αν έχανες κάποιο από αυτά μάθαινες τι έγινε από τους υπόλοιπους, αφού όλοι η πόλη σχεδόν τα παρακολουθούσε. Πολλές φορές συνέβαιναν απρόοπτα, όπως το να μην έρθει η ταινία στην ώρα της και να αναγκαστούν να παίξουν άλλο έργο ή άλλο επεισόδιο σε επανάληψη.

Ο κινηματογράφος τότε ήταν βουβός. Για αυτόν τον λόγο είχαν κάποιο άτομο που έπαιζε πιάνο καθ' όλη την διάρκεια της ταινίας. Η μελωδία από το πιάνο ήταν ανάλογη με την πορεία του έργου. Το 1925 έφτασε το πρώτο ραδιόφωνο στην αίθουσα του κινηματογράφου, μεταδίδοντας ειδήσεις από ραδιοφωνικούς σταθμούς του εξωτερικού, πριν την ταινία. Έτσι πολλοί ήταν αυτοί που πήγαιναν προκειμένου να ακούσουν και να δουν το ραδιόφωνο. Το 1929 έφεραν το VITAFON, ένα μηχανήμα όπου είχαν εγγραφεί οι διάλογοι και μεταδίδονταν μέσω αυτού. Όμως

¹³⁰ Π. Μουχτάρης, «Θέατρα-κινηματογράφοι, Κέντρα της παλιάς εποχής», *Εφημερίδα Εμπρός*, Ξάνθη (27 Ιανουαρίου 1998)

μερικές φορές η ταινία κοβόταν και αυτό συνέχιζε, οπότε δεν υπήρχε συμφωνία του διαλόγου και της εικόνας. Το εισιτήριο κόστιζε περίπου 25 δραχμές.

Τα μηχανήματα που χρησιμοποιούσαν τότε στον κινηματογράφο ήταν παλαιότατου τύπου. Προκειμένου να προβληθεί η ταινία, ένα άτομο γύριζε την μανιβέλα, μία χειροκίνητη μηχανή. Με αυτήν περιστρεφόταν και γυρνούσε η ταινία.¹³¹ Έπρεπε όμως να γίνεται με συγκεκριμένο και σταθερό ρυθμό η περιστροφή της. Αυτονόητο είναι ότι η λειτουργία της συγκεκριμένης μηχανής δεν ήταν καθόλου πρακτική και αποτελεσματική.

Αργότερα όμως ήρθαν τα πιο εξελιγμένα μηχανήματα και η ανάπτυξη του κινηματογράφου επιταχύνθηκε. Πρώτα δημιουργήθηκαν ταινίες με ήχο και έπειτα ταινίες με έγχρωμα εικόνα και ήχο. Ακόμα δεν χρειαζόταν να υπάρχει κάποιος για να περιστρέφει την ταινία αλλά αυτό γινόταν μηχανικά. Έτσι λοιπόν, στην προκειμένη περίπτωση, τα αποτέλεσμα της εξέλιξης της τεχνολογίας, έδωσαν ώθηση στο συγκεκριμένο επάγγελμα και έκαναν περισσότερους ανθρώπους να αγαπήσουν τον κινηματογράφο.

¹³¹ Ο.π.

3.1.11 Ο ΜΑΡΜΑΡΑΣ

Το μάρμαρο είναι ένα υλικό στενά συνδεδεμένο με την ελληνική ιστορία. Στο 400 π.Χ. καλείται ως «λίθος» ή «λίθος λευκή». Η πρώτη παρουσία του μαρμάρου ήταν στα κυκλαδίτικα ειδώλια, ενώ στην αρχιτεκτονική χρησιμοποιήθηκε από τον 6^ο αιώνα π.Χ.¹³² κατά την διάρκεια της Κατοχής αλλά και τα επόμενα χρόνια η ζήτηση του μαρμάρου περιορίζεται, διότι αποτελεί υλικό με υψηλό κόστος εξόρυξης, μεταφοράς και επεξεργασίας.¹³³ Η λιθογλυπτική ήταν μία τέχνη που αναπτύχθηκε ιδιαίτερα στην Ελλάδα γύρω στον 18^ο-19^ο αιώνα. Ιδιαίτερα στις αρχές του 20^{ου} αιώνα το μάρμαρο χρησιμοποιείται ευρέως σε πολλά κτίσματα. Με τη δημιουργία του ελληνικού κράτους και λόγω της οικοδομικής έξαρσης στις μεγάλες πόλεις και της αναστήλωσης των αρχαίων μνημείων η ζήτηση των μαρμάρων αυξάνεται σημαντικά.¹³⁴ Η γλυπτική της πέτρας ή του μαρμάρου αρχικά δεν είχε ιδιαίτερη διακόσμηση. Η διακόσμηση που γινότανε ελάχιστες φορές, στην Ξάνθη, ήταν επηρεασμένη από τον ανατολικό κόσμο.¹³⁵ Στην Ξάνθη η γλυπτική δεν εφαρμοζόταν σε επίπεδα εξόρυξης του μαρμάρου. Στην περιοχή η ενασχόληση με το μάρμαρο ή την πέτρα αφορούσε μόνο την κατεργασία και την μορφοποίηση του μαρμάρου. Λόγω του πλούτου της περιοχής και των πολλών αρχοντικών, ήταν πολλοί εκείνοι οι οποίοι διακοσμούσαν τα σπίτια τους με μάρμαρο. Έτσι υπάρχουν ακόμα εικόνες που μαρτυρούν την ύπαρξη μαρμαράδων στην περιοχή. Με τον ερχομό των προσφύγων και την συγκρότηση της αστικής τάξης οι μαρμαράδες φτάνουν στο απόγειο της ακμής τους. Τώρα αρχίζουν και δημιουργούνται εργαστήρια, αυξάνονται τα εργαλεία και βελτιώνεται η ποιότητα των προϊόντων τους. Σταδιακά λοιπόν η τέχνη αρχίζει να βγαίνει εκτός των ελληνικών συνόρων και οι μαρμαράδες γίνονται πλανόδιοι. Περιοδεύουν για μεγάλα διαστήματα τόσο στην Ελλάδα όσο και στην Μ. Ασία, τα Βαλκάνια, την Ρωσία και την Αίγυπτο.¹³⁶ Σε ολόκληρη την Ελλάδα αναπτύχθηκε η

¹³² Α. Ε. Φλωράκης, *Σχέδια Τηνιακής μαρμαρογλυπτικής 19^{ος} και 20^{ος} αιώνας*, Εκδόσεις Φιλιππότη, Αθήνα 1993, σ. 9

¹³³ Κ. Κορρέ-Ζωγράφου & Ε. Ολυμπίτου, *Άνθρωποι και παραδοσιακά επαγγέλματα στο Αιγαίο*, Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού, Αθήνα 2003, σ. 214

¹³⁴ Ο.π., σ.211

¹³⁵ Π. Ζώρα, *Ελληνική λαϊκή τέχνη*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1994, σ.16

¹³⁶ Α. Ε. Φλωράκης, ό.π., σ.13

τέχνη του λιθογλύπτη και η φήμη των Ελλήνων πέρασε τα όρια της χώρας. Υπάρχουν πολλά μνημεία στην Βουλγαρία με τις υπογραφές Ελλήνων τεχνιτών.¹³⁷

Σύμφωνα με μαρτυρίες οι άνθρωποι που ασχολούνταν με τα μάρμαρα στην Ξάνθη ήταν ελάχιστοι, μόνο δύο, και περιζήτητοι. Αυτοί προμηθεύονταν τα μάρμαρα από εμπόρους και έπειτα δημιουργούσαν τα προϊόντα τους. Δηλαδή έδιναν μορφή και σχήμα στις πέτρες. Τους μαρμαράδες, της περιοχής, τους αποκαλούσαν νταμαρτζήδες, πετροκόπους, μπατζαδόρους, πελεκάνους και λιθογλύπτες. Εκείνοι την εποχή κατασκεύαζαν διάφορα αντικείμενα από μάρμαρο. Μερικά από αυτά ήταν τα οικόσημα, τα τέμπλα των εκκλησιών, οι φεγγίτες, οι βρύσες, οι ταφόπλακες, οι πορτασιές, οι κολώνες των σπιτιών και άλλα. Οι περισσότεροι μαρμαράδες της περιοχής ήταν μετανάστες από την Μικρά Ασία που μετέφεραν τις γνώσεις τους και τις επιρροές τους. Γενικά μπορούμε να πούμε ότι τα έργα της λιθογλυπτικής ταξινομούνται σε εργαλεία-σκεύη (σκάφες, γουδιά, γούρνες), σε αρχιτεκτονικές κατασκευές (κολώνες, σκάλες, πορτοσιές) και σε εκκλησιαστικές κατασκευές (τέμπλα, άμβωνες, προσκυνητάρια).¹³⁸

Οι λιθογλύπτες τις περισσότερες φορές συνεργάζονταν με τους χτιστάδες, δηλαδή τους οικοδόμους.¹³⁹ Ακολουθούσαν τους οικοδόμους κατασκευάζοντας μαρμάρινα μέλη οικοδομών και διακοσμητικά ανάγλυφα ή συνδύαζαν και τις δύο ιδιότητες, του μαρμαρά και του οικοδόμου.¹⁴⁰ Βέβαια έκαναν και δουλειές μόνοι τους κατόπιν παραγγελίας από τους πολίτες. Υπάρχει λοιπόν μία στοιχειώδης ενασχόληση με την τέχνη αυτή στην ευρύτερη περιοχή του Νομού. Όταν τα γλυπτά άρχισαν να διακοσμούνται και αυτό το κομμάτι γινότανε από τους ίδιους. Τα διακοσμητικά θέματα που επιλέγονταν ήταν συμβολικές παραστάσεις που συνδέονταν και επηρεάζονταν από τον καθημερινό βίο και τις λαϊκές δοξασίες.¹⁴¹ Η επιλογή των θεμάτων συνήθως αφηνόταν στον ίδιο τον τεχνίτη. Αυτό όμως δεν σημαίνει ότι και οι πελάτες δεν είχαν το δικαίωμα επιλογής. Τότε άλλωστε φαινόταν και η αξία του καλλιτέχνη, στο αν θα μπορούσε να το αποδώσει σωστά.

¹³⁷ Π. Ζώρα, ό.π., σ.17

¹³⁸ Α. Φλωράκης, «Λαϊκή λιθογλυπτική», *Επτά Ημέρες Εφημερίδα Η Καθημερινή*, (1995), σ.13

¹³⁹ Δ. Σταμέλος, *Νεοελληνική λαϊκή τέχνη Πηγές, προσανατολισμοί και κατακτήσεις από τον 16^ο αιώνα ως τις μέρες μας*, Εκδόσεις Εστία, Αθήνα 1982, σ.74

¹⁴⁰ Α. Ε. Φλωράκης, *Σχέδια Τηνιακής μαρμαρογλυπτικής 19^{ος} και 20^{ος} αιώνας*, Εκδόσεις Φιλιππότη, Αθήνα 1993, σ. 12

¹⁴¹ Π. Ζώρα, ό.π., σ.17

Όταν οι μαρμαράδες δούλευαν μόνοι τους και όχι σε συνεργασία με τους οικοδόμους, τότε η συμφωνία με τον πελάτη ακολουθούσε μία διαφορετική σειρά. Ο πελάτης επέλεγε το εργαστήριο στο οποίο θα ανέθετε την δουλειά. Έπειτα ο μάστορας πρότεινε κάποια σχέδια από τα οποία επέλεγε ο πελάτης αυτό της προτίμησης του. στο επιλεγμένο σχέδιο έμπαινε η υπογραφή του πελάτη για να επικύρωση το σχέδιο. Κατόπιν γινόταν η υπογραφή των συμφωνητικών. Στο τέλος της δουλειάς γινότανε έλεγχος για το αν τηρήθηκαν όλα τα συμφωνημένα. Όποια πλευρά δεν είχε τηρήσει τους όρους τότε υπήρχανε ρήτρες.¹⁴²

Το εργαστήριο του λιθογλύπτη ήταν συνήθως έξω από την πόλη. Μπορεί να χαρακτηριστεί ως ένα πρόχειρο οικοδόμημα, μία παράγκα, όπου δούλευανε. Σε αυτό δούλευε ο μάστορας μόνος του. άλλωστε ακόμα από τότε δεν υπήρχε ενδιαφέρον από τους νέους. Τις πέτρες και τα μάρμαρα του τα έφερναν κατόπιν παραγγελίας από τις γύρω περιοχές. Στην Ξάνθη συνήθως τα μάρμαρα τα εμπορεύονταν από την Μ. Ασία. Τα εργαλεία που χρησιμοποιούσε για να σκαλίζει το μάρμαρο ήταν το σφυρί, οι σφήνες, οι γλώσσες και η βούρτσα. Όλα τα εργαλεία ήταν σιδερένια και τα έφτιαχναν οι σιδεράδες και οι γύφτοι.

Η δουλειά αυτή ήθελε υπομονή και χρόνο. Ο μάστορας δούλευε μέρες ολόκληρες για να κάνει το πιο απλό σχέδιο σε μία πέτρα. Το μάρμαρο όταν έφτανε σε αυτόν ήταν έτοιμο για επεξεργασία. Αυτά ήταν σε μορφή τετράγωνης πλάκας και σε διάφορα μεγέθη. Διάλεγαν την πέτρα που τους βόλεψε, ως προς το μέγεθος, για να κάνουν κάθε αντικείμενο και άρχιζε η δουλειά. Κάθονταν σε ένα καρεκλάκι και την σκάλιζαν. Τις σφήνες τις χρησιμοποιούσαν πρώτα για να σπάσουν μεγάλα κομμάτια και να δημιουργήσουν χονδρικά, χωρίς λεπτομέρειες, το σχήμα που θα είχε η πέτρα. Χρησιμοποιούσαν τις γλώσσες, από πάνω τις χτυπούσαν με το σφυρί, για να δώσουν τις βασικές γραμμές. Για τις λεπτομέρειες έπαιρναν πιο λεπτές γλώσσες. Τακτικά σκουπίζανε την πέτρα με την βούρτσα, για να φεύγουν οι σκόνες και να βλέπουν το αποτέλεσμα. Το σχέδιο που έκαναν πρώτα το ζωγραφίζανε σε ένα χαρτί και έπειτα, βλέποντάς το, το περνούσανε στο μάρμαρο.

Σήμερα το επάγγελμα του λιθογλύπτη δεν ασκείται στην Ξάνθη. Πλέον γίνονται εισαγωγές μαρμάρων στην πόλη, για την εξυπηρέτηση των πολιτών. Είναι φανερό όμως ότι δεν χρησιμοποιείται και δεν προτιμάται πλέον το μάρμαρο. Τα σπίτια, οι εκκλησίες και όλα τα υπόλοιπα φτιάχνονται από άλλα υλικά. Αυτό

¹⁴² Α. Ε. Φλωράκης, ό.π., σ. 25

οφείλεται ενδεχομένως στην τιμή του μαρμάρου και στην δυσκολία συντήρησής του.
Όμως ούτε και παλαιότερα δεν ήταν ιδιαίτερα διαδεδομένη η τέχνη στην περιοχή.

3.1.12 Ο ΜΠΟΓΙΑΤΖΗΣ

Μπογιατζήδες ή αλλιώς μποϊατζήδες ονομάζονταν οι ελαιοχρωματιστές και γενικά οι βαφείς υφασμάτων, νημάτων, ενδυμάτων και παπουτσιών. Όπως σε όλα τα αστικά κέντρα έτσι και στην Ξάνθη υπήρχανε άνθρωποι που ασχολούνταν με τη συγκεκριμένη τέχνη. Άλλωστε και οι γυναίκες που ασχολούνταν με την υφαντική έβαφαν τα νήματα που ετοίμαζαν. Επομένως μπορούμε να πούμε ότι με έμμεσο τρόπο ασκούσαν και αυτές την τέχνη του μπογιατζή.

Η δουλειά των μπογιατζήδων ήταν δύσκολη και απαιτούσε ώρες πολλές. Σε αυτούς δεν ήταν απαραίτητο να υπάρχει εργαστήριο, με την στενή έννοια, αλλά ακόμα και ένα δωμάτιο, μέσα στο σπίτι τους, μπορούσαν να το μετατρέψουν σε χώρο εργασίας. Οι μπογιατζήδες πετύχαιναν πολλές αποχρώσεις, χρησιμοποιώντας μόνο φυτικές πρώτες ύλες. Ορισμένα από αυτά τα χρώματα ήταν το νεφτί, δηλαδή το λαδοπράσινο, το λεμόν κουφού, το οποίο είναι το χρώμα του λεμονιού όταν μουχλιάζει. Το μπαλουτί ήταν το γκρι ανοιχτό, το μπεμπέ ήταν το ροζ και το τσαγαλί ήταν το χρώμα των άγουρων αμυγδάλων.¹⁴³ Το καθένα από αυτά τα χρώματα το πετύχαιναν χρησιμοποιώντας κάποια φυτά. Το ρυζάκι ή ερυθρόδανο έβγαζε κόκκινο χρώμα. Το γκρι το έφτιαχναν με τα φύλλα της βελανιδιάς, ενώ με τα φύλλα της αβραμηνιάς έκαναν το λαδί χρώμα. Με τη φλούδα της βελανιδιάς και με βιτριόλι πετύχαιναν το μαύρο. Όταν ήθελαν να πετύχουν ανοιχτό κίτρινο τότε έβαζαν φύλλα κορομηνιάς, αμπελιού, ροδιάς και συκιάς, μαζί με μέλι και τα έβραζαν. Σε αυτό μέσα έριχναν τα νήματα για να χρωματιστούν.¹⁴⁴ Έτσι μετά από πειραματισμούς ήξεραν ποιο φυτό να χρησιμοποιήσουν για να πετύχουν το κάθε χρώμα.

Για να φτιάξουν λοιπόν τα νήματα στα επιθυμητά χρώματα ακολουθούσαν την διαδικασία που περιγράφεται παρακάτω. Είχαν ένα μεγάλο καζάνι όπου έβαζαν νερό και έριχναν το «ζωμό» από το φυτό που θα χρησιμοποιούσαν για το εκάστοτε χρώμα. Όταν αυτό άρχιζε να βράζει έριχναν τα υφάσματα ή τα νήματα και τα άφηναν να βράσουν. Διαρκώς, κατά το βράσιμο, πίεζαν τα υφάσματα προς τα κάτω με κάποια ξύλα μακριά, προκειμένου να βαφτούν ολόκληρα και ομοιόμορφα.

¹⁴³ Κ. Παπαθανάση-Μουσιοπούλου, *Συντεχνίες και επαγγέλματα στη Θράκη 1685-1920*, Πιτσιλός, Αθήνα 1985, σ.153

¹⁴⁴ Κ. Παπαθανάση-Μουσιοπούλου, *Λαογραφικά Θράκης*, Τόμος Β, Εκδόσεις Ι.Μ.Χ.Α., Αθήνα 1980, σ.120

Η τέχνη τους όμως είχε και κάποια μυστικά. Στα μάλλινα υφάσματα, για να σταθεροποιηθεί το χρώμα, πρόσθεταν θειικό οξύ, ενώ στα βαμβακερά αλάτι. Έτσι αυτά δεν ξέβαφαν με το πλύσιμο. Όταν ήθελαν να μετατρέψουν τα μαύρα μάλλινα σε σταχτιά απόχρωση έκαναν το εξής: τα μούσκευαν και τα άφηναν στον ήλιο για 10 μέρες περίπου, οπότε αυτά άλλαζαν χρώμα.¹⁴⁵ Σε όλα πάντως όταν τελείωνε ο χρωματισμός, τα άφηναν να στεγνώσουν και έπειτα τα έπλεναν. Τότε ήταν έτοιμα για πούλημα.

Αντιλαμβάνεται κανείς ότι ήταν μία τέχνη που είχε πολλά μυστικά. Επίσης ήταν μία τέχνη, της οποίας τα αποτελέσματα εξαρτιόνταν από την εποχή. Αυτό σημαίνει ότι ανάλογα με τους καρπούς που έδινε η φύση κάθε εποχή μπορούσαν να φτιάξουν και τα ανάλογα χρώματα. Για παράδειγμα ήταν δύσκολο, ίσως και απίθανο, να φτιάξουν κίτρινο χρώμα τον χειμώνα, διότι δεν υπάρχουν αμπέλια, ρόδια και σύκα τότε. Επίσης ήταν ένα επάγγελμα που απασχολούσε πολλές γυναίκες και που σεβόταν και χρησιμοποιούσε τα προϊόντα της φύσης. Σήμερα το επάγγελμα αυτό αντικαταστάθηκε πλήρως από τις βιομηχανίες υφασμάτων, οι οποίες παράγουν μέσω χημικών βαφών, τα χρώματα.

¹⁴⁵ Κ. Παπαθανάση-Μουσιοπούλου, *Συντεχνίες και επαγγέλματα στη Θράκη 1685-1920*, Πιτσιλός, Αθήνα 1985, σ.154

3.1.13 Ο ΜΥΛΩΝΑΣ

Στην Ξάνθη και γενικά στην Θράκη υπήρχαν πολλοί μύλοι. Ο μυλωνάς ήταν αυτός που είχε τον μύλο και δούλευε σε αυτόν. Οι μύλοι ήταν ιδιόκτητοι και τα άτομα που δούλευαν σε αυτούς μάθαιναν την τέχνη σταδιακά. Δεν ήταν μία τέχνη που μπορούσες να την μάθεις γρήγορα και εύκολα. Αυτό γιατί χρειαζότανε να ζεις στον μύλο. Οι μυλωνάδες ήταν συνήθως άνθρωποι αγράμματοι, οι οποίοι είχαν δημιουργήσει δικούς τους τρόπους για να μπορούν να ελέγχουν τα έσοδα τους, τα έξοδά τους και τις ποσότητες που άλεθαν.¹⁴⁶ Στους μύλους άλεθαν σιτάρι, καλαμπόκι, κριθάρι και οτιδήποτε άλλο ήθελαν να κάνουν αλεύρι.

Στην Ξάνθη όλοι οι μυλωνάδες ήταν ντόπιοι. Παλαιότερα ο μυλωνάς ήταν ένα επάγγελμα απαραίτητο για τους περισσότερους. Υπήρχανε κι κάποιες νοικοκυρές οι οποίες είχαν ένα μικρό χερόμυλο στο σπίτι τους. Αυτός ήτανε από δύο στρόγγυλες πέτρες. Η κάτω ήταν σταθερή και η πάνω περιστρεφόταν με την βοήθεια ενός ξύλινου χερουλιού.¹⁴⁷ Ακόμα και σε αυτήν την περίπτωση οι μεγαλύτερες ποσότητες πήγαιναν στους μύλους για να αλεσθούν.¹⁴⁸ Στους μύλους η επεξεργασία της πρώτης ύλης για να γίνει αλεύρι ήταν πιο γρήγορη και έδινε αλεύρι καλύτερης ποιότητας.

Οι μυλωνάδες ήταν οργανωμένοι σε σωματείο. Το σωματείο αυτό ονομαζόταν «Δήμητρα» και σε αυτό ανήκαν 12 μύλοι από την Ξάνθη. Όλοι είχαν υποχρεώσεις προς το σωματείο, δίνοντας κάποιες εισφορές. Με τα χρήματα αυτά έκαναν κάποιες δωρεές προς τα σχολεία, την εκκλησία και άλλα κοινωφελή έργα.¹⁴⁹ Γενικά προστάτης Άγιος των μυλωνάδων ήταν ο Προφήτης Ηλίας και έτσι την ημέρα της γιορτής του, στις 20 Ιουλίου, δεν δούλευαν. Ακόμα οι μυλωνάδες εκτός από το σιτάρι που τους έφερναν οι πελάτες τους για να αλεστεί, είχαν και δικό τους. Αγόραζαν σιτάρι από τους παραγωγούς το άλεθαν και το πουλούσαν στα χωριά. Το σιτάρι αυτό το αγόραζαν μέσω ΟΓΑ. Δηλαδή ο ΟΓΑ πλήρωνε τον παραγωγό και η ποσότητα αυτή τοποθετούνταν στις αποθήκες του μυλωνά. Έπειτα ο μυλωνάς όταν αποφάσιζε να αλέσει κάποια ποσότητα πλήρωνε στον ΟΓΑ την αντίστοιχη ποσότητα και το

¹⁴⁶ Κ. Παπαθανάση-Μουσιοπούλου, *Συντεχνίες και επαγγέλματα στη Θράκη 1685-1920*, Πιτσιλός, Αθήνα 1985, σ.158

¹⁴⁷ *Θράκη*, Εκδόσεις Ιδέα, Γενική Γραμματεία Περιφέρειας Ανατολικής Μακεδονίας-Θράκης, Θεσσαλονίκη 1994, σ. 297

¹⁴⁸ Κ. Παπαθανάση-Μουσιοπούλου, *Λαογραφικά Θράκης*, τόμος Β, Εκδόσεις Ι.Μ.Χ.Α., Αθήνα 1980, σ.153

¹⁴⁹ Κ. Παπαθανάση-Μουσιοπούλου, *ό.π.*, σ.159

δούλευε. Τέλος όταν άρχισαν να προμηθεύουν με αλεύρι τα αρτοποιεία κόβανε δελτία υπέρ ΤΑΕ (Ταμείο Ασφαλίσεως Αρτοποιών) και με αυτόν τον τρόπο πλήρωναν στην Τράπεζα ένα ποσό ανάλογα με την ποσότητα που πουλούσανε.¹⁵⁰ Η πληρωμή των μυλωνάδων γινότανε είτε σε χρήμα είτε με ανταλλαγή. Δηλαδή πριν αλεσθεί το σιτάρι γινότανε συμφωνία με τον πελάτη για την ποσότητα την οποία θα κρατήσει ο μυλωνάς. Αυτή την ποσότητα ή την πουλούσε ή την κρατούσε για αυτόν.

Η επιλογή για την τοποθεσία του μύλου γινόταν με μοναδικό κριτήριο να βρίσκεται κοντά στα χωριά. Έτσι προσπαθούσαν να είναι σε τέτοιο σημείο που να μπορούν να εξυπηρετήσουν περισσότερα χωριά. Υπάρχουνε διάφορα είδη μύλων, οι χερόμυλοι, οι νερόμυλοι, ο πλωτός μύλος, οι πετρόμυλοι και ο ανεμόμυλος.¹⁵¹ Στην Ξάνθη οι μυλωνάδες αρχικά δούλευαν με τον χερόμυλο, έπειτα με τους πετρόμυλους και αργότερα με την εξέλιξη της τεχνολογίας μερικοί δουλεύανε με τους κυλινδρόμυλους.¹⁵² Οι κυλινδρόμυλοι και οι πετρόμυλοι ήταν σχεδόν ίδιοι. Η μόνη διαφορά τους ήταν ότι το σιτάρι στον πρώτο έσπαγε από ένα σύστημα φτιαγμένο με σίδηρο και στον δεύτερο ήταν φτιαγμένο από πέτρα. Βέβαια οι κυλινδρόμυλοι έδιναν αλεύρι καλύτερης ποιότητας διότι μπορούσαν να σπάσουν το σιτάρι με καλύτερα αποτελέσματα και να δώσουν ακόμα πιο λευκό αλεύρι. Όλοι οι μύλοι διέθεταν αποθηκευτικούς χώρους συνήθως στο υπόγειο. Τόσο ο πετρόμυλος όσο και ο κυλινδρόμυλος είχαν κυλινδρικό σχήμα. Ήταν φτιαγμένοι από πέτρα και χώμα. Τους μύλους τους έφτιαχναν ειδικοί τεχνίτες από την Θεσσαλονίκη.

Σε κάθε μύλο υπήρχε η χοάνη, όπου έβαζαν το σιτάρι. Αυτή από πάνω ήταν ανοιχτή και απλωνότανε έτσι το σιτάρι όποτε ο μυλωνάς το καθάριζε και το διάλεγε. Έπειτα περνούσε στο πλυντήριο μία μηχανή που έμοιαζε με σκάφη και ήταν γεμάτη νερό, για να πλυθεί. Αφού το έπλεναν το άφηναν στα αμπάρια για να στεγνώσει καλά και εκεί το χώριζαν σε ποικιλίες. Έπειτα γινότανε η αλευροποίηση. Στον πετρόμυλο αυτό γινόταν χειρωνακτικά. Δηλαδή ο μυλωνάς έπαιρνε το σιτάρι και το έβαζε λίγο-λίγο στην τρύπα της πάνω πέτρα και το γυρνούσε για να αλεσθεί. Αυτό έπεφτε έξω από τον πετρόμυλο σε ένα τετράγωνο πανί που υπήρχε κάτω από αυτόν. Αν ήθελε να το κάνει πιο ψιλό επαναλάμβανε την ίδια διαδικασία. Ο μυλωνάς έσπρωχνε το σιτάρι στην τρύπα με ένα ξυλάκι. Ανάλογα με την απόσταση που

¹⁵⁰ Συνέντευξη 10, Παράρτημα Ι

¹⁵¹ Κ. Παπαθανάση-Μουσιοπούλου, *Συντεχνίες και επαγγέλματα στη Θράκη 1685-1920*, Πιτσιλός, Αθήνα 1985, σ.156

¹⁵² Συνέντευξη 10, Παράρτημα Ι

τοποθετούσε ο μυλωνάς τις δύο πέτρες το σιτάρι έβγαινε πιο χοντρό ή πιο ψιλό. Η όλη διαδικασία κρατούσε πολλή ώρα και ήταν πολύ κουραστική.¹⁵³ Η πέτρα είχε διάμετρο περίπου ένα μέτρο και είκοσι εκατοστά. Η πάνω πέτρα είχε δύο οπές στις άκρες της για να μπορούν να στερεώνουν εκεί δύο σιδεράκια και να την σηκώνουν για να πάρουν ότι έμενε μέσα σε αυτήν.¹⁵⁴ Στον κυλινδρόμυλο η αλευροποίηση γινότανε πιο εύκολα και με λιγότερο κόπο. Το σιτάρι που έχει πλυθεί περνάει από τους βامπήτες. Αυτοί είναι ειδικές μηχανές στις οποίες κυλάει το σιτάρι και ελέγχεται για τυχόν ξένες ουσίες που μπορεί να έμειναν σε αυτό. Ταυτόχρονα καθάριζαν και έβγαζαν από το σιτάρι τα γαιώδη, δηλαδή την μύτη που έχει στην άκρη. Από εκεί πήγαινε στον μύλο ο οποίος αποτελούταν από μίγμα σιδήρου και είχε κυλινδρικό σχήμα. Ο κυλινδρόμυλος συνθλίβει το σιτάρι και δίνει το αλεύρι. Ανάλογα με την δυναμικότητα του μύλου γίνονται και τα αντίστοιχα σπασίματα.¹⁵⁵

Το αλεύρι που φτιαχνόταν στους μύλους διακρινόταν σε διάφορες κατηγορίες ανάλογα με το είδος του προϊόντος που αλεθόταν. Όταν η δουλειά γινόταν με τους πετρόμυλους έβγαινε μόνο το ντούζικο αλεύρι. Αυτό ήταν εκείνο που είχε αλεστεί μαζί με τα πίτουρα. Έπειτα αυτό το ντούζικο το κοσκίνιζαν και έδιναν και άλλες υποκατηγορίες που διακρίνονταν με βάση το χρώμα τους. Σε καμία όμως περίπτωση δεν μπορούσες να πάρεις λευκό αλεύρι με τον πετρόμυλο. Αργότερα με την χρήση του κυλινδρόμυλου οι ποιότητες του αλευριού άλλαξαν και αυτό οφειλότανε στον τρόπο λειτουργίας του μύλου. Από τον κυλινδρόμυλο έπαιρναν αλεύρι τύπου 70, 80, 85 και ντούζικο. Το 70 ήταν το πιο λευκό και το πιο καθαρό και ακριβό. Ενώ το ντούζικο όπως και στον πετρόμυλο ήταν η χειρότερη ποιότητα, το σημερινό ολική αλέσεως. Το ντούζικο το έπαιρναν συνήθως οι φτωχοί, διότι ήταν το πιο φτηνό και έβγαζε μεγαλύτερη ποσότητα γιατί περιείχε και το πίτουρο.

Μερικές φορές υπήρχανε περιπτώσεις που ο μυλωνάς δεν δεχότανε να εξυπηρετήσει τον πελάτη του. αυτό συνέβαινε σε περιπτώσεις όπου το σιτάρι δεν ήτανε καλής ποιότητας. Επίσης μπορεί να περιείχε δαυλίτη, οπότε πάλι αρνιόταν να το αλέσει. Ακόμα δεν προχωρούσε σε άλεση όταν δεν μπορούσαν να συμφωνήσουν στην πληρωμή. Η πληρωμή των μυλωνάδων εκτός από χρήμα γινότανε και με αλεστικά. Αυτό σημαίνει ότι ο μυλωνάς δικαιούταν το 5-10% από το αλεύρι που θα

¹⁵³ Κ. Παπαθανάση-Μουσιπούλου, *Λαογραφικά Θράκης*, Τόμος Β, Εκδόσεις Ι.Μ.Χ.Α., Αθήνα 1980, σ.183

¹⁵⁴ Συνέντευξη 10, Παράρτημα Ι

¹⁵⁵ Συνέντευξη 10, Παράρτημα Ι

έκανε. Σε χρήμα η αμοιβή του ήταν περίπου 10 παράδες για κάθε οκά αλευριού. Ο μυλωνάς τον περισσότερο χρόνο έμενε μόνος του στον μύλο για να βγάζει την δουλειά, δουλεύοντας και τα βράδια και για να φυλάει τον μύλο από ληστές. Για αυτόν τον λόγο η ζωή τους ήταν μοναχική και παρεξηγημένη. Ιδιαίτερα την αλεστική περίοδο, από τον Ιανουάριο μέχρι τον Σεπτέμβριο, δεν γυρνούσανε σχεδόν καθόλου στο σπίτι τους. Εκείνη την περίοδο κάθε οικογένεια άλεθε συγκεκριμένες μέρες.¹⁵⁶

Σήμερα το επάγγελμα του μυλωνά έχει εκλείψει. Την τέχνη αυτή την αντικατέστησαν οι μεγάλες αλευροβιομηχανίες, οι οποίες χρησιμοποιούν τα πλέον σύγχρονα μηχανήματα και παράγουν τεράστιες ποσότητες ημερησίως. Εκείνα τα χρόνια όμως το επάγγελμα αυτό, παρά τις δυσκολίες και τις στέρησεις που επέβαλε στον μυλωνά, επέφερε σε αυτόν και την οικογένεια του σημαντικά και αξιόλογα κέρδη. Σήμερα στον Νομό Ξάνθης δεν λειτουργεί κανένας αλευρόμυλος. Παρόλα αυτά υπάρχουν ακόμα τα κτίσματα των μύλων που θυμίζουν εκείνες τις εποχές στους παλιούς.

¹⁵⁶ Κ. Παπαθανάση-Μουσιοπούλου, *Συντεχνίες και επαγγέλματα στη Θράκη 1685-1920*, Πιτσιλός, Αθήνα 1985, σ. 158

3.1.14 Ο ΝΕΡΟΥΛΑΣ

Νερουλάδες ήταν αυτοί που μάζευαν και μετέφεραν το νερό στα σπίτια και τα μαγαζιά. Άλλες ονομασίες που χρησιμοποιούνταν για αυτούς ήταν νεροκουβαλητές, σουτζοι, σακάδες και σουγιουλτζήδες. Το επάγγελμα αυτό ήταν πολύ διαδεδομένο, τα παλαιότερα χρόνια, στην Ξάνθη. Όταν κάποιος νερουλάς πέθαινε τότε τον διαδεχόταν ο γιος του και αν δεν είχε γιο τότε η οικογένεια του πουλούσε την θέση έναντι κάποιας αμοιβής.¹⁵⁷ Στις περισσότερες πόλεις έτσι και στην Ξάνθη οι νερουλάδες αναπτύχθηκαν κυρίως την εποχή της Τουρκοκρατίας. Εξαιτίας αυτού όλοι ανήκανε σε μία συντεχνία, με έδρα την Κωνσταντινούπολη, η οποία ήταν μεικτή. Δηλαδή σε αυτήν συμμετείχαν Έλληνες και Τούρκοι. Προστάτης των Ελλήνων νερουλάδων ήταν οι Άγιοι Σαράντα και γιόρταζαν στις 9 Μαρτίου.¹⁵⁸

Στην Ξάνθη την εποχή εκείνη το πρόβλημα της ύδρευσης ήταν μεγάλο. Δεν υπήρχανε βρύσες σε όλα τα σπίτια. Έτσι αναγκάζονταν να παίρνουν νερό από τις δημόσιες βρύσες. Οι βρύσες αυτές αντλούσαν νερό από το ποτάμι. Αυτές ήταν του Χατζησταύρου, το Τσεκούρι, η Ασιά και η Γκασκανέ. Έτσι λοιπόν όσοι ζούσαν στην κάτω πλευρά της πόλης μπορούσαν να πάρουν νερό από αυτές. Για τις επάνω συνοικίες το πρόβλημα ήταν μεγαλύτερο.¹⁵⁹ Αυτό το πρόβλημα ήταν που εκμεταλλεύτηκαν οι νερουλάδες και δημιούργησαν το επάγγελμα αυτό.

Οι νοικοκυρές εκείνη την εποχή όταν έβρεχε φρόντιζαν να γεμίζουν βαρέλια από το νερό της βροχής. Αυτό το νερό έπρεπε να χρησιμοποιηθεί άμεσα ειδικά γέμιζε κουνούπια και σκουλήκια. Λίγα ήταν τα σπίτια που είχαν βρύσες όπως λίγα ήταν και εκείνα στέρνες, τις οποίες γέμιζαν επίσης από το νερό της βροχής.

Οι γυναίκες για να πάρουν νερό από τις δημόσιες βρύσες έβαζαν τις στάμνες και τους τενεκέδες τους στη σειρά από τα ξημερώματα. Η σειρά μπορεί να έφτανε και τα 20 μέτρα, ενώ αυτή η διαδικασία γινότανε καθημερινά. Ακόμα και όταν έφτανε η σειρά τους η διαδικασία ήταν δύσκολη, διότι το νερό έτρεχε λιγοστό και κάθε στάμνα για να γεμίσει κρατούσε και δύο και τρεις ώρες. Όσες λοιπόν γυναίκες μπορούσαν ή

¹⁵⁷ Κ. Παπαθανάση-Μουσιοπούλου, *Συντεχνίες και επαγγέλματα στη Θράκη 1685-1920*, Πιτσιλός, Αθήνα 1985, σ.169

¹⁵⁸ Κ. Παπαθανάση-Μουσιοπούλου, *Λαογραφικά Θράκης*, Εκδόσεις Ι.Μ.Χ.Α., Αθήνα 1980, σ.124

¹⁵⁹ Π. Μουχτάρης, «Το νερό, οι νερουλάδες και οι νεροκουβαλητές», Εφημερίδα Εμπρός, Ξάνθη (24 Φεβρουαρίου 1998)

είχαν παραγιούς ακολουθούσαν όλη αυτή τη διαδικασία και υπέμεναν αυτή την ταλαιπωρία. Αυτοί ήταν άλλωστε και οι λόγοι που οδήγησαν στην δημιουργία του επαγγέλματος των νερουλάδων. Οι νερουλάδες πήγαιναν στις βρύσες και γεμίζανε τενεκέδες με νερό. Κάθε φορά γεμίζανε δύο, τους έβαζαν στους ώμους και γυρνούσανε στις γειτονιές πουλώντας το νερό. Τα κέρδη τους βέβαια ήταν ελάχιστα, διότι δεν μπορούσαν να το πουλήσουν ακριβά. Άλλωστε οι περισσότεροι από αυτούς ασκούσαν αυτό το επάγγελμα ως δευτερεύον. Έπειτα ξαναγέμιζαν τους τενεκέδες και έβγαιναν πάλι στους μαχαλάδες. Ύστερα από χρόνια οι νερουλάδες έγιναν υπάλληλοι του Δήμου. Έτσι στις αρμοδιότητες τους προστέθηκε και το καθάρισμα των κουνγκιών. Κουνγκιά ήταν η το σιφόν των δημόσιων βρυσών. Όταν έβρεχε αυτά γέμιζαν μα λασπόνερα και βούλωναν. Έτσι οι νερουλάδες πήγαιναν και τα ξεβούλωναν τρυπώντας τα με ένα μακρύ ξύλο.¹⁶⁰

Σήμερα έπαψε να υπάρχει το επάγγελμα του νερουλά, τόσο στην Ξάνθη όσο και στην υπόλοιπη Ελλάδα, λόγω της ανάπτυξης της τεχνολογίας και της δημιουργίας των κατάλληλων υποδομών ύδρευσης.

¹⁶⁰ Π. Μουχτάρης, ό.π.

3.1.15 Ο ΟΜΠΡΕΛΟΠΟΙΟΣ

Ομπρελοποιός ήταν ο κατασκευαστής και επισκευαστής των ομπρελών. Στην Ξάνθη δεν ακολουθήθηκε από πολλούς αν και θα μπορούσαν γιατί είχε πολύ ζήτηση. Σε ολόκληρη τη Θράκη και Ανατολική Μακεδονία υπήρχε μόνο ένα ομπρελοποιείο. Αυτό βρισκόταν στην Ξάνθη και ανήκε σε πρόσφυγα από την Κιαισαρεία, Αρμένικης καταγωγής. Έτσι λοιπόν αφού το επόμενο πιο κοντινό ήταν στην Θεσσαλονίκη, αυτός κάλυπτε τις ανάγκες όλης της περιοχής. Έκανε εξαγωγές στην Καβάλα, στις Σέρρες, στη Δράμα, στην Ορεστιάδα.

Όταν πρωτοεμφανίστηκε το επάγγελμα στην πόλη, κοντά στο 1900, ασχολούνταν κυρίως με την επιδιόρθωση των ομπρελών.¹⁶¹ Αρχικά ο ομπρελάς γυρνούσε τις γειτονιές και τις πόλεις προκειμένου να βρει πελάτες για επιδιόρθωση. Κουβαλούσε πάντα στο σάκο του τα εργαλεία του. αυτά ήταν στοιχειώδη, μία τανάλια, ένα ψαλίδι, λίγο σύρμα, μία πένσα. Το ύφασμα που τυχόν χρειαζόταν για την επισκευή της ομπρέλας το έφερνε ο πελάτης.¹⁶² Με το πέρασμα όμως των χρόνων αρχίσανε να φτιάχνουν και καινούριες. Τότε ήταν που εγκαταστάθηκαν σε έναν χώρο, το εργαστήριο. Έτσι προστέθηκαν στα εργαλεία τους οι ραπτομηχανές. Ακόμα αγόραζαν οι ίδιοι το ύφασμα. Μεγάλωσε έτσι η δουλειά και στο εργαστήριο δουλεύανε και τρεις βοηθοί.

Σήμερα το επάγγελμα δεν ασκείται. Ο μοναδικός λόγος σε αυτό είναι η εισαγωγή ομπρελών από χώρες της Άπω Ανατολής, οι οποίες κοστίζουν λιγότερο από τις εγχώριες.

¹⁶¹ Ι. Δαδαλιάρης, *Άνθρωποι και επαγγέλματα στη Ξάνθη στις αρχές του 20^{ου} αιώνα*, Ίδρυμα Θρακικής Τέχνης και Παράδοσης, Ξάνθη 2001, σ.2

¹⁶² Χ. Παρανούση-Κομνή, *Λαϊκά επαγγέλματα Θεσσαλονίκης*, Φίλοι Λαογραφικού και Εθνολογικού Μουσείου Μακεδονίας, Εκδόσεις University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1987, σ.21

3.1.16 Ο ΠΑΠΛΩΜΑΤΑΣ

Παπλωματάς είναι ο κατασκευαστής παπλωμάτων. Στην Ξάνθη υπήρχαν μόνο τέσσερις τέτοιοι τεχνίτες. Όλοι ήταν πρόσφυγες από την Καπαδοκία και τον Πόντο που έμεναν μόνιμα στον Νομό. Αρχικά αυτοί ξεκίνησαν φτιάχνοντας κετσέδες, δηλαδή υφάσματα από τρίχες συμπιεσμένες ή από μαλλί. Από την στιγμή όμως που έφτασαν στην πόλη ασχολήθηκαν με τα παπλώματα, διότι παρουσίαζαν μεγαλύτερη ζήτηση. Στην Ξάνθη γύριζαν σε κάθε συνοικία της και σε κάθε γωνιά της για να ψάξουν το βαμβάκι. Κατά τους καλοκαιρινούς μήνες επειδή δεν υπήρχε δουλειά στην Ξάνθη έφευγαν για την Αθήνα όπου συνέχιζαν να εργάζονται εκεί.¹⁶³

Όταν γύριζε στους δρόμους πάντα κουβαλούσε μαζί του τα εργαλεία του. αυτά ήταν η κόρδα ή αλλιώς δοξάρι. Το δοξάρι ήταν κυρτό κυλινδρικό ξύλο, με μήκος περίπου 1.60 μ.. Τα άκρα του ήταν ενωμένα με χορδή από έντερο προβάτων, για να γίνει αυτή η χορδή χρειάζονταν έντερα από 14 πρόβατα.¹⁶⁴ Ακόμα είχε το ψαλίδι, βελόνες χοντρές σε διάφορα μεγέθη, κλωστές και σπάγκους, δακτυλήθρα, και το τσιπούκι. Αυτό ήταν μία βέργα από λεπτό πελεκημένο ξύλο κρανιάς.¹⁶⁵

Ο παπλωματάς δούλευε πάντα στο πάτωμα γονατιστός. Έπαιρνε πρώτα το βαμβάκι και το τίναζε. Έτσι το άπλωνε και το στοίβαζε μπόλικο και ομοιόμορφα πάνω στο ύφασμα. Έπειτα το γύριζε από την καλή και το χτυπούσε με το τσιπούκι για να είναι ομοιόμορφα απλωμένο. Τότε άρχιζε το ράψιμο. Πρώτα ξεκινούσε από τις άκρες και έπειτα έφτιαχνε τα σχέδια. Τα σχέδια ήταν γεωμετρικά σχήματα, τριαντάφυλλα και παγώνια κυρίως. Σε αυτά χρησιμοποιούσε έντονες πολύχρωμες κλωστές.¹⁶⁶

Για να ολοκληρωθεί η κατασκευή του ο παπλωματάς δούλευε πολλές ώρες, ίσως και μέρες ανάλογα με το μέγεθος του παπλώματος. Το πάπλωμα σήμερα δεν κατασκευάζεται με τον παραδοσιακό τρόπο. Στην Ξάνθη δεν έχει επιζήσει κανένας τεχνίτης.

¹⁶³ Ι. Δαδαλιάρης, *Άνθρωποι και επαγγέλματα στη Ξάνθη στις αρχές του 20^{ου} αιώνα*, Ίδρυμα Θρακικής Τέχνης και Παράδοσης, Ξάνθη 2001, σ.3

¹⁶⁴ Ο.π., σ.3

¹⁶⁵ Χ. Παρανούση-Κομνή, *Λαϊκά επαγγέλματα Θεσσαλονίκης*, Φίλοι Λαογραφικού και Εθνολογικού Μουσείου Μακεδονίας, Εκδόσεις University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1987, σ.13

¹⁶⁶ Ο.π., σ.13

3.1.17 Ο ΠΕΤΑΛΩΤΗΣ

Ο πεταλωτής ήταν κάποτε ένα επάγγελμα απαραίτητο και πολύ χρήσιμο. Όταν οι άνθρωποι χρησιμοποιούσαν τα ζώα για τις δουλειές τους και από αυτά έβγαζαν το μεροκάματό τους. Ο πεταλωτής ήταν, κατά κάποιο τρόπο, αυτός που έφτιαχνε τα παπούτσια του ζώου. Η περιποίηση των ζώων περιλάμβανε την τέχνη αυτή. Ο πεταλωτής, στην Ξάνθη, ήταν αυτός που φορούσε το πέταλο στο ζώο. Ο σιδεράς ήταν αυτός που κατασκεύαζε τα πέταλα. Πολλές φορές το πετάλωμα δεν γινόταν από ειδικούς επαγγελματίες αλλά από τους απλούς ανθρώπους. Ο πεταλωτής ανήκε στην συντεχνία των σιδεράδων και φρόντιζε γενικότερα για την περιποίηση του ζώου. Τα πέταλα διακρίνονταν σε πολλά είδη, ανάλογα με το ζώο, την χρήση του πετάλου και τις αρρώστιες.¹⁶⁷ Άλλη ονομασία που χρησιμοποιούσαν για τους πεταλωτές και έχει τουρκική προέλευση είναι ο αλμπάνης¹⁶⁸

Το πετάλωμα ήταν μία διαδικασία που απαιτούσε αγάπη και προσοχή στο ζώο. Όλα τα ζώα που χρησιμοποιούνταν σε διάφορες δουλειές πεταλώνονταν. Τις περισσότερες φορές το έκανα οι ιδιοκτήτες των ζώων μόνοι τους. Στην Ξάνθη όμως υπήρχαν και μερικοί επαγγελματίες της τέχνης. Τα εργαλεία που χρησιμοποιούσαν ήταν το πέταλο, το οποίο το αγόραζαν από τους σιδεράδες. Υπήρχανε έτοιμα πέταλα σε διάφορα μεγέθη και σχέδια. Ο καθένας διάλεγε αυτό που πίστευε ότι ταίριαζε στο ζώο του. ακόμα ένα εργαλείο ήταν τα καρφιά. Η ψαλίδα, για να κόβουν τα παλιά πέταλα. Το λεπίδι, για να βγάζουν τα καρφιά. Το σαντράτσι, το οποίο ήταν λεπίδι για να κόβουν τα νύχια του ζώου. Η λίμα για να καθαρίζουν και να ισιώνουν το πέλμα του ζώου.¹⁶⁹ Η τανάλια για να βγάζουν καρφιά μεγαλύτερα. Το σφυρί το είχαν για να χτυπάνε το πέταλο και να εφαρμόζει καλύτερα.

Για να μπορέσουν να πεταλώσουν ένα ζώο, χρειάζονταν δύο άτομα. Ο ένας κρατούσε το πόδι του ζώου και ο άλλος το πετάλωνε. Αρχικά αφαιρούσαν τα παλιά, φθαρμένα πέταλα, βγάζοντας ένα-ένα τα καρφιά με την τανάλια. Μετά καθαρίζανε τα πέλματα των ζώων με την λίμα, προσπαθώντας να τα ισιώσουν. Έπειτα καθαρίζανε και κόβανε προσεχτικά τα νύχια με το σαντράτσι. Το σαντράτσι μπορούμε να πούμε

¹⁶⁷ Γ. Σπέης, *Παραδοσιακές τέχνες και επαγγέλματα*, Υπουργείο Πολιτισμού, Διεύθυνση Λαϊκού Πολιτισμού, Συλλογή Εταιρείας Λαογραφικών Μελετών, Αθήνα 1995, σ.84

¹⁶⁸ Κ. Κορρέ-Ζωγράφου & Ε. Ολυμπίτου, *Άνθρωποι και παραδοσιακά επαγγέλματα στο Αιγαίο*, Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού, Αθήνα 2003, σ.71

¹⁶⁹ Γ. Σπέης, *ό.π.*, σ.σ.84-85

ότι έμοιαζε με τσεκούρι αφού στην άκρη του είχε μία κοφτερή σιδερένια λεπίδα. Έπειτα δοκιμάζανε ποιο από τα πέταλα ταιριάζει στο συγκεκριμένο ζώο. Όταν το βρίσκανε άρχιζε το κάρφωμα. Κάθε πέταλο, ανεξαρτήτως σχήματος, είχε τρύπες από τις οποίες περνούσανε τα καρφιά. Κάρφωναν τα καρφιά το ένα μετά το άλλο συμμετρικά. Δηλαδή όταν έβαζαν το πρώτο από αριστερά έπειτα έβαζαν και το δεξί της αντίστοιχης θέσης. Πολλές φορές τα καρφιά στράβωναν. Τότε τα διόρθωναν με την βοήθεια της τανάλιας. Για αυτόν τον λόγο χρειαζότανε ιδιαίτερη προσοχή για να μην πληγωθεί το ζώο. Αφού περάσεις όλα τα καρφιά στο πέταλο, έπρεπε να χτυπήσεις το πέταλο με το σφυρί. Αυτό γινότανε για να ακουμπάει πλήρως το πέταλο στο πέλμα, διότι το πέταλο ήταν ευθύ όμως το πέλμα δεν ήταν πάντα.¹⁷⁰

Ορισμένα ζώο όμως, όπως το βόδι, ήταν άγρια. Εξαιτίας αυτού λοιπόν το ζώο αυτό δεν το πετάλωναν όρθιο όπως τα υπόλοιπα. Το πετάλωμα των βοδιών είναι το πιο δύσκολο. Για να τα πεταλώσουν έδεναν τα πόδια τους μαζί. Δηλαδή έδεναν τα δύο μπροστινά και τα δύο πίσω μαζί με σχοινί. Έτσι ανάγκαζαν το ζώο να ξαπλώσει, για να μην μπορεί να αντιδράσει εύκολα. Όπως ήταν ξαπλωμένο άρχιζε το πετάλωμα, με δύο άτομα και πάλι.¹⁷¹ Τα πέταλα τα έλεγχαν τακτικά και όταν άρχιζαν να λιώνουν τα αντικαθιστούσαν. Ανάλογα με το πόσο δούλευε ένα ζώο καθώς και με το είδος της δουλειάς που έκανε χρειαζόταν και ανάλογος χρόνος για την αντικατάσταση ενός πετάλου. Συνήθως ένα ζώο που δούλευε αρκετά άλλαζε πέταλα κάθε 15-30 μέρες. Αν δεν δούλευε όμως μπορεί το πέταλο να άντεχε και δύο μήνες.¹⁷² Όταν κούτσαινε το ζώο καταλαβαίνανε ότι χρειάζονται άλλαγμα τα πέταλα.¹⁷³

Σήμερα η τέχνη του πεταλωτή δεν υπάρχει. Ένας από τους πιο βασικούς λόγους που έπαψε να υφίσταται, είναι η συνεχώς μειούμενη χρήση των ζώων αυτών. Τα λιγοστά ζώα τώρα πεταλώνονται από τους ίδιους τους ιδιοκτήτες τους. Πάντως εκείνη την εποχή το πετάλωμα θεωρούνταν απαραίτητο. Άλλωστε ήταν μία διαδικασία που έδειχνε την σημασία που είχαν, για την ζωή των ανθρώπων και των ευημερία τους, τα ζώα.

¹⁷⁰ Συνέντευξη 9, Παράρτημα Ι

¹⁷¹ Κ. Κορρέ-Ζωγράφου & Ε. Ολυμπίτου, ό.π., σ.73

¹⁷² Συνέντευξη 9, Παράρτημα Ι

¹⁷³ Κ. Κορρέ-Ζωγράφου & Ε. Ολυμπίτου, ό.π., σ.73

3.1.18 Ο ΣΑΓΜΑΤΟΠΟΙΟΣ

Ο σαγματοποιός είναι ο τεχνίτης ο οποίος κατασκεύαζε οτιδήποτε εξάρτημα φορούσε το ζώο στην δουλειά του, όπως σέλες, χαλινάρια, καπίστρια και τα οποία είναι φτιαγμένα από δέρμα. Εκτός από αυτά κατασκεύαζε και τα στολίδια των αλόγων, τα «χάμουρα» και σε σπάνιες περιπτώσεις έκανε και επιδιορθώσεις σαμαριών.¹⁷⁴ Κάποια εποχή παλαιότερα στην Ξάνθη υπήρχανε 5 σαγματοποιεία. Ήτανε ένα επάγγελμα πολύ σημαντικό και απαραίτητο, διότι το ζώο τότε εκτός από μεταφορικό μέσο ήταν χρήσιμο εργαλείο για την δουλειά στα χωράφια. Έτσι λοιπόν γεωργοί και κτηνοτρόφοι ήταν οι πελάτες του σαγματοποιού. Άλλες ονομασίες που χρησιμοποιούσαν για αυτούς, προερχόμενες από τούρκικες λέξεις, είναι «χαμουμτζής», «ισίκ τερεζή» καθώς και γαϊδουρομοδίστρες, χαριτολογώντας.¹⁷⁵ Οι σαγματοποιοί εκείνη την εποχή είχανε πολλή δουλειά και έκαναν και εξαγωγές. Έτσι λοιπόν εκτός από τον Νομό κάλυπταν και τις ανάγκες της γειτονικής Χρυσούπολης. Ακόμα ήτανε ένα επάγγελμα το οποίο δεν είχε ωράριο. Όποτε τύχαινε κάποια ζημιά σε κάποιο ζώο, ο ιδιοκτήτης του αμέσως πήγαινε στον σαγματοποιό για να το φτιάξει, ανεξαρτήτως ώρας.

Το εργαστήριο του σαγματοποιού βρισκότανε πάντα στο κέντρο της πόλης και κοντά σε κάποιο χάνι. Αυτό γιατί στα χάνια έβαζαν τα ζώα και έπειτα έκαναν τις δουλειές που ήθελε ο καθένας. Όλα τα εργαστήρια ήταν και τόπος πώλησης των προϊόντων. Αυτά είχαν ένα υπόγειο, όπου αποθήκευαν τα δέρματα που απαιτούσαν υγρασία, ένα πατάρι, όπου αποθήκευαν όλα τα υπόλοιπα δέρματα και τα άλλα υλικά που χρησιμοποιούσαν καθώς και το ισόγειο, όπου ήταν το εργαστήριο και ο χώρος πώλησης των προϊόντων. Στο εργαστήριο δεν ήταν απαραίτητο να υπάρχουν βοηθοί, ακόμα και ένα άτομο μόνο του μπορούσε να φέρει εις πέρας την δουλειά. Το χαρακτηριστικό του εργαστηρίου ήταν τα χρώματα από τα πολύχρωμα προϊόντα που έφτιαχναν, η έντονη μυρωδιά από τα δέρματα και ο ήχος από τα κουδουνάκια και τις χάντρες. Ήταν επομένως ένα μαγαζί που τραβούσε τα βλέμματα.

Τα εργαλεία του χαμουμτζή ήτανε το σουβλί, τα μαχαίρια, οι ζουμπάδες, οι μουστάδες. Τα σουβλιά ήτανε πολλά και σε διάφορα μεγέθη. Αυτά ήταν μυτερά στην άκρη. Ανάλογα με το μέγεθος της μύτης τους ήταν και το αντίστοιχο σουβλί. Όσο πιο

¹⁷⁴ Κ. Κορρέ-Ζωγράφου & Ε. Ολυμπίτου, *Άνθρωποι και παραδοσιακά επαγγέλματα στο Αιγαίο*, Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού, Αθήνα 2003, σ.89

¹⁷⁵ Συνέντευξη 7, Παράρτημα Ι

μεγάλο τόσο μεγαλύτερες τρύπες άνοιγε στο δέρμα. Οι ζουμπάδες και οι μουστάδες ήταν εργαλεία που χρησιμοποιούνταν για να χτυπάνε το δέρμα και να το απλώνουν και να το μαλακώνουν. Επίσης τα μαχαίρια ήταν πολλά και διάφορα. Ένα από τα μαχαίρια, για να κόβουν τα μεγάλα δέρματα, ήταν εκείνα που είχαν κοφτερή λεπίδα σε σχήμα ημικυκλίου. Δηλαδή έμοιαζαν με μισοφέγγαρα. Ένα άλλο είδος μαχαιριού ήταν αυτό που είχαν για να κόβουν το δέρμα σε λωρίδες. Αυτό λειτουργούσε σαν οδηγός. Έβαζαν το δέρμα από την μία άκρη, το έσφιγγαν και έπειτα τραβούσαν το δέρμα αργά και σταθερά και αυτό κοβόταν από τις λεπίδες, που υπήρχαν στο κέντρο του.¹⁷⁶

Οι πρώτες ύλες που αγόραζε ο σαγματοποιός, από ειδικούς εμπόρους, κατόπιν παραγγελίας, ήταν οι χάντρες, τα κουδούνια, το μαλλί και το δέρμα. Οι χάντρες ήταν σε διάφορα χρώματα και μεγέθη. Πάντα όμως φρόντιζαν να βάζουν λευκή και γαλάζια χάντρα για να προστατεύουν το ζώο από το μάτι. Ακόμα και στα κουδούνια υπήρχανε μεγέθη, τα οποία τοποθετούνταν σε οποιοδήποτε ζώο για να συνηθίζει στον ήχο του και να μην αναστατώνεται από άλλους θορύβους. Τέλος τα δέρματα, τα έπαιρναν από Αθήνα, Κρήτη και Θεσσαλονίκη, ήταν διαφόρων ειδών. Τα δέρματα είχανε πολύ δουλειά πριν φτάσουν στο τελικό αποτέλεσμα τους. Επειδή το παίρνανε σε μεγάλα κομμάτια, το κόβανε οι ίδιοι και δεν ήταν λίγες οι φορές που τα έπαιρναν στο σπίτι για να τα δουλέψουνε. Αυτό μα δίνει να καταλάβουμε την ζήτηση του επαγγέλματος εκείνη την εποχή. Υπήρχανε ψιλά και χοντρά καθώς και μοσχαρίσια και κατσικίσια, αναλόγως με το τι ήθελε να κάνει. με το κατσικίσιο δέρμα, για παράδειγμα, έφτιαχναν την κουλούρα που έμπαινε στο λαιμό του ζώου. Η κουλούρα ονομαζόταν αλλιώς και λαιμαριά και την είχαν στο ζώο για να δένουν σε αυτήν το τιμόνι του κάρου.¹⁷⁷

Οι τεχνίτες αυτοί λοιπόν κατασκεύαζαν μία πληθώρα πραγμάτων που έμπαιναν στο ζώο. Έφτιαχναν γκαλντούμια, χαμούμια, καπίστρια, σέλες και γενικά οτιδήποτε χρειαζόταν ένα ζώο και φτιαχνότανε από δέρμα. Για καθένα από αυτά ακολουθείτε διαφορετική διαδικασία παρασκευής. Επίσης άλλα από αυτά τα έφτιαχναν καινούρια και άλλα τα επιδιόρθωναν. Η τεχνική με την οποία φτιαχνόταν το καθένα ήταν μοναδική. Τα βασικά σημεία για την κατασκευή κάποιων είναι τα

¹⁷⁶ Συνέντευξη 7, Παράρτημα Ι

¹⁷⁷ Γ. Σπένς, *Παραδοσιακές τέχνες και επαγγέλματα*, Υπουργείο Πολιτισμού, Διεύθυνση Λαϊκού Πολιτισμού, Συλλογή Εταιρείας Λαογραφικών Μελετών, Αθήνα 1995, σ. 90

παρακάτω. Αρχικά μετρούσαν τις διαστάσεις του ζώου, προκειμένου να φτιάξουν το αντικείμενο σωστά. Πολλά ζώα δεν δέχονταν να τα πλησιάσεις και να τα μετρήσεις. Σε αυτές τις περιπτώσεις το μέτρημα γινότανε με το μάτι. Την κουλούρα που φορούσανε στο λαιμό του ζώου, για να κρατάει τα λουριά που συνδέονταν με το κάρο, ήταν στρόγγυλη και φτιαγμένη από κατσικίσιο δέρμα. Αν το ζώο δεν δεχόταν να περάσει από το λαιμό του, τότε έκαναν ειδικά ανοίγματα σε κάποια πλευρά και την έβαζαν. Έκοβαν αρχικά το δέρμα στρογγυλεμένο και έπειτα με το σάζι το πλέκανε και το διαμορφώνανε. Από την πάνω πλευρά είχε πιο χοντρό δέρμα, μοσχαρίσιο. Το γέμισμα της κουλούρας γινόταν με το μαλλί των ζώων. Όταν κούρευαν τα ζώα εκείνο το μαλλί το αγόραζαν οι σαγματοποιοί και το δούλευαν. Αφού πρώτα το καθάριζαν έπειτα το τοποθετούσαν μέσα στην κουλούρα. Αυτό το έκαναν για να είναι μαλακιά και να μην πληγώνεται το ζώο. Ακόμα πιο συχνά τους ζητούσαν να φτιάξουν ή να επιδιορθώσουν τα κουλάνια. Αυτά ήταν τα δέρματα που τραβούσαν τα κάρα και δένονταν στην κουλούρα. Ήταν φτιαγμένα από χοντρό, μοσχαρίσιο δέρμα. Το δέρμα αυτό ραβόταν με το χέρι. Περνούσαν το δέρμα από τις τρύπες που είχε η κουλούρα, στο στραβόξυλο, και με ένα ακόμα λεπτό δέρμα, κομμένο και ραμμένο σαν λεπτή κλωστή, τα ράβανε. Το δέρμα αυτό που χρησιμοποιούσαν σαν κλωστή λέγονταν σιρίμια και ήταν περίπου πέντε χιλιοστά. Τις φούντες για την διακόσμηση του ζώου και κυρίως του αλόγου τις έφτιαχναν από μαλλί, αυτό με το οποίο γνέθανε. Το έδεναν από την μία άκρη και έπειτα φτιάχνανε τις φούντες και κάποιες φορές έβαζαν και χαντράκια. Τα χαντράκια τα έδεναν πάλι με τα σιρίμια.¹⁷⁸

Σήμερα το επάγγελμα αυτό έχει «πεθάνει». Η αντικατάσταση του ζώου στις αγροτικές δουλειές από τα μηχανήματα και ως μέσου μεταφοράς από το αυτοκίνητο ήταν οι βασικοί λόγοι. Σε ορισμένες ορεινές περιοχές οι άνθρωποι που χρησιμοποιούν ακόμα τα ζώα χρειάζονται ακόμα τον σαγματοποιό. Ο θάνατος όμως του επαγγέλματος τους ανάγκασε να δίνουν πρόχειρες λύσεις στα προβλήματά τους μόνοι τους.

¹⁷⁸ Συνέντευξη 7, Παράρτημα Ι

3.1.19 Ο ΣΑΜΑΡΤΖΗΣ

Σαμαρτζής είναι ο τεχνίτης που έφτιαχνε τα σαμάρια για τα ζώα. Τα σαμάρια είναι εκείνα που τοποθετούνται στη ράχη του ζώου και μοιάζουν με σέλες. Η διαφορά του σαμαριού με την σέλα είναι ότι τα πρώτα χρησιμοποιούνται αποκλειστικά και μόνο για μεταφορά φορτίων. Με αυτά μετέφεραν ξύλα, καπνά και γενικά ότι παρήγαγαν, νερό για το πότισμα των ζώων και των χωραφιών τους. Όπως γίνεται κατανοητό πελάτες των σαμαρτζήδων ήταν οι γεωργοί, οι κτηνοτρόφοι, οι καπνοπαραγωγοί της περιοχής και γενικά οι καλλιεργητές της γης. Επίσης, εκτός από τους γεωργούς και τους κτηνοτρόφους, οι σαμαρτζήδες εξυπηρετούσαν και αγωγιάτες, δηλαδή διερχόμενους εμπόρους, από πολλές περιοχές της Ελλάδας.¹⁷⁹

Εκείνη την εποχή οι σαμαρτζήδες είχαν ήδη οργανωθεί σε σωματείο. Μαζί με τους σιδεράδες και τους καροποιούς είχαν δημιουργήσει το σωματείο του Προφήτη Ηλία, τον οποίο είχαν σαν προστάτη τους και δεν δούλευαν την ημέρα της γιορτής του. Οι σαμαρτζήδες δεν εργάζονταν επίσης την Μ. Πέμπτη και Μ. Παρασκευή, διότι εκείνες τις μέρες δεν κάρφωναν. Στην Ξάνθη όλοι οι τεχνίτες ήταν ντόπιοι και συνεχιστές του επαγγέλματος του πατέρα τους. Τα προϊόντα τους προορίζονταν μόνο για την τοπική αγορά του Νομού. Το επάγγελμα τους ήταν εποχιακό. Τα χρόνια της μεγάλης ζήτησης έφτιαχναν σαμάρια όλες τις εποχές του χρόνου και τα είχαν έτοιμα προς πώληση. Οι πωλήσεις όμως αυξάνονταν την εποχή που αρχίζανε οι γεωργικές εργασίες, δηλαδή περίπου τον Οκτώβριο, Νοέμβριο και Δεκέμβριο δεν είχαν δουλειά. Τους μήνες εκείνους προετοιμάζονταν για τον υπόλοιπο χρόνο. Όταν σταδιακά άρχισε να μειώνεται η ζήτηση για τα σαμάρια και να σβήνει η τέχνη αυτή, οι λιγοστοί επαγγελματίες που έμειναν κατασκεύαζαν και πουλούσαν τα σαμάρια κατόπιν παραγγελίας.¹⁸⁰ Η πληρωμή γινότανε πάντα σε χρήμα όμως έκαναν και κάποιες διευκολύνσεις. Έτσι πολλοί ήταν εκείνοι που δεν ξεχρέωναν αμέσως το σαμάρι αλλά με δόσεις. Άλλωστε ο κόσμος εκείνη την εποχή ήταν φτωχός και το κόστος για την αγορά του σαμαριού πολύ υψηλό. Αρκεί να πούμε ότι χρειάζονται περίπου 4 μεροκάματα για να φτιαχτεί το σαμάρι και οι πρώτες ύλες που χρησιμοποιούνται είναι ακριβές. Σήμερα η τιμή για την κατασκευή του σαμαριού

¹⁷⁹ Ι. Δαδαλιάρης, *Άνθρωποι και επαγγέλματα στη Ξάνθη στις αρχές του 20^{ου} αιώνα*, Ίδρυμα Θρακικής Τέχνης και Παράδοσης, Ξάνθη 2001, σ.2

¹⁸⁰ Συνέντευξη 11, Παράρτημα Ι

θα ανερχόταν στα 220-290 €. Τα σαμαράδικα στην Ξάνθη, την εποχή της μεγάλης ακμής τους, ήτανε δέκα.

Το εργαστήριο όλων των σαμαράδων στην Ξάνθη έρεπε να βρίσκεται κοντά στα χάνια. Ο λόγος για αυτό ήταν ότι οι αγρότες έρχονταν στην πόλη από τα χωριά κάθε Παρασκευή για το μεγάλο παζάρι, και την Κυριακή το πρωί επέστρεφαν. Στο διάστημα αυτό πηγαίνανε στους διάφορους τεχνίτες, ανάμεσα τους και ο σαμαρτζής, για να κάνουν τις διάφορες δουλειές τους. Γι' αυτό τότε στο εργαστήριο και ταυτόχρονα μαγαζί του σαμαρά δουλεύανε αρκετά άτομα για να βγάζουν την δουλειά πολύ γρήγορα. Τα σαμάρια διακρίνονται σε διάφορα είδη ανάλογα με το φάρδος τους και το είδος του ζώου. Κάθε ζώο έχει διαφορετικό περπάτημα. Με αυτό το κριτήριο ο τεχνίτης πρέπει να κατασκευάσει ένα σαμάρι που να βοηθάει στο περπάτημα το ζώο. Έτσι υπήρχανε τα οπισθόβαρα και μπροσθόβαρα σαμάρια. Δηλαδή αυτά που χρησιμοποιούνται από ζώα που ρίχνουν το βάρος πίσω και μπροστά αντίστοιχα. Τα μέρη στα οποία χωρίζεται το σαμάρι είναι το μπροστινάρι, το πισινάρι, οι παγίδες και η στρώση.¹⁸¹ Το μπροστινάρι και το πισινάρι είναι τα ξύλα που βρίσκονται μπροστά και πίσω στο σαμάρι αντίστοιχα. Οι παγίδες είναι τα πλαϊνά ξύλα του σαμαριού και η στρώση είναι το κάλυμμα που τοποθετείται κάτω από το σαμάρι.¹⁸²

Τα εργαλεία του σαμαρτζή είναι τα σκεπάρνια, τα οποία τα χρησιμοποιούσαν για το πελέκημα των ξύλων. Το χειροπρίονο για να κόβουν το ξύλο σε σωστά μεγέθη. Τα τρυπάνια, τα χειρωνακτικά, για να ανοίγουν τις τρύπες στα ξύλα. Τέλος είχαν και το σκαπέρλο, για να ανοίγουν τρύπες στα ξύλα του σαμαριού, όταν το ξύλο ήταν χοντρό και σκληρό. Επίσης ο σαμαρτζής είχε καλούπι για να φτιάχνει την στρώση του σαμαριού την οποία χρησιμοποιεί, επίσης, για να φτιάχνει πάνω της το σαμάρι. Ακόμα έχει ένα εργαλείο που ονομάζεται άλφα και μοιάζει με άλφα για να τοποθετεί εκεί τα ξύλα και να τα λυγίζει, να τα δίνει κλίση. Ακόμα είναι το κάθισμα του σαμαρά όπου ο τεχνίτης καθόταν και επεξεργαζόταν τα ξύλα. Αυτό είχε ένα κάθετο ξύλο στην πλάτη το οποίο με οριζόντιες τάβλες συνδεόταν με ένα κούτσουρο, στρόγγυλο, όπου τοποθετούσαν και πελεκούσαν τα ξύλα¹⁸³ Σήμερα βέβαια όλα αυτά έχουν αντικατασταθεί από μηχανήματα ηλεκτρικά και πιο εύκολα την χρήση τους. Έτσι η δουλειά γίνεται πιο εύκολα και πιο γρήγορα. Τα εργαλεία αυτά τα αγοράζανε

¹⁸¹ Γ. Σπένς, *Παραδοσιακές τέχνες και επαγγέλματα*, Υπουργείο Πολιτισμού, Διεύθυνση Λαϊκού Πολιτισμού, Συλλογή Εταιρείας Λαογραφικών Μελετών, Αθήνα 1995, σ.90

¹⁸² Συνέντευξη 11, Παράρτημα Ι

¹⁸³ Γ. Σπένς, *ό.π.*, σ.σ.90-92

από ειδικούς εμπόρους, ίδιους με αυτούς που προμήθευαν του μαραγκούς. Τα υλικά που χρειάζονται για να φτιαχτεί το σαμάρι είναι τα ξύλα και τα δέρματα. Τα ξύλα που χρησιμοποιούσαν ήταν η ελιά και η οξιά. Η ελιά χρησιμοποιούνταν για τα μπροστινά ξύλα, γιατί ήταν φαρδύ ξύλο. Η οξιά χρησιμοποιούνταν για τα πίσω ξύλα του σαμαριού, διότι έδινε ξύλα με φυσική κλίση. Τα ξύλα που χρησιμοποιούσαν για το υπόλοιπο σαμάρι ήταν μηγαιός. Τα ξύλα αυτά τους τα έφερναν οι έμποροι κι τα πηγαίνανε στους μαραγκούς για να τα κόψουν. Από εκεί και έπειτα η επεξεργασία του ξύλου γινόταν από τους σαμαρτζήδες. Επίσης βασική πρώτη ύλη ήτανε και τα δέρματα. Τα δέρματα αυτά τα προμηθεύονταν επίσης από ειδικούς εμπόρους και συνήθως ήταν μεγάλα κομμάτια από τραγιά. Αυτό ήταν κατάλληλο γιατί ήταν μαλακό και ανθεκτικό. Ακόμα χρησιμοποιούσαν το σαμαροσκούτι, ένα μάλλινο υφαντό, για να φτιάξουν την στρώση. Την στρώση αυτή και το σαμαροσκούτι κατά συνέπεια το γέμιζαν με σκουπόχορτο.¹⁸⁴ Κάποιο άλλοι τεχνίτες αντί για σκουπόχορτο χρησιμοποιούσαν βρίζα ή παπύρι, για να γεμίσουν την στρώση. Μερικές φορές την βρίζα την καλλιεργούσαν οι ίδιοι οι τεχνίτες.¹⁸⁵

Το πρώτο πράγμα που έκαναν οι τεχνίτες πριν αρχίσουν να φτιάχνουν το σαμάρι ήταν να πάρουν τα μέτρα από το ζώο. Αυτό γινόταν με την βοήθεια του μέτρου. Μερικές φορές όμως, όταν το ζώο δεν καθόταν, τότε χρησιμοποιούσαν σαν μέτρο το παλιό σαμάρι. Αφού είχαν κοπεί τα ξύλα στο σωστό μέγεθος και μήκος, σύμφωνα με τα μέτρα του ζώου, και με την βοήθεια των κατάλληλων εργαλείων, γινότανε το λύγισμα αυτών. Αρχικά ξεκινούσαν με το μπροστινό ξύλο και έπειτα με το πίσω. Τα ξύλα για να λυγίσουν χρησιμοποιούσαν το άλφα. Σε μία άκρη του μαγαζιού άναβαν τα κάρβουνα. Χρησιμοποιούσαν κάρβουνα για να μην καεί απότομα το ξύλο αλλά για να ζεσταίνεται σταδιακά και στο εσωτερικό του. το ξύλο αυτό πρέπει να είναι τελείως ξερό. Μόλις αυτά ζεσταθούν με ένα σφουγγάρι γεμάτο με νερό δίνουν υγρασία στα ξύλα. Αφού τους δώσουν υγρασία τα ξαναβάζουν στην φωτιά μέχρι να πάρουν την σωστή κλίση. Έπειτα τα τοποθετούν στο άλφα και τα αφήνουν εκεί μέχρι να κρίνει ο τεχνίτης ότι έχουν στεγνώσει πλήρως και έχουν την κατάλληλη κλίση. Όταν η δουλειά ήταν πολύ, επειδή δεν προλάβαιναν να τα βάζουν στο άλφα γιατί σε αυτό έμπαινε ένα ένα ξύλο, τα σκάλωναν στον πετρότοιχο και τα άφηναν για δύο μέρες.¹⁸⁶ Αυτά τα ξύλα είναι απαραίτητα για όλα τα μέρη του

¹⁸⁴ Συνέντευξη 11, Παράρτημα Ι

¹⁸⁵ Γ. Σπέης, ό.π., σ. 92

¹⁸⁶ Συνέντευξη 11, Παράρτημα Ι

σαμαριού. Έπειτα αυτά τοποθετούνται κατάλληλα διαμορφώνοντας το σαμάρι. Με βάση τα μέτρα του ζώου, στο τέλος αυτά τα ξύλα πιθανόν να χρειαστεί να κοπούν. Κάθε ξύλο περνάει στις τρύπες του άλλου και έτσι σφηνώνονται εκεί. Επίσης ορισμένα τμήματα μπορεί να τα καρφώσουν για καλύτερο και πιο σίγουρο αποτέλεσμα.. έπειτα όλο το σαμάρι καλυπτότανε από το δέρμα. Αυτό το έκοβαν σε κομμάτια και έραβαν τριγύρω από το σαμάρι. Τα ξύλινα τόξα που υπήρχανε στην άκρη του σαμαριού, μπροστά και πίσω, και στα οποία καρφώνανε τα υπόλοιπα τμήματα του σαμαριού έμενα ακάλυπτα από το δέρμα. Αυτά ορισμένες φορές στολίζονταν με διάφορα κουμπιά και χάντρες. Το επόμενο βήμα ήταν να δημιουργηθεί η στρώση. Η στρώση έμπαινε κάτω από το σαμάρι. Αυτή χρησίμευε για να μην πληγώνεται το ζώο από το βάρος. Η στρώση ήταν φτιαγμένη από το σαμαροσκούτι. Ανάλογα με το μέγεθος του ζώου υπήρχανε διάφορα καλούπια που πάνω σε αυτά έφτιαχναν την νέα στρώση. Δοκίμαζαν ποια ταιριάζει στο κάθε σαμάρι και επέλεγαν την κατάλληλη κάθε φορά. Αυτή την γεμίζανε με σκουπόχορτο και έπειτα έραβαν το σαμαροσκούτι στις άκρες.¹⁸⁷ Όσοι χρησιμοποιούσαν βρίζα πριν την επεξεργαστούν την μούσκευαν για να αποκτήσει ελαστικότητα.¹⁸⁸ Όταν το σαμάρι έχει πολυχρησιμοποιηθεί τότε η στρώση σε κάποια σημεία θα πατηθεί και θα χρειάζεται διόρθωμα από τους σαμαρτζήδες. Αυτή η εργασία ήταν η πιο επικερδής, διότι δεν απαιτούσε ιδιαίτερη δουλειά και το σκουπόχορτο δεν είχε κόστος. Το σαμάρι ήθελε άμεσα επισκευή όταν μετέφεραν με αυτό νερό. Το νερό αυτό χυνότανε κάποιες φορές πάνω στο σαμάρι με αποτέλεσμα το ξύλο να σαπίζει μέσα σε 25 μέρες περίπου.

Εκτός όμως από τα παραπάνω το σαμάρι, για να μπορεί να χρησιμοποιηθεί, είχε κάποια εξαρτήματα. Τα εξαρτήματα αυτά τα έφτιαχναν οι σελοποιοί και οι χαμουτζήδες. Τέτοια ήταν τα δέρματα που έδεναν το σαμάρι με την ουρά του ζώου ή το δέρμα που περνούσε γύρω από την κοιλιά του ζώου για να είναι σταθερό το σαμάρι.

Σήμερα το επάγγελμα του σαμαρά δεν υπάρχει στην Ξάνθη και λογικά δεν υπάρχει ούτε στην υπόλοιπη Ελλάδα. Μοναδική ίσως εξαίρεση σε αυτόν τον κανόνα να είναι κάποιες ορεινές περιοχές όπου χρησιμοποιούνται ακόμα τα ζώα σαν μέσο μεταφοράς. Η αντικατάσταση του αλόγου ή του γαϊδάρου σαν βασικό μέσο μεταφοράς, περίπου στις αρχές του 20^{ου} αιώνα, από τα αυτοκίνητα, τα μοτοποδήλατα

¹⁸⁷ Συνέντευξη 11, Παράρτημα Ι

¹⁸⁸ Γ. Σπέης, ό.π., σ.92

κ.α. ήταν ο πρώτος και ο σημαντικότερος λόγος για να εγκαταλείψουν το επάγγελμα αυτό σταδιακά.¹⁸⁹ Η εξέλιξη και η τεχνολογία επομένως ήταν οι κύριες αιτίες. Ίσως πριν είκοσι χρόνια να υπήρχανε ακόμα κάποιοι άνθρωποι που ήθελαν να ασχοληθούν με αυτήν την τέχνη. Τώρα όμως σίγουρα κανείς δεν ενδιαφέρεται για αυτήν. Την εποχή της ακμής της όμως ήταν μία τέχνη που προσέφερε μεγάλο εισόδημα και απαιτούσε πολλές ώρες απασχόλησης και πολύ μεράκι και μαστοριά. Άλλωστε οι άνθρωποι που ασχολήθηκαν με αυτήν ήταν άνθρωποι που την αγαπούσαν πραγματικά.

¹⁸⁹ Ι. Δαδαλιάρη, ό.π., σ.2

3.1.20 Ο ΣΑΡΩΘΡΟΠΟΙΟΣ

Σαρωθροποιός ονομάζεται εκείνος ο τεχνίτης ο οποίος κατασκεύαζε τα σάρωθρα, δηλαδή τις σκούπες. Σε προηγούμενες εποχές ήταν ένα επάγγελμα αναγκαίο για όλα τα σπίτια και για όλες τις νοικοκυρές. Ταυτόχρονα όμως ήταν και ένα επάγγελμα όπου οι τεχνίτες του δεν έχαιραν ιδιαίτερης εκτιμήσεως. Στην Ξάνθη πριν από 20-25 χρόνια υπήρχαν ακόμα αρκετοί σαρωθροποιοί ή, όπως ονομάζονται σήμερα, «σκουπάδες». Εκείνα τα χρόνια υπήρχαν περίπου έξι τεχνίτες, οι οποίοι σταδιακά «έσβησαν» εξαιτίας της ανάπτυξης της τεχνολογίας. Η ανάπτυξη της τεχνολογίας δεν οδήγησε μόνο τους πελάτες να αντικαταστήσουν την σκούπα από χόρτο με την ηλεκτρική, αλλά αντικατέστησε και τα εργατικά χέρια. Έτσι λοιπόν πολλοί επαγγελματίες δεν άντεξαν το κόστος της αντικατάστασης των εργατικών χεριών με μηχανές και αναγκάστηκαν να κλείσουν τις δουλειές τους. Επίσης πολλοί εργάτες εγκατέλειψαν τον τόπο και έφυγαν για το εξωτερικό. Αυτά όλα συνέβαλαν στον να χαθεί σταδιακά το επάγγελμα αυτό.¹⁹⁰

Οι σαρωθροποιοί στην Ξάνθη, στην πλειοψηφία τους, ήταν πρόσφυγες από την Μ. Ασία, οι οποίοι εγκαταστάθηκαν μόνιμα στην πόλη. Ακόμα σχεδόν όλοι είχαν διδαχθεί την τέχνη από τους πατεράδες και τους παππούδες τους ή ήταν αυτοδίδακτοι. Επίσης στο επάγγελμα απασχολούνταν και πολλές γυναίκες κυρίως στο στάδιο του ραψίματος. Σήμερα σε ολόκληρο τον Νομό υπάρχει μόνο ένας σκουπάς, ο οποίος διατηρεί το μαγαζί του όπως ακριβώς ήτανε πριν από 20 χρόνια. Συνεχίζει ακόμα να φτιάχνει σκούπες, σε μικρότερες ποσότητες όμως, ακολουθώντας κατά κύριο λόγο την παραδοσιακή τεχνική. Κατασκευάζει, την σκούπα, από την αρχή μέχρι το τέλος μόνος του διότι δεν υπάρχουν εργατικά χέρια που να ξέρουν ή να θέλουν να συνεχίσουν το επάγγελμα αυτό.

Το εργαστήριο και το μαγαζί, όπου πωλούνταν οι σκούπες, βρίσκονται στον ίδιο χώρο. Δηλαδή εκεί που έφτιαχναν την σκούπα εκεί την διέθεταν και στους πελάτες τους. Την εποχή όπου υπήρχε μεγάλη ζήτηση στο εργαστήριο δούλευαν περίπου τρία άτομα, που το καθένα έκανε μία συγκεκριμένη δουλειά. Όλοι φρόντιζαν ο χώρος αυτός να βρίσκεται μέσα στην πόλη και στο κέντρο της αγοράς για αυτονόητους λόγους. Ήταν ένας χώρος, ο οποίος διέθετε πατάρι για να φτιάχνουν τις σκούπες εκεί, ήταν δηλαδή το εργαστήριο, υπόγειο, το οποίο λειτουργούσε ως

¹⁹⁰ Συνέντευξη 2, Παράρτημα Ι

αποθήκη και το ισόγειο όπου βρίσκονταν τα προϊόντα έτοιμα προς πώληση. Ταυτόχρονα όμως εξυπηρετούσαν και τα χωριά με διάφορους πλανόδιους πωλητές. Η συμφωνία που γινότανε με αυτούς ήταν η εξής: οι σαρωθροποιοί τους έδιναν τις σκούπες και αυτοί γυρνούσαν σε όλα τα χωριά προκειμένου να τις πουλήσουν. Όσα κομμάτια έμεναν τα γυρνούσαν πίσω. Η πληρωμή αυτών γινόταν με βάση τα κομμάτια που είχαν πουλήσει και έπαιρναν κάποιο ποσοστό. Έτσι ήταν κερδισμένοι και οι δύο.¹⁹¹

Κατά την κατασκευή μίας σκούπας, με την παραδοσιακή τεχνική, χρησιμοποιούνται απλά εργαλεία. Τα εργαλεία αυτά είναι η βελόνα, οι δακτυλήθρες, τα μάγγανα, το τοπμάκι και το ψαλίδι.¹⁹² Η βελόνα ήταν φτιαγμένη από τους σιδεράδες ενώ τα υπόλοιπα ήταν αυτοσχέδια. Η βελόνα ήταν πιο σκληρή και πιο μεγάλη από τις κλασσικές. Οι δακτυλήθρες έμοιαζαν πολύ με τις γνωστές, με την μόνη διαφορά ότι αυτές στην εξωτερική και την εσωτερική τους επιφάνεια είχαν σκληρό δέρμα, για να μπορούν να σπρώχνουν την βελόνα. Τα μάγγανα ήταν δύο και αποτελούνταν από ξύλο, το οποίο στην μία άκρη του ήτανε μυτερό. Αυτό χρησιμοποιούταν για να ανοίγει τις σκούπες, σε συγκεκριμένα σημεία και να περνάει η βελόνα κατά την διάρκεια του ρανίματος. Τέλος το τοπμάκι ήταν και αυτό ξύλινο. Είχε μία τετράγωνη επιφάνεια πάνω και ενωνόταν στην άκρη με ένα χερούλι μακρύ από όπου το έπιαναν. Αυτό χρησίμευε στο να χτυπάνε τα μάγγανα, προκειμένου να μπουν αυτά ανάμεσα στα χόρτα και να σταθεροποιηθούν. Το ψαλίδι το χρησιμοποιούσαν για να κόβουν την σκούπα, αφού ετοιμαστεί, από κάτω και από πάνω, για να είναι ομοιόμορφα σχηματισμένη.¹⁹³

Οι πρώτες ύλες που χρησιμοποιούν είναι το σαρωθρόχορτο ή αλλιώς σκουπόχορτο, το σύρμα και ο σπάγκος. Στην Ξάνθη και στην υπόλοιπη Ελλάδα το χόρτο αυτό το αγόραζαν από την Ορεστιάδα, γιατί εκεί παραγόταν το καλύτερης ποιότητας σαρωθρόχορτο. Αυτό θα έπρεπε να είναι μαλακό και όσο το δυνατόν πιο λευκό. Όταν το αγόραζαν από τους παραγωγούς αποτελούνταν από καλάμι και χόρτο.¹⁹⁴ Το σύρμα όπως και τον σπάγκο, τα προμηθεύονταν από διάφορους

¹⁹¹ Συνέντευξη 2, Παράρτημα Ι

¹⁹² Στ. Δ. Ημέλλου & Αικ. Πολυμέρου – Καμηλάκη, «Παραδοσιακός υλικός βίος του ελληνικού λαού (ερωτηματολόγιο)», *Δημοσιεύματα του Κέντρου Ερεύννης της Ελληνικής Λαογραφίας, αριθμός 17*, Ακαδημία Αθηνών, Αθήνα 1983, σ. 245

¹⁹³ Συνέντευξη 2, Παράρτημα Ι

¹⁹⁴ Ο.π.

εμπόρους. Με αυτά έδεναν τα διάφορα σημεία της σκούπας. Με το σύρμα έδεναν το επάνω μέρος, δηλαδή το χερούλι και με το σπάγκο τα υπόλοιπα σημεία.

Η διαδικασία που ακολουθούνταν για την δημιουργία μίας σκούπας ήταν χρονοβόρα και ταυτόχρονα επίπονη. Δεν αρκούσε μόνο να ξέρει ο τεχνίτης τα βήματα που πρέπει να ακολουθήσεις, έπρεπε να έχει και σωστή τεχνική και μεγάλη προσοχή, διότι η σκούπα απαιτούσε λεπτοδουλειά. Αρχικά αφού προμηθεύονταν το σκουπόχορτο, έπρεπε να το καθαρίσουν. Έκοβαν τα καλάμια, που ήταν περίπου το 40%, έπειτα χώριζαν το χόρτο σε δύο κατηγορίες. Ήταν το «σκάρτο», δηλαδή το δεύτερης ποιότητας και το «καπάκι», που το χρησιμοποιούσαν εξωτερικά. Επίσης το πιο ψιλό χόρτο το ονόμαζαν «χοντά» και ήταν το καλύτερο.¹⁹⁵ Εσωτερικά της σκούπας τοποθετούσαν το «σκάρτο», από πάνω έμπαινε μία στρώση από «καπάκι» και πάνω από αυτό ο «χοντάς». Το πρώτο τέτοιο κομμάτι που δημιουργούσαν το ζύγιζαν και για τα επόμενα κομμάτια υπολόγιζαν την ποσότητα εμπειρικά, με το χέρι. Στην συνέχεια το δένανε με το σύρμα, στην πάνω άκρη, με την βοήθεια ενός κρίκου. Ο κρίκος είχε στις άκρες του δύο ξύλα. Το σύρμα ήταν τυλιγμένο στον κρίκο και έτσι άφηναν το σύρμα για να δέσουν και όταν ήθελαν να το σφίξουν το πατούσαν και τραβούσαν. Αφού το δέσεις στην πάνω άκρη, αυτό έχει στρόγγυλη μορφή. Έπειτα αρχίζεις να το ράβεις και επομένως, ταυτόχρονα, να το απλώνεις, δίνοντάς του το σχήμα της γνωστής σκούπας. Το ράψιμο γίνεται με την πλέον γνωστή και κλασσική διαδικασία που ακολουθούμε όταν ράβουμε οτιδήποτε. Η διαφορά είναι ότι πριν μπει η βελόνα, περνάει η μάγανα, προκειμένου να ανοίξει τα χόρτα και να περάσει σωστά η βελόνα. Την βελόνα την περνούσαν και από τις δύο πλευρές της σκούπας, λοξά. Το τελικό στάδιο ήταν να την κόψουν από κάτω για να φέρουν τα χόρτα σε μία ευθεία. Εξαιτίας αυτού ακόμα ένα 10% , από το αρχικό σκουπόχορτο, το πετούσαν.

Οι σκούπες, κατά βάση, δε διακοσμούνταν από τους τεχνίτες. Η διακόσμησή τους γινόταν μόνο κατόπιν παραγγελίας. Εκείνη την εποχή η σκούπα από χόρτο, θεωρούνταν ένα είδος απαραίτητο για κάθε νοικοκυριό καθώς και ένα προϊόν που θα μπορούσε να δωριστεί. Εξαιτίας αυτών πολλοί ήταν εκείνοι που προσέφεραν στους γάμους σκούπες. Σε τέτοιες περιστάσεις ζητούσαν από τους σαρωθροποιούς να τις στολίσουν. Έτσι λοιπόν, ο στολισμός γινότανε με καθρεφτάκια, κορδέλες, χάντρες κ.α.

¹⁹⁵ Ό.π.

Με το πέρασμα των χρόνων όμως η εξέλιξη της τεχνολογίας συντέλεσε στο να αλλάξουν κάποια από τα εργαλεία που χρησιμοποιούσαν οι τεχνίτες για την κατασκευή των σαρώθρων. Αυτά ήταν το ψαλίδι το οποίο αντικαταστάθηκε με μία μηχανή. Η μηχανή αυτή αποτελείται από μία σιδερένια βάση, η οποία τετραγωνίζει προς τα επάνω. Εκεί τοποθετείτε η σκούπα, όπου την σφίγγουν για να μην μετακινείται με ειδικά εξαρτήματα και κόβονται οι άκρες της με ένα κοφτερό μαχαίρι. Επίσης η τεχνολογία άλλαξε και την διαδικασία του ραψίματος. Η βελόνα αντικαταστάθηκε από την μηχανή ραφής. Ακόμα το σύρμα αρχικά αντικαταστήθηκε από τον σπάγκο και έπειτα από ένα άλλο είδος σύρματος, πιο ελαστικό και πιο ανθεκτικό φτιαγμένο από ημιατσάλι, το οποίο το χρησιμοποιούσαν στα φρένα για τα μοτοποδήλατα.¹⁹⁶

Παρόλο που το επάγγελμα αυτό ήταν πολύ καλό και προσέφερε ένα ικανοποιητικό εισόδημα στους επαγγελματίες, με τα χρόνια έχασε την αίγλη του και την αξία του. Η εφεύρεση των πλαστικών σκουπών με το κοντάρι, η δημιουργία των ηλεκτρικών σκουπών στην συνέχεια, καθώς και η εγκατάσταση του κόσμου σε πολυκατοικίες και σε σπίτια χωρίς αυλές παραμέρισαν την χρήση τις σκούπας και οδήγησαν στην παρακμή του συγκεκριμένου επαγγέλματος. Για αυτούς τους λόγους δεν καλλιεργείται πλέον το σαρωθρόχορτο στις ίδιες ποσότητες και δεν υπάρχουν πλέον σκουπάδικα στην Ξάνθη και στις γύρω περιοχές.¹⁹⁷

¹⁹⁶ Ο.π.

¹⁹⁷ Χ. Παρανούση-Κομνή, *Λαϊκά επαγγέλματα Θεσσαλονίκης*, Φίλοι Λαογραφικού και Εθνολογικού Μουσείου Μακεδονίας, εκδόσεις University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1987, σ. 29

3.1.21 Η ΥΦΑΝΤΡΙΑ

Η υφαντική ήταν για την Ξάνθη μία τέχνη με ιδιαίτερη σημασία τόσο για την οικοτεχνία όσο και επαγγελματικά. Τα υφαντά φτιάχνονταν από τις γυναίκες της περιοχής. Χωρίς να έχουν μαγαζιά και εργαστήρια έφτιαχναν τα προϊόντα τους μέσα στο σπίτι. Αργότερα εξελίχθηκε σε εμπορική δραστηριότητα πρωτοστατώντας σε αυτήν οι γυναίκες. Ακόμα και την εποχή του εμπορίου η υφαντική διατήρησε όλα εκείνα τα στοιχεία που την χαρακτήριζαν οικιακή και παραδοσιακή τέχνη. Οι γυναίκες πουλούσαν τα προϊόντα τους, προσπαθώντας να ενισχύσουν το οικογενειακό εισόδημα, στα πανηγύρια και στα κατά τόπους μαγαζιά. Όταν η τέχνη τους αναπτύχθηκε περισσότερο έκανα εξαγωγές και σε άλλες πόλεις αλλά και στη Μ. Ασία. Η υφαντική άκμασε από τα μέσα του 18^{ου} έως τις αρχές του 20^{ου} αιώνα. Τα χρόνια της Τουρκοκρατίας κατείχε πολύ σημαντική θέση, ίσως την σημαντικότερη από τις υπόλοιπες λαϊκές τέχνες. Αρχικά αυτά κατασκευάζονταν για να καλύψουν τις ανάγκες της οικογένειας για ενδυμασία και για τα διάφορα είδη του σπιτιού.¹⁹⁸

1. Οι υφαντικές ύλες

Τα υλικά που χρησιμοποιούσαν παλιότερα για τα υφαντά του αργαλειού είναι τα μαλλιά. Αυτά διατηρούν τον πατροπαράδοτο τρόπο στην παραγωγή και την επεξεργασία τους, που αυτές οι διαδικασίες συνήθως γίνονταν από τις γυναίκες. Άλλες υφαντικές ύλες που χρησιμοποιούσαν ήταν το λινάρι, το βαμβάκι κυρίως, το οποίο έπαιναν να το επεξεργάζονται στα σπίτια γιατί το αγόραζαν έτοιμο φθηνότερα και καλύτερο σε ποιότητα.

1.1. Το μαλλί

Κάθε χωριό που είχε μία μικρή ή μεγάλη κτηνοτροφία ήταν συνήθως αυτάρκης για την παραγωγή του μαλλιού, γιατί οι ανάγκες των νοικοκυριών καλύπτονταν εύκολα. Η κατεργασία του μαλλιού γινόταν όπως γίνεται και σήμερα στο σπίτι από τις γυναίκες, διατηρώντας όλα τα στοιχεία της διαδικασίας αυτής. Αποτελείται από τέσσερα στάδια : α) το πλύσιμο β) το ξάσιμο γ) το λανάρισμα και δ) το γνέσιμο. Την άνοιξη οι τσέλιγκες κούρευαν τα πρόβατα και αφού άφηναν τα

¹⁹⁸ Π. Ζώρα, *Ελληνική λαϊκή τέχνη*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1994, σ.29

μαλλιά στην ύπαιθρο για μία νύχτα, για να μην έχουν υγρασία, τα έβαζαν στους σάκους και τα έφερναν στα χωριά. Όταν οι γυναίκες πήγαιναν να αγοράσουν τα μαλλιά προτιμούσαν τα μαλακά δηλαδή τα μαλλιά από την ράχη του προβάτου, από το κάτω μέρος της κοιλιάς και από τα πόδια. Με αυτά προτιμούσαν να γεμίζουν τα στρώματα και τα μαξιλάρια. Τα μαλλιά ήταν πάντα ιδιαίτερα λερωμένα και γι' αυτό έπρεπε πάντα πρώτα να τα πλύνουν. Το πλύσιμο ονομαζόταν αλλιώς και ζεμάτισμα και γινόταν πάντα σε μεγάλο καζάνι. Αφού έβραζε το νερό έριχναν μέσα το μαλλί. Επόμενο στάδιο ήταν να τα βγάλουν από το νερό και να τα ξεβγάλουν με άφθονο κρύο νερό, έπειτα τα στέγνωναν σε μία σκιά για να μην ξεραθούν. Στην συνέχεια τα χτυπούσαν με ξύλο για να πέσουν τα μεγάλα σκουπίδια και άρχιζαν το άνοιγμα. Η κάθε γυναίκα έπαιρνε λίγα - λίγα τα μαλλιά και τα άνοιγε για να βγάλει και τα πιο μικρά σκουπιδάκια με τα χέρια. Έπειτα ακολουθούσε το λανάρισμα που γινόταν στις μηχανές, οι οποίες βρίσκονταν συνήθως στο κέντρο της πόλης όπου υπάρχουν μέχρι και σήμερα. Παλαιότερα υπήρχαν τα λανάρια τα οποία ήταν δύο σανίδες με πυκνά δόντια, σαν βούρτσες, με τα οποία οι γυναίκες τραβούσαν τα μαλλιά. Από τον ανθό, δηλαδή το πρώτο μαλλί, έφτιαχναν συνήθως τα ψιλά μάλλινα, από το κροκίδι έφτιαχναν τα χοντρά μάλλινα.

1.2. Το βαμβάκι

Το βαμβάκι το επεξεργάζονταν στα σπίτια τους, όλη η οικογένεια μαζί. Όλο τον χειμώνα ασχολούνταν με το καθάρισμα του βαμβακιού από τους σπόρους, η διαδικασία αυτή λεγόταν ξεκούκκισμα. Σ' αυτήν την φάση χρησιμοποιούσαν το μαγκάνι, ένα ειδικό εργαλείο. Έπειτα ακολουθούσε το κάψιμο του βαμβακιού με το δοξάρι, που είναι μία διαδικασία αντίστοιχη μ' αυτήν του ανοίγματος των μαλλιών που περιγράψαμε παραπάνω. Το τελευταίο στάδιο ήταν το κλώσιμο της κλωστής με την ρόκα και το αδράχτι. Σιγά - σιγά όμως όλη αυτή η διαδικασία παραμερίστηκε και όλοι προτιμούσαν το φελεμένι, το έτοιμο νήμα που υπήρχε στο εμπόριο. Όταν το φελεμένι θα το χρησιμοποιούσαν για στημόνι, πρώτα το έβαζαν σε ένα μείγμα με νερό, σαπούνι, αλεύρι και λάδι και το ονόμαζαν μαζάλη. Αυτό το έκαναν για να γίνει το μαλλί στερεότερο και ελαστικότερο και να μην κολλάει στο χτένι.

1.3. Το λινάρι

Στην Ξάνθη χρησιμοποιούσαν ιδιαίτερα το λινάρι καθώς και το κανάβι. Το λινάρι είχε διπλή χρήση: α) από τον λιναρόσπορο έβγαζαν το λινέλαιο που το έκαιγαν

στα λυχνάρια και το χρησιμοποιούσαν και στο φαγητό και β) από τις ίνες του λιναριού έκαναν την κλωστή. Το λινάρι το έσπερναν δύο φορές κάθε χρόνο αλλά προτιμούσαν το χειμωνιάτικο.¹⁹⁹ Το καλοκαιρινό δεν το έσπερναν πάντα. Αυτό είχε μικρότερους σπόρους τους οποίους άλεθαν την Μεγάλη Σαρακοστή και έβγαζαν από αυτό λάδι για τα γλυκά. Από το χειμωνιάτικο προτιμούσαν να φτιάχνουν την λιναρένια κλωστή γιατί το λινόξυλο αυτό ήταν ψιλότερο. Η κατεργασία του ήταν αποκλειστικά γυναικείο έργο. Έβγαζαν το λινάρι από τα χωράφια και το έβαζαν σε δέματα, η αρχηγός των γυναικών έπαιρνε τα μερίδια στην ποδιά της, τα ανακάτευε και έδινε στην τύχη ένα σε κάθε γυναίκα. Οι γυναίκες χτυπούσαν πρώτα το λινάρι με τα χέρια τους για να πέσουν οι σπόροι τους οποίους έπαιρνε ο κάτοχος του χωραφιού. Πρώτα απ' όλα το έβαζαν μέσα στο ρέμα. Το σκέπαζαν με άμμο και χώμα, για να μην το ξεράνει ο ήλιος, το έβγαζαν σε πέντε μέρες. Το στέγνωναν και το χτυπούσαν πάλι για να πέσει το λινόξυλο. Μαζί με το λινόξυλο έπεφτε και η ξυλόριζα από την οποία έφτιαχναν κλωστή δεύτερης ποιότητας, το ονομαζόμενο κροκίδι. Με νέο κοπάνισμα έπεφτε και το στουπί από το οποίο έγνεθαν κλωστή που λεγόταν σώντυμα. Το καθαρό λινάρι, λεγόταν σκουλί. Για να το βγάλουν ξεκινούσαν με το πρώτο λάλημα του πετεινού, όπου άρχιζαν να το χτυπάνε με ένα μακρύ ξύλο και έπειτα να το βουρτσίζουν με βούρτσα φτιαγμένη από γουρουνότριχα.²⁰⁰ έπειτα το έβραζαν σε μπακιρένια καζάνια και το στέγνωνε στον ήλιο. Στο τέλος ξεχώριζαν τις μακριές από τις κοντ' ές τρίχες και άρχιζε το γνέσιμο στη ρόκα και το αδράχτι.²⁰¹ Στην Ξάνθη και τα ιερατικά ρούχα φτιάχνονταν από λινάρι, επίσης κατά τα εγκαίνια των εκκλησιών σκεπάζουν την Αγία Τράπεζα με λιναρένια πανιά.

1.4. Το μετάξι

Το μετάξι δεν καλλιεργούνταν καθόλου στην Ξάνθη γιατί δεν υπήρχε μεταξοπαραγωγή όπως συνέβαινε στο Σουφλί. Όταν λοιπόν ήθελαν να κάνουν μεταξωτά αγόραζαν την πρώτη ύλη από εκεί.

2. Το κλώσιμο της κλωστής

¹⁹⁹ Α.Κυριακίδου - Νέστορος, Τα Υφαντά της Μακεδονίας και της Θράκης, Εθνικός Οργανισμός Ελληνικής Χειροτεχνίας, Αθήνα, 1965, σ.σ 10-11

²⁰⁰ Ο.π., σ. 12

²⁰¹ Ι. Δαδαλιάρης, *Άνθρωποι και επαγγέλματα στη Ξάνθη στις αρχές του 20^{ου} αιώνα*, Ίδρυμα Θρακικής Τέχνης και Παράδοσης, Ξάνθη 2001, σ.5

Τα εργαλεία που χρησιμοποιούνται για το κλώσιμο της κλωστής είναι η ρόκα, στην οποία στερεώνουν την ίνα για να γίνει κλωστή, το αδράχτι στο οποίο τυλίγεται η κλωστή και το σφοντύλι που βοηθάει στην κυκλική κίνηση του αδραχτιού και του δίνει το σωστό βάρος όταν το αδράχτι είναι ακόμα άδειο. Η κλωστή κατά το κλώσιμο γίνεται είτε λεπτή είτε χοντρή. Όταν δεν θέλουν να γίνει το μαλλί πολύ στριμμένο χρησιμοποιούν το τσικρίκι για να γίνει πιο ελεύθερο, πιο "ανάπαλο". Αυτό συνήθως το χρησιμοποιούν για τα γιδίσια μαλλιά. Η πιο εξελιγμένη σε μορφή ρόκα, δηλαδή αυτή που υπάρχει στο τελευταίο στάδιο, αποτελείται από τέσσερα μέρη : α) το ροκοπάτι, β) το ροκοκέφαλο, γ) την ροκόστεκα και δ) την ροκόπετσα. Όταν καθόταν η γυναίκα στην ρόκα, το ροκοπάτι ήταν κάτω από το πόδι της και κρατώντας το αδράχτι με το δεξί χέρι έγνεθε το μαλλί ενώ με το αριστερό χέρι τραβούσε το μαλλί από το ροκοκέφαλο το οποίο περιστρεφόταν. Μία προκατάληψη για το κλώσιμο ήταν ότι δεν πρέπει να κλώθει η γυναίκα που είναι έγκυος ή που είναι λεχώνα. Μετά τον τοκετό της δίνουν να κρατήσει ένα αδράχτι και μία ρόκα για να της θυμίσουν ότι τώρα πλέον μπορεί να γυρίσει στην καθημερινή της εργασία.

3. Ο αργαλειός

Ο αργαλειός βρισκότανε απαραίτητα σε περίοπτη θέση μέσα στο σπίτι. Η γυναίκα συνήθως υφαίνει καθιστή με αποτέλεσμα να μην μπορεί έτσι να περάσει την σαΐτα της σε ύφασμα που είναι πιο πλατύ από το άνοιγμα των χεριών της. Αντίθετα στον όρθιο αργαλειό η γυναίκα μπορεί να υφαίνει μεγαλύτερο πλάτος πανιού αφού υφαίνει όρθια και περπατώντας. Στην Ξάνθη χρησιμοποιούν τον καθιστό αργαλειό κυρίως. Ο αργαλειός τοποθετείται στο μπροστινό μέρος του σπιτιού και παραμένει εκεί καθ' όλο τον χρόνο. Αποτελείται από τέσσερις τετραγωνισμένους στύλους που ονομάζονται ποδάρια, αυτά συνδέονται με δύο οριζόντια ξύλα και αυτά με δύο σανίδια, τα καθιστά. Τα ποδάρια συνεχίζονται προς τα επάνω με τα τέσσερα στύλια που συνδέονται ανά δύο με τα χαρακώματα και σχηματίζουν έτσι το ξύλινο πλαίσιο του αργαλειού. Το μπροστινό και πισινό αντί στηρίζονται σε διχάλες που ονομάζονται κουρούνες. Το γύρισμα του μπροστινού αντιού γίνεται με το σφίχτρο και του πισινού με τα απολυτάρια. Το ξυλόχτενο είναι ένα ξύλινο πλαίσιο για το χτένι. Τα καρούλια κρέμονται από την αλιμπατουριά με την βοήθεια του σκοινιού μεταδίδοντας την κίνηση στις πατήτρες και στα μιτάρια.²⁰²

²⁰² Α. Κυριακίδου - Νέστορος, ό.π., σ.σ 15-16

Ο αργαλειός κατασκευάζεται από ειδικούς τεχνίτες. Σύμφωνα με την λαϊκή παράδοση ο αργαλειός θα πρέπει να είναι πάντα γεμάτος, γι' αυτόν τον λόγο κρεμούν επάνω του τις ίνες που δεν υφαίνονται και ονομάζονται πρόκλωστες. Το τελευταίο στάδιο των εργασιών του αργαλειού είναι η ύφανση του πανιού. Οι υπόλοιπες εργασίες είναι : 1) το μασούριασμα, 2) το διάσιμο, που είναι η τακτοποίηση του νήματος 3) το τύλιγμα, που είναι το τύλιγμα του δασιδιού στο πίσω αντί του αργαλειού, 4) το μίτωμα δηλαδή το πέρασμα του στημονιού στα μιτάρια και το οποίο έχει μεγάλη σημασία για το είδος του πανιού και για το σχέδιο που θέλουμε να κάνουμε. Στο διάσιμο βοηθούσε ένα εργαλείο που ονομαζότανε διάστρα. Αυτή ήταν ξύλινη σανίδα με δύο σειρές τρύπες. Διευκόλυνε ώστε να μην μπερδεύονται τα νήματα στο διάσιμο, όταν κατασκευάζεται το στημόνι. Όταν είχαν πολλά χρώματα στο στημόνι τότε είχαν τον ίδιο αριθμό από διάστρες.²⁰³

Η ύφανση αποτελεί μία ιδιαίτερη εργασία. Αυτή γίνεται ως εξής : η υφάντρια ρίχνει τη σαΐτα στο άνοιγμα του στημονιού μπροστά από την σταύρωση και χτυπά το υφάδι με το ξυλόχτενο για να ενωθούν οι κλωστές. Έπειτα πατά τις πατήτρες, εναλλάξ την μία με την άλλη, το σχοινί δίνει κίνηση στα καρούλια και αυτά την μεταδίδουν στα μιτάρια. Το ύφασμα το κρατά τεντωμένο η ξίγκλα. Η υφάντρια υπολογίζει την εργασία της με την απλωσιά, δηλαδή με την απόσταση του πανιού από το μπροστινό αντί μέχρι το ξυλόχτενο και κάθε βράδυ πρέπει να έχει τελειώσει την κάθε απλωσιά. Το πλάτος του πανιού κανονίζεται από το χτένι, το οποίο μοιράζεται σε στράτες και δεκάδια. Κάθε στράτα έχει 11 θύρες, δηλαδή 11 οπές και κάθε δεκάδι έχει 22 οπές. Όταν τελειώσει το πανί, η ύφανση, το κρεμούν ανάποδα, δηλαδή μαζεύουν τις θηλιές σ' ένα ξύλο και το βάζουν κρεμασμένο στο πίσω αντί του αργαλειού με τις κλωστές του. Τέλος ακολουθεί το κόψιμο του καινούριου και τελικού πανιού, που έχει τελετουργικό χαρακτήρα, δηλαδή η υφάντρια ζητάει από όλες τις γυναίκες που βρίσκονται εκείνη την ώρα εκεί να καθίσουν κάτω και αυτή κόβει το πανί με ένα ψαλίδι και γίνεται ο εξής διάλογος :

- Τι του κάνεις ;
- Κόβω τα λόγια των εχθρών, τις κακές γλώσσες, τη φτώχεια και τη στεναχώρια.
- Κόφτα.

Στην Ξάνθη με τον αργαλειό το κύριο προϊόν που έφτιαχναν ήταν ο αμπάς.

²⁰³ Γ. Σπένς, *Παραδοσιακές τέχνες και επαγγέλματα*, Υπουργείο Πολιτισμού, Διεύθυνση Λαϊκού Πολιτισμού, Συλλογή Εταιρείας Λαογραφικών Μελετών, Αθήνα 1995, σ.104

4. Τα είδη των υφαντών

Οι ονομασίες των υφαντών υποδηλώνουν την τεχνική της κατασκευής τους : μονό, διπλό, δίμιτο, απόλυτο, την ύλη, το σχέδιο, το χρώμα τους : κουκουλάρικο, ψηφωτό, γεράνιο, την χρήση τους : μεσάλι, τσεβρές και την προέλευσή τους : λιπιάνικο, λαχουρί.

4.1 Τα είδη ανάλογα με την κατασκευή τους

Το είδος του πανιού εξαρτάται από : α) τον αριθμό των μιταριών β) το πέρασμα του μιταριού στα στημόνια γ) τον αριθμό των κλωστών που θα περάσουν από το χτένι και δ) από τον τρόπο που πατά η υφάντρια τις πατήτρες και από τον αριθμό των πατήτρων που υπάρχουν.

Το μονό πανί είναι το πιο εύκολο και γίνεται από δύο μιτάρια, δύο πατήτρες και μία κλωστή που περνά από το χτένι. Διπλό είναι αυτό που γίνεται με τέσσερα μιτάρια, δύο πατήτρες και δύο κλωστές. Το δίμιτο φτιάχνεται με τέσσερις πατήτρες, τέσσερα μιτάρια και δύο κλωστές και στην ύφανση δημιουργούνται λοξές γραμμές από την μία πλευρά του πανιού. Στην Ξάνθη ιδιαίτερα γνωστά είναι τα σκουλωτά τα οποία έχουν προεξέχουσες θηλιές είτε σε όλη την επιφάνεια είτε μόνο στο μέρος του σχεδίου. Τα τελευταία χρόνια κυριαρχούν τα μασουρωτά τα οποία υφαίνονται με το υφάδι τυλιγμένο στο μασούρι της σαΐτας.

4.2 Τα είδη ανάλογα με τα υλικά, το σχέδιο και το χρώμα τους

Τα κυριότερα χαρακτηριστικά των υφαντών είναι το χρώμα και το σχέδιο τους. Γι' αυτό υπάρχουν τα λουριά τα οποία ονομάζονται έτσι εξαιτίας των οριζόντιων χρωματιστών ριγών που σχηματίζει το υφάδι. Όταν οι ρίγες είναι στο στημόνι ονομάζονται ουγιαστά ενώ όταν οι ρίγες μοιάζουν με τα δόντια της χτένας λέγονται ταρακλιά και ακόμα όταν οι ρίγες συναντιούνται τότε λέγονται ανταμωτά γιατί το σχέδιό τους μοιάζει με τετράγωνα. Όταν το σχέδιο των υφαντών είναι η γη ή ο κάμπος τότε λέγονται καμπωτά. Στην Ξάνθη αυτά έχουν μόνο δύο χρώματα και το σχέδιο τους είναι συνεχές. Όταν από την μία πλευρά ο κάμπος είναι μαύρος και τα σχέδια κόκκινα τότε από την άλλη πλευρά ο κάμπος είναι κόκκινος και τα σχέδια μαύρα. Πρέπει όμως να αναφερθεί ότι η μεγαλύτερη ποικιλία σε σχέδια στα υφαντά

παρατηρείται στις ποδιές. Κάθε μία είχε τον δικό της τύπο και σχέδιο, με έντονα χρώματα και σχέδια που συνδυάζουν την φύση και την καθημερινή ζωή.²⁰⁴

4.3 Τα υφαντά ανάλογα με την χρήση τους

Η χρήση για την οποία προορίζεται το υφαντό του δίνει και το ιδιαίτερο όνομά του. Το άσπρο ύφασμα που γινόταν με στημόνι φελεμένι και προοριζόταν για να γίνει πουκάμισο και ονομαζόταν πουκαμισλίκι. Όλα τα μέρη του ενδύματος τόσο των γυναικών όσο και των αντρών φτιάχνονταν υφαντά στον αργαλειό. Μερικά ακόμα από αυτά ήταν το καφτάνι, τα ζωνάρια των γυναικών, τα οποία ονομάζονταν σημοζούναρα, η βράκα των ανδρών κ.α.²⁰⁵ Το σωπάνι το χρησιμοποιούσαν για να φτιάξουν την φόδρα. Τα μεσάλια χρησιμοποιούνταν για να στρώνονται στα τραπέζια. Άλλες φορές με την ονομασία μεσάλι χαρακτήριζαν την μεγάλη μακρόστενη πετσέτα του φαγητού την οποία έβαζαν στα πόδια τους για να φάνε. Έπειτα το μεσάλι πήρε μία ιδιαίτερη ονομασία δηλώνοντας με το όνομά του το σεντόνι που χρησιμοποιούσαν για να απλώνουν και να στεγνώνουν τον τραχανά στον ήλιο. Κάθε νύφη έπαιρνε για προίκα από ένα μασάλι. Με την λέξη μαντίλι εννοούσαν την καλύπτρα του κεφαλιού αλλά και την πετσέτα για διάφορες χρήσεις.

5. Η τεχνική της υφαντικής για την διακόσμηση

Ανάλογα με την τεχνική που χρησιμοποιείται στην διακόσμηση θα χωρίσουμε τα υφαντά σε τρεις κατηγορίες : 1) τα κιλίμια 2) τα πολύμιτα 3) τα θηλωτά.

5.1. Τα κιλίμια

Η πιο απλή και επομένως η πιο συνηθισμένη μέθοδος υφαντικής διακόσμησης είναι η τεχνική του κιλιμιού. Οι οριζόντιες χρωματιστές ρίγες είναι η κυριότερη διακόσμηση στα κιλίμια καθώς και στα μαξιλάρια που τοποθετούνται στο πάτωμα. Επίσης χρησιμοποιείται και ο ρόμβος, μία πολύ πιο δύσκολη τεχνική. Σ' αυτά η υφάντρια δεν μεταχειρίζεται καθόλου την σαΐτα. Η χρωματιστή κλωστή είναι όλη

²⁰⁴ Θράκη, Γενική Γραμματεία Περιφέρειας Ανατολικής Μακεδονίας-Θράκης, Εκδόσεις Ιδέα, Θεσσαλονίκη 1994, σ.321

²⁰⁵ Σ. Μ. Ζεχερλή, *Η Θράκη από τους αρχαίους χρόνους μέχρι σήμερα*, Εκδόσεις Π. Θ. Χατζηαποστόλου, Θεσσαλονίκη 1976, σ.σ. 158-159

τυλιγμένη σε κουβάρια και την δουλεύουν με το χέρι πάνω στο στημόνι, κάθε φορά ανάλογα με το σχέδιο. Υπάρχουν τρεις τρόποι για την διακόσμηση των κιλιμιών : α) η κλωστή του υφαδιού γυρίζει στο τέλος του σχεδίου και έτσι τα δύο παράπλευρα χρώματα χωρίζονται από μία κατακόρυφη σχισμή η οποία δημιουργείται από δύο κοντινές κλωστές στο στημόνι και αυτές απομακρύνονται μεταξύ τους. Τα κιλίμια που γίνονται με αυτόν τον τρόπο ονομάζονται τρυπωτά. β) Η κλωστή του υφαδιού πλέκεται με την κλωστή του διπλανού χρώματος με αποτέλεσμα το κιλίμι να παρουσιάζει από την μία πλευρά λεία όψη και τραχιά από την άλλη. γ) Η κλωστή του ενός χρώματος πλέκεται με την κλωστή του διπλανού και έτσι δεν μπορούμε να ξεχωρίσουμε την κανονική από την ανάποδη πλευρά του κιλιμιού.²⁰⁶

Με την τεχνική του κιλιμιού διακοσμούνται επίσης και τα μαντίλια, τα κεφαλάρια, οι πετσέτες κ.α. Μονές κλωστές σχηματίζουν πλεγμένες μεταξύ τους το σχέδιο και οι άκρες μένουν ελεύθερες στην πίσω όψη του υφαντού.

5.2. Τα πολύμιτα

Στα πολύμιτα το σχέδιο δημιουργείται με το στημόνι. Το πέραςμα του στημονιού από τα μιτάρια, το μίτωμα όπως λέγεται, είναι η βασικότερη εργασία με την μέθοδο αυτή. Στα πολύμιτα όταν γίνεται η διακόσμηση προστίθενται στον αργαλειό κάποιοι επιπλέον στήμονες για να σχηματίσουν το σχέδιο, το οποίο επαναλαμβάνεται συνεχώς. Στα πολύμιτα προστίθεται και η ξανθιώτικης παραγωγής σπάθα. Η σπάθα είναι σανίδα πλάτους 5 - 6 δάχτυλα που μπαίνει στο χτένι και κανονίζει το άνοιγμα του στημονιού για να περνάει η σαΐτα. Τα σχέδια που γίνονται με την σπάθα λέγονται σπαθωτά.

5.3. Τα θηλωτά

Τα περισσότερα θηλωτά φτιάχνονται από τις θηλιές που σχηματίζει το υφάδι από την μία όψη των υφαντών. Στην υφή τους μοιάζουν με τούφες μαλλιών γι' αυτό και ονομάζονται σκουλωτά. Σήμερα στα θηλωτά όλη η επιφάνεια τους είναι γεμάτη από θηλιές που συνθέτουν τα διάφορα διακοσμητικά στοιχεία. Αυτά υφαίνονται με τέσσερα μιτάρια και τέσσερις πατήτρες. Μερικές φορές οι θηλιές είναι πολύ μικρές

²⁰⁶ Α. Κυριακίδου-Νέστορος, ό.π σ. 25

γι' αυτό χρησιμοποιούν λεπτές βέργες ή καλάμια. Τα θηλωτά χρησιμοποιούνται σε όλο το σπίτι και έχουν πιο επίσημο χαρακτήρα.²⁰⁷

Σ' όλους τους τύπους των υφαντών η διακόσμηση γίνεται, σχεδόν πάντα, με απόλυτη συμμετρία. Συνήθως στο κέντρο της διακόσμησης το θέμα είναι φυτικό ενώ στα δεξιά και αριστερά υπάρχουν ζώα. Σιγά - σιγά όμως η διακόσμηση έχασε τον αυστηρό της χαρακτήρα και έπαψε να είναι απόλυτα σχηματοποιημένη.

6. Τα χρώματα των υφαντών

Τα χρώματα που χρησιμοποιούνται για την βαφή των ινών είναι φυτικά και τα παρασκευάζουν μόνες τους οι γυναίκες. Οι γυναίκες συναντούσαν πολλές δυσκολίες για την Παρασκευή των επιθυμητών χρωμάτων, διότι χρησιμοποιούσαν δεντρόφλουδες. Έτσι έκαναν διάφορους συνδυασμούς μέχρι να καταλήξουν.²⁰⁸ Στα υφαντά με την πρώτη ματιά ξεχωρίζεις τα φυτικά από τα χημικά χρώματα, γιατί τα πρώτα έχουν πιο βαθιές και αρμονικές αποχρώσεις. Τα χρώματα της φύσης δεν είναι καθαρά και είναι όλα οξειδωμένα, δηλαδή ανακατεμένα με τα συμπληρωματικά τους. Αρχικά χρησιμοποιούσαν τα πιο βαθιά χρώματα ενώ σταδιακά έκαναν μία στροφή προς τα πιο ζωντά τα οποία χάρισαν μία νέα αισθητική αντίληψη.

Ο κατάλογος των χρωμάτων που υπήρχαν στην φύση ήταν ιδιαίτερα περιορισμένος. Γι' αυτόν τον λόγο η υφάντρια περιοριζόταν στα χρώματα που μπορούσε η ίδια να παρασκευάσει με τις πατροπαράδοτες συνταγές, χρησιμοποιώντας τα φύλλα, τις ρίζες, τους καρπούς, τις φλούδες κ.α. Οι περιορισμοί που καθόριζαν τα χρώματα ήταν : α) η χλωρίδα του τόπου β) η γνώση και η χρήση ορισμένων συνταγών βαφής. Το μόνο χρώμα που υπάρχει σε όλα τα υφαντά είναι το κόκκινο. Για την βαφή του χρησιμοποιούσαν τρεις ουσίες από το εμπόριο : το κρεμέζι, το ριζάρι και τον κρόκο. Το κρεμέζι βγαίνει από ένα έντομο που παρασιτεί πάνω στο πουρνάρι. Το πιο έντονο κόκκινο το έφτιαχναν με το ριζάρι. Ο κρόκος είναι ένα φυτό βολβόριζο. Το ριζάρι του εμπορίου αποτελείται από τα αποξηραμένα άνθη του φυτού αυτού και από τα ξερά στίγματα των στημόνων και των υπέρων του. Μετά το κόκκινο το επόμενο χρώμα που επικρατεί είναι το μαύρο. Για να βάψουν τις ίνες μαύρες χρησιμοποιούσαν μερικά δέντρα και φυτά όπως είναι η βελανιδιά. Με την χρήση της μελιάς έβαφαν εκτός από μαύρο και κίτρινο και πράσινο. Κίτρινο επίσης

²⁰⁷ Ο.π., σ.σ. 37-39

²⁰⁸ Δ. Σταμέλος, *Νεοελληνική λαϊκή τέχνη Πηγές, προσανατολισμοί και κατακτήσεις από τον 16^ο αιώνα ως την εποχή μας*, Εκδόσεις Εστία, Αθήνα 1982, σ.136

έβαφαν και με τα φύλλα της καρυδιάς. Αρχικά έβραζαν τα φύλλα, έπαιρναν το ζουμί και έριχναν μέσα σ' αυτό το ύφασμα και έβραζε και το άφηναν εκεί μέχρι να κρυώσει. Το πράσινο χρώμα το έφτιαχναν με την χρήση του χόρτου και γίνεται με την ίδια διαδικασία που περιγράψαμε παραπάνω.

Για να μην ξεβάφουν τα χρώματα από τον ήλιο και από το πλύσιμο έπρεπε να γίνει το λεγόμενο στύψιασμα. Για το στύψιασμα χρησιμοποιούσαν συνήθως την φλούδα της ξινομηλιάς, τα ξινά σταφύλια, το ξίδι κ.α. και αυτό γιατί πίστευαν ότι το ξινό στερεώνει την βαφή. Για τον ίδιο λόγο χρησιμοποιούσαν ακόμα την σκουριά του σίδερου και την φλούδα από το ρόδο. Το στύψιασμα γινόταν είτε πριν το βάψιμο είτε συγχρόνως με αυτό. Αφού έβαφαν το υφαντό το έπλεναν με σταχτόνερο ή το κυλούσαν μέσα στην στάχτη και αυτό για να αποκτήσει το χρώμα στιλπνότητα.²⁰⁹

Το ύφασμα που ήθελαν να γίνει λευκό έπρεπε πρώτα να το λευκάνουν. Το λεύκασμα γινόταν με κάπνισμα της κλωστής με θειάφι. Αυτό γινόταν με τον εξής τρόπο : έπαιρναν έναν κάδο, έβαζαν στον πάτο του ένα κεραμίδι με λίγα κάρβουνα αναμμένα και έριχναν θειάφι. Περνούσαν τα μαλλιά σε μία βέργα και τα στήριζαν πάνω στον κάδο για να κρέμονται τα μαλλιά πάνω από το θειάφι. Έπειτα σκέπαζαν τον κάδο και άφηναν τα μαλλιά να καπνίσουν μέχρι το επόμενο πρωινό. Εντωμεταξύ όμως τα γύριζαν δύο - τρεις φορές για να καπνίσουν από παντού. Όταν έβγαζαν τα μαλλιά τα έπλεναν με ζεστό νερό και τα ξέβγαζαν πολύ καλά.²¹⁰

Το κόκκινο χρώμα το συναντάμε συνήθως σε υφαντά που σχετίζονται με τα έθιμα του γάμου και της γέννησης, ακόμα και τα νεογέννητα ζώα τα προστάτευαν με το κόκκινο. Αυτό επίσης είναι ένα χρώμα που υποδηλώνει την πλούσια και ανώτερη καταγωγή αυτών που το φορούσαν, όσο πιο μεγάλη είναι η επιφάνεια που καλύπτει το κόκκινο στα ρούχα τόσο μεγαλύτερη αξία έχει αυτό. Επίσης εκτός από τους κοινωνικούς λόγους που επιδρούσαν για την επιλογή των χρωμάτων υπήρχαν και περιορισμοί που είχαν επιβληθεί από τους Τούρκους κατακτητές, οι οποίοι απαγόρευαν αυστηρά το πράσινο χρώμα γιατί είναι ιερό χρώμα γι' αυτούς.

Ανάλογα με το υφαντό που ήθελαν να φτιάξουν υπήρχε και διαφορετική εναλλαγή χρωμάτων. Στο Ξανθιώτικο μαξιλάρι οι πλατιές λωρίδες είναι κατά σειρά : μαύρη - κίτρινη - γαλάζια - πράσινη - μαύρη κ.τ.λ. Αυτά τα χρώματα χωρίζονται μεταξύ τους με το κόκκινο το οποίο ονομάζεται διαχωριστικό χρώμα. Στα μαξιλάρια

²⁰⁹ Α. Κυριακίδου-Νέστορος, ό.π., σ.σ.71-73

²¹⁰ Ό.π., σ.30

επικρατεί ο οριζόντιος χρωματισμός κατά γραμμές. Υπάρχει όμως και ο διαγώνιος ρυθμός στα καλύτερης ποιότητας υφαντά. Οι ποδιές είναι χαρακτηριστικά παραδείγματα αυτού του ρυθμού. Έτσι έχουμε τον εξής κανόνα για τα χρώματα : γαλάζιο - κόκκινο - πράσινο - πορτοκαλί, ανάμεσα στις διαγώνιες ζώνες χρησιμοποιείται το ανοιχτό καφέ ως διαχωριστικό. Στα εσωτερικά τετράγωνα που υπάρχουν στις ποδιές εναλλάσσεται το κόκκινο με δύο χρώματα το κίτρινο και το πράσινο. Έτσι έχουμε την εξής ακολουθία χρωμάτων : κόκκινο - κίτρινο - κόκκινο - πράσινο - κόκκινο. Στην ζώνη της ποδιάς η διακόσμηση των χρωμάτων είναι διαφορετική. Οι χρωματιστές ζώνες είναι έξι πλάτους 5 χιλιοστών η καθεμία και επαναλαμβάνονται ως εξής : μαύρη - άσπρη - κίτρινη - κόκκινη - πράσινη - γαλάζια - μαύρη κ.τ.λ.²¹¹

Είναι γνωστό ότι η Ξάνθη δέχτηκε μεγάλες επιδράσεις στα υφαντά της από τους πρόσφυγες που έφτασαν εκεί. Παρόλα αυτά όμως τα θέματα και τα χρώματα βρίσκονται πολύ κοντά στον λαό της, στο περιβάλλον της και στην ιστορία της. Μπορεί να μην υφίσταται ακόμα σαν τέχνη, η υφαντική, στην Ξάνθη είναι όμως μία τέχνη που έχει προσφέρει πολλά στον λαό της περιοχής και έχει συνδεθεί με την παράδοσή της.

²¹¹ Ό.π., σ.σ. 78-80

3.1.22 Ο ΧΑΝΙΤΖΗΣ

Τα χάνια φαίνεται ότι ήταν γνωστά ακόμα από τα αρχαϊκά χρόνια, στον ελληνικό χώρο. Παλιά στην Ξάνθη δεν υπήρχανε καθόλου ξενοδοχεία. Τον ρόλο και την λειτουργία των ξενοδοχείων εξυπηρετούσαν τα χάνια τους περιοχής. Τα χάνια λοιπόν ήταν πανδοχεία τα οποία προσέφεραν ύπνο, φαγητό και στάβλο και τροφή για τα ζώα. Στα περισσότερα από αυτά λειτουργούσε καφενείο και ένα μαγαζάκι το οποίο πουλούσε χαλβά, ψωμί και άλλα μικροπράγματα.²¹²

Τα χάνια αρχικά ήταν τους κλειστός χώρος που «προστάτευε» μία πηγή. Στην συνέχεια τους ο χώρος εξελίχθηκε σε οικοδόμημα. Γενικά τα χάνια θεωρούνταν και ήταν κατάλυμα στρατιωτών, εμπόρων, καπνεμπόρων, αγροτών, οδοιπόρων και χωρικών, που προσέφερε διαμονή, διατροφή, ανάπαυση και διανυκτέρευση. Οι σταθμοί αυτοί λοιπόν πέρα από κατάλυμα λειτούργησαν και ως εμπορικά και ανεφοδιαστικά κέντρα. Αυτά συνήθως κτίζονταν κατά μήκος των μεγάλων εμπορικών δρόμων και με απόσταση το ένα από το άλλο περίπου τους μέρας πορείας.²¹³

Τα χάνια τους Ξάνθης, σύμφωνα με την έρευνα του κ. Γερμαντζίδη, την περίοδο 1870-1910, ήταν 53. αυτά είναι τα εξής:

1. Κάτω από το υδραγωγείο και εξυπηρετούσε εργαζόμενους από την ορεινή περιοχή.
2. Στη Δημαρχία, του Ι. Μωϋσή, το μεγαλύτερο χάνι τους Ξάνθης.
3. Στην οδό Βενιζέλου 34.
4. Στην οδό Βενιζέλου 72.
5. Το Τζιντζιρλί Χάνι, τζιντίρ στα τουρκικά σημαίνει αλυσίδα. Έτσι το χάνι πήρε αυτή την ονομασία διότι η πόρτα του έκλεινε με μία χοντρή αλυσίδα. Ήταν το πιο ξακουστό και πάντα φιλοξενούσε Τούρκους.²¹⁴
6. Απέναντι από το Τζιντζιρλί Χάνι.
7. Ηπείρου και Ροδόπης γωνία.
8. Στην πλατεία Πεσόντων
9. Στην παιδική χαρά του Δήμου. Ανήκε στον Χασάν Μπέη.
10. Στην οδό Βενιζέλου, απέναντι από τα Δικαστήρια.

²¹² Π. Μουχτάρης, «Τα χάνια της Ξάνθης», *Εφημερίδα Εμπρός*, Ξάνθη (1998)

²¹³ Ν. Γερμαντζίδης, *Ματιές στην Παλιά Πόλη και στην ιστορία του τόπου μας*, Εκδόσεις Πολιτιστικού Αναπτυξιακού Κέντρου Θράκης, Ξάνθη 1993, σ.39

²¹⁴ Π. Μουχτάρης, ό.π.

11. Στην οδό Λουτρώνων 20
12. Το χάνι Μουσχούδια, στην Β. Κωνσταντίνου.
13. Το Μπουρνουσούζ Χάνι, στην ίδια οδό.
14. Στην Κεντρική πλατεία, το Γκιουμουρτζίν Χάνι.
15. Στην οδό Κομοτηνής, ιδιοκτησίας του Αγκιάχ Μπέη.
16. Το Χάνι του Πελτέκη.
17. Το Αράπ Χάνι, στην οδό Κομοτηνής.
18. Κομοτηνής 55. Αυτό ανήκε σε Ηπειρώτες.
19. Στην οδό Κομοτηνής και Θήρας.
20. Το Μπακιρτζή Χάνι. Τα τελευταία χρόνια λειτουργούσε μόνο για ζώα.
21. Στην πλατεία Αγοράς.
22. Στην οδό Κορυτσάς, όπου σήμερα υπάρχει το Πολυτεχνείο.
23. Στην Θερμοπυλών, ιδιοκτησίας τους Ηπειρώτη.
24. Στην οδό Μ. Καραολή.
25. Στην οδό Δαγκλή, ιδιοκτησίας Ηπειρώτη
26. Τους στην οδό Μ. Καραολή.
27. Το Καμένο Χάνι, ιδιοκτησίας Ηπειρώτη.
28. Το Χάνι Καραγιάννη, στην Μ. Καραολή.
29. Το Χάνι του Αλή Μπέη.
30. Του Ταραβάνη το Χάνι.
31. Το χάνι του Μόσχου.
32. Το Τσομπλεκτσί Χάνι.
33. Το Ασλάν Χάνι.
34. Στην οδό 28^{ης} Οκτωβρίου.
35. Στην οδό Δαγκλή και Ελπίδος.
36. Στην οδό Τσιμισκή.
37. Στην οδό 28^{ης} Οκτωβρίου.
38. Στην ίδια οδό, στην θέση του ξενοδοχείου Δημόκριτος.
39. Στην οδό Καβάλας.
40. Το χάνι του Πάγκαλου.
41. Στην οδό Α. Δημητρίου.
42. Στην Α. Δημητρίου και Κιουταχέας γωνία.
43. Στην οδό Κουγιουμτζόγλου.
44. Στην οδό Σκρα.

45. Στην ίδια οδό πιο κάτω.
46. Στην οδό Βελισσαρίου 3.
47. Στην ίδια οδό, πιο κάτω.
48. Του Πάντου το χάνι, στην οδό Βελισσαρίου και Μιαούλη.
49. Το Γύφτιο Χάνι.
50. Στην οδό Κονίτσης.
51. Στην ίδια οδό, εκεί όπου σήμερα υπάρχει η Στρατιωτική Λέσχη.
52. Στην οδό Θερμοπυλών.
53. Στην οδό Χρηστίδου, ιδιοκτησίας του Μεμέτ Πασά.

Στα χάνια υπήρχε μία μεγάλη πόρτα που οδηγούσε σε μία μακρόστενη αυλή, στην άκρη της οποίας έβαζαν τα ζώα με την τροφή τους. Στα δωμάτια δεν υπήρχε τίποτα άλλο παρά μόνο ένα κρεβάτι, κομοδίνο και μπάνιο. Τα στρωσίδια του κρεβατιού, κουβέρτα, σεντόνι κ.α., τα έφερναν οι πελάτες. Τα χάνια προσέφεραν και φαγητό. Αυτό συνήθως ήταν φτωχικό. Η πληρωμή τους γινότανε με την μέρα, ενώ σε αυτά μπορούσες να αφήσεις μόνο το ζώο σου, χωρίς να νοικιάσεις δωμάτιο. Όσον αφορά τα δωμάτια αυτά άλλαζαν όταν επρόκειτο να πάει κάποιος σημαντικό πρόσωπο. Τότε έστρωναν σεντόνια, ψάθες και μαξιλάρια.²¹⁵ Συχνό φαινόμενο για τα χάνια ήταν οι ληστείες των εμπορευμάτων των πελατών.²¹⁶

Είναι φανερό ότι τα χάνια τότε υπήρξαν το πρώτο βήμα προκειμένου η πόλη να απλώσει τα όριά τους. Μπροστά στα χάνια γινότανε τα υπαίθρια παζάρια καθώς και οι συναντήσεις και συναλλαγές των αγροτών, των εμπόρων και άλλων. Τα χάνια γίνονται τα πρώτα κέντρα για την εμπορική ανάπτυξη της πόλης. Γύρω από αυτά έστηναν όλοι τα μαγαζιά τους, σιδεράδικα, υφασματοπωλεία, ραφεία, πεταλωτήρια, σαγματοποιεία. Τα χάνια συνέβαλλαν στο να προσελκύσουν πολλούς εμπόρους, διερχόμενους, οι οποίοι με την σειρά τους και χάρη στα χάνια ώθησαν την πόλη τους στην ανάπτυξη. Μπορούμε λοιπόν να πούμε ότι οι χανιτζήδες ήταν οι θεμελιωτές για την οικοδόμηση της πόλης και την ανάπτυξη τους.²¹⁷

Σήμερα τα περισσότερα χάνια έχουν γκρεμιστεί και στην θέση τους έχουν κτιστεί άλλα οικοδομήματα. Ένα μονάχα σώζεται και διατηρείται ακόμα όρθιο και είναι αυτό επί της οδού Π. Τσαλδάρη. Πολλοί είναι εκείνοι που θυμούνται ακόμα την ύπαρξη τους και την προσφορά τους. Τώρα πλέον τα χάνια δεν χρειάζονται διότι

²¹⁵ Ο.π.

²¹⁶ Συνέντευξη 4, Παράρτημα. Ι

²¹⁷ Ν. Γερμαντζίδης, ό.π., σ.σ.42-43

υπάρχουν τα σύγχρονα ξενοδοχεία και διότι οι αποστάσεις δε είναι τόσο μεγάλες και τέλος γιατί κανένας πλέον δεν χρησιμοποιεί το ζώο ως μέσο μεταφοράς.

3.2 ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΑ ΠΟΥ ΑΣΚΟΥΝΤΑΙ ΣΗΜΕΡΑ

3.2.1 Ο ΖΑΧΑΡΟΠΛΑΣΤΗΣ

Ο ζαχαροπλάστης ονομάζεται αλλιώς σεκερτζής. Είναι μία ονομασία τούρκικης προέλευσης που υπάρχει και χρησιμοποιείται ακόμα σε ορισμένες περιοχές της Ξάνθης. Μια τέχνη ιδιαίτερα προσφιλή και φημισμένη για την Ξάνθη, που χαρακτηρίζεται για την παραδοσιακή ζαχαροπλαστική της και για την ποιότητα των γλυκών της. Η ζαχαροπλαστική είναι μία τέχνη που μας γυρίζει αιώνες πίσω, χωρίς να προσδιορίζει κανείς το πότε πρωτοεμφανίστηκε. Χωρίς όμως αμφισβήτηση η τέχνη αυτή είναι πολύ αγαπητή σε όλους μας και επίσης χρειάζεται καλλιτεχνία, αγάπη και μεράκι. Στην Ξάνθη παραδοσιακά γλυκά έχουν καθιερωθεί τα σιροπιαστά κυρίως ο μπακλαβάς, το κανταΐφι, αλλά και οι φημισμένες καριόκες της.

Σήμερα στα περισσότερα σεκερτζήδικα δεν έχουν αλλάξει πολλά πράγματα σε σχέση με άλλες εποχές. Ο τόπος εργασίας, δηλαδή, το εργαστήριο, παραμένει όπως πάντα μέσα στην πόλη σε κεντρικό συνήθως σημείο. Όπως τότε έτσι και σήμερα το παρασκευαστήριο και το σημείο πώλησης είναι μαζί.²¹⁸ Ο τρόπος παρασκευής παραμένει ίδιος με την διαφορά ότι τώρα ορισμένα στάδια βοηθούνται από κάποια μηχανήματα. Ένα πράγμα από αυτά που άλλαξαν είναι ότι παλαιότερα η ζύμη για οποιοδήποτε γλυκό γινόταν με τα χέρια, το ζύμωναν δηλαδή με τα χέρια. Σήμερα τα ανθρώπινα χέρια έχουν αντικατασταθεί με τα μηχανήματα, τα γνωστά μας μίξερ. Έτσι λοιπόν καταφέρνουν να βγάζουν μεγαλύτερες ποσότητες ζύμης με λιγότερο κόπο και σε λιγότερο χρόνο. Σημαντικό για την γοργή εξέλιξη της ζαχαροπλαστικής είναι ότι σήμερα υπάρχουν τεχνολογικά εξελιγμένοι φούρνοι. Παλαιότερα το ψήσιμο του γλυκού και όχι μόνο γινόταν στους παραδοσιακούς ξύλινους φούρνους. Σε αυτούς άναβαν φωτιά και έβαζαν το ταψί με το γλυκό για να ψηθεί. Το ψήσιμο όμως, στους φούρνους αυτούς, απαιτούσε πολύ χρόνο αλλά και ιδιαίτερη προσοχή. Το πρώτο βασικό μειονέκτημα ήταν ότι αυτοί βρίσκονταν, κατά πλειοψηφία, στα χωριά, απομακρυσμένα δηλαδή από τον τόπο του εργαστηρίου και έπρεπε συνέχεια να γίνεται μεταφορά των γλυκών. Δεύτερο πρόβλημα ήταν ότι το γλυκό ψηνόταν πολύ δύσκολα και αργά σε αυτούς. Το καλοκαίρι η δυσκολία αυτή μίκραινε αλλά τον

²¹⁸Κ. Κορρέ-Ζωγράφου & Ε. Ολυμπίτου, *Άνθρωποι και παραδοσιακά επαγγέλματα στο Αιγαίο*, Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού, Αθήνα 2003, σ.177

χειμώνα υπήρχαν προβλήματα λόγω του καιρού, γιατί οι φούρνοι ήταν υπαίθριοι. Τρίτο μειονέκτημα ήταν ότι το ταψί έπρεπε να το γυρνάς πολύ συχνά πλευρές προκειμένου το γλυκό να ψηθεί ομοιόμορφα αλλά και να ελέγχεις το μέγεθος της φωτιάς διαρκώς προσπαθώντας να την κρατήσεις σταθερή. Επίσης έπρεπε να μάθεις να υπολογίζεις τον χρόνο ψησίματος που απαιτείται.

Αυτό που φαίνεται να μην άλλαξε σχεδόν καθόλου είναι η προμήθεια των υλικών. Τα προηγούμενα χρόνια όλα τα υλικά ήταν ντόπια και τα προμηθεύονταν από τα γύρω χωριά, αυτό γίνεται και σήμερα. Όμως το γάλα παλαιότερα το προμηθεύονταν από τους παραγωγούς του χωριού απ' ευθείας. Σήμερα κάτι τέτοιο βέβαια δεν γίνεται και αυτό για λόγους υγιεινής και ασφάλειας. Γι' αυτόν τον λόγο σήμερα το γάλα το παίρνουν από τα κατά τόπους εργοστάσια, γιατί αυτά αφού πάρουν το γάλα από τον παραγωγό το ελέγχουν και το περνούν από κάποια ειδική επεξεργασία, έτσι εμείς είμαστε σίγουροι για την ποιότητα του.²¹⁹

Παρόλο όμως τις όποιες αλλαγές μέχρι σήμερα η όλη κατασκευή του γλυκού δεν έχει αλλάξει, διατηρώντας έτσι την παράδοση. Έτσι λοιπόν η όλη διαδικασία, ενδεικτικά για κάποια γλυκά, μπορούμε να πούμε ότι με λίγα λόγια είναι η παρακάτω. Τα υλικά που χρησιμοποιούνται για την ζύμη, των περισσότερων γλυκών, είναι το νερό, το αλάτι, το αλεύρι και η ζάχαρη. Οι σεκερτζήδες έπλαθαν, ζύμωναν, αυτά τα υλικά με μεγάλη τέχνη και υπομονή ώσπου αυτά να γίνουν ένα ενιαίο σώμα και με μία τέλεια υφή. Αφού φέρουμε την ζύμη στην επιθυμητή μορφή την κόβουμε σε μερίδες, ανάλογα με πόση ποσότητα θέλεις, και γίνεται το άνοιγμα των φύλλων. Πριν το άνοιγμα απλώνεται το ζυμάρι με το μεϊντανέ. Αυτός χρησιμοποιούταν για να χτυπάνε το ζυμάρι και να το απλώνουνε. Ήταν φτιαγμένος από ξύλο. Είχε μία λαδή στρόγγυλη και από κάτω η βάση του ήταν επίπεδη και κυκλική. Το άνοιγμα των φύλλων απαιτεί ιδιαίτερη τεχνική. Αυτό γινόταν με κάποιες ειδικές ξύλινες, μακρόστενες βέργες, που υπήρχαν σε διάφορα μεγέθη. Αυτές οι βέργες ονομάζονται χλαού ή όχλες. Χρησιμοποιώντας αυτές λεπταίνουμε το φύλλο όσο επιθυμούμε ώστε να μπορούμε να το δουλέψουμε. Στον μπακλαβά το μακρόστενο σχήμα το δίνουμε αφού τοποθετήσουμε το φύλλο στο ταψί όπου το κόβουμε με τα χέρια, ορισμένες φορές ή με τα λεπτά ειδικά μαχαίρια. Στην συνέχεια γίνεται το βουτύρωμα, με βούτυρο παραδοσιακά φτιαγμένο από τις γυναίκες στο χωριό και ακολουθεί το ψήσιμο στους ειδικούς πλέον φούρνους. Αφού ψηθεί ομοιόμορφα το γλυκό

²¹⁹ Συνέντευξη 15, Παράρτημα Ι

ακολουθεί το σιρόπιασμα. Μία διαδικασία που στην Ξάνθη ξέρουν καλά ακολουθώντας πάντα ένα μυστικό. Το σιρόπι, το οποίο γίνεται με νερό και ζάχαρη πρέπει να είναι λίγο χλιαρό ενώ το γλυκό πρέπει να είναι πολύ ζεστό. Δηλαδή θα πρέπει να έχει βγει από τον φούρνο εκείνη τη στιγμή και έτσι ρίχνουμε σ' αυτό το χλιαρό σιρόπι. Το κανταΐφι γίνεται και αυτό με την ίδια διαδικασία, του μπακλαβά που περιγράψαμε παραπάνω. Η μόνη διαφορά είναι η "τρίχα" που το τυλίγει. Αυτή η "τρίχα" ονομάζεται κανταΐφι φύλλο και παρασκευάζεται σε ειδικά εργοστάσια, όπως αυτό της Κασσάνδρας. Αυτό αρχικά είναι μία ζύμη ανοιγμένη σε πολύ λεπτά φύλλα, τα οποία τοποθετούνται σε μεγάλα ταψιά. Τα τελευταία τα βάζουν πάνω από δυνατή φωτιά, κάτω από κάποιες μηχανές με ειδικά μακριά κοφτερά μαχαίρια τα οποία γυρνάνε κυκλικά, μειώνοντας ελάχιστα, σχεδόν μηδαμινά, κάθε φορά την διάμετρο τους, κόβοντας έτσι την ζύμη σε πολύ - πολύ λεπτά μακρόστενα φύλλα, σαν κλωστή, τα οποία τα αφήνουν να "στεγνώσουν", να ξεραθούν και μετά τα χωρίζουν μεταξύ τους και δημιουργείτε το κανταΐφι φύλλο.²²⁰

Βλέπουμε λοιπόν ότι η τέχνη του σεκερτζή, αφομοιώνοντας κάποιες τεχνολογικές εξελίξεις, έχει μείνει αναλλοίωτη μέσα στον χρόνο. Διατηρεί ακόμα τα πιο σημαντικά στοιχεία της, αυτά που την χαρακτηρίζουν παραδοσιακή και την ξεχωρίζουν ανάμεσα στις άλλες τέχνες. Μία τέχνη που χαρακτηρίζει απόλυτα και εξαιρετικά την Ξάνθη.

²²⁰ Συνέντευξη 15, Παράρτημα Ι

3.2.2 Ο ΚΑΛΑΘΟΠΛΕΚΤΗΣ

Ο καλαθοπλέκτης είναι ο κατασκευαστής καλαθιών. Αυτά φτιάχνονταν από κλαδιά φυτών και δέντρων και χρησιμοποιούνταν για τις οικιακές και γεωργοκτηνοτροφικές εργασίες. Επίσης τα χρησιμοποιούσαν ως δοχεία αποθήκευσης διαφόρων πραγμάτων. Τους καλαθοπλέκτες τους ονόμαζαν αλλιώς και καλαθάδες. Πολλές φορές ο κόσμος τους μπερδευε με τους σαρωθροποιούς, όμως οι δεύτεροι ασκούσαν μια ξεχωριστή και αυτόνομη τέχνη. Οι καλαθάδες διακρίνονταν για την δεξιοτεχνία τους και την αγάπη τους για την τέχνη αυτή. Ακόμα ήταν μία τέχνη που δεν επέφερε σημαντικά κέρδη και ασκούνταν κυρίως ως συμπληρωματική και δευτερεύουσα.

Η τέχνη αυτή είναι τελείως χειρωνακτική και την ασκούσαν περισσότερο με την μορφή οικιακής παραγωγής. Τα υλικά της αλλά και τα εργαλεία της δεν έχουν αλλοιωθεί με το πέρασμα των χρόνων και την εξέλιξη της τεχνολογίας. Η δουλειά και η ζήτηση των καλαθιών ήταν εποχική. Έτσι μεγαλύτερη ζήτηση και παραγωγή εμφανιζόταν όταν ξεκινούσαν οι γεωργικές δραστηριότητες. Εκτός από το μαγαζί τους, όπου πουλούσαν τα προϊόντα τους, γυρνούσαν και στα χωριά και τις γύρω περιοχές προκειμένου να τα πουλήσουν, ως πλανόδιοι. Φόρτωναν λοιπόν τα γαϊδουράκια τους και έβγαιναν στους δρόμους. Εκείνη την εποχή οι γεωργοί χρησιμοποιούσαν τα καλάθια για να αποθηκεύσουν και να συγκεντρώσουν τα ευπαθή προϊόντα τους, όπως οι ντομάτες και τα σταφύλια, τα οποία δεν μπορούσαν να μπουν στα σακιά. Η πληρωμή τους γινόταν, εκτός από χρήμα, με ανταλλαγή. Όμως ούτε με τον ένα τρόπο ούτε με τον άλλον δεν μπορούσαν να εξασφαλίσουν τα προς το ζην.

Σαν δευτερεύουσα δουλειά, η καλαθοπλεκτική δεν απαιτούσε έναν ειδικό χώρο για εργαστήριο. Έτσι σαν τέτοιο χώρο χρησιμοποιούσαν κάποιο μέρος του σπιτιού τους, συνήθως το υπόγειο. Εκεί αποθήκευαν τα υλικά και τα εργαλεία τους καθώς και τα προϊόντα τους. Επίσης σε εκείνον τον χώρο δούλευαν. Τα εργαλεία του καλαθοπλέκτη δεν ήταν συγκεκριμένα, συνήθως ήταν αυτοσχέδια. Αυτά που ήταν απαραίτητα ήταν το μαχαίρι, το κλαδευτήρι, η διχάλα, η ψαλίδα, ο κόπανος και το μέτρο. Το μαχαίρι το είχαν για να κόβουν τα υλικά και για να σχίζουν την βέργα του καλαμιού. Το κλαδευτήρι, που είχε στην άκρη του κοφτερή και κυρτή λάμα, το είχαν για το κόψιμο των πιο σκληρών κλαδιών. Η διχάλα ήταν ένα ξύλο που στην άκρη του είχε ένα άνοιγμα και με αυτήν καθάριζαν τα κλαδιά από τα φύλλα. Η ψαλίδα και

αυτή χρησίμευε για το κόψιμο ορισμένων κλαδιών. Ο κόπανος είχε κυλινδρικό σχήμα και ήταν φτιαγμένος από ξύλο. Με αυτόν χτυπούσαν τις βέργες για να ενωθούν καλύτερα και να μην αφήνουν κενά διαστήματα μεταξύ τους. Τέλος το μέτρο το χρησιμοποιούσαν για να μετράνε τις διαστάσεις του καλαθιού. Για να φτιαχτούν τα καλάθια έπρεπε να επιλεγούν και να κοπούν τα κατάλληλα κλαδιά. Για μεγάλα καλάθια χρησιμοποιούσαν τις βέργες λυγαριάς που είναι μακριές, ενώ τις πιο κοντές τις είχαν για μικρότερα καλάθια. Αυτές τις έκοβαν τον Νοέμβρη, έπειτα την έβαζαν στον ήλιο για να ξεραθεί και μετά στο νερό, όπου γινόταν χρώματος μαύρου. Αν χρησιμοποιούσαν καλάμι τότε το έκοβαν τον Ιανουάριο.²²¹ Όταν δεν μπορούσαν να καλύψουν τις ανάγκες τους από τα συγκεκριμένα είδη τότε χρησιμοποιούσαν και τα κλαδιά της αγριελιάς. Αυτά τα μαζεύει το καλοκαίρι.²²² Τα καλάμια τα έβρισκαν σε διάφορους βάλτους, από όπου και τα έκοβαν και τα μετέφεραν με τα κάρα και τα γαϊδούρια.²²³

Όταν κόβουν τα κλαδιά, τα ξεφλουδίζουν με την βοήθεια του μαχαιριού και τα αφήνουν στις αποθήκες μέχρι να ξεραθούν. Τα καλάμια τα ξεφλουδίζουν και αυτά με τον ίδιο τρόπο και τα αφήνουν για μέρες μέσα στο νερό. Όταν μαλακώσουν τότε τα πλένουν και τα αποθηκεύουν μέχρι να τα χρησιμοποιήσουν. Το καλάμι το χρησιμοποιούν για υφάδι ενώ τα πιο σκληρά για στημόνια, δηλαδή για σκελετό. Για να αρχίσουν το πλέξιμο πάντα ξεκινάνε από την βάση. Με αυτόν τον τρόπο σχηματίζεται ο «πλοκός».²²⁴ Σε αυτήν οι βέργες τοποθετούνται σταυρωτά. Πάντα σε αυτά στερεώνονται κάθετα οι σκληρές βέργες, που λειτουργούν ως σκελετός. Έπειτα αρχίζει το πλέξιμο των καλαμιών, γύρω από τα στημόνια. Τα καλάμια πλέκονται χιαστή, περνώντας τα εναλλάξ μπροστά και πίσω από τα στημόνια. Ανάλογα με το είδος του καλαμιού και των κλαδιών, γενικότερα, που θα χρησιμοποιηθούν διαφέρει και το είδος και το σχήμα του καλαθιού.²²⁵

Τώρα πλέον οι τεχνίτες που ασχολούνται με την κατασκευή των καλαθιών έχει ελαττωθεί σημαντικά. Επομένως έχουν μειωθεί και οι ποσότητες που παράγονται. Επίσης και η ζήτηση είναι περιορισμένη. Η αντικατάσταση των

²²¹ Κ. Κορρέ-Ζωγράφου & Ε. Ολυμπίτου, *Άνθρωποι και παραδοσιακά επαγγέλματα στο Αιγαίο*, Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού, Αθήνα 2003, σ.236

²²² Ο.π., σ.95

²²³ Χ. Παρανούση-Κομνή, *Λαϊκά επαγγέλματα Θεσσαλονίκης*, Φίλοι Λαογραφικού και Εθνολογικού Μουσείου Μακεδονίας, Εκδόσεις University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1987, σ.27

²²⁴ Κ. Κορρέ-Ζωγράφου & Ε. Ολυμπίτου, ό.π., σ.235

²²⁵ Ο.π., σ.237

καλαθιών από άλλα αντίστοιχα πλαστικά δοχεία, ανθεκτικότερα, ανάγκασε την καλαθοπλεκτική να περιοριστεί και να αντικατασταθεί. Εκείνη την εποχή όμως εκτός των άλλων προσέφεραν και ένα ακόμη πολύ σημαντικό έργο. Αυτό ήταν ότι μετέφεραν μηνύματα, τρόφιμα και άλλα στους αντάρτες, διότι συχνά μετακινούνταν από την πόλη προς τους βάλτους. Έτσι συνέβαλαν όπως μπορούσαν στην απελευθέρωση του έθνους.²²⁶

Σήμερα στην Ξάνθη ελάχιστες γυναίκες, μουσουλμάνες, συνεχίζουν να ασχολούνται με αυτήν την τέχνη. Αυτές προσπαθούν μέσω της καλαθοπλεκτικής να ενισχύσουν το εισόδημα τους. Τα προϊόντα τους τα πουλάνε στα παζάρια της πόλης και τα κατασκευάζουν μπροστά σου. Όπως και παλαιότερα έτσι και σήμερα για να ομορφύνουν τα καλάθια τα διακοσμούσαν με χάντρες και καθρεφτάκια. Επίσης για ομορφιά μπορεί να χρησιμοποιούσαν κλωστές σε έντονα χρώματα. Σήμερα όσα καλάθια κυκλοφορούνε στο εμπόριο είναι αποτέλεσμα της παραγωγής μέσω μηχανών και όχι αποτέλεσμα χειρωνακτικής εργασίας.

²²⁶ Χ. Παρανούση-Κομνή, ό.π., σ.27

3.2.3 Η ΚΕΝΤΗΣΤΡΑ

Η κεντητική είναι μία τέχνη απόλυτα συνυφασμένη με την υφαντική. Σε πολλές περιπτώσεις η κεντήστρα και η υφάντρια ήταν τα ίδια πρόσωπα. Η κεντήστρα ονομάζεται αλλιώς ξομπλιάστρα και πλουμίστρα. Ειδικότερα όταν οι δύο τέχνες ασκούσαν σε οικοτεχνικό επίπεδο. Όταν όμως άρχισαν να αναπτύσσονται και οι δύο, έγινε ταυτόχρονα, σε επαγγελματικό επίπεδο τότε στα μυστικά και την τεχνική τους μπήκαν και κάποιοι άντρες. Οι άντρες ασχολούνταν κυρίως με το εμπόριο των υφαντών και των κεντημάτων ενώ οι γυναίκες με την παραγωγή τους. Ακόμα και σε επαγγελματικό επίπεδο η κεντητική ασκούσαν στα σπίτια από τις γυναίκες. Γενικά το κέντημα είναι μία τέχνη που απαιτεί ψυχική και σωματική δύναμη, φαντασία και υπομονή. Η περίοδος της μεγάλης άνθησης και αναγνώρισης της τέχνης ήταν από τον 17^ο αιώνα έως τις αρχές του 20^{ου} αιώνα, οπότε και έπαψαν πλέον τα κεντήματα να γίνονται με τον παραδοσιακό τρόπο.²²⁷

Η κεντητική είναι ένας από τους λαμπρότερους κλάδους της ελληνικής τέχνης. Τα κεντήματα παρουσιάζουν ενδιαφέρον από άποψη καλλιτεχνική αλλά και συμβολική, αφού η διακόσμηση της αντλεί θέματα από τον περιβάλλον και τον καθημερινό βίο των ανθρώπων. Τα κεντήματα κατατάσσονται σε δύο κατηγορίες. Η μία είναι ανάλογα με την χρήση τους, για το σπίτι και την ενδυμασία, που είναι πιο συγκεκριμένη και σταθερή όσον αφορά την διακόσμηση. Η άλλη κατηγορία βασίζεται στα εκφραστικά μέσα, δηλαδή το χρώμα, τα υλικά και την τεχνοτροπία και παρουσιάζει πολλές παραλλαγές και αντιθέσεις.²²⁸

Στα κεντήματα του σπιτιού η μορφή τους και το σχέδιο τους είναι εναρμονισμένο με την διαμόρφωση του σπιτιού. Τα χρώματα που χρησιμοποιούνται περισσότερο είναι το κόκκινο, το πράσινο και το γαλάζιο. Όλα τα χρώματα είναι φτιαγμένα από φυτικά υλικά. Τα κεντήματα αυτά χωρίζονται στα ξομπλιαστά. Και στα γραφτά. Τα ξομπλιαστά δημιουργούνται χωρίς να έχει ζωγραφιστεί πρώτα το σχέδιο, με μετρημένες βελονιές. Στα γραφτά το σχέδιο αποτυπώνεται πάνω στο ύφασμα, τοποθετείται στο τελάρο όπου στερεώνεται και έπειτα γίνεται το κέντημα με βελονιές που ακολουθούν τις γραμμές του σχεδίου. Χαρακτηριστικό αυτών των

²²⁷ Δ. Σταμέλος, *Νεοελληνική λαϊκή τέχνη Πηγές, προσανατολισμοί και κατακτήσεις από τον 16^ο αιώνα ως την εποχή μας*, Εκδόσεις Εστία, Αθήνα 1982, σ.79

²²⁸ Π. Ζώρα, *Ελληνική λαϊκή τέχνη*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1994, σ.20

σχεδίων, που χρησιμοποιήθηκε πολύ στα Ξανθιώτικα σπίτια είναι ο τσεβρές. Αυτός ήταν μακρόστενη πετσέτα ή τετράγωνο μαντήλι, κεντημένο με χρυσές κλωστές. Ο τσεβρές συνδεόταν με τον αρραβώνα και τον γάμο. Αυτός φτιάχνονταν από μεταξένιες κλωστές. Μαζί με τις κλωστές χρησιμοποιούσαν και μία λεπτή ταινία μεταλλική που έδινε σταθερότητα. Τα θέματα του ήταν συνήθως λουλούδια και διακοσμούσε πολλά σημεία του σπιτιού.²²⁹ Το κέντημα σε αυτόν ήταν ίδιο και από τις δύο πλευρές και έτσι δύσκολα ξεχώριζες την πίσω και την μπροστά όψη. Ακόμα τα κεντήματα για το σπίτι στολίζονταν με δαντέλες. Αυτή δημιουργούνταν μέσω του δεσίματος των κόμπων και των θηλιών στις άκρες των υφαντών. Δημιουργούνταν με το βελονάκι ή αλλιώς με την κοπανέλια και με λευκή μεταξωτή κλωστή. Με δαντέλα στόλιζαν τις πετσέτες, τους κρεβατόγυρους και τα σεντόνια.

Γενικά για τα κεντήματα της φορεσιάς, όταν αυτά πήραν επαγγελματική μορφή, υπήρχαν τρεις τεχνίτες που απασχολούνταν σε αυτά. Ήταν ο ξεχάς, ο γαϊτανωτής και ο κεντητής. Ο ξεχάς δημιουργούσε την γραμμή στην οποία θα ραφτεί το ύφασμα. Ο γαϊτανωτής έφτιαχνε την πλατιά γραμμή που μπαίνει στην άκρη του ρούχου. Τέλος ο κεντητής με βάση τα ζέχια σχεδίαζε και έφτιαχνε το κέντημα.²³⁰

Τα κεντήματα της φορεσιάς στόλιζαν όλα τα μέρη της παραδοσιακής ενδυμασίας, ακόμα και αυτά που δεν ήταν εμφανή. Περισσότερο στολισμένα και κεντημένα από όλα ήταν το πουκάμισο και το φουστάνι. Το πουκάμισο ήταν πάντα λευκό με πολύχρωμα κεντήματα. Ενώ το φουστάνι είχε διάφορα χρώματα και τα κεντήματα πάνω σε αυτό δημιουργούσαν χρωματικές αντιθέσεις. Ο επενδυτής, δηλαδή το πάνω μέρος της ενδυμασίας, που έμοιαζε με ποδιά, ήταν σχεδόν όλο κεντημένο. Ήταν φτιαγμένα με μεταξωτές κλωστές και χρυσές και αργυρές αποχρώσεις. Σε αυτά σχεδίαζαν με μολύβι το κέντημα σε χαρτί και έπειτα το στερέωναν πάνω στο χοντρό ύφασμα και τότε το δημιουργούσαν. Όταν τελείωνε τότε με ένα ξυραφάκι έβγαζαν το χαρτί με το σχέδιο προσεχτικά. Ακόμα και τα ιερατικά άμφια τα κεντούσαν με μία διαφορετική τεχνική. Σε αυτά χρησιμοποιούσαν λεπτό τέλι χρυσού ή ασημιού. Στερέωναν το σχέδιο στο ύφασμα από την καλή πλευρά του. έπειτα με κρυφές βελονιές, που φαινόταν μόνο από την ανάποδη, έκαναν το κέντημα.²³¹ Παρόλα αυτά χαρακτηριστικά και εντυπωσιακά κεντήματα

²²⁹ Θράκη, Γενική Γραμματεία Περιφέρειας Ανατολικής Μακεδονίας-Θράκης, Εκδόσεις Ιδέα, Θεσσαλονίκη 1994, σ.319

²³⁰ Δ. Σταμέλος, ό.π., σ.93

²³¹ Π. Ζώρα, ό.π., σ.21

παρουσιάζονται και σε άλλα εξαρτήματα της φορεσιάς, όπως στις ζώνες των γυναικών και στο καφτάνι. Ακόμα και οι κάλτσες τους διακοσμούσαν με έντονα κεντήματα. Φυσικά σε κάθε φορεσιά υπήρχαν διαφορετικά σχέδια και χρώματα προσδίδοντας ποικιλία. Άλλωστε οι Ξανθιώτισσες και γενικά οι Θρακιώτισσες φημίζονταν για τα κεντήματα τους που χαρακτηρίζονταν από σχέδια καθημερινής ζωής και της φύσης αλλά και επηρεασμένα από την Ανατολή και το Βυζάντιο.²³²

Γενικά η τεχνική που ακολουθούσαν οι περισσότερες κεντήστρες ήταν το τελάρο. Ζωγράφιζαν το σχέδιο σε ένα χαρτί και το έβλεπαν από εκεί. Έπειτα στερέωναν το ύφασμα στο τελάρο, συνήθως ήταν στρόγγυλο. Με τις βελόνες και με χοντρή κλωστή έφτιαχναν τα κεντήματα. Άλλες λιγότερο έμπειρες κολλούσαν το σχέδιο κάτω από το ύφασμα και το έραβαν πάνω σε αυτό. Σχεδιάζεις το σχέδιο με μολύβι στο χαρτί. Μετά τυλίγεις το σιρίτι στο βελονάκι και το τρυπώνεις στο ύφασμα. Αφού κάνουν το σιρίτι έπειτα άρχιζαν να φτιάχνουν σιγά και προσεχτικά το σχέδιο που είχαν ζωγραφίσει. Έπειτα το ξετρύπωναν κόβοντας το σχέδιο με το ξυράφι. Έβγαζαν τις κλωστές που περίσσευαν και ήταν έτοιμο. Με αυτό τον τρόπο κεντούσαν φορεσιές και εργόχειρα για το σπίτι. Όταν ήθελαν να κεντήσουν μεγάλα κομμάτια, όπως το φουστάνι και το σεντόνι, τότε χρησιμοποιούσαν πιο μεγάλα τελάρια. Αυτά είχαν μεγαλύτερο όγκο και στηρίζονταν σε τέσσερα πόδια. Οι γυναίκες κεντούσαν καθισμένες στο πάτωμα. Τα χρυσά κεντήματα των φορεσιών τα έκαναν σε μικρότερα τελάρια αλλά χρησιμοποιούσαν ξύλινες βελόνες, πολύ λεπτές. Επίσης έφτιαχναν και κεντήματα για παπούτσια και παντόφλες. Αυτές ετοίμαζαν το κέντημα και ο τσαγκάρης το περνούσε πάνω σε αυτά.²³³ Όλα γίνονταν με το χέρι. Τα σχέδια τα οποία έκαναν τα είχαν μάθει από τις μητέρες τους. Λίγες ήταν αυτές που έβγαζαν σχέδια από την φαντασία τους. Έτσι η τέχνη διατηρούσε τα στοιχεία της αναλλοίωτα στο χρόνο.

Υπήρχαν διάφορες μορφές βελονιάς. Δηλαδή κάθε φορά κεντούσαν με διαφορετική μεθοδολογία, ανάλογα με το τι θα έκαναν και τι υλικά είχαν. Μία βελονιά ήταν αυτή που περιγράφηκε πριν. Άλλη ήταν ο σπόρος. Σε αυτήν τύλιγαν την κλωστή δέκα φορές γύρω από την βελόνα. Έτσι δημιουργούνταν ένας κόμπος, τον οποίο τραβούσαν με προσοχή για να περάσει από την κάτω πλευρά του υφάσματος.

²³² Σ. Μ. Ζεχερλή, *Η Θράκη από τους αρχαίους χρόνους μέχρι σήμερα*, Εκδόσεις Π. Θ. Χατζηαποστόλου, Θεσσαλονίκη 1976, σ.σ. 158-165

²³³ Κ. Κορρέ-Ζωγράφου & Ε. Ολυμπίτου, *Άνθρωποι και παραδοσιακά επαγγέλματα στο Αιγαίο*, Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού, Αθήνα 2003, σ.σ. 127-129

Επίσης ήταν η ρίζα. Αυτή η βελονιά γινότανε χωρίς τελάρο. Έβαζες το σχέδιο κάτω από το ύφασμα και το έκανες πισωβελονιά για να γεμίσει το σχέδιο. Αλλιώς ονομάζεται κασονάκι. Άλλος τρόπος βελονιάς ήταν η ζιγκ-ζαγκ, την οποία ακολουθούσαν στα σεντόνια και ήταν η πιο απλή και πιο συνηθισμένη.²³⁴

Χαρακτηριστικά ακόμα ήταν τα κεντήματα για άμφια των ιερωμένων αλλά και τα κεντήματα για τον Επιτάφιο. Αυτά τα κατασκεύαζαν αρχικά οι γυναίκες κάνοντάς τα δωρεά προς την εκκλησία. Έπειτα η δημιουργία τους πέρασε στα χέρια των επαγγελματικών εργαστηρίων. Σε αυτά χρησιμοποιούσαν χρυσές και κόκκινες κλωστές, προσδίδοντας τα μεγαλοπρέπεια και πλούτο.²³⁵

Τόσο τα κεντήματα για το σπίτι όσο και αυτά που στόλιζαν την ενδυμασία τους είχαν έντονα χρώματα φτιαγμένα από φυτικές ύλες και με μεθόδους που βοήθησαν ώστε τα χρώματα να μην αλλοιωθούν με το πέρασμα του χρόνου. Σε όλα τα κεντήματα επικρατεί το φυσιολατρικό στοιχείο χωρίς να παραμερίζονται και θέματα της καθημερινής ζωής. Η τουλίπα, ο υάκινθος, το τριαντάφυλλο και το γαρύφαλλο είναι από τα αγαπημένα θέματα. Επίσης οι γλάστρες που πλαισιώνονταν από διάφορα λουλούδια είναι ένα θέμα που χρησιμοποιείται ευρέως. Ακόμα μερικά θέματα της διακόσμησης των κεντημάτων ήταν ο πετεινός, ο καδής, αντρική φιγούρα και η ξούνα, γυναικεία φιγούρα, τα οποία τα χρησιμοποιούσαν περισσότερο στα κεντήματα του σπιτιού.²³⁶ Χαρακτηριστικά θέματα των κεντημάτων της Ξάνθης ήταν επίσης σκηνές από την Παλαιά και την Καινή διαθήκη, γοργόνες, σειρήνες, ανθρωπόμορφα πουλιά και ο δικέφαλος αετός.²³⁷

Για να μάθει κάποιος ή κάποια τα μυστικά της κεντητικής έπρεπε να ασχολείται πολλά χρόνια. Οι κόρες έπρεπε οπωσδήποτε να ξέρουν να κεντούν και οι μανάδες τους τις εξασκούσαν από πολύ μικρές. Αργότερα όταν ήρθαν οι μηχανές η κεντητική έχασε τον παραδοσιακό της χαρακτήρα. Στην Ξάνθη δεν υπάρχει καμία επαγγελματίας κεντήστρα σήμερα. Μερικές γυναίκες που ξέρουν τη τέχνη βοηθούν στη σχολή Οικοκυρικής, διορθώνοντας και προσπαθώντας να διατηρήσουν σε καλή κατάσταση τις παραδοσιακές φορεσιές.

²³⁴ Ο.π., σ.130

²³⁵ Δ. Σταμέλος, ό.π., σ.σ. 90-91

²³⁶ Π. Ζώρα, «Κεντητική και υφαντική», *Επτά Ημέρες, Εφημερίδα Η Καθημερινή*, (1995), σ.26

²³⁷ Δ. Σταμέλος, ό.π., σ.82

3.2.4 Ο ΚΗΡΟΠΛΑΣΤΗΣ

Κηροπλάστης είναι αυτός που κατασκευάζει τα κεριά ή τις λαμπάδες. Το εργαστήριο του κηροπλάστη ονομάζεται κηροποιείο, ενώ σε άλλες περιοχές το ονομάζουν κεράδικο ή μουμτζίδικο και τον κηροπλάστη μουμτζή, τσερουλλά κ.α.²³⁸

Η κηροποιεία είναι μία τέχνη που η εμφάνισή της χάνεται μέσα στα χρόνια. Το κερί χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά από τους ανατολικούς λαούς ως φωτιστικό μέσο. Έπειτα το χρησιμοποιούσαν στην ειδωλολατρία, ενώ σταδιακά η χρήση του πέρασε και στους Χριστιανούς, οι οποίοι το πρόσθεσαν στην θρησκευτική τους λατρεία. Το γεγονός αυτό βέβαια γίνεται φανερό από τις παραστάσεις με κεριά που έχουν βρεθεί σε κατακόμβες Χριστιανών. Άλλη μία χρήση του κεριού στην ζωή των ανθρώπων είναι η χρήση του για την γραφή. Για να μπορούν να χαράξουν τις πέτρες, τις άλειψαν αρχικά με στρώση κεριού και έπειτα χάραζαν πάνω σε αυτές.²³⁹

Τα πρώτα χρόνια κατασκεύαζαν κεριά και λαμπάδες μόνο ενώ με το πέρασμα των χρόνων άρχισαν να φτιάχνουν και διακοσμητικά κεριά. Ανάλογα με το είδος του κεριού, αλλάζουν και οι τεχνικές που χρησιμοποιούνται. Προστάτης των κηροπλαστών ήταν ο προφήτης Δανιήλ, τον οποίο γιόρταζαν στις 17 Δεκεμβρίου και δεν εργάζονταν εκείνη την μέρα.²⁴⁰

Στην Ξάνθη οι κηροπλάστες, αρχικά, έφτιαχναν το κερί χρησιμοποιώντας ως πρώτη ύλη κερί από τα μελίσσια τα οποία διατηρούσαν οι ίδιοι. Το τελικό προϊόν προοριζόταν για εκκλησιαστική χρήση. Τα κεριά και οι λαμπάδες που κατασκεύαζαν ήταν σε διάφορα μεγέθη, επομένως και σε διάφορα βάρη. Υπάρχουν τα εξής νούμερα, που καθορίζουν το μέγεθος: 1, 2, 3, 5, 8, 10, 15, 20, 25, 30, 40 και για τις λαμπάδες είναι τα νούμερα από 50 έως 75. Επίσης όσο μεγαλύτερο ήταν το νούμερο του κεριού τόσο πιο χοντρό φυτίλι είχε.²⁴¹ Τόσο παλαιότερα όσο και σήμερα δίνεται ιδιαίτερη προσοχή στην τοποθεσία του εργαστηρίου. Αυτό θα πρέπει να βρίσκεται σε

²³⁸ Στ. Δ. Ήμελλος & Αικ. Πολυμέρου-Καμηλάκη, « Παραδοσιακός υλικός βίος του ελληνικού λαού (ερωτηματολόγιο) », *Δημοσιεύματα του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας*, αριθμός 17, Ακαδημία Αθηνών, Αθήνα 1983, σ. 364

²³⁹ Γ. Π. Γκίκας, *Η κηροπλαστική στη Φλώρινα και στην Έδεσσα*, Εκδόσεις ΕΟΜΜΕΧ, Αθήνα 1995, σ. 7

²⁴⁰ Ο.π., σ. 7

²⁴¹ Γ. Σπένης, *Παραδοσιακές τέχνες και επαγγέλματα*, Υπουργείο Πολιτισμού, Διεύθυνση Λαϊκού Πολιτισμού, Συλλογή Εταιρείας Λαογραφικών Μελετών, Αθήνα, 1995, σ. 146

χώρο απομακρυσμένο από τους οικισμούς, για να μην υπάρξει κίνδυνος σε περίπτωση πυρκαγιάς.²⁴² Σε κάθε εργαστήριο απασχολούνται συνήθως 4-5 άτομα.

Τα εργαλεία τα οποία χρησιμοποιεί ο κηροπλάστης είναι ένα καζάνι, όπου λιώνει το κερί. Το καζάνι αυτό αρχικά ήταν ένα τετράγωνο δοχείο, το οποίο δούλευε με κάρβουνα από πυρότουβλα και αποτελούνταν από χοντρή λαμαρίνα.²⁴³ Σήμερα αυτό το καζάνι έχει πάρει στρόγγυλη μορφή, λειτουργεί με ρεύμα και είναι μπακιρένιο. Το καζάνι αυτό συνδέεται με ένα παρόμοιο όπου περνάει το καθαρό κερί. Ακόμα υπάρχει η ηλεκτροκίνητη μηχανή όπου πλέκει το φυτίλι κάθετα σε ένα ειδικά διαμορφωμένο τετράγωνο κάδρο, με εγκοπές για κάθε φυτίλι και το οποίο ονομάζεται τσέρκι. Πάνω από το καζάνι με το καθαρό κερί υπάρχει ένα μηχανήμα στο οποίο τοποθετούνται τα κάδρα με το φυτίλι και ονομάζεται τροχός.²⁴⁴ Αυτό περιστρέφεται και βουτάει διαδοχικά κάθε κάδρο μέσα στο κερί για όσες φορές το προγραμματίσουμε εμείς.²⁴⁵ Παλαιότερα η διαδικασία αυτή γινόταν με τα χέρια. Δηλαδή ο κηροπλάστης τοποθετούσε ένα κάδρο σε κάθε δάχτυλό του και το βουτούσε στο κερί.²⁴⁶ Παρόμοια με αυτή τη μηχανή που περιστρέφεται είναι μία ακόμη, η οποία χρησιμοποιείται μόνο για τις λαμπάδες. Η διαφορά τους είναι ότι αυτή για τις λαμπάδες παίρνει ένα κάδρο, ορθογώνιο, κάθε φορά, το οποίο δεν περιστρέφεται αλλά ανεβοκατεβαίνει μέσα στο καζάνι. Τέλος είναι η μεγάλη τρυπητή κουτάλα που χρησιμοποιείται για να αφαιρούνται τα υπολείμματα των φυτιλιών από το καθαρό κερί.

Οι πρώτες ύλες που χρησιμοποιούνταν παλαιότερα από τους κηροπλάστες ήταν αποκλειστικά το κερί από τα μελισσοκέρια. Σήμερα αυτά δε χρησιμοποιούνται, διότι δεν υπάρχουν πλέον μελισσοκόμοι στην Ξάνθη και επίσης γιατί τα μελισσοκέρια είναι ακριβά.²⁴⁷ Σήμερα οι πρώτες ύλες που χρησιμοποιούνται είναι το κίτρινο και το άσπρο κερί, το οποίο το προμηθεύονται από εμπόρους, η άσπρη παραφίνη, η στεατίνη, το φυτίλι και τα παλιά καμένα κεριά, τα οποία τα φέρνουν οι παπάδες από τις διάφορες εκκλησίες. Η άσπρη παραφίνη η οποία χρησιμοποιείται για να γίνουν πιο σκληρά τα κεριά και η οποία έχει την μορφή πολύ μικρών άσπρων και

²⁴² Συνέντευξη 1, Παράρτημα Ι

²⁴³ Γ. Σπέης, ό.π., σ.146

²⁴⁴ Ό.π., σ. 146

²⁴⁵ Συνέντευξη 1, Παράρτημα Ι

²⁴⁶ Γ. Σπέης, ό.π., σ. 146

²⁴⁷ Συνέντευξη 1, Παράρτημα Ι

λιπαρών σβόλων και είναι άγευστη και άοσμη.²⁴⁸ Αντίθετα το καλοκαίρι, όπου υπάρχει περισσότερη ζέστη, χρησιμοποιείται η στεατίνη προκειμένου να γίνουν τα κεριά ακόμα πιο σκληρά και να μην λιώνουν. Το φυτίλι το προμηθεύονται σε κουβάρια και μοιάζει με πολύ χοντρή κλωστή.

Αρχικά η τεχνική που εφαρμοζόταν ήταν διαφορετική και πιο επίπονη σε ορισμένα σημεία μόνο και όχι στο σύνολο της διαδικασίας. Η τεχνική λοιπόν που ακολουθούσε ένας κηροπλάστης παλαιότερα περιγράφεται παρακάτω. Όταν έπαιρναν το μέλι από την κερήθρα μαζί με τα υπολείμματα το έβαζαν σε μία σακούλα από λινάτσα. Τότε την έριχναν μέσα σε καυτό νερό και με δύο ξύλα την πίεζαν από πάνω προς τα κάτω. Έτσι λοιπόν έλιωνε το κερί. Έπειτα ο κηροποιός τα έριχνε σ' ένα καζάνι το οποίο περιείχε νερό και ονομαζόταν λαγκαβία.²⁴⁹ Αυτό έβραζε σε πολύ υψηλή θερμοκρασία, κοντά στους 100° C. Μέσα σ' αυτό το καζάνι δεν έλιωναν μόνο τις κερήθρες, αλλά και τα κεριά που είχαν μισοκαεί στις εκκλησιές. Όταν έλιωνε το κερί από τον βρασμό ανέβαινε στην επιφάνεια του νερού, λόγω του ότι είναι πιο ελαφρύ και το μάζευαν και το έβαζαν σ' ένα άλλο δοχείο. Έπειτα έπαιρναν τα τσέρκια στα οποία είχαν τοποθετήσει κατάλληλα τα φυτίλια και τα βουτούσαν, με τα χέρια, ένα-ένα μέσα στο καθαρό κερί, τόσες φορές ανάλογα με το πόσο χοντρό ήθελαν να κάνουν το κερί.

Πάνω από το καζάνι, σε μικρή όμως απόσταση, υπήρχε ένα σιδερένιο στεφάνι το οποίο ήταν στερεωμένο από το ταβάνι. Όταν είχε βουτήξει τα τσέρκια στο κερί και αφού αυτά είχαν πάρει το επιθυμητό πάχος, ο κηροποιός τα άφηνε μετά πάνω στο στεφάνι μέχρις ότου αυτά να σταθεροποιηθούν και να είναι έτοιμα. Στην συνέχεια ότι περίσσευε από τα τσέρκια το κόβει με ένα μαχαίρι, προκειμένου να τελειοποιήσει το σχήμα τους. Το περίσσιο αυτό κερί το έριχνε πάλι στο καζάνι, προκειμένου να το χρησιμοποιήσει. Τα υπολείμματα που έμεναν στο καζάνι έπειτα από πολλές χρήσεις τα αγόραζαν οι τσαγκάρηδες για να κερώνουν τις κλωστές των υποδημάτων και αυτά ήταν συνήθως σκούρου, σχεδόν μαύρου, χρώματος.

Η τεχνική η οποία ακολουθείται σήμερα από τους κηροπλάστες της Ξάνθης δε διαφέρει ιδιαίτερα από αυτήν που υπήρχε τα προηγούμενα χρόνια. Τώρα πλέον σε ολόκληρο τον Νομό Ξάνθης η τέχνη του κηροπλάστη εφαρμόζεται από κάποιες μοναχές και από μία βιομηχανία, η οποία ακολουθεί μία διαδικασία απόλυτα μηχανοποιημένη. Αντίθετα η τεχνική των μοναχών ακολουθεί όλα τα βήματα ενός

²⁴⁸ Πληροφορίες από την εταιρεία Ι. Β. Χιωτάκης (Ελλάς) Α.Ε.

²⁴⁹ Γ. Σπέης, ο.π., σ. 146

παραδοσιακού κηροπλάστη. Η διαφορά είναι μόνο ότι κάποια βήματα έχουν απλοποιηθεί με την βοήθεια ορισμένων μηχανημάτων. Όπως και πριν έτσι και τώρα χρησιμοποιείται ένα καζάνι όμοιας μορφής με το παραδοσιακό, το οποίο όμως λειτουργεί με ρεύμα και όχι με κάρβουνα. Σ' αυτό βράζουν το κερί και τα μισοκαμμένα κεριά των εκκλησιών, στους 100° C. Κατά τη διάρκεια του βρασίματος με μία τρυπητή, μεγάλη κουτάλα αφαιρούνται τα φυτίλια από τα μισοκαμμένα κεριά. Έπειτα μόλις λιώσει το κερί περνάει σε ένα άλλο δοχείο, όπου δεν υπάρχει νερό παρά μόνο λιωμένο καθαρό κερί. Μέσα σε αυτό με την βοήθεια ενός ηλεκτροκίνητου τροχού βουτάνε τα τσέρκια. Το φυτίλι στα τσέρκια τοποθετείται επίσης με την βοήθεια μίας μηχανής, η οποία περιστρέφει το φυτίλι γύρω από αυτό το κάδρο. Τα τσέρκια βουτάνε εναλλάξ στο κερί, τόσες φορές όσες χρειάζονται για να βγει το επιθυμητό μέγεθος. Για παράδειγμα ένα λεπτό κερί χρειάζεται να βουτηγεί γύρω στις 10 φορές. Το φυτίλι δεν μπαίνει ολόκληρο μέσα στο κερί, αλλά ένα τμήμα του μένει ακάλυπτο για να ανάβει. Αφού στεγνώσουν λίγο βγαίνουν από τα τσέρκια και κρεμιούνται σε τσιγκέλια πολλά μαζί. Πριν όμως βγουν από τα τσέρκια και αφού έχουν στερεοποιηθεί, τα υπολείμματα που κρέμονται κόβονται με ένα μαχαίρι, το οποίο πρώτα το βουτάνε στο ζεστό κερί, για να τα κόψουν πιο εύκολα και να μην σπάσουν. Τα υπολείμματα των κεριών τα ρίχνουν και πάλι στο καζάνι για να λιώσουν. Ακόμα σήμερα προστίθεται στο κερί μικρή ποσότητα παραφίνης τον χειμώνα και στεατίνης το καλοκαίρι για να μην λιώνουν από τη ζέστη.²⁵⁰

Η τεχνική που ακολουθείται για κατασκευή της λαμπάδας είναι ίδια με αυτήν του κεριού. Η μοναδική διαφορά είναι τα τσέρκια είναι ορθογώνια και δεν περιστρέφονται γύρω από το καζάνι αλλά με ένα ειδικό μηχανήμα μπαινοβγαίνουν μέσα σ' αυτό. Επίσης μία λαμπάδα προκειμένου να πάρει το σωστό πάχος πρέπει να βουτηχτεί στο κερί περίπου 40 φορές και αυτό κρατάει περίπου μιάμιση ώρα. Επίσης το φυτίλι που χρησιμοποιείται σε αυτήν είναι πιο χοντρό από αυτό του κεριού.²⁵¹

Ένα άλλο είδος κεριού που έφτιαχναν είναι τα πλεχτά κεριά, για τα οποία ακολουθούσαν διαφορετική τεχνική. Σήμερα αυτά αγοράζονται για διακοσμητικούς σκοπούς ενώ παλαιότερα τα χρησιμοποιούσαν τις ημέρες του Πάσχα. Όταν έπαιρναν τα κομμάτια του μελισσοκέρι από τους παραγωγούς έπρεπε να το λευκάνουν. Σε ένα καζάνι με λίγο νερό έβραζαν αυτά τα κομμάτια, πάνω στη σόμπα, προσθέτοντας ελάχιστη παραφίνη. Τα ανακάτευαν τακτικά με μία κουτάλα. Έπειτα τα έβαζαν σε

²⁵⁰ Συνέντευξη 1, Παράρτημα Ι

²⁵¹ Ο.π.

μία σκάφη, ξύλινη, με κρύο νερό. Κατά πλάτος αυτής ήταν τοποθετημένος ένας ξύλινος κύλινδρος, το «κιουτούκι». Αυτό το βύθιζαν μέσα στη σκάφη και το γύριζαν, ρίχνοντας ταυτόχρονα μικρές ποσότητες από το κερί που είχε λιώσει στο καζάνι. Έτσι δημιουργούνταν το κερί σε σχήμα φλούδας. Το μάζευαν και έπειτα το τοποθετούσαν στην ταράτσα, σε λευκό σεντόνι, όπου το άφηναν να στεγνώσει. τα βράδια το αναποδογύριζαν. Ακολουθούσαν την ίδια διαδικασία τόσες φορές μέχρις ότου γίνει η επιθυμητή λεύκανση. Στη συνέχεια το κερί περνούσε στο τροχό ή αλλιώς στο «τσάρκι». Ο τροχός έμοιαζε με πάγκο. Στη μέση είχε υποδοχή κάτω από την οποία ήταν ένα ρηχό καζάνι, το οποίο θερμαινόταν με φωτιά. Τυλίγουν το φυτίλι σε έναν κύλινδρο, ο οποίος στηρίζεται πάνω από το καζάνι. Βουτάει λοιπόν τον κύλινδρο μέσα στο λιωμένο κερί και το περιστρέφει με το χέρι. Το βούτηγμα επαναλαμβάνεται μέχρι το κερί να γίνει στο σωστό μέγεθος. Έπειτα ακολουθεί το πλέξιμο. Ο κηροπλάστης πάνω από το μαγκάλι, όπου έχει ανάψει κάρβουνο, αρχίζει το πλέξιμο. Τα χέρια του πρέπει να είναι καθαρά για να μην λερωθεί το λευκασμένο κερί. Συνήθως για την κατασκευή της βάσης χρησιμοποιούσαν κάποια ξύλινα καλούπια. Το πλέξιμο κρατούσε συνήθως από πέντε έως είκοσι λεπτά.. κατόπιν επιλογής μπορούσε να γίνει και χρωματισμός των πλεχτών κεριών. Αυτά βάφονταν με πινέλα ή κολλούσαν πάνω τους κομμάτια από χρυσόχαρτο ή εικόνες με εκκλησιαστικά θέματα.²⁵²

Το κερί έχει συνδεθεί πάρα πολύ με την θρησκεία όπου οι πιστοί ζητώντας κάτι από την Παναγία κάνουν τάματα και ευχές. Είναι γνωστή άλλωστε η φράση: "θ' ανάψω μία λαμπάδα ίση με το μπόι σου" και επίσης η φράση: "Άγιου κερι μην τάξεις και παιδιού κουλούρι". Στην Ελλάδα πλέον το κερί έχει διαδοθεί πάρα πολύ και η χρήση του δεν γίνεται αποκλειστικά στις εκκλησίες, αλλά το χρησιμοποιούν και ως διακοσμητικό στοιχείο. Δεν είναι πλέον ένα απλό κερί αλλά το εμπλουτίζουν και με διάφορα χρώματα και αρώματα.

²⁵² Π. Γκίκας, ό.π., σ.σ.13-16

3.2.5 Ο ΚΟΥΛΟΥΡΤΖΗΣ, Ο ΚΑΣΤΑΝΑΣ ΚΑΙ Ο ΣΑΛΕΠΙΤΖΗΣ

Και τα τρία αυτά επαγγέλματα ήταν πλανόδια. Δηλαδή ο πωλητής του καθένα έβγαινε στο δρόμο και προσπαθούσε να πουλήσει το προϊόν του. Στην Ξάνθη υπήρχανε και υπάρχουν ακόμα αυτά τα επαγγέλματα διατηρώντας όλα τα στοιχεία της παράδοσης. Και οι τρεις επαγγελματίες συνήθως ήταν άτομα μεγάλης ηλικίας.

Ο κουλουρτζής έφτιαχνε αλλά και πουλούσε τα κουλούρια του στον δρόμο. Από τα ξημερώματα άναβε τον ξύλινο φούρνο και ετοίμαζε τα υλικά. Τα απαραίτητα υλικά ήταν το αλεύρι και το προζύμι. Αυτό το έφτιαχναν από μαγιά που γινότανε από τις ρίζες του ρεβιθιού.²⁵³ Όταν λοιπόν, νωρίς το πρωί ήταν έτοιμα τα κουλούρια έβγαιναν να τα πουλήσουν. Συνήθως όλοι οι άνδρες της οικογένειας έβγαιναν στους δρόμους. Τα κουλούρια είτε τα έβαζαν σε τελάρα πάνω στο κεφάλι τους είτε τα πουλούσαν μέσα από καλάθια, τα οποία κουβαλούσαν ή στο γαϊδούρι ή στα χέρια. Πολύ γρήγορα ξεπουλούσαν διότι το κουλούρι, επειδή ήταν φτηνό, αποτελούσε το κολατσιό των εργαζομένων. Ακόμα και σήμερα υπάρχουν πλανόδιοι κουλουρτζήδες, που εμφανίζονται κυρίως στις Εθνικές εορτές και τα Σάββατα στην λαϊκή αγορά.

Ο καστανάς ήταν ο ψήστης και πωλητής των κάστανων. Αυτός δεν τριγυρνούσε στον δρόμο αλλά είχε μία συγκεκριμένη θέση, σε κεντρικά σημεία της πόλης, όπου στεκότανε και πουλούσε τα κάστανα. Είχε πάντα μαζί του μία φουφού όπου έψηνε τα κάστανα, ένα τσουβάλι γεμάτο από ωμά κάστανα και μία τσιμπίδα για να γυρνάει και να ψήνονται ομοιόμορφα. Στον πελάτη τα προσέφερε μέσα σε ένα χάρτινο χωνάκι.²⁵⁴ Αυτό έπαιρνε περίπου 6-7 κάστανα. Τα κάστανα ή τα καλλιεργούσαν οι ίδιοι ή τα αγόραζαν από διάφορες περιοχές. Σήμερα ακόμα υπάρχουν καστανάδες που βγαίνουν στις λαϊκές και τα πανηγύρια. Όπως τότε έτσι και τώρα τα κάστανα τα πουλάνε μόνο τον χειμώνα.

Ο σαλεπιτζής ετοίμαζε από το σπίτι του το σαλέπι και έβγαινε να το πουλήσει, πρωί και βράδυ, καθ' όλη την διάρκεια του χειμώνα. Το σαλέπι είναι ένα θερμαντικό και μαλακτικό ποτό, που κάνει καλό στο βήχα και το κρυολόγημα. Αυτό

²⁵³ Χ. Παρανούση-Κομνή, *Λαϊκά επαγγέλματα Θεσσαλονίκης*, Φίλοι Λαογραφικού και Εθνολογικού Μουσείου Μακεδονίας, Εκδόσεις University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1987, σ.57

²⁵⁴ Ο.π., σ.59

φτιαχνότανε από βολβούς, ενός φυτού, οι οποίοι μαζεύονταν και αλέθονταν μέχρι να γίνουν σκόνη. Έπειτα σε αυτήν πρόσθεταν τις κατάλληλες αναλογίες νερού και σερβίριζαν με ζάχαρη και κανέλα.²⁵⁵ Στην Ξάνθη οι σαλεπιτζήδες ήταν όλοι Τούρκοι. Άλλωστε αυτό το ποτό αποτελεί παράδοσή τους. Αυτοί όταν έβγαιναν για δουλειά φορούσανε άσπρη ποδιά και σκούφο. Τριγυρνούσανε στους δρόμους με ένα αυτοσχέδιο καροτσάκι, κλειστό από πάνω. Μέσα σε αυτό είχαν ένα δοχείο, ένα γκιουμί, γεμάτο με σαλέπι. Επίσης είχαν κουπάκια, τσίγκινα και αργότερα πλαστικά, ζάχαρη και κανέλα. Ακόμα είχανε ένα ακόμα γκιουμί με νερό. Όταν λοιπόν ερχότανε ο πελάτης βάζανε στο κουπάκι το σαλέπι, αφού πρώτα ξεπλύνουν το κουπάκι με νερό. Έπειτα πρόσθεταν ζάχαρη και κανέλα με βάση τις προτιμήσεις του πελάτη. Τούρκοι και Έλληνες κατανάλωναν πολύ συχνά, σχεδόν καθημερινά, σαλέπι. Σήμερα υπάρχουν ακόμα Τούρκοι σαλεπιτζήδες που δουλεύουν τον χειμώνα στα πανηγύρια, στις γιορτές και στην λαϊκή. Ακόμα και σήμερα διατηρούν όλα τα στοιχεία ενός παραδοσιακού σαλεπιτζή, ακόμα και το ντύσιμο.

²⁵⁵ Ο.π., σ.61

3.2.6 Ο ΜΠΑΡΜΠΕΡΗΣ ΚΑΙ Ο ΛΟΥΣΤΡΟΣ

Ο μπαρμπέρης αρχικά ήταν υπαίθριος. Δηλαδή έστηνε πρόχειρα το μαγαζί του έξω από τα χάνια και πάνω στο πεζοδρόμιο. Αργότερα μερικοί από αυτούς είχαν δικά τους μαγαζιά, όπου το κούρεμα και το ξύρισμα γινότανε πιο προσεχτικά. Έξω από τα μαγαζιά τους τοποθετούσαν ένα ξύλο με μία πετσέτα.²⁵⁶ Πελατεία των κουρέων ήταν μόνο άντρες. Οι γυναίκες τότε έκοβαν και έφτιαχναν τα μαλλιά τους μόνες τους ή με την βοήθεια άλλων γυναικών.

Το μαγαζί τους ήταν ένας απλός πρόχειρος χώρος. Σε αυτό είχαν ένα πάγκο, ένα καθρέφτη και μία πολυθρόνα. Σε μία άκρη στον τοίχο είχαν ένα τενεκέ με μία βρύση για να πλένουν τα χέρια τους. Τα εργαλεία τους ήταν το πράσινο σαπούνι, τα ξυράφια, το καϊσί, δηλαδή ένα μακρόστενο κομμάτι δέρμα πάνω στο οποίο ακόνιζαν το ξυράφι, η πετσέτα, το ψαλίδι, η πούδρα, το πινέλο και το μυροδοχείο με μία φτηνή κολόνια. Αργότερα κάποιοι πήραν μηχανή μαλλιών.²⁵⁷ Στο μαγαζί πάντα υπήρχε κάποιο τσιράκι που πήγαινε εκεί για να μάθει την τέχνη.

Ο κουρέας φορούσε μία άσπρη ρόμπα, όταν έπιανε δουλειά. Άλειφε με σαπουνάδα το πελάτη πριν τον κουρέψει ή τον ξυρίσει. Όταν σαπούνιζε τα μαλλιά του τα ξέπλενε στο λεγένι. Αυτό ήταν μία λεκάνη, την κρατούσε το τσιράκι, στην οποία έριχνε νερό ο μάστορας. Έπειτα στέγνωνε τα μαλλιά με μία πετσέτα. Τον κούρευε λοιπόν με το ψαλίδι και την τσατσάρα ή του ξύριζε το μουστάκι με το ξυράφι. Έπειτα του έβαζε κολόνια και πούδρα αν τυχόν είχε κοπεί. Δούλευαν πάντα στο μαγαζί τους εκτός από ειδικές περιπτώσεις, όπως όταν είχαν να κουρέψουν και να ξυρίσουν γαμπρό. Τότε το ξύρισμα ήταν ιεροτελεστία. Οι μπαρμπέρηδες όμως πρόσφεραν και άλλες εργασίες. Ήξεραν πολλά γιατροσόφια. Έτσι έβαζαν βδέλλες για το κρυολόγημα, έβαζαν ξιδομαγιά σε αυτούς που τους έπεφταν τα μαλλιά, εξέταζαν και έβγαζαν τα χαλασμένα δόντια των πελατών τους. Ακόμα έκανα εντριβές με οινόπνευμα, καμφορά και πετρέλαιο και έκοβαν βεντούζες με το τσαρκί, ένα ειδικό

²⁵⁶ Κ. Παπαθανάση-Μουσιοπούλου, *Συντεχνίες και επαγγέλματα στη Θράκη 1685-1920*, Πιτσιλός, Αθήνα 1985, σ.132

²⁵⁷ Χ. Παρανούση-Κομνή, *Λαϊκά επαγγέλματα Θεσσαλονίκης*, Φίλοι Λαογραφικού και Εθνολογικού Μουσείου Μακεδονίας, Εκδόσεις University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1987, σ.99

εργαλείο.²⁵⁸ Η αμοιβή τους γινότανε πάντα σε χρήμα. Οι κουρείς γιόρταζαν του Αγίου Πνεύματος.

Οι λούστροι ήταν οι στιλβωτές των υποδημάτων. Συνήθως ήταν άτομα νεαρής ηλικίας. Αυτοί δούλευαν πλανόδιοι στους δρόμους. Πάντα όμως τριγυρνούσαν σε κεντρικά και πολυσύχναστα σημεία. Τέτοια ήταν έξω από τα χάνια και τα καφενεία. Η πελατεία τους ήταν μόνο άντρες. Ο λούστρος κουβαλούσε μαζί του ένα ξύλινο κασελάκι που στολιζότανε με μπρούτζινα στολίδια και χάντρες. Μέσα σε αυτό είχε τις βούρτσες, το γυαλιστικό, τις μπογιές και το κατιφέ. Ο κατηφές ήταν ένα κόκκινο βελούδινο ύφασμα. Ο πελάτης τοποθετούσε το πόδι του πάνω στο κασελάκι και ο λούστρος ξεκινούσε το καθάρισμα. Πρώτα με μία σπάτουλα καθάριζε τις λάσπες από το παπούτσι. Μετά το βούρτσιζε και περνούσε το γυαλιστικό, το τζιλά όπως το έλεγαν. Αν χρειαζόταν έβαζε και χρώμα και έβαφε το παπούτσι. Το γυάλισμα ήταν το τελευταίο. Έπαιρνε το κατιφέ και κρατώντας από τις δύο άκρες με τα χέρια του το έτριβε πάνω στο παπούτσι. Η αμοιβή τους ήταν μόνο μία δραχμή.²⁵⁹ Σήμερα δεν υπάρχουν λούστροι που να τριγυρνάνε στον δρόμο καθημερινά. κάποιες φορές σε πανηγύρια και γιορτές, βλέπεις αυτούς τους ανθρώπους να τριγυρνάνε στους δρόμους και να ασκούν την συγκεκριμένη τέχνη, χωρίς όμως να τους προτιμάει κανείς. Αυτό γιατί το γυάλισμα και το καθάρισμα των παπουτσιών το κάνει ο καθένας μόνος του με τα προϊόντα που υπάρχουν στο εμπόριο.

²⁵⁸ Κ. Παπαθανάση-Μουσιοπούλου, ό.π., σ.133

²⁵⁹ Χ. Παρανούση-Κομνή, ό.π., σ.101

3.2.7 Ο ΞΥΛΟΥΡΓΟΣ

Τα ξυλόγλυπτα στην Ξάνθη, ένα όχι ιδιαίτερα αναπτυγμένο παραδοσιακό επάγγελμα, προορίζονταν για πολλές και ποικίλες χρήσεις. Με βάση την χρήση του καθένα από αυτά έγινε και η διάκριση των ειδών της ξυλογλυπτικής. Έτσι λοιπόν διακρίνουμε : α) την εκκλησιαστική ξυλογλυπτική και β) την κοσμική ξυλογλυπτική. Η τελευταία με τη σειρά της περιλαμβάνει την αστική, την ποιμενική και την ναυτική ξυλογλυπτική,²⁶⁰ η οποία δεν εμφανίστηκε στην Ξάνθη εξαιτίας του ορεινού της χαρακτήρα. Τέλος σαν ένα ακόμα είδος μπορεί να θεωρηθούν τα ξυλόγλυπτα των μουσικών οργάνων. Έτσι λοιπόν στα διάφορα είδη των ξυλόγλυπτων της Ξάνθης προβάλλεται η ιδιομορφία του καθενός. Επίσης χαρακτηριστικά ξυλόγλυπτα στην Ξάνθη είναι τα σκαλιστά ξύλινα ταβάνια στα αρχοντικά σπίτια κυρίως.²⁶¹ Σήμερα σαν κριτήριο για την επιλογή ενός καλού ξυλόγλυπτου δεν θεωρείται μόνο η καλλιτεχνική του ποιότητα αλλά και η δυνατότητα προσαρμογής του στις διάφορες σημερινές χρήσεις

Α. Εκκλησιαστική Ξυλογλυπτική

Η εκκλησιαστική ξυλογλυπτική εμφανίστηκε στην Ελλάδα κοντά στον δέκατο έκτο αιώνα και εξαπλώθηκε και στην Ξάνθη λίγο αργότερα. Η εκκλησιαστική ξυλογλυπτική κατασκευάζει τέμπλα, άμβωνες, θρόνους καθώς και πόρτες ιερών και απαιτεί υψηλές αποδόσεις και επιτεύξεις. Τα ξύλινα τέμπλα στην αρχή εμφανίστηκαν σαν χαμηλά ανάγλυφα, τα οποία ονομάζονταν στρωτά. Αυτά είχαν κυρίως διακόσμηση από την φύση προβάλλοντας σπάνια κάποια ζώα και δράκοντες. Αργότερα όμως αυτά έγιναν κεντητά ή αλλιώς σκαλιστά και οι μορφές οι οποίες απεικονίζονταν ήταν ολόγλυφες και υπήρχαν κενά μεταξύ αυτών. Τα θέματα εκείνη την εποχή εμπλουτίζονται με σκηνές από την καθημερινή ζωή, την θρησκευτική πίστη αλλά και πάλι από την φύση. Στα περισσότερα εκκλησιαστικά ξυλόγλυπτα υπάρχει επίχρωση με φύλλα χρυσού και μερικά είναι ζωγραφισμένα. Για όλα χρησιμοποιούσαν ξύλο καρδιάς. Αυτό για να χρησιμοποιηθεί έπρεπε προηγουμένως

²⁶⁰ Π. Ζώρα, *Ελληνική λαϊκή τέχνη*, Εκδοτική Αθηνών 1994, σ.18

²⁶¹ *Νομός της Ξάνθης, Ο Θησαυρός της Θράκης*, Νομαρχία Ξάνθης, Ξάνθη 2002, σ.σ 7-12

να επεξεργαστεί στο νερό για να φύγουν όλοι οι "χυμοί του", να μην υπάρχει δηλαδή υγρασία, έτσι ώστε να διατηρηθεί με την επίδραση του χρόνου.²⁶²

Β. Οικιακή Ξυλογλυπτική

Χαρακτηριστικά έργα οικιακής ξυλογλυπτικής στην Ξάνθη, ήταν τα σκαλιστά ταβάνια, στα αρχοντικά σπίτια κυρίως. Σ' αυτά τονίζονταν κυρίως η διακόσμηση στο κέντρο με έντονο σκάλισμα και με την χρήση έντονων χρωμάτων. Άλλα οικιακά ξυλόγλυπτα είναι οι πόρτες, οι οποίες είναι έντονα διακοσμημένες, κάγκελα, ντουλάπια, παράθυρα σκαμνάκια, κεφαλόσκαλα καθώς και άλλα έπιπλα και σκεύη που έδιναν μια ιδιαίτερη ομορφιά στα αρχοντικά της Ξάνθης. Τα θέματα της οικιακής ξυλογλυπτικής αντλούνταν κυρίως από την φύση αλλά παρατηρούνται και κάποια ελάχιστα δείγματα γεωμετρικών σχημάτων. Οι τεχνίτες χρησιμοποιούσαν κάθε είδους ξύλο αλλά προτιμούσαν την ελιά και την καστανιά. Επίσης προτιμούσαν και τους συνδυασμούς από άσπρο και σκούρο ξύλο.

Γ. Ποιμενική Ξυλογλυπτική

Η ποιμενική ξυλογλυπτική ήταν η περισσότερο αναπτυγμένη από τα άλλα είδη στην Ξάνθη. Αυτό το είδος ξυλογλυπτικής ασκείται μόνο από βοσκούς οι οποίοι ήταν αυτοδίδακτοι, χωρίς εργαλεία και γνώσεις. Το μοναδικό εργαλείο που χρησιμοποιούσαν ήταν ένας καλά ακονισμένος σουγιάς με τον οποίο σκάλιζαν το ξύλο τις κενές τους ώρες. Οι βοσκοί κατασκεύαζαν γκλίτσες κυρίως, αλλά και κουτάλια, πιρούνια, πίπες και άλλα αντικείμενα. Ακόμα εκτός από αυτά κατασκεύαζαν ρόκες και σφοντύλια. Όμως η γκλίτσα ήταν το κατεξοχήν έργο του τσοπάνη.²⁶³ Στις γκλίτσες έδιναν το σχήμα Ψ και συνήθως χάραζαν πάνω σ' αυτό το φίδι, ενώ σ' άλλες περιοχές η γκλίτσα είχε σχήμα S με μεγαλύτερη ποικιλία στα θέματα τα οποία χάραζαν. Επίσης μερικοί για την διακόσμηση της γκλίτσας αλλά και των υπόλοιπων αντικειμένων που κατασκεύαζαν χρησιμοποιούσαν χρώματα, χάντρες αλλά και νομίσματα. Επίσης στην Βόρεια Ελλάδα και κυρίως στην Ξάνθη,

²⁶² Κ. Α. Μακρής, *Ελληνικά λαϊκά και μεταβυζαντινά ξυλόγλυπτα*, Εκδόσεις Εθνικός Οργανισμός Ελληνικής Χειροτεχνίας, Αθήνα, 1962, σ. 75

²⁶³ Δ. Σταμέλος, *Νεοελληνική λαϊκή τέχνη. Πηγές, προσανατολισμοί και κατακτήσεις από τον 16^ο αιώνα ως την εποχή μας*, Εκδόσεις Εστία, Αθήνα 1982, σ.62

στα κουτάλια και στα πιρούνια οι βοσκοί συνήθιζαν να σκαλίζουν πουλιά και άλλα θέματα εμπνευσμένα από την φύση. Σε όλα τα έργα της ποιμενικής ξυλογλυπτικής χρησιμοποιούσαν σκληρά και ανθεκτικά ξύλα, όπως η άγρια ελιά.²⁶⁴

Δ. Ο παραδοσιακός ξυλουργός και η τέχνη του

Οι ξυλουργοί ήταν αρκετοί στην Ξάνθη και οι ίδιοι όπως και η τέχνη τους έχαιρε μεγάλης εκτιμήσεως. Αυτό είναι δικαιολογημένο γιατί εξυπηρετούσε τους ανθρώπους σε απαραίτητα αγαθά καθημερινής χρήσης. Το επάγγελμα του ξυλουργού είναι ένα επάγγελμα ιδιαίτερα παλιό που χάνεται στο πέρασμα του χρόνου. Στις μέρες μας παρατηρούμε ότι αυτό το επάγγελμα έχει φθαρεί και είναι ολοφάνερο ότι έχει αντικατασταθεί σχεδόν πλήρως με τα σύγχρονα μέσα. Είναι αξιόλογη η προσπάθεια ορισμένων ατόμων να κρατήσουν την τέχνη και την παράδοση πιστά ως τις μέρες μας προσπαθώντας να την μεταδώσουν και στις επόμενες γενιές.

Παρόλο που δεν ήταν οργανωμένοι σε συντεχνία ή σωματείο, είχαν προστάτη τους τον Άγιο Κωνσταντίνο και την Αγία Ελένη. Στους ξυλουργούς συναντάμε διάφορες ονομασίες με τις οποίες τους αποκαλούν. Έτσι λοιπόν είναι οι τουλιέρηδες, οι ντουλγέρηδες, οι μαραγκοί, οι ταγιαδόρηδες, οι σκαλιστάδες κ.α. Παλαιότερα στην Ξάνθη τους ξυλουργούς τους αποκαλούσαν έτσι ενώ στις μέρες μας φαίνεται να τους αποκαλούμε μαραγκούς κυρίως. Οι τουλιέρηδες στην Ξάνθη ήταν μονάχα αυτοί που ασχολούνταν με μικροδουλειές, με τον όρο μικροδουλειές εννοούμε για παράδειγμα την κατασκευή παραθύρων, περβαζιών, ταβανιών, πατωμάτων κ.α., δεν ασχολούνταν ιδιαίτερα με τις λεπτομέρειες. Επίσης λέγοντας ντουλγκέρηδες εννοούσαν αυτούς που έκαναν βαριές δουλειές, τις " χοντρές " δουλειές, όπως ήταν η κατασκευή σκεπών ή των υπόστεγων και διάφορα άλλα. Τέλος μιλώντας για ξυλουργούς αναφερόμαστε σ' αυτούς που κατασκεύαζαν έπιπλα και κάποια άλλα είδη οικιακής χρήσης. Στις Τουρκοκρατούμενες περιοχές, όπως στην Ξάνθη, η ξυλογλυπτική εμφανίστηκε με λαϊκότερο τρόπο και οι τεχνίτες ήταν αυτοδίδακτοι και επηρεαζόμενοι από τον αγροτικό και ποιμενικό χώρο.²⁶⁵

²⁶⁴Κ. Α. Μακρής, ό.π., σ.3

²⁶⁵Κ. Κορρέ-Ζωγράφου, «Παραδοσιακή ξυλογλυπτική», *Επτά Ημέρες Εφημερίδα Καθημερινή*, (11 Ιουνίου 1995), σ.20

Το εργαστήριο του ξυλουργού βρισκόταν πάντα μέσα στην πόλη και όσα εργαστήρια έχουν απομείνει στην Ξάνθη σε παραπέμπουν σε κάτι το παραδοσιακό. Ο κάθε ξυλουργός διατηρούσε το δικό του εργαστήριο, το ξυλάδικο όπως το έλεγαν. Πολλοί λίγοι ήταν αυτοί που δούλευαν και ως πλανόδιοι. Ακόμα και αυτοί όμως διατηρούσαν δικό τους εργαστήριο. Στο εργαστήριο ο ξυλουργός δεν ήταν απαραίτητο να έχει βοηθούς. Αυτοί χρειάζονταν μόνο σε περιπτώσεις όπου ο τεχνίτης είχε πολύ δουλειά.

Τα εργαλεία των ξυλουργών είναι πάρα πολλά. Μερικά από αυτά αναφορικά θα μπορούσαμε να πούμε ότι είναι το πριόνι, το μέτρο, το τρίγωνο, το ξυλοσφύρι, η ματσόλα, το σκαρπέλο, η πλάνια, ο σουραμάς, το σφυρί, τα ακόνια και κάποια άλλα. Τα εργαλεία κοπής όπως χαρακτηρίζονται, είναι το πριόνι, το σκερπάνι, δηλαδή αυτά με τα οποία κόβανε τα ξύλα δίνοντας τα το σχήμα που θέλανε στο ξύλο. Τα εργαλεία σχεδιάσεως είναι το μέτρο, το τρίγωνο, ο διαβήτη κ.α. που χρησιμοποιούνται μετά το κόψιμο κατά την διάρκεια της δουλειάς κάνοντας διάφορους υπολογισμούς και ζωγραφίζοντας πάνω σ' αυτό το έπιπλο που θα φτιαχτεί στο τέλος. Τα εργαλεία γλυφής είναι το ξυλοσφύρι, η ματσόλα κ.α., είναι αυτά που χρησιμοποιούνται για να "χτυπηθεί" το ξύλο και να του δοθεί μία λεία όψη χάνοντας, την αρχική του, τραχιά. Το ξυλοσφύρι είναι η παλαιότερη μορφή του γνωστού μας σφυριού. Ουσιαστικά αυτό ήταν ένα σφυρί κλασικό, με ξύλο στο σημείο που χτυπάει, στην άκρη του. Αντίθετα σήμερα το σφυρί του ξυλουργού έχει μία λαβή σιδερένια και το μέρος που χτυπάμε αποτελείται από πλαστικό που από την μία μεριά το πλαστικό είναι πιο σκληρό απ' ότι από την άλλη. Το ξυλοσφύρι ονομαζόταν μερικές φορές και ματσόλα και την χρησιμοποιούσαν για να χτυπάνε το ξύλο, τα έπιπλα, για να μην κάνουν σημάδια. Το εργαλείο λειάνσεως που χρησιμοποιούσαν συνήθως ήταν η πλάνια. Αυτή ήταν ένα απλό εργαλείο ξύλινο με μία μακρόστενη βάση πάνω στην οποία υπήρχε στερεωμένο ένα ξύλινο ημικύκλιο, που χρησίμευε ως λαβή. Οι ξυλουργοί έπιαναν την πλάνια από αυτήν την λαβή και την έτριβαν πάνω στο ξύλο έχοντας κάτω από την βάση μία λεπτή, τραχιά βούρτσα που ήταν σαν ξύνει το πάνω μέρος του ξύλου. Τα πιο μεγάλα έπιπλα ή ξύλα τα πλάνιζαν, δηλαδή τα γυαλίζανε μ' ένα άλλο εργαλείο το ροκάνι που έκανε την ίδια δουλειά με τη πλάνια αλλά σε μεγαλύτερες επιφάνειες. Ένα άλλο εργαλείο δύσκολο στην χρήση του ήταν το ματικάπι το οποίο έκανε την δουλειά που κάνει σήμερα το ηλεκτρικό τρυπάνι, άνοιγε δηλαδή τρύπες στα ξύλα. Επίσης υπήρχαν και οι γωνίες, οι οποίες αντικαταστάθηκαν και αυτές. Οι γωνίες ή φαλτσογωνίες όπως προτιμούν να τις ονομάζουν, εξυπηρετούσαν στο να κάνουν ότι

γωνίες ήθελαν στα έπιπλα. Οι γωνίες ήταν και αυτές ξύλινες και είχαν μία οριζόντια, πολύ λεπτή, ξύλινη βάση και πάνω σ' αυτήν ήταν καρφωμένες άλλες δύο λεπτές ξύλινες λωρίδες οι οποίες σχημάτιζαν ένα Χ μεταξύ τους και οι οποίες μπορούσαν να περιστρέφονται απεριόριστα.²⁶⁶ Έτσι λοιπόν τοποθετούσαν αυτές πάνω στο ξύλο, τις στήριζαν καλά, τις προσάρμοζαν στις γωνίες που επιθυμούσαν να φτιάξουν και έκοβαν με βάση αυτές το ξύλο. Ακόμα υπήρχε ο σφικτήρας, ο οποίος ήταν διπλός και με αυτόν έσφιγγαν τα ξύλα για να κολλήσουν, αφού πρώτα είχαν τοποθετήσει κόλλα ανάμεσα τους. Η κόχα ήταν ροκάνι με λαβή. Τα κοπίδια ήταν επίσης εργαλεία για το κόψιμο των ξύλων και το τρυπητήρι, το οποίο ήταν σιδερένιο με ξύλινο χερούλι. Με αυτό έκανα τα φυτίλια, τις τρύπες, στα ξύλα. Τοποθετούσαν το τρυπητήρι στο σωστό σημείο και το χτυπούσαν με τα σφυριά.²⁶⁷

Οι ξυλουργοί δεν έκοβαν οι ίδιοι την απαραίτητη γι' αυτούς ξυλεία. Η κοπή των ξύλων γινόταν από τους εμπόρους, τους ξυλέμπορους, αυτοί ήταν που έφερναν ξύλα, όταν υπήρχε μεγάλη ζήτηση από το εξωτερικό (Ρουμανία, Αυστρία, Φιλανδία, Σουηδία), αλλά πουλούσαν και εμπορεύονταν και ξυλεία ντόπια που υπήρχε άφθονη στον Ν. Ξάνθης. Αυτοί μετέφεραν τα ξύλα από τα βουνά και από τις γύρω πόλεις με τα κάρα ή με τα ζώα και τα έριχναν μέσα στην αυλή του σπιτιού τους, αυτή η αυλή ουσιαστικά ήταν το μαγαζί τους.²⁶⁸ Για κάθε είδους ξυλεία επιλεγόταν και η κατάλληλη εποχή για να κοπεί, για παράδειγμα τα ξύλα που προορίζονταν για ξυλογλυπτική έπρεπε να τα κόψουν τον χειμώνα. Γενικά η καλύτερη εποχή για να κόβουν τα ξύλα ήταν από τον Οκτώβριο μέχρι τον Νοέμβριο, διότι τότε τα υγρά του δέντρου έπεφταν προς τα κάτω, επειδή σταματάει η βλάστηση.²⁶⁹ Στην συνέχεια, αφού τα έκοβαν, πριν τα επεξεργαστούν έπρεπε να τα αφήσουν να στεγνώσουν, δηλαδή να μην έχουν καθόλου υγρασία. Αυτή η δεν ήταν γνωστό πόσο καιρό θα κρατήσει, άλλα ξύλα χρειάζονταν 2 - 3 μήνες άλλα έως και έναν χρόνο, βέβαια μέσα σε όλα αυτά σημαντικό ρόλο έπαιζε και ο καιρός. Παλαιότερα επίσης δεν υπήρχαν επιλογές ιδιαίτερες για την χρησιμοποίηση κάποιου συγκεκριμένου ξύλου στην κατασκευή του επίπλου. Τις περισσότερες φορές, αν όχι όλες, χρησιμοποιούσαν την

²⁶⁶ Συνέντευξη 14, Παράρτημα Ι

²⁶⁷ Γ. Σπέης, *Παραδοσιακές τέχνες και επαγγέλματα*, Υπουργείο Πολιτισμού, Διεύθυνση Λαϊκού Πολιτισμού, Συλλογή Εταιρείας Λαογραφικών Μελετών, Αθήνα 1995, σ.σ.55-56

²⁶⁸ Χ. Παρανούση-Κομνή, *Λαϊκά επαγγέλματα Θεσσαλονίκης*, Εκδόσεις University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1987, σ.87

²⁶⁹ Κ. Παπαθανάση-Μουσιοπούλου, *Συντεχνίες και επαγγέλματα στη Θράκη 1685-1920*, Πιτσιλός, Αθήνα 1985, σ.170

καρυδιά γιατί δεν υπήρχε η δυνατότητα να χρησιμοποιήσουν άλλα.²⁷⁰ Κάποια άλλα ξύλα χρησιμοποιούνταν μόνο αν γινόταν κάποια συγκεκριμένη παραγγελία από τον πελάτη, έπειτα οι ξυλουργοί τα παράγγελλαν από τους ξυλέμπορους που συνεργάζονταν. Με κάθε είδος ξύλου όμως μπορούσαν να φτιάξουν συγκεκριμένα πράγματα. Η ελιά χρησιμοποιούνταν για να φτιάξουν μπιμπελά και μικροπράγματα. Με την καρυδιά έφτιαχναν έπιπλα, τέμπλα και γενικά πράγματα που χρησιμοποιούνται ιδιαίτερα, γιατί η καρυδιά είναι πολύ γερο και ανθεκτικό ξύλο.²⁷¹

Οι ξυλογλύπτες για να φτιάξουν οποιοδήποτε αντικείμενο πρώτα το σχεδιάζαν σε ένα χαρτί. Έτσι λοιπόν με απλά μαθηματικά και με βάση την εμπειρία τους έβγαζαν τις διαστάσεις που θα έπρεπε να έχει κανονικά. Έπειτα έκοβαν τα ξύλα στις συγκεκριμένες διαστάσεις και τους έδιναν την μορφή που επιθυμούσαν. Στην συνέχεια ένωναν τα κομμάτια αυτά, τοποθετώντας τα σωστά. Αφού τα κολλήσουν τα σκαλίζουν με τα σκαρπέλα. Έτσι λοιπόν δημιουργούν το σχέδιο που έχουν φανταστεί. Έπειτα χρησιμοποιούν την ματσόλα, για να δώσουν τις καμπύλες που θέλουνε και να το τελειοποιήσουν. Στο τέλος λουστράρουν το έπιπλο αφού πρώτα το τρίψουν με ελαφρόπετρα, για να κλείσουν οι πόροι του. Διότι αν δεν κλείσουν οι πόροι του ξύλου τότε είναι πιο εύκολο να μπούνε σκουλήκια μέσα σε αυτό.²⁷²

Σήμερα στην Ξάνθη υπάρχουν ακόμα δύο ξυλουργοί που διατηρούν τα εργαστήρια τους παραδοσιακά. Ακόμα όμως παραδοσιακά δουλεύουν. Δεν έχουν ακόμα χρησιμοποιήσει εργαλεία σύγχρονα και αυτόματα. Διατηρούν λοιπόν την παράδοση ανέγγιχτη. Η τέχνη όμως μπορεί να υπάρχει σήμερα όμως δεν θα συνεχιστεί για πολύ ακόμα. Αυτό γιατί δεν υπάρχουν άτομα που να ενδιαφέρονται να ασχοληθούν με αυτήν. Όσοι ασχολούνται τώρα με το ξύλο, το επεξεργάζονται με τον πλέον σύγχρονο τρόπο. Όλα τώρα τα κάνουν τα μηχανήματα και η συμβολή του ανθρώπου στην παραγωγική διαδικασία είναι ελάχιστη έως και μηδενική.

²⁷⁰ Συνέντευξη 14, Παράρτημα Ι

²⁷¹ Κ. Κορρέ-Ζωγράφου & Ε. Ολυμπίτου, *Άνθρωποι και παραδοσιακά επαγγέλματα στο Αιγαίο*, Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού, Αθήνα 2003, σ.105

²⁷² Ο.π., σ.σ149-151

3.2.8 Ο ΠΑΓΩΤΑΤΖΗΣ

Παλαιότερα υπήρχανε πολλοί άνθρωποι που ασχολούνταν με την διαδικασία της παρασκευής του παγωτού. Όποιος ακολουθούσε το συγκεκριμένο επάγγελμα είχε μεγάλη αναγνωρισιμότητα και ήταν ιδιαίτερα αγαπητός, κυρίως από άτομα μικρής ηλικίας. Η διαδικασία της κατασκευής του παγωτού θεωρούνταν ιεροτελεστία και ακολουθούσαν την διαδικασία με απόλυτη ακρίβεια και τάξη.²⁷³ Σήμερα το επάγγελμα αυτό, στον Νομό Ξάνθης, συνεχίζει να υφίσταται, όχι όμως στο ίδιο μέγεθος και με την ίδια μορφή. Παλαιότερα ο παγωτατζής ήταν γνωστός και ως ντουντουλματζής ή μπουγζατζής, λέξεις που αποτελούν κατάλοιπα της Τουρκοκρατίας.

Η έννοια του εργαστηρίου για τον παγωτατζή, εκείνης της εποχής, δεν υφίσταται. Τότε το παγωτό το κατασκεύαζαν σε οποιοδήποτε χώρο αρκεί να έχουν τα κατάλληλα εργαλεία. Σήμερα, που το παγωτό παρασκευάζεται με μηχανήματα, υπάρχει το εργαστήριο, στο οποίο τοποθετείται ο παστεριωτής, ο καταψύκτης και ο κατασκευαστής. Αυτά είναι άλλωστε τα σύγχρονα εργαλεία του παγωτατζή. Παλαιότερα τα εργαλεία που χρησιμοποιούσαν ήταν πολύ απλά. Το βασικό εργαλείο ήταν το καζάνι και η κουτάλα. Οι πρώτες ύλες που χρειάζονται είναι το πρόβειο γάλα, τα αυγά, η ζάχαρη, η βανίλια και ο πάγος.²⁷⁴ Το γάλα το έπαιρναν από τους παραγωγούς, τώρα το παίρνουν από τα εργοστάσια. Ενώ σήμερα παστεριώνεται, οπότε δεν υπάρχουν μικρόβια, τότε για να χρησιμοποιηθεί έπρεπε πρώτα να βραστεί. Τον πάγο τον προμηθεύονταν από ειδικούς εμπόρους, πριν βγει ο ήλιος, για να μην λιώνει. Το γεγονός για το οποίο χρησιμοποιούσαν πρόβειο γάλα είναι γιατί με αυτό το παγωτό γινότανε πιο αφράτο και πιο καλό.

Η διαδικασία που ακολουθείται είναι πολύ απλή. Το μυστικό ουσιαστικά ήταν η αγνότητα των προϊόντων και οι σωστές αναλογίες τους. Το καζάνι έμοιαζε με κάδο και ήταν φτιαγμένο από ξύλο. Στο κέντρο έβαζαν ένα ακόμη, μεταλλικό, καζάνι. Αυτά τα δύο δεν έρχονταν σε επαφή μεταξύ τους. Στον κενό χώρο, ανάμεσα σε αυτά τα δύο, τοποθετούσαν κομμάτια πάγου και αλάτι ή χιόνι με αλάτι. Στο δεύτερο, μικρότερο, καζάνι έβαζαν τα υλικά. Αυτά ήταν το βρασμένο γάλα, το νερό, η βανίλια

²⁷³ Χ. Παρανούση-Κομνή, *Λαϊκά επαγγέλματα Θεσσαλονίκης*, Φίλοι Λαογραφικού και Εθνολογικού Μουσείου Μακεδονίας, Εκδόσεις University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1987, σ.45

²⁷⁴ Συνέντευξη 6, Παράρτημα Ι

ή το κακάο, τα αυγά και διάφορα αρώματα.²⁷⁵ Έπειτα έκλειναν το καπάκι. Το καπάκι αυτό είχε ένα κάθετο χερούλι, το οποίο από κάτω είχε κάποια πτερύγια. Έτσι λοιπόν περιστρέφοντας αυτό το χερούλι αναμιγνύονταν τα υλικά.²⁷⁶ Σταδιακά το παγωτό κολλούσε στα τοιχώματα και πάγωνε εξαιτίας του εξωτερικού πάγου. Έπαιρναν λοιπόν μία κουτάλα και το χτυπούσαν για να πέσει και να συνεχίσουν την ανάμιξη. Η διαδικασία αυτή διαρκούσε μέχρι να γίνει το παγωτό αφράτο και ομοιογενές.²⁷⁷

Υπάρχουν λοιπόν ακόμα άτομα, τα οποία συνεχίζουν να παρασκευάζουν το παγωτό ακολουθώντας την παραδοσιακή τεχνική. Η μόνη διαφορά που υπάρχει, σε σχέση με τότε, είναι ότι δεν υπάρχουν πλέον πλανόδιοι πωλητές. Το παγωτό σήμερα πωλείται σε συγκεκριμένα μαγαζιά. Εκείνη την εποχή οι παγωτατζήδες έβγαιναν με τα καροτσάκια τους, ντυμένοι στα λευκά και πουλούσαν το παγωτό τους σε όλες τις γειτονιές. Το σερβίρισμα του παγωτού γινότανε με ένα ειδικό κουτάλι ενώ στην άλλη άκρη του καροτσιού υπήρχανε τοποθετημένα τα χωνάκια, μέσα στα οποία τοποθετούσε τις μπάλες παγωτού. Τα χωνάκια αντικαταστάθηκαν με πλαστικά κύπελλα και με ξυλάκια από την δεκαετία του '50.²⁷⁸ Για να το διατηρήσουν παγωμένο, γύρω από το καζάνι όπου είχαν το έτοιμο παγωτό, έβαζαν πάγο με αλάτι. Αυτό γιατί το αλάτι έχει την ικανότητα να διατηρεί την ψύξη του πάγου για μεγάλο διάστημα. Παρόλα αυτά υπάρχουν ακόμα παγωτά χύμα, κατασκευασμένα παραδοσιακά, αλλά κατά πλειονηφία καταναλώνεται το παγωτό των εργοστασίων και της μηχανής. Στην Ξάνθη όμως υπάρχουν ακόμα συνεχιστές της τέχνης.

²⁷⁵ Β. Σαρησάτας, *Ταξίδι στο χθες (53 παραδοσιακά επαγγέλματα)*, Βιβλιοτεχνική Ε.Β.Ε, Θεσσαλονίκη 1999, σ.σ. 144-148

²⁷⁶ Χ. Παρνούση-Κομνή, ό.π., σ.45

²⁷⁷ Συνέντευξη 6, Παράρτημα Ι

²⁷⁸ Β. Σαρησάτας, ό.π., σ.σ. 144-148

3.2.9 Ο ΣΙΔΕΡΑΣ

Η επεξεργασία του μετάλλου, εκτός των άλλων, περιλαμβάνει και το επάγγελμα του σιδερά. Η μεταλλοτεχνία ήταν μία τέχνη πολύ διαδεδομένη σε παλαιότερες εποχές. Η τέχνη αυτή συνίσταται κυρίως στην επεξεργασία και διαμόρφωση του σιδήρου μέσω της θέρμανσης. Το αντικείμενο της δουλειάς, κατά κύριο λόγο, είναι η δημιουργία, η επισκευή και η συντήρηση των γεωργικών εργαλείων.²⁷⁹

Το επάγγελμα αυτό ήταν ιδιαίτερα διαδεδομένο στην Ξάνθη, διότι πολλοί κάτοικοί της ασχολούνταν με την γεωργία και την κτηνοτροφία. Οι σιδεράδες ήταν μόνιμα εγκατεστημένοι στον τόπο αυτό, ενώ τα μαγαζιά τους βρίσκονταν τόσο στην πόλη όσο και στα χωριά, γεγονός που γίνεται αντιληπτό από το είδος των προϊόντων που κατασκεύαζαν κυρίως. Τους αποκαλούσαν σιδεράδες και γύφτους εξαιτίας της καταγωγής τους. Οι περισσότεροι στην Ξάνθη ήταν ντόπιοι, οι οποίοι έμαθαν την τέχνη σταδιακά και στην πράξη. Εκείνη την εποχή ένας ολόκληρος κεντρικός δρόμος της πόλης ήταν γεμάτος από σιδεράδικα, τα οποία βρίσκονταν δίπλα σε χάνι, για να εξυπηρετούν τους γεωργούς που έφταναν σε αυτό. Οι σιδεράδες δούλευαν όλο τον χρόνο αλλά η δουλειά τους αυξανόταν όταν άρχιζαν οι γεωργικές εργασίες.²⁸⁰

Τα άτομα που χρειάζονταν σε κάθε σιδεράδικο ήταν το λιγότερο δύο. Εκείνα που είχαν περισσότερη δουλειά ενδεχομένως να απασχολούσαν περισσότερους. Άλλωστε, θα γίνει φανερό, ότι η δουλειά αυτή απαιτούσε βοήθεια και συνεργασία. Το εργαστήριο του σιδερά δεν ήταν ιδιαίτερα μεγάλο και δεν είχε συγκεκριμένη κατανομή του χώρου. Ο καθένας φρόντιζε να τοποθετεί τα εργαλεία του όπου τον εξυπηρετούσαν. Οι περισσότεροι πάντως φρόντιζαν το καμίνι και το αμόνι να βρίσκονται κοντά μεταξύ τους, για να γίνεται πιο εύκολα η εργασία.²⁸¹

Τα εργαλεία που χρησιμοποιούσαν οι σιδεράδες δεν ήταν ίδια για όλους. Ο καθένας χρησιμοποιούσε εκείνα που τον βόλευαν. Δηλαδή για κάθε εργασία υπήρχαν διάφορα εργαλεία και ο καθένας επέλεγε αυτό που του ταίριαζε. Αυτά ήτανε το αμόνι, το φουσερό ή αλλιώς μπουχάνι, το καμίνι, η βαριοπούλα, ο ζουμπάς, ο κόφτης,

²⁷⁹ Γ. Σπής, *Παραδοσιακές τέχνες και επαγγέλματα*, Υπουργείο Πολιτισμού, Διεύθυνση Λαϊκού Πολιτισμού, Συλλογή Εταιρείας Λαογραφικών Μελετών, Αθήνα 1995, σ. 61

²⁸⁰ Συνέντευξη 3, Παράρτημα Ι

²⁸¹ Ο.π.

η τσιμπίδα, οι λίμες.²⁸² Το αμόνι είναι ο χώρος εκείνος όπου χτυπούσαν τα σίδηρα για να τους δώσουν την μορφή που επιθυμούσαν. Αυτό ήταν φτιαγμένο από σίδηρο και ατσάλι, και τοποθετημένο πάνω σε χοντρό κορμό δέντρου. Από την μία πλευρά ήταν κωνικό, για να λειαίνουν τα σίδηρα και από την άλλη στρόγγυλο, για να ανοίγουν τρύπες. Το φυσερό έμοιαζε με ακορντεόν και αποτελείται από δέρμα. Το φυσερό είχε ένα δερμάτινο λουράκι. Όταν το τραβούσες αυτό, τότε το φυσερό έβγαζε αέρα μέσα στο καμίνι και έτσι άναβαν τα κάρβουνα. Εκεί μέσα στο καμίνι έβαζαν το σίδηρο που ήθελαν να δουλέψουν για να πάρει βράση, δηλαδή να μαλακώσει. Από εκεί το σίδηρο πήγαινε στο αμόνι όπου το δουλεύανε.²⁸³ Το καμίνι είχε σχήμα κύβου και ήταν φτιαγμένο από πέτρα εξωτερικά και εσωτερικά από πυρότουβλα. Αυτό δούλευε με κάρβουνα. Μπροστά από το καμίνι υπήρχε το φυσερό. Επίσης μπροστά από το καμίνι βρίσκεται ένας μεγάλος τενεκές με νερό, όπου βουτούσαν το σίδηρο καθώς το έβγαζαν από την φωτιά.²⁸⁴ Η βαριοπούλα χρησίμευε για να χτυπάνε τα σίδηρα και να δίνει σχήμα. Ουσιαστικά είναι ένα μεγάλο σφυρί. Ο σιδεράς και ο βοηθός του είχαν από μία τέτοια και χτυπούσαν εναλλάξ.²⁸⁵ Στο πάνω άκρο της ήταν τετράγωνη, φτιαγμένη από χοντρό σίδηρο. Ο ζουμπάς χρησιμοποιούταν για να ανοίγονται οι τρύπες. Ο κόφτης ήταν για να κόβουν τις σιδηρόβέργες και έμοιαζε με μεγάλο ψαλίδι. Η τσιμπίδα ήταν για να μπορούν να πιάνουν το πυρακτωμένο σίδηρο και τέλος οι λίμες για να λειάνουν τα σίδηρα. Ουσιαστικά με τις λίμες τροχούσανε τα σίδηρα, όταν ήταν ζεστά, για να είναι μαλακά.²⁸⁶

Οι πρώτες ύλες που χρησιμοποιούσαν οι σιδεράδες, σχεδόν πάντα, ήταν παλιά αντικείμενα από σίδηρο. Επειδή σπάνια έφτιαχναν καινούρια προϊόντα, κατά βάση διόρθωναν τα παλιά. Όταν όμως ήθελαν να φτιάξουν κάτι καινούριο τότε προμηθεύονταν, από την Θεσσαλονίκη και από την Αθήνα, βέργες σιδήρου. Αυτό γινότανε σπάνια, γι' αυτό ή αγόραζαν παλιά άχρηστα σιδερένια αντικείμενα από παλιατζήδες και από άλλους, ή διόρθωναν τα παλιά που τους έφερναν οι πελάτες τους.²⁸⁷

²⁸² Γ. Σπένς, ό.π., σ.σ 61-62

²⁸³ Κ. Κορρέ-Ζωγράφου & Ε. Ολυμπίτου, *Άνθρωποι και παραδοσιακά επαγγέλματα στο Αιγαίο*, Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού, Αθήνα 2003, σ.157

²⁸⁴ Γ. Σπένς, ό.π., σ.134

²⁸⁵ Ό.π., σ.61

²⁸⁶ Κ. Κορρέ-Ζωγράφου & Ε. Ολυμπίτου, ό.π., σ. 158

²⁸⁷ Συνέντευξη 3, Παράρτημα Ι

Η διαδικασία που ακολουθούν οι σιδεράδες, προκειμένου να δημιουργήσουν αντικείμενο, απαιτεί μυϊκή δύναμη και γίνεται σε ένα περιβάλλον με αρκετή σκόνη, έντονη μυρωδιά και πολύ υψηλές θερμοκρασίες. Η δουλειά αυτή περιγράφεται στα επόμενα. Η πρώτη εργασία που γινότανε ήταν να ανάψει το καμίνι. Τραβούσαν το δέρμα του φουσερού, αρκετές φορές, και τα κάρβουνα που είχαν τοποθετηθεί στο εσωτερικό του καμινιού έπαιρναν φωτιά. Έπειτα τοποθετούσαν το αντικείμενο που ήθελαν να επισκευάζουν μέσα σε αυτό και το κρατούσαν με τη τσιμπίδα²⁸⁸. Όταν λοιπόν γινόταν η βράση που ήθελαν, το καταλάβαιναν εμπειρικά, δηλαδή όταν μαλάκωνε ο σίδηρος, το έβγαζαν. Από εκεί το βουτούσαν στον κουβά με το νερό και έπειτα στο αμόνι, για να το επεξεργαστούν και να το σχηματοποιήσουν.²⁸⁹ Η τοποθέτηση στο αμόνι έπρεπε να γίνει γρήγορα για να μπορέσει να κολλήσει το σίδηρο. Αφού το είχαν χτυπήσει με τη βαριοπούλα, αν ήθελαν να ανοίξουν μία τρύπα, τότε το τοποθετούσαν ξανά στο καμίνι. Το έφερναν και πάλι στο αμόνι και με την βοήθεια του ζουμπά ανοίγανε τρύπες στο μέγεθος που ήθελαν.²⁹⁰ Το σημείο που έδιναν πολύ σημασία ήταν αυτό του χτυπήματος και της επεξεργασίας του σιδήρου, εκεί κρυβόταν όλη η τεχνική και μαεστρία του επαγγέλματος. Τις λίμες τις χρησιμοποιούσαν στο τέλος για να τελειοποιήσουν το σχήμα του αντικειμένου ή να διορθώσουν τυχόν ατέλειες.²⁹¹ Όταν έφτιαχναν γεωργικά εργαλεία σε κάποια σημεία αυτών, ενδεχομένως, να χρειάζονταν να τοποθετήσουν ξύλινα εξαρτήματα. Για παράδειγμα στην λαβή του τσεκουριού ή του δρεπανιού βάζανε ξύλο. Το ξύλο αυτό το αγόραζαν από τους ξυλουργούς. Ο λόγος που έβαζαν ξύλο ήταν γιατί αυτό δεν σαπίζει εύκολα.²⁹²

Με το πέρασμα των χρόνων κάποια από τα εργαλεία αντικαταστάθηκαν ή βελτιώθηκαν. Σήμερα το καμίνι δεν λειτουργεί με το φουσερό αλλά με ρεύμα. Ακόμα πολλοί τεχνίτες πλέον δεν χρησιμοποιούν καμίνι, κολλάνε το σίδηρο με την μέθοδο της ηλεκτροκόλλησης. Ακόμα το λιμάρισμα και το κόψιμο του σιδήρου τώρα γίνεται με τους τροχούς και όχι με τις λίμες.²⁹³

Τα προϊόντα έφτιαχναν από μόνοι τους, όλο το έτος και τα πουλούσανε στα μαγαζιά τους. Υπήρχανε όμως περιπτώσεις που δέχονταν παραγγελίες από τους

²⁸⁸ Κ.Κορρέ-Ζωγράφου & Ε. Ολυμπίτου, ό.π., σ.157

²⁸⁹ Ό.π., σ.227

²⁹⁰ Γ. Σπέης, ό.π., σ.134

²⁹¹ Ό.π., σ.135

²⁹² Συνέντευξη 3, Παράρτημα Ι

²⁹³ Συνέντευξη 3, Παράρτημα Ι

πελάτες τους. Εκτός όμως από τα μαγαζιά τους διέθεταν τα προϊόντα τους και εκτός του νομού, σε κάποια πανηγύρια.²⁹⁴ Η πληρωμή τους, εκείνη την εποχή, γινότανε περισσότερο σε είδος. Δηλαδή έμπορος και πελάτης έκαναν συμφωνίες και αντάλλαζαν τα προϊόντα τους. Σήμερα όμως τα δεδομένα, για το συγκεκριμένο επάγγελμα, είναι δύσκολα. Δεν υπάρχουν πλέον νέοι τεχνίτες σε ολόκληρο τον Νομό. Οι ελάχιστοι που έχουν απομείνει είναι ηλικιωμένοι. Εξαιτίας αυτού μπορούμε να πούμε ότι ο σιδεράς είναι ένα επάγγελμα που έχει πλέον εξαλειφθεί. Οι περισσότεροι σήμερα προτιμούν να αγοράζουν καινούρια και όχι να επιδιορθώνουν τα σιδερένια αντικείμενα τους. Εκτός αυτού ο σίδηρος πλέον δεν χρησιμοποιείτε ιδιαίτερα και έχει αντικατασταθεί με νέα μέταλλα.

²⁹⁴ Συνέντευξη 3, Παράρτημα Ι

3.2.10 Ο ΣΤΡΑΓΑΛΟΠΟΙΟΣ

Ο στραγαλοποιός είναι ένα επάγγελμα αρκετά διαδεδομένο σε ολόκληρη την Ελλάδα. Όπως είναι γνωστό στραγαλοποιός είναι αυτός που φτιάχνει το στραγάλι και όχι οποιοδήποτε άλλο είδος ξηρού καρπού. Άλλωστε πριν από αρκετά χρόνια, το στραγάλι ήταν ο πλέον γνωστός ξηρός καρπός, ο οποίος καταναλωνόταν από ανθρώπους όλων των κοινωνικών επιπέδων. Στην Ξάνθη ακόμα και σήμερα κρατάνε τις παραδόσεις στην Παρασκευή του στραγαλιού, τουλάχιστον μία οικογένεια.

Αρχικά το εργαστήριο για την παρασκευή του στραγαλιού ήταν ένας χώρος με δύο δωμάτια και χωρίς ιδιαίτερο μηχανικό εξοπλισμό στον οποίο δούλευαν περίπου 5 άτομα. Στον έναν χώρο γινόταν η διαλογή του καρπού και στον άλλον το ψήσιμο και η αποφλοιώσή του. Το δωμάτιο της διαλογής λεγότανε διαλογέας ή μάκινα και αποτελούνταν από έξι διαμερίσματα.²⁹⁵ Το εργαστήριο θα μπορούσε να βρίσκεται σε οποιοδήποτε σημείο. Η θέση του ήταν επιλογή του τεχνίτη και γινόταν με κριτήριο την ευκολία του ιδίου. Τα εργαλεία που χρησιμοποιούσαν τότε ήταν το καζάνι, το κόσκινο,²⁹⁶ το ξύλο που ανακάτευαν τα στραγάλια, το μαξιλαράκι, ο μαφράς, η σκάφη και η μάκινα. Το καζάνι είναι ένα δοχείο όπου ψήνονται τα στραγάλια και το οποίο είναι φτιαγμένο από χαλκό. Το καζάνι αυτό το τοποθετούσαν πάνω στο φούρνο. το μαξιλαράκι χρησίμευε για να ανακατεύουν τα στραγάλια και ήταν σκληρό. Το κόσκινο το είχαν για να αφαιρούν τις ξένες ύλες από το ρεβίθι. Ο μαφράς ήταν ξύλινος και με αυτόν έτριβαν τα στραγάλια. Είχε στρόγγυλο σχήμα και στην κάτω επιφάνεια του ήταν κοίλος²⁹⁷. Από πάνω είχε ένα χερούλι. Η σκάφη έμοιαζε με λεκάνη όπου έβαζαν τα στραγάλια και πρόσθεταν νερό. Τέλος η μάκινα βοηθούσε για να ξεχωρίζουν τα στραγάλια ανάλογα με το μέγεθος. Η μάκινα χωρίζεται σε έξι διαμερίσματα καθένα από τα οποία έχει ένα στόμιο, από το οποίο περνάνε στραγάλια διαφορετικού μεγέθους.²⁹⁸ Ήταν ένας κεκλιμένος άξονας με κάθετα χωρίσματα. Από το κέντρο αυτών των χωρισμάτων περνούσε ο άξονας. Τα χωρίσματα κατέληγαν σε μία λαβή στο επάνω άκρο του κυλίνδρου. Στα άκρα αυτά

²⁹⁵ Γ. Σπέης, *Παραδοσιακές τέχνες και επαγγέλματα*, Υπουργείο Πολιτισμού, Διεύθυνση Λαϊκού Πολιτισμού, Συλλογή Εταιρείας Λαογραφικών Μελετών, Αθήνα 1995, σ.146

²⁹⁶ Συνέντευξη 5, Παράρτημα Ι

²⁹⁷ Γ. Σπέης, *ό.π.*, σ.146

²⁹⁸ Γ. Σπέης, *ό.π.*, σ.41

υπήρχαν στόμια από τα οποία περνούσαν τα ρεβίθια. Με αυτό τον τρόπο γέμιζε κάθε διαμέρισμα.²⁹⁹

Η κύρια πρώτη ύλη που χρησιμοποιείται για να φτιαχτεί ο στραγάλι είναι το ρεβίθι και το αλάτι, ανάλογα με το αν θέλουμε αλατισμένο ή όχι στραγάλι. Το ρεβίθι το παρήγαγαν οι γεωργοί της περιοχής και το προμηθεύονταν από αυτούς. Υπήρχαν διάφορα είδη ρεβιθιού, δηλαδή διαφορετικής ποιότητας. Ο καθείς είχε τα δικά του κριτήρια με τα οποία επέλεγε τον σωστό καρπό. Οι στραγαλοποιοί πηγαίνανε στους παραγωγούς και επέλεγαν εκείνη την ποιότητα που θεωρούσαν καλύτερη. Η πληρωμή γινόταν κατόπιν συμφωνίας.³⁰⁰

Το ρεβίθι για να μετατραπεί σε στραγάλι απαιτούσε χρόνο. Πρώτα από όλα γινόταν το κοσκίνισμα του ρεβιθιού. Αφού είχαν αφαιρεθεί τα χόματα, οι πέτρες κ.τ.λ, ακολουθούσε η διαλογή του ρεβιθιού σε μεγέθη, με την χρήση της μάκινας. Έπειτα τα ρεβίθια περνούσαν στο δεύτερο δωμάτιο για ψήσιμο. Συνολικά γίνονταν τρία ψησίματα. το πρώτο ψήσιμο γινόταν σε ελαφριά φωτιά, έπειτα απλωνόταν και αφηνόταν για να κρυώσει, περίπου δύο μέρες. Στην συνέχεια γινόταν το δεύτερο ψήσιμο. Μετά από αυτό το άπλωνες πάλι για να κρυώσει και να στεγνώσει. Σε αυτό το σημείο παρέμενε για περίπου δύο μήνες.³⁰¹ Όσο πιο πολύ καιρό έμενε τόσο πιο αφράτο γινόταν το στραγάλι. Την παραμονή, πριν το τρίτο ψήσιμο, βρεχόταν στην σκάφη και έμενε εκεί όλο το βράδυ. Το τρίτο ψήσιμο γινόταν σε θερμοκρασία περίπου 150-180° C. Σε αυτό το στάδιο έσκαγε η φλούδα. Έτσι λοιπόν με το μαξιλαράκι άρχισαν να ανακατεύουν τα στραγάλια. Πριν ολοκληρωθεί το ψήσιμο γινόταν η αποφλοιώση με τον μαφρά. Όταν τα ρεβίθια είχαν πάρει το κατάλληλο χρώμα το ψήσιμο έχει ολοκληρωθεί.³⁰² Το στραγάλι αυτό είναι έτοιμο για κατανάλωση μετά από μία εβδομάδα. Έπειτα γίνεται ένα ακόμα ελαφρύ ψήσιμο για να γίνει πιο αφράτο. Σε αυτό το σημείο ρίχνουμε το αλάτι, όταν το θέλουμε αλατισμένο. Το τελικό αυτό στάδιο είναι προαιρετικό. Με την εξέλιξη της τεχνολογίας όλη αυτή η διαδικασία άλλαξε ριζικά. Καθένα από τα εργαλεία αντικαταστάθηκε και έγινε μηχανικό.

Εκείνη την εποχή, που δεν υπήρχαν μηχανήματα, υπήρχαν στον Νομό περίπου 4 επαγγελματίες που παρασκεύαζαν με παραδοσιακό τρόπο και πωλούσαν τα

²⁹⁹ Ό.π., σ.144

³⁰⁰ Συνέντευξη 5, Παράρτημα Ι

³⁰¹ Συνέντευξη 5, Παράρτημα Ι

³⁰² Γ. Σπής, ό.π., σ.144

στραγάλια. Οι περισσότεροι από αυτούς έμαθαν τα μυστικά του επαγγέλματος από τους προγόνους του. Τα προϊόντα τους παλαιότερα τα διέθεταν περιπλανώμενοι σε διάφορες συνοικίες και χωριά. Ακόμα και σήμερα υπάρχουν πλανόδιοι πωλητές των στραγαλιών αλλά σε συγκεκριμένες περιστάσεις, όπως πανηγύρια, παρελάσεις κ.α. Το θετικό είναι ότι ακόμα υπάρχουν άτομα που ασχολούνται με τα στραγάλια και έτσι το επάγγελμα αυτό θα καταφέρει να επιζήσει για αρκετά χρόνια ακόμα. Η μόνη διαφορά που υπάρχει τώρα είναι ότι δεν παρασκευάζεται και δεν καταναλώνεται μόνο στραγάλι αλλά και άλλα είδη ξηρών καρπών, όπως φουντούκια και αμύγδαλα.

3.2.11 Ο ΥΠΟΔΗΜΑΤΟΠΟΙΟΣ

Ο υποδηματοποιός ήταν ο κατασκευαστής και ο επιδιορθωτής των παπουτσιών. Ήταν μία τέχνη απαραίτητη και περιζήτητη για εκείνη την εποχή. Σήμερα ο υποδηματοποιός έχει περιοριστεί στην επιδιόρθωση των υποδημάτων αφού η κατασκευή τους γίνεται από μεγάλες βιοτεχνίες και βιομηχανίες. Άλλες ονομασίες με τις οποίες αναφέρονται οι συγκεκριμένοι τεχνίτες είναι τσαγκάρης, που έχει διατηρηθεί μέχρι σήμερα, κουντουράς, νταμπάκης, παπουτσή, γεμεντζής και τσιμετζής. Αντίστοιχα ονόμαζαν και το εργαστήριο του. οι υποδηματοποιοί ήταν οργανωμένοι σε συντεχνίες και είχαν προστάτη τους τον Άγιο Σπυρίδωνα.³⁰³

Στην Ξάνθη υπήρχανε 10 τσαγκαράδικα, που εξυπηρετούσαν όλη την περιφέρεια του Νομού. Ιδιαίτερη ζήτηση σε αυτούς είχαν τα κουντούρια, χειροποίητα υποδήματα αλλά και ορισμένα άλλα που τα φορούσαν μόνο οι κάτοικοι των ορεινών χωριών.³⁰⁴ Το εργαστήριο του υποδηματοποιού βρισκότανε πάντα στο κέντρο της πόλης. Αυτό ήταν ένας απλός τετράγωνος χώρος μέσα στον οποίο διέκρινες κρεμασμένα τα δέρματα, τα εργαλεία και τον πάγκο όπου δουλεύανε. Όταν έμπαινες σε ένα τέτοιο μαγαζί αμέσως αισθανόσουν την έντονη μυρωδιά από τα δέρματα και τις κόλλες. Τα εργαλεία που χρησιμοποιούσαν ήταν το καλαπόδι, τα σουβλιά, τα μαχαίρια, οι βελόνες, η μάκινα, όπου έραβαν τα δέρματα, η τανάλια, το σφυρί, η λίμα, για την λείανση της σόλας, η σηκώστρα, δηλαδή η γλώσσα για το σήκωμα του ποδιού. Επίσης υπήρχαν ο μπαλωματής, εκεί που έβαζαν τα παπούτσια για να καρφώνουν τις πρόκες, η τανάλια για να τεντώνουν το δέρμα πάνω στο καλαπόδι, το σουβλί για ανοίγει τρύπες για το ράψιμο της σόλας, η τσάκα. Η τσάκα ήταν μία ξύλινη σανίδα με σχισμή στην μία άκρη. Αυτή την χρησιμοποιούσαν για να μαγκώνουν τα δέρματα. Τέλος είχαν τις τρίχες, οι οποίες ήταν από αγριογούρουνο, για το ράψιμο.³⁰⁵ Τα υλικά που χρειάζονταν για την κατασκευή των παπουτσιών ήταν τα δέρματα, τα οποία τα προμηθεύονταν από τα κατά τόπους βυρσοδευεία, ο σπάγκος, τα καρφιά και η ψαρόκολλα.

³⁰³ Κ. Παπαθανάση-Μουσιοπούλου, *Συντεχνίες και επαγγέλματα στη Θράκη 1685-1920*, Πιτσιλός, Αθήνα 1985, σ.173

³⁰⁴ Ι. Δαδαλιάρης, *Άνθρωποι και επαγγέλματα στη Ξάνθη στις αρχές του 20^{ου} αιώνα*, Ίδρυμα Θρακικής Τέχνης και Παράδοσης, Ξάνθη 2001, σ.4

³⁰⁵ Γ. Σπέης, *Παραδοσιακές τέχνες και επαγγέλματα*, Υπουργείο Πολιτισμού, Διεύθυνση Λαϊκού Πολιτισμού, Συλλογή Εταιρείας Λαογραφικών Μελετών, Αθήνα 1995, σ.σ.79-81

Τα μέρη στα οποία διακρίνεται το παπούτσι ήταν το ψιδί, το κύριο μέρος του παπουτσιού, οι κόρες δηλαδή το σημείο γύρω από τις κνήμες και το μπασταρδέλι, το σημείο της φτέρνας. Εκτός από τα κλασσικά παπούτσια στην Ξάνθη κατασκεύαζαν και μπότες, κυρίως τον χειμώνα και κυρίως για τους αγρότες.³⁰⁶

Τα δέρματα όταν τα αγόραζαν από τους βυρσοδέγγες ήταν έτοιμα για επεξεργασία. Ο υποδηματοποιός έπαιρνε με την βοήθεια της μεζούρας τα μέτρα από το πόδι του πελάτη. Πάντα μετρούσανε το δεξί πόδι. Εκτός από το μήκος, μετρούσαν το φάρδος και το πλάτος του ποδιού. Ανάλογα με τα μέτρα έκοβε το δέρμα στις σωστές διαστάσεις και το προσάρμοζε στο καλαπόδι. Τότε βάζει κάποια σημάδια πάνω στο δέρμα σε συγκεκριμένα σημεία όπως η φτέρνα και αρχίζει από εκεί το ράψιμο. Κόβει λοιπόν το δέρμα σε εκείνο το σημείο και σύμφωνα με τα μέτρα που έχει πάρει το προσαρμόζει κατάλληλα. Έτσι αρχίζει το ράψιμο από εκεί. Αυτό δεν το ράβει πάνω στο καλαπόδι αλλά πάνω στον πάγκο. Αφού ράψει και τα υπόλοιπα μέρη αρχίζει η διακόσμηση. Η διακόσμηση γινότανε με κεντήματα. Οι γυναίκες έπαιρναν και αυτές τα μέτρα και ετοίμαζαν το κέντημα σε σωστές διαστάσεις και έπειτα αυτό το περνούσανε πάνω στο παπούτσι. Τα κεντήματα συνήθως ήταν λουλούδια. Αυτά γίνονταν πάντα με το χέρι. Αργότερα τα έκαναν με τις μηχανές. Στο τέλος ράβεται ο πάτος, αφού τοποθετηθεί και πάλι το παπούτσι στο καλαπόδι. Τον πάτο τον ράβουνε με σπάγκο για να είναι πιο ανθεκτικό. Κάτω από αυτόν τοποθετείται ακόμα ένα κομμάτι δέρμα και έπειτα η σόλα. Η σόλα ήταν λαστιχένια, από λάστιχο ρόδας αυτοκινήτου. Αυτό το έκαναν για να είναι γερή και να αντέχει στις δύσβατες, ορεινές περιοχές.³⁰⁷ Έπειτα με την έλιωναν το κερί και το έστρωναν στο τακούνι και στο παπούτσι. Αυτό το έκαναν για να του δώσουν γυαλάδα.³⁰⁸ Την σόλα και το τακούνι το σταθεροποιούσαν καρφώνοντας το με πρόκες.

Η δουλειά των υποδηματοποιών άρχιζε κυρίως τον χειμώνα και το φθινόπωρο. Εκείνη την εποχή που ο κόσμος ήταν φτωχός άφηνε τα παιδιά το καλοκαίρι να περπατάνε ξυπόλυτα. Όταν όμως αρχίζανε τα σχολεία άνοιγε η δουλειά τους. Επίσης πολλή δουλειά είχαν το Πάσχα και τα Χριστούγεννα, διότι σύμφωνα με το έθιμο, όσοι είχαν την δυνατότητα αγόραζαν παπούτσια και ρούχα.³⁰⁹ Τα δέρματα

³⁰⁶ Π. Μουχτάρης, «Επαγγέλματα που χάθηκαν», *Εφημερίδα Εμπρός*, Ξάνθη (2 Φεβρουαρίου 1998)

³⁰⁷ Κ. Κορρέ-Ζωγράφου & Ε. Ολυμπίτου, *Άνθρωποι και επαγγέλματα στο Αιγαίο*, Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού, Αθήνα 2003, σ.σ. 280-281

³⁰⁸ Ο.π., σ.75

³⁰⁹ Κ. Παπαθανάση-Μουσιοπούλου, ό.π., σ.174

που έπαιρναν ήταν διάφορα ανάλογα με το τι ήθελαν να φτιάξουν. Προτιμούσαν όμως τα αδιάβροχα δέρματα και τα μοσχαρίσια γιατί ήταν πιο αντοχής.³¹⁰

Σήμερα όπως προαναφέρθηκε δεν υπάρχουν άτομα που να κατασκευάζουν παπούτσια. Τα υποδήματα πλέον είναι προϊόν βιοτεχνιών και μεγάλων εργοστασίων, με αυτοματοποιημένα μηχανήματα. Η βελτίωση του οικονομικού και κοινωνικού επιπέδου των ατόμων και η τελειοποίηση των μηχανημάτων ήταν οι αιτίες εξαφάνισης του παραδοσιακού υποδηματοποιού. Σήμερα ο τσαγκάρης έχει περιοριστεί στην επισκευή και επιδιόρθωση των έτοιμων υποδημάτων. Αλλαγές τακουνιών, σόλων, ραψίματα είναι η κύρια ασχολία τους. Έστω όμως και με αυτήν την μορφή οι τσαγκάρηδες επιζούν ακόμα.

³¹⁰ Κ. Κορρέ-Ζωγράφου & Ε. Ολυμπίτου, ό.π., σ.136

3.2.12 Ο ΧΑΛΚΟΥΡΓΟΣ

Η μεταλλοτεχνία ήταν από τα πιο γνωστά επαγγέλματα στον νομό Ξάνθης. Άλλωστε η χρήση και η επεξεργασία των χάλκινων αντικειμένων εμφανίζεται ακόμα από την αρχαιότητα. Σε πολλά Βυζαντινά συγγράμματα αναφέρονται οι χαλκείς.³¹¹ Υπήρχαν πολλοί τεχνίτες που ασχολούνταν μ' αυτήν με πολύ μεράκι και αγάπη, χωρίς να προσπαθούν να την εκσυγχρονίσουν αλλά κρατώντας γερά τις παραδοσιακές τεχνικές της. Οι τεχνίτες του μετάλλου ονομάζονταν διαφορετικά και καζαντζήδες, μπακιρτζήδες, χαλκιάδες και γύφτοι, κυρίως όσοι ήταν πραγματικά γύφτοι λόγω της καταγωγής τους αλλά καμιά φορά ονόμαζαν έτσι και τους Έλληνες οι οποίοι μουτζουρωμένοι με μαύρο χρώμα λόγω του καπνού έμοιαζαν με γύφτοι.³¹² Οι γύφτοι γυρνούσανε στις γειτονιές και στα χωριά και μάζευαν τα οικιακά σκεύη, μέσα σε ένα τσουβάλι, για να τα διορθώσουν ή να τα γυαλίσουνε. Τα επέστρεφαν την επομένη και η αμοιβή τους, το 1920, ήταν περίπου 10 δρχ.. επίσης οι τεχνίτες αυτοί ήταν οργανωμένοι σε συντεχνία, η οποία γιόρταζε της Υπαπαντής.³¹³ Οι μεταλλοτεχνίτες κατασκεύαζαν κάγκελα, παράθυρα, γουδιά, μπρίκια, κουδούνια και διάφορα αντικείμενα οικιακής χρήσης.

Στην Ξάνθη ο μεταλλοτεχνίτης ονομαζόταν χαλκωματάς και το εργαστήρι του χαλκωματάδικο. Υπήρχαν όμως και οι λεγόμενοι γύφτοι, τσιγγάνικης κυρίως καταγωγής, που δεν είχαν εργαστήριο αλλά δούλευαν ως πλανόδιοι, γυρνώντας από χωριό σε χωριό. Συνολικά περίπου 10 άτομα δούλευαν ως χαλκιάδες. Αρχικά κατασκεύαζαν μόνο είδη οικιακής χρήσης αλλά στις μέρες μας κατασκευάζουν αποκλειστικά και μόνο είδη διακόσμησης και αντίκες. Στην Ξάνθη οι τεχνίτες χρησιμοποιούν σαν πρώτη ύλη τον κασσίτερο, ή όπως το ονόμαζαν αλλιώς το καλάι και τον χαλκό. Το εργαστήριο του χαλκωματά βρισκόταν μέσα στην πόλη για να υπάρχει πιο εύκολη πρόσβαση στους πελάτες. Στο εργαστήριο εκτός από τον μάστορα υπήρχανε και οι βοηθοί. Ονομάζονταν τσιράκια και πήγαιναν για να μάθουν την τέχνη.

³¹¹ Κ. Παπαθανάση-Μουσιοπούλου, *Συντεχνίες και επαγγέλματα στη Θράκη 1685-1920*, Πιτσιλός, Αθήνα 1985, σ.210

³¹² Κ. Α. Μακρής, *Ελληνική Μεταλλοτεχνία*, Εθνικός Οργανισμός Ελληνικής Χειροτεχνίας, Αθήνα 1962, σ.2

³¹³ Χ. Παρανούση-Κομνή, *Λαϊκά επαγγέλματα Θεσσαλονίκης*, Εκδόσεις University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1987, σ.81

Πολλά και διάφορα τα εργαλεία των χαλκωματάδων, το καθένα για διαφορετική χρήση και με διαφορετική σημασία στην επεξεργασία του χαλκού. Το βασικότερο εργαλείο απ' όλα είναι το καμίνι, που φυσιολογικά χρησιμοποιείται σ' όλους τους τόπους. Οι χαλκωματάδες χρησιμοποιούσαν στην πλειοψηφία τους το μονόφτερο καμίνι. Αυτό ήταν φτιαγμένο από γερό ξύλο, αποτελούνταν από μια βάση, με δύο τάβλες, στερεωμένη στο έδαφος και πάνω στις τάβλες δούλευαν τον χαλκό. Οι τάβλες ενώνονταν μεταξύ τους με κομμάτια δέρματος. Από την μια τάβλα, μπαίνει αέρας από μία τρύπα περνά από έναν σωλήνα και καταλήγει στην φωτιά, η οποία υπήρχε κάτω από τις τάβλες. Για να φτάσει ο αέρας ως την φωτιά έπρεπε ο βοηθός του μάστορα να ανοιγοκλείνει τα δύο ξύλινα χερούλια που υπήρχαν τοποθετημένα πάνω στο δέρμα από την πλευρά της τρύπας, μπορούμε να πούμε ότι δούλευε σαν ακορντεόν. Επίσης ο μάστορας έλεγχε τον ρυθμό και την δύναμη του αέρα πατώντας την πατήθρα, ένα ξύλινο κομμάτι στα πόδια του, η οποία συνδεόταν με τον σωλήνα από τον οποίο περνούσε ο αέρας. Στο καμίνι οι μάστορες δούλευαν πάντοτε όρθιοι και είχαν πάντα ελεύθερα τα χέρια τους για να δουλεύουν τον χαλκό.³¹⁴ Επίσης ένα ακόμα εργαλείο ήταν το κουρί. Το κουρί ήταν μια τετράγωνη ξύλινη βάση, στην μέση αυτής υπήρχε ένα βαθούλωμα, σαν μια λακκούβα. Μέσα σ' αυτή την λακκούβα αρχικά χτυπούσαν τον χαλκό και τα φύλλα για να τα λεπταίνουν ή για να του δώσουν το σχήμα που αυτοί ήθελαν. Τα χτυπήματα αυτά γίνονταν μόνο με τα σφυριά και επίσης με το καμίνι που ήταν πάντα δίπλα - δίπλα με το κουρί. Ακόμη ένα εργαλείο είναι το αμόνι. Το αμόνι χρησίμευε για να μαζεύουν τον χαλκό και τα διασκορπισμένα κομμάτια του, επάνω στο ξύλο. Στην συνέχεια αυτά που μαζεύονταν με το αμόνι τα χτυπούσαν με τα κατάλληλα σφυριά, ανάλογα με το σχήμα που ήθελαν να δώσουν στο χαλκό. Η ματσόλα, η οποία χρησιμοποιείται για να δοθεί το πρώτο σχήμα στο φύλλο του χαλκού. Η ψαλίδα, η οποία χρησίμευε για να κόβει ο χαλκωματάς τα φύλλα του χαλκού στο σωστό σχήμα.³¹⁵ Ο κετσές είναι και αυτός ένα εργαλείο που χρησιμοποιείται για το γάνωμα ουσιαστικά, δηλαδή το γυάλισμα, των αντικειμένων. Αυτό ονομαζόταν και βούρτσα η οποία ήταν πολύ μεγάλη και χωριζόταν με οριζόντιους άξονες. Αυτή δουλευτόταν από δύο άτομα που την έπιαναν από τις δύο άκρες της και μ' ένα πανί που είχε στην άκρη γυάλιζε τα χάλκινα σκεύη,

³¹⁴ Ε. Μηλιατζίδου-Ιωάννου, *Χαλκευτική και χάλκινα σφυρήλατα σκεύη*, Θεσ/νίκη 1977, σ.12

³¹⁵ Γ. Σπένης, *Παραδοσιακές τέχνες και επαγγέλματα*, Υπουργείο Πολιτισμού, Διεύθυνση Λαϊκού Πολιτισμού, Συλλογή Εταιρείας Λαογραφικών Μελετών, Αθήνα 1995, σ. 67

κυρίως τα ταψιά.³¹⁶ Επίσης το αντικείμενο το κρατούσανε μ' ένα εργαλείο που ονομάζεται τσιμπίδα και μας θυμίζει απόλυτα την σημερινή εικόνα μας για την τσιμπίδα. Μερικά ακόμα ενδεικτικά εργαλεία είναι τα κοπίδια, χαρακτηριστικό είδος τους είναι οι ζουμπάδες για το άνοιγμα τρύπας στον χαλκό. Αξίζει να αναφερθεί ότι κανένα από τα εργαλεία που χρησιμοποιούσαν δεν τα κατασκεύαζαν μόνοι τους, αλλά κάποιοι ειδικοί τεχνίτες, οι λεγόμενοι σιδεράδες.

Οι πρώτες ύλες που χρησιμοποιούσαν οι χαλκωματάδες της Ξάνθης δεν μπορούμε να πούμε ότι χαρακτηρίζονταν από ποικιλία και αυτό γιατί δεν υπήρχε ποικιλία στα αντικείμενα που κατασκεύαζαν. Το βασικό υλικό τους ήταν ο χαλκός ή αλλιώς μπακίρι. Τον χαλκό τον προμηθεύονταν από την Θεσ/νίκη, όπου πήγαιναν και τα έπαιρναν ή τους τα έστελναν συνήθως κατόπιν παραγγελίας. Βέβαια η παραγωγή του χαλκού γινότανε στην στα μεταλλεία της Ανατολής και αργότερα στην Δύση. Έτσι λοιπόν οι έμποροι της Θεσσαλονίκης τον έκανα εισαγωγή από εκεί.³¹⁷ Τα περισσότερα κομμάτια ήταν επεξεργασμένα, έτοιμος χαλκός, αλλά μερικά από αυτά ήταν και σε φύλλα για την κατασκευή ορισμένων αντικειμένων. Κάποιες φορές ίσως οι τεχνίτες να αγόραζαν τον χαλκό πριν αυτός μετατραπεί σε φύλλα. Σε αυτή την περίπτωση είχε την μορφή «χελώνας». Αυτή για να μετατραπεί σε φύλλα χαλκού έπρεπε να χτυπηθεί από έξι τεχνίτες ταυτόχρονα, στο αμόνι, ενώ ταυτόχρονα πρέπει να πυρώνεται συνεχώς για να μαλακώσει. Στο τέλος έκοβαν το χοντρό κομμάτι και δημιουργούσαν τα φύλλα χαλκού.³¹⁸

Αρχικά το χρώμα του χαλκού ήταν σκούρο, σχεδόν μαύρο, ακόμα και όταν είχε λιώσει ή είχε επεξεργαστεί συνέχιζε να είναι μαύρο. Το χρώμα το έπαιρνε μετά το χτύπημα του με το σφυρί, όσο πιο πολύ το χτυπούσες τόσο πιο ανοιχτό ήταν και το χρώμα του.³¹⁹ Χαρακτηριστικό ήταν ότι ποτέ πριν αρχίσουν την κατασκευή ενός αντικειμένου δεν γινόταν κανένας υπολογισμός όσον αφορά το βάρος του, την διάμετρο, το πάχος κ.α. Όλα ξεκινούσαν τυχαία, αποφάσιζαν τι ήθελαν να φτιάξουν, διάλεγαν τα υλικά τους και έτσι απλά το έφτιαχναν. Όλα τα μεγέθη τα υπολόγιζαν στο τέλος. Ένα ακόμη υλικό που χρησιμοποιούσαν ήταν ο κασσίτερος ή αλλιώς καλαί για το γάνωμα των χαλκωμάτων, το γάνωμα γινόταν για να μην οξειδώνονται

³¹⁶ Συνέντευξη 13, Παράρτημα Ι

³¹⁷ Π. Ζώρα, *Ελληνική λαϊκή τέχνη*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1994, 31

³¹⁸ Ε. Μηλιατζίδου-Ιωάννου, «Η μεταλλοτεχνία. Πανάρχαia τέχνη που γνώρισε μεγάλη άνθηση στα νεότερα χρόνια», *Επτά Ημέρες, Εφημερίδα Η Καθημερινή*, (1995), σ.28

³¹⁹ Συνέντευξη 13, Παράρτημα Ι

τα σκεύη. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι γύφτοι το γάνωμα το έκαναν με την χρήση του μολυβιού, στηριζόμενοι αποκλειστικά σε μια δική τους τεχνική. Επίσης στο γάνωμα χρησιμοποιείται και το νισαντίρι ή καϊνάκι όπως το έλεγαν, το οποίο το χρησιμοποιούσαν πριν το γάνωμα για να κολλήσει το καλάι καλά. Ο μόνος λόγος που χρησιμοποιούσαν το καλάι αντί του χαλκού ήταν ότι ο χαλκός δεν μπορεί να ψηθεί αν δεν είναι "στρωμένος".³²⁰ Το νισαντίρι ή καϊνάκι ήταν μια ειδική σκόνη η οποία περιείχε χαλκό (μπακίρι), μπρούντζο και τσίγκο σε ίσες ποσότητες, αυτά τα έβραζαν όλα μαζί και γινόντουσαν μία μάζα

Ο τρόπος επεξεργασίας του χαλκού δεν ήταν απλός. Απαιτούσε ιδιαίτερη δύναμη αλλά και υπομονή. Για να κατασκευάσουν ένα αντικείμενο, έπρεπε πρώτα να το χτυπήσουν με τα κατάλληλα σφυριά, ανάλογα πως ήθελαν να το φτιάξουν. Άλλο αντικείμενο ήθελε φούσκωμα, άλλο ήθελε μάζεμα, άλλο ήθελε στένεμα, όλα γινόντουσαν με την επιλογή του κατάλληλου σφυριού και μερικές φορές και με τη βοήθεια του χεριού. Όταν για παράδειγμα θα φτιάξουν ένα μπρίκι για να ενώσουν τον πάτο με το υπόλοιπο μέρος, στις άκρες αυτών δημιουργούν με τα χέρια τους και ενώ ο χαλκός είναι ακόμα ζεστός κάποιες εγκοπές, έτσι μετά ενώνουν αυτές και χτυπάνε με τα σφυριά για να επανοτιστούν καλά. Στο σημείο εκείνο θα γίνει η μπρούντζοκόλληση και θα μπει στο καμίνι για να ψηθεί και να γίνει ένα σώμα. Μετά οι χαλκωματάδες έπαιρναν από ένα κομμάτι βαμβάκι το οποίο περιείχε καϊνάμι και άλειφαν λίγο - λίγο τα αντικείμενα. Αφού στεγνώσουν το σκουπίζανε προσεκτικά με ένα πανί. Το γάνωμα ήταν και ένα είδος καθαρισμού γιατί το νισαντίρι έχει την ιδιότητα να "ψιλαίνει" τον χαλκό και να το κάνει πιο λείο.³²¹

Τα πρώτα χρόνια της εργασίας του χαλκιά δεν υπήρχε διακόσμηση των σκευών. Σταδιακά όταν άρχισαν να φτιάχνουν και άλλα είδη, εκτός από οικιακά, αρχίσανε να τα διακοσμούν. Στα οικιακά σκεύη, ορισμένοι τεχνίτες, χάραζαν πάνω το όνομα του κατόχου του.³²² στα υπόλοιπα αντικείμενα, κυρίως στα σινιά, υπήρχε πλούσια διακόσμηση. Τα σινιά ήταν οι δίσκοι όπου σερβίριζαν σε επίσημες στιγμές. Η διακόσμηση προερχόταν από εικόνες της φύσης.³²³ Η διακόσμηση σε αυτά τα έργα ήταν, κατά κύριο λόγο, χαραχτή και σπανιότερα ανάγλυφη.³²⁴

³²⁰ Συνέντευξη 13, Παράρτημα Ι

³²¹ Ε. Μηλιατζίδου-Ιωάννου, ό.π., σ.12

³²² Κ. Παπαθανάση-Μουσιοπούλου, ό.π., σ.211

³²³ Π. Ζώρα, ό.π., σ. 32

³²⁴ Κ. Α. Μακρή, ό.π., σ.2

Έτσι λοιπόν εύκολα αντιλαμβάνεται κάποιος ότι η δουλειά του χαλκωματά δεν είναι απλή, χρειάζεται επιμονή και δύναμη. Είναι όμως μία τέχνη ιδιαίτερα όμορφη, που μας χαρίζει χρήσιμα, όμορφα και ανθεκτικά αντικείμενα. Σήμερα όμως με τόσο ανοξείδωτα και εμαγιέ σκεύη τα χάλκινα έπαψαν να έχουν θέση στην κουζίνα της νοικοκυράς. Έτσι σήμερα περιορίζονται σε διακοσμητικό ρόλο.³²⁵ Στην Ξάνθη η τέχνη αυτή διατηρείται με πίστη στην παράδοση αλλά και προσαρμογή στις νέες συνθήκες. Παράγουν ακόμα και σήμερα αντικείμενα που διατηρούν την ομορφιά και την γοητεία εκείνης της εποχής, όμως υιοθετώντας και στοιχεία από το σήμερα. Άλλωστε μπορούν να μείνουν πιστοί στην παράδοση ακόμα και όταν ανανεώνουν την τέχνη τους και όταν την προσαρμόζουν στην σημερινή τεχνολογία. Σήμερα τα χαλκωματάδικα είναι πλέον καταστήματα πώλησης αντικών.

³²⁵ Χ. Παρανούση-Κομνή, ό.π., σ.81

4. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

4.1 Συμπεράσματα

Οι κοινωνικές, πολιτικές και κυρίως οι τεχνικοοικονομικές ανακατατάξεις που σημειώθηκαν σε όλη τη διάρκεια του αιώνα μας δεν άφησαν ανεπηρέαστες τις εργασιακές σχέσεις των ανθρώπων. Παραδοσιακά επαγγέλματα εξαφανίστηκαν, ενώ ταυτόχρονα δεν έπαψαν να εμφανίζονται νέα, τα οποία ενώ προηγουμένως ασκούσαν από εμπειροτέχνες, σήμερα απαιτούν υψηλές τεχνολογικές γνώσεις και σε πολλές περιπτώσεις προϋποθέτουν και πανεπιστημιακή μόρφωση. Άλλη μια συνέπεια αυτών είναι και η εξαφάνιση ορισμένων "οικογενειακών" επαγγελμάτων (επαγγέλματα που μεταδίδονταν από πατέρα σε γιο) που σε πολλές περιπτώσεις συνιστούσαν επαγγελματικές συντεχνίες.

Όπως διαπιστώσαμε από τη παρούσα μελέτη και κάνοντας μία σύγκριση ανάμεσα στο παρελθόν και στο παρόν, τα περισσότερα παραδοσιακά επαγγέλματα σε ολόκληρο το νομό Ξάνθης έχουν εκλείψει. Η έντονη τεχνολογική εξέλιξη ήταν η κύρια αιτία που οδήγησε σε αυτό το αποτέλεσμα. Η είσοδος των μηχανημάτων αντικατέστησε τα εργατικά χέρια και είχε ως συνέπεια να παράγονται τα προϊόντα πιο εύκολα και πιο γρήγορα. Γι' αυτό τον λόγο ο παραδοσιακός τεχνίτης βρέθηκε στο περιθώριο διότι η παραγωγή αυξήθηκε και ο χρόνος παρασκευής μειώθηκε.

Ακόμα πολλά επαγγέλματα εξαφανίστηκαν διότι διαφοροποιήθηκαν ή έπαψαν να υπάρχουν ορισμένες ανάγκες των ανθρώπων. Άλλωστε οι συνθήκες ζωής των ανθρώπων βελτιώθηκαν με αποτέλεσμα κάποιες ανάγκες τώρα να καλύπτονται ευκολότερα και κάποιες άλλες να μην υφίστανται. Εξαιτίας αυτού τα προϊόντα που παράγονταν από κάποια παραδοσιακά επαγγέλματα δεν τα χρειαζόνταν οι άνθρωποι και δεν υπήρχε ζήτηση.

Επίσης πρέπει να επισημάνουμε ότι ορισμένα επαγγέλματα δεν ασκούνται σήμερα διότι τα προϊόντα τους δεν άντεξαν τον ανταγωνισμό με τα βιομηχανικά. Όπως επισημάναμε και πιο πάνω τα βιομηχανικά προϊόντα παράγονται σε λιγότερο χρόνο και ταυτόχρονα σε μεγαλύτερες ποσότητες. Επίσης είναι φθηνότερα και η διάθεσή τους και εύρεση τους στην αγορά ευκολότερη. Χαρακτηριστικό είναι το επάγγελμα του παπλωματά. Από τη στιγμή που δημιουργήθηκαν παπλώματα από τις

βιομηχανίες, με καλύτερη ποιότητα, ποικιλία υλικών και χρωμάτων, το χειροποίητο πάπλωμα έπαψε να χρησιμοποιείται.

Τα ελάχιστα επαγγέλματα και τέχνες που συνεχίζονται ακόμα αντιμετωπίζουν αρκετές δυσκολίες. Τα άτομα που απασχολούνται σε αυτά συνεχώς μειώνεται και θα μπορούσαμε να πούμε ότι πλέον υπάρχει ένας μονάχα ηλικιωμένος αντιπρόσωπος κάθε επαγγέλματος και τέχνης, σε ολόκληρο το νομό. Άλλωστε η νέα γενιά επιλέγει να ασχοληθεί με επαγγέλματα πιο σύγχρονα και περισσότερο αναγνωρισμένα.

Κάποια επαγγέλματα που υπάρχουν ακόμα έχουν χάσει την παραδοσιακή τους μορφή. Οι συνθήκες της εποχής, οικονομικές, κοινωνικές και κυρίως επιστημονικές, τους οδήγησαν σε αυτό προκειμένου να επιβιώσουν. Παρόλο όμως που ενσωμάτωσαν πολλά στοιχεία από την τεχνολογία και εξελίχθηκαν θα μπορούσαν να διατηρήσουν τα στοιχεία εκείνα που τα χαρακτηρίζουν παραδοσιακά. Άλλωστε παράδοση και εξέλιξη μπορούν να συνδυαστούν και να συνυπάρξουν αρμονικά. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί ο γαλατάς. Λόγω της αύξησης της ζήτησης του γάλακτος, σαν αποτέλεσμα της αύξησης του πληθυσμού, και λόγω των απαιτήσεων των καταναλωτών για ποιότητα και υγεία, τα προϊόντα του παραδοσιακού γαλατά δεν επαρκούσαν και δεν θεωρούνταν ασφαλή για τους καταναλωτές.

Εκτός όμως από τα παραπάνω αρνητικά στοιχεία υπάρχουν και κάποια θετικά. Το κυριότερο από αυτά είναι πως τα άτομα που συνεχίζουν και ασχολούνται με τα παραδοσιακά επαγγέλματα ή τέχνες, το κάνουν με μεράκι και εξαιτίας της μεγάλης τους αγάπης για αυτά. Η αγάπη τους για την παράδοση ήταν αυτή που τους έκανε να συνεχίσουν με αυτά τα επαγγέλματα σε μία εποχή «εχθρική» προς αυτά.

Ακόμα ένα θετικό στοιχείο από αυτήν την έρευνα ήταν η διαπίστωση ότι μερικά επαγγέλματα αν και διαφοροποιήθηκαν από την αρχική τους μορφή, δεν έχασαν τα στοιχεία που τα χαρακτήριζαν παραδοσιακά. Έτσι παρ' όλες τις μεταβολές που δέχτηκαν συνέχισαν να εξυπηρετούν τις ίδιες ανάγκες και να παράγουν τα προϊόντα τους με πολλά παραδοσιακά χαρακτηριστικά. Ένα τέτοιο επάγγελμα είναι αυτό του σιδερά. Ο σημερινός σιδεράς δεν χρησιμοποιεί το φυσερό για το άναμμα του καμινιού, αλλά συνεχίζει να χρησιμοποιεί το καμίνι το οποίο τώρα λειτουργεί με ρεύμα. Αυτό αποδεικνύει ότι παράδοση και τεχνολογία μπορούν και συνδυάζονται.

Θετικά σημάδια για το ότι μπορεί να συνεχιστεί η παράδοση δίνει το γεγονός ότι ορισμένα επαγγέλματα έχουν ζήτηση ακόμα. Η ζήτηση αυτή οφείλεται στην νοσταλγία κάποιων καταναλωτών για την παράδοση αλλά και στην ποιότητα των

προϊόντων. Ο χαλκουργός για παράδειγμα, υπάρχει ακόμα διότι τα προϊόντα του είναι ακόμα περιζήτητα και μπορούν να διατεθούν σε καταστήματα πώλησης ειδών λαϊκής τέχνης.

Συμπερασματικά μπορούμε να πούμε ότι τα περισσότερα παραδοσιακά επαγγέλματα έχουν εξαφανιστεί, εξαιτίας διαφόρων παραγόντων αλλά κυρίως εξαιτίας της τεχνολογίας και της εξέλιξης. Όμως ακόμα και αυτά που επιζούν ακόμα, όπως διαφαίνεται δεν θα αντέξουν για πολλά χρόνια διότι τα πιο πολλά ασκούνται από άτομα ηλικιωμένα.

4.2 Προτάσεις

Για να διατηρηθούν αυτά τα παραδοσιακά επαγγέλματα και οι τέχνες θα πρέπει να ενδιαφερθούν οι τοπικοί φορείς. Αξιοποιώντας τις δυνάμεις τους και τις δυνατότητες τους θα μπορούσαν να προωθήσουν και να βοηθήσουν στην διατήρηση αυτών σε ολόκληρο τον νομό Ξάνθης.

Αυτό μπορεί να πραγματοποιηθεί μέσω κάποιων σεμιναρίων και προγραμμάτων ειδίκευσης που θα οργανώσει ο Οργανισμός Απασχόλησης Εργατικού Δυναμικού (ΟΑΕΔ). Συνταξιούχοι και ενεργοί παραδοσιακοί επαγγελματίες θα μπορούσαν να προσφέρουν τις γνώσεις τους και τις εμπειρίες τους μέσα από τη θέση του διδάσκοντα. Με αυτό τον τρόπο θα μπορούσαν να αναβιώσουν ορισμένα επαγγέλματα, να αγαπηθούν και ενδεχομένως να συνεχιστούν από κάποιους διδασκόμενους.

Πρωταρχικός στόχος αυτών των σεμιναρίων και γενικά όλων των φορέων που θα ασχοληθούν με το πρόβλημα αυτό θα πρέπει να είναι η βιώσιμη ανάπτυξη αυτών των τεχνών και επαγγελμάτων. Η βιώσιμη ανάπτυξη μπορεί να επιτευχθεί μέσω του παραδοσιακού πολιτισμού. Βιώσιμη ανάπτυξη είναι η ανάπτυξη που θα ικανοποιεί τις ανάγκες του σήμερα χωρίς να θέτει σε κίνδυνο την ικανότητα των μελλοντικών γενεών να ικανοποιήσουν τις δικές τους. Βασικός στόχος της; Βιώσιμης ανάπτυξης θα πρέπει πάντα να είναι η προστασία και ο σεβασμός στο περιβάλλον.³²⁶

Οι γνώσεις για τα παραδοσιακά επαγγέλματα που σχετίζονται με τη διατροφή μπορούν να αποτελέσουν το έναυσμα για την δημιουργία εργαστηρίων παρασκευής

³²⁶ Κ. Χατζημιχάλης & Ρ. Γκέκας, *Βιώσιμη τοπική και περιφερειακή ανάπτυξη (Πανεπιστημιακές σημειώσεις)*, Εκδόσεις Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα 2001, σ. 18

και πρατηρίων πώλησης παραδοσιακών προϊόντων. Ακόμα θα μπορούσαν να δοθούν σεμινάρια και μαθήματα παραδοσιακής χειροτεχνίας και οικοτεχνίας. Αυτά ενδεχομένως να κινήσουν το ενδιαφέρον των νέων . ακόμα θα μπορούσε να δημιουργηθούν εργαστήρια και χώροι πώλησης των συγκεκριμένων προϊόντων.³²⁷ Στην Ξάνθη λειτουργεί η Οικοκυρική Σχολή στην οποία πολλές γυναίκες ασχολούνται με την επισκευή των παραδοσιακών φορεσιών, που διατηρούνται από το Λύκειο Ελληνίδων Ξάνθης, ενώ παλαιότερα ασχολούνταν και με την κατασκευή αυτών. Θα ήταν πολύ σημαντικό και καλό αν αυτό το εργαστήριο το οργάνωναν καλύτερα και αν αυτές οι γυναίκες μπορούσαν μέσω προγραμμάτων, να εκπαιδεύσουν κορίτσια νεότερης ηλικίας προκειμένου να συνεχίσουν το έργο αυτό.

Ακόμα θα ήταν καλό να δημιουργηθεί ένα μουσείο αφιερωμένο στα παραδοσιακά επαγγέλματα. Αν βέβαια αυτό δεν είναι εφικτό, μπορεί το μουσείο αυτό να ενσωματωθεί ως τμήμα του ήδη υπάρχον Λαογραφικού Μουσείου Ξάνθης. Και στις δύο περιπτώσεις θα μπορεί να συμβάλλει στην τουριστική ανάπτυξη της περιοχής αλλά και στην ενίσχυση της τοπικής οικονομίας. Το μουσείο θα μπορεί να συμβάλλει στη διάδοση των τεχνών στους νέους αλλά και στην προβολή της τοπικής πολιτισμικής κληρονομιάς. Μέσω αυτού θα παρουσιάζονται επαγγέλματα, παραδοσιακά, που έπαψαν να ασκούνται αλλά και αυτά που συνεχίζονται. Σε κάθε αίθουσα να προβάλλεται εικονικά κάθε επάγγελμα. Να στηθούνε εργαστήρια που θα αναπαριστούν επακριβώς τα πραγματικά και θα δείχνουν πως παρασκευάζεται κάθε προϊόν, με την βοήθεια μηχανολογικού εξοπλισμού. Άλλωστε ο καροποιός Π.αναγιώτης Ζαρωτιάδης έχει ήδη δωρίσει όλα τα εργαλεία του αλλά και μερικά έργα του, σε μορφή μινιατούρας, στο Λαογραφικό Μουσείο τα οποία ακόμα δεν έχουν αξιοποιήσει, αν και θα έπρεπε.

Όλα αυτά μπορούν να αποτελέσουν την αρχή για την δημιουργία και την ανάπτυξη ενός πολιτισμικού τουρισμού, δηλαδή μίας ήπιας μορφής τουρισμού. Μέσω του τουρισμού αυτού θα προβληθούν οι δραστηριότητες που συνδέονται με

³²⁷ Ε. Γεωργιτσογιάννη, «Πολιτισμικό περιβάλλον και Οικιακή Οικονομία», *Πρακτικά Επιστημονικής Ημερίδας, «Το ανθρώπινο περιβάλλον στο επίκεντρο του γνωστικού ενδιαφέροντος της σύγχρονης επιστήμης της Οικιακής Οικονομίας»*, Επιμέλεια Κ. Κουτρούμπα, (Θεσσαλονίκη 18 Μαΐου 2001), Εκδόσεις Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα 2002, σ. 19

τον τοπικό χαρακτήρα του νομού, με την φύση και με τον πολιτισμό της πόλης.³²⁸ Μέσω των επενδύσεων αυτών στον τουρισμό θα ενισχυθεί η τοπική οικονομία και θα αναδειχθεί η περιοχή.

Ακόμα θα μπορούσαν τα παραδοσιακά επαγγέλματα να αναγνωριστούν και να συνεχιστούν μέσα από προγράμματα και μαθήματα που θα δημιουργήσει το Ίδρυμα Θρακικής Τέχνης και Παράδοσης. Το ίδρυμα διοργανώνει μαθήματα για ειδίκευση σε διάφορες τέχνες. Εκτός λοιπόν αυτών θα μπορούσε να συνεργαστεί με τους παραδοσιακούς επαγγελματίες προκειμένου να δημιουργηθούν τμήματα εκπαίδευσης για αυτά τα παραδοσιακά επαγγέλματα και τέχνες. Έτσι όχι μόνο αυτά θα διαδοθούν αλλά ενδεχομένως να βρεθούν και συνεχιστές αυτών. Ακόμα για να έλθει σε επαφή το ευρύτερο κοινό με αυτά τα επαγγέλματα και τις τέχνες θα μπορούσε να οργανώσει εκθέσεις, που η κάθε μία θα είναι αφιερωμένη σε ένα παραδοσιακό επάγγελμα, παρουσιάζοντας όλα τα εργαλεία και τις τεχνικές κατασκευής. Για την υλοποίηση αυτής της πρότασης θα μπορούσαν να συνεργαστούν το Ίδρυμα Θρακικής Τέχνης και Παράδοσης, το Ινστιτούτο Πολιτιστικής και Εκπαιδευτικής Τεχνολογίας, το Πολιτιστικό Αναπτυξιακό Κέντρο Θράκης και η Εταιρεία Προστασίας Περιβάλλοντος και Πολιτιστικής Κληρονομιάς.

Επίσης το Ι.Ε.Κ. Ξάνθης θα μπορούσε να συμβάλλει στην διατήρηση του πολιτισμού και των παραδοσιακών επαγγελμάτων και τεχνών. Ενσωματώνοντας στο πρόγραμμα σπουδών του μερικά από αυτά τα επαγγέλματα και τις τέχνες και δίνοντας την δυνατότητα στους σπουδαστές του να ασχοληθούν με αυτά.

Όλα αυτά που αναπτύχθηκαν και προτάθηκαν παραπάνω μπορούν αν υλοποιηθούν με την συμβολή του Υπουργείου Πολιτισμού. Η οικονομικοί ποροί μπορούν να προέλθουν μέσω Κοινοτικών πακέτων ενίσχυσης του λαϊκού παραδοσιακού πολιτισμού και του αγροτουρισμού. Τέτοια πακέτα προσφέρονται μέσα από το πρόγραμμα Leder⁺ (Leader Plus), που διαχειρίζεται το Υπουργείο Γεωργίας.

Επομένως μπορούμε να συμπεράνουμε πως πολιτισμός, παραδοσιακά επαγγέλματα και τέχνες συνδέονται με την βιώσιμη ανάπτυξη μέσω του πολιτιστικού τουρισμού. Ένας τουρισμός που θα σέβεται την προστασία του περιβάλλοντος και θα αναδεικνύει την παράδοση και τον πολιτισμό.

³²⁸ Κ. Δ. Αποστολόπουλος & Ε. Θεωροπούλου, *Ηπιες μορφές τουρισμού, Συμπληρωματικές Πανεπιστημιακές Σημειώσεις*, Εκδόσεις Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα 2000, σ. 18

Στα πλαίσια του 2^{ου} Κοινοτικού Πλαισίου Στήριξης και του «Επιχειρησιακού Προγράμματος Εκπαίδευσης και Αρχικής Επαγγελματικής Κατάρτισης» (Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ.) αναφέρεται το μέτρο 7.4, το οποίο λέει τα εξής: Βασικές Υπηρεσίες για την Αγροτική Οικονομία και τον Αγροτικό Πληθυσμό. Το περιεχόμενο του μέτρου είναι: Η παροχή υπηρεσιών βραχυχρόνιας εκπαίδευσης-κατάρτισης σε παραδοσιακά επαγγέλματα με στόχο τη διατήρησή τους (πετράδες, ξυλογλύπτες, κατασκευαστές παραδοσιακών μουσικών οργάνων κ.λ.π) και η διοργάνωση τοπικών εκδηλώσεων που σχετίζονται με τη γεωργική παραγωγή, τοπικά αγροτικά προϊόντα, αγροτική πολιτιστική κληρονομιά κ.λ.π.³²⁹ Έτσι θα μπορούσαν να αξιοποιήσουν αυτό το μέτρο και να λάβουν οικονομικές ενισχύσεις και ταυτόχρονα να βοηθήσουν τα παραδοσιακά επαγγέλματα να επιβιώσουν.

Τέλος τα επαγγέλματα θα μπορούσαν να συνεχίσουν να υφίστανται μέσα από την δημιουργία συνεταιρισμών. Όλοι οι παραδοσιακοί επαγγελματίες, όλων των κλάδων, θα μπορούσαν να οργανωθούν σε έναν συνεταιρισμό.³³⁰ Οι συνεταιρισμοί αυτοί θα ακολουθούν όλες τις αρχές με τις οποίες υπάρχουν και οι υπόλοιποι συνεταιρισμοί. Θα αποτελούν εθελοντικές οργανώσεις και οποιοσδήποτε επαγγελματίας χαρακτηρίζεται, με βάση κάποια αδιαμφισβήτητα κριτήρια, παραδοσιακός και αποδέχεται τις ευθύνες και τους όρους του συνεταιρισμού θα μπορεί να γίνει μέλος του. Μέσω αυτών θα προσφέρετε στα μέλη εκπαίδευση και πρακτική άσκηση, θα ενημερώνει το κοινό και θα αναδεικνύει αυτά τα επαγγέλματα κάνοντας τα γνωστά στο ευρύτερο κοινό.³³¹

Κύριος στόχος αυτών των συνεταιρισμών θα η διάσωση των τεχνών και επαγγελμάτων καθώς και η ανάδειξη της παραδοσιακής εικόνας της Ξάνθης. Μέσω των συνεταιρισμών θα μπορέσει να γίνει καταγραφή των παραδοσιακών επαγγελμάτων, εξασφάλιση φθηνών υλικών, δυνατότητα συμμετοχής σε εκθέσεις λαϊκής τέχνης, δυνατότητα εύρεσης συνεχιστών για τα επαγγέλματα αυτά, διαφύλαξη και διάδοση της παράδοσης. Επίσης θα μπορούν να έρχονται σε επαφή με φορείς, όπως η Γραμματεία Λαϊκού Πολιτισμού, προκειμένου να επωφελούνται αλλά και να ενημερώνονται για προγράμματα σχετικά με τη λαϊκή τέχνη.

³²⁹ www.cso.auth.gr

³³⁰ Κ. Α. Παπαγεωργίου, *Μαθήματα Κοινωνικής Οικονομίας*, Εκδόσεις Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα 2001, σ. 10

³³¹ Ο.π., σ.σ. 17-18

Στην Ξάνθη οι αρμόδιοι φορείς έχουν ήδη κάνει μία προσπάθεια για την ενίσχυση των παραδοσιακών επαγγελμάτων, η οποία όμως πρέπει να γίνει περισσότερο γνωστή. Έχει δημιουργηθεί ένα Τοπικό Σύμφωνο Ποιότητας και Παράδοσης. Εκμεταλλευόμενη την παράδοση του τόπου στην παρασκευή παραδοσιακών επαγγελμάτων, δημιουργήθηκε αυτό το Σύμφωνο με σκοπό να πείσουν τους καταναλωτές για την ποιότητα των προϊόντων αυτών. Έτσι με αυτόν τον τρόπο προσπαθούν να αναδείξουν και να κληροδοτήσουν την παράδοση και στις επόμενες γενιές. Στο πρόγραμμα αυτό συμμετέχουν ήδη 34 επιχειρήσεις, τα προϊόντα των οποίων ελέγχονται και έπειτα παίρνουν το σήμα αυτό. Θα μπορούσε η προσπάθεια αυτή να ενισχυθεί περισσότερο με την συμμετοχή και άλλων επαγγελματιών. Έτσι λοιπόν κερδίζουν διαφήμιση για τα προϊόντα τους, εγγύηση της ποιότητας τους και υποστήριξη και προστασία από την πολιτεία. Ενδεχομένως αν οι παραδοσιακοί επαγγελματίες ενεργοποιούνταν και συμμετείχαν σε αυτό το πρόγραμμα να εξασφάλιζαν την βιωσιμότητα τους και την ανάδειξη τους. Το Τοπικό Σύμφωνο έλαβε την μορφή μη κερδοσκοπικής εταιρίας και λειτουργεί από τις 18 Νοεμβρίου 2003.

Ελπίζουμε ότι μέσω αυτής της έρευνας θα ενδιαφερθούν οι αρμόδιοι φορείς αλλά και οι πολίτες προκειμένου να γνωρίσουν και να μελετήσουν τον παραδοσιακό πολιτισμό της Ξάνθης. Ακόμα ελπίζουμε οι προτάσεις ή μερικές από αυτές να υλοποιηθούν προκειμένου να διατηρήσουμε αυτόν τον πολιτισμό και αυτό το σημαντικό κομμάτι της ιστορίας της Ξάνθης.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αποστολόπουλος Κ. Δ. & Θεοδοροπούλου Ε., *Ήπιες μορφές τουρισμού, Συμπληρωματικές Πανεπιστημιακές Σημειώσεις*, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα 2000
- Βογιατζής Γ. & Κοκκίνη Ε., *Ν. Ξάνθης, Ο Θησαυρός της Θράκης*, Νομαρχία Ξάνθης, Ξάνθη 2002
- Βουραζέλη-Μαρινάκου Ε., *Αί έν συντεχνίαι των Ελλήνων κατά την Τουρκοκρατίαν*, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη 1950
- Γερμαντζίδης Ν., *Ματιές στην παλιά πόλη και στην ιστορία του τόπου μας*, Πολιτιστικό Αναπτυξιακό Κέντρο Θράκης, Ξάνθη 1993
- Γεωργαντζής Π. Α., *Ξάνθη Η κυρά της Θράκης*, Εργοστάσιο Γραφικών Τεχνών ΣΕΒΑΘ Α.Β.Ε., Ξάνθη 1991
- Γεωργιτσογιάννη Ε., «Πολιτισμικό περιβάλλον και Οικιακή Οικονομία», *Πρακτικά Επιστημονικής Ημερίδας, «Το ανθρώπινο περιβάλλον στο επίκεντρο του γνωστικού ενδιαφέροντος της σύγχρονης επιστήμης της Οικιακής Οικονομίας»*, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα 2002
- Γκίκας Γ. Π., *Η κηροπλαστική στη Φλώρινα και στην Έδεσσα*, ΕΟΜΜΕΧ, Αθήνα 1985
- Δαδαλιάρης Ι, *Άνθρωποι και επαγγέλματα στη Ξάνθη στις αρχές του 20^{ου} αιώνα*, Ίδρυμα Θρακικής Τέχνης και Παράδοσης, Ξάνθη 2001
- *Εθνογραφικά, Αφιέρωμα στην τεχνολογία*, Τόμος 6, Εκδόσεις Ε.Τ.Β.Α., Ναύπλιο 1989
- Ζαλιμίδης Στ., *Ξάνθη*, Γεωργιάδης & ΣΙΑ, Ξάνθη 1959
- Ζαρωτιάδης Π, «Ο καροποιός Παναγιώτης Ζαρωτιάδης», *Τελεία και Παύλα* 49 (2001)
- Ζεχερλή Σπ., *Η Θράκη από τους αρχαίους χρόνους μέχρι σήμερα*, Παρ. Θ. Χατζηαποστόλου, Θεσσαλονίκη 1976
- Ζώρα Π., *Η Ελληνική λαϊκή τέχνη*, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1994
- Ζώρα Π., «Κεντητική και υφαντική», *Επτά Ημέρες, Εφημερίδα Η Καθημερινή*, (1995)

- Ήμελλος Στ. Δ. & Πολυμέρου-Καμηλάκη Αικ., «Παραδοσιακός υλικός βίος του ελληνικού λαού (ερωτηματολόγιο)», *Δημοσιεύματα του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας*, αριθμός 17, Ακαδημία Αθηνών, Αθήνα 1983
- Θράκη, Γενική Γραμματεία Περιφέρειας Ανατολικής Μακεδονίας-Θράκης, Εκδόσεις Ιδέα, Θεσσαλονίκη 1994
- Θράκη *Ιστορικές και γεωγραφικές προσεγγίσεις*, Εκδόσεις «Επιστήμης Κοινωνία», Αθήνα 2000
- Θράκη *Σταυροδρόμι των Ελλήνων*, Εκδόσεις Αδάμ, Αθήνα 2000
- Ιωαννίδης Στ., *Ξάνθη 1870-1940, Εικόνες και μαρτυρίες από την ιστορία της*, Αγροτικές Συνεταιριστικές Εκδόσεις, Ξάνθη 1990
- Κορρέ-Ζωγράφου Κ., «Παραδοσιακή ξυλογλυπτική», *Επτά Ημέρες, Εφημερίδα Η Καθημερινή*, Αθήνα 1995
- Κορρέ-Ζωγράφου & Ολυμπίτου Ε., *Άνθρωποι και παραδοσιακά επαγγέλματα στο Αιγαίο*, Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού, Αθήνα 2003
- Κυριαζόπουλος Β. Δ., *Ο θαυμαστός κόσμος του λαϊκού κεραμιστά Δημητρη Μυδαληνού, Γ' Συμπόσιο Λαογραφίας του Βορειοελλαδίτικου χώρου*, Ινστιτούτο Βαλκανικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη 1979
- Κυριαζόπουλος Β. Δ., *Ο μυθικός κόσμος του παραδοσιακού λαϊκού κεραμιστά Μηνά Αβραμίδα, Ε' Συμπόσιο Λαογραφίας του Βορειοελλαδίτικου χώρου*, Ινστιτούτο Βαλκανικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη 1989
- Κυριαζόπουλος Β. Δ., *Συμβολή στη σπουδή της παραδοσιακής αγγειοπλαστικής της Θράκης και του Ελλήσποντου, ΣΤ' Συμπόσιο Λαογραφίας του Βορειοελλαδίτικου χώρου*, Ινστιτούτο Βαλκανικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη 1991
- Κυριακίδου Στ., *Περί την ιστορίαν της Θράκης, Ο ελληνισμός των σύγχρονων Θρακών*, Ίδρυμα Μελετών Χερσονήσου Αίμου, Θεσσαλονίκη 1993
- Κυριακίδου-Νέστορος Α., *Τα υφαντά της Μακεδονίας και της Θράκης*, Εθνικός Οργανισμός Ελληνικής Χειροτεχνίας, Αθήνα 1965
- Λουκάτος Δ. Σ., *Ιστορία Ελληνικού Έθνους*, Τόμος ΙΑ, Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1975
- Μακρής Κ. Α., *Ελληνικά λαϊκά και μεταβυζαντινά ξυλόγλυπτα*, Εθνικός Οργανισμός Ελληνικής Χειροτεχνίας, Αθήνα 1962
- Μακρής Κ. Α., *Ελληνική μεταλλοτεχνία*, Εθνικός Οργανισμός Ελληνικής Χειροτεχνίας, Αθήνα 1962

- Μερακλής Μ. Γ., «Η ποιητική διάθεση του λαϊκού πολιτισμού, Η ζωντανή σύνδεση του παρελθόντος με το παρόν απαιτεί την ύπαρξη της τέχνης», *Επτά Ημέρες, Εφημερίδα Η Καθημερινή, Αθήνα 1995*
- Μερακλής Μ. Γ., Κοινωνική συγκρότηση, Ελληνική Λαογραφία, Τόμος Α', Όγδοη έκδοση, Εκδόσεις Οδυσσέας, Αθήνα 1998
- Μηλιατζίδου-Ιωάννου Ε., «Η μεταλλοτεχνία, πανάρχαια τέχνη που γνώρισε μεγάλη άνθηση στα νεότερα χρόνια», *Επτά Ημέρες, Εφημερίδα Η Καθημερινή, (1995)*
- Μηλιατζίδου-Ιωάννου Ε., «Πρόσφυγες Θρακιώτες καροποιοί της Δράμας», *Η Δράμα και η περιοχή της, Ιστορία και πολιτισμός, Β' Επιστημονική Συνάντηση, Δράμα 18-22 Μαΐου 1994, Δράμα (1998)*
- Μηλιατζίδου-Ιωάννου Ε., *Χαλκευτική και χάλκινα σφυρήλατα σκεύη*, Θεσσαλονίκη 1977
- Μισεντζής Αλ. Ι., *Γενικός Οδηγός Επαρχίας Ξάνθης 1934-1936*, Ίδρυμα Θρακικής Τέχνης και Παράδοσης, Ξάνθη 2001
- Μουσόπουλος Θ., *Αγώνες της Θράκης για ελευθερία*, Ξάνθη 1987
- Μουχτάρης Π., «Επαγγέλματα που χάθηκαν», *Εφημερίδα Εμπρός, Ξάνθη (1998)*
- Μουχτάρης Π., «Θέατρα-κινηματογράφοι, Κέντρα της παλιάς εποχής», *Εφημερίδα Εμπρός, Ξάνθη (1998)*
- Μουχτάρης Π., «Τα χάνια της Ξάνθης», *Εφημερίδα Εμπρός, Ξάνθη (1998)*
- Μουχτάρης Π., «Το νερό, οι νερουλάδες και οι νεροκουβαλητές», *Εφημερίδα Εμπρός, Ξάνθη (1998)*
- *Νομός της Ξάνθης, Ο θησαυρός της Θράκης*, Νομαρχία Ξάνθης, Ξάνθη 2002
- Παπαγεωργίου Κ. Λ., *Μαθήματα Κοινωνικής Οικονομίας*, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα 2001
- Παπαθανάση-Μουσιοπούλου Κ., *Λαογραφικά Θράκης*, Τόμος Β', Εκδόσεις Ι.Μ.Χ.Α., Αθήνα 1980
- Παπαθανάση-Μουσιοπούλου Κ., *Συντεχνίες και επαγγέλματα στη Θράκη 1685-1920*, Πιτσιλός, Αθήνα 1985
- Παρανούση-Κομνή Χ., *Λαϊκά επαγγέλματα Θεσσαλονίκης*, Εκδόσεις University Studio Press, Θεσσαλονίκη 1987
- Σαρησάτας Β., *Ταξίδι στο χθες (53 παραδοσιακά επαγγέλματα)*, Βιβλιοτεχνική Ε.Β.Ε., Θεσσαλονίκη 1999

- Σγουρίδης Π., *Θράκης προβληματισμοί στο κατώφλι του 21^{ου} αιώνα*, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 2000
- Σπέης Γ., *Παραδοσιακές τέχνες και επαγγέλματα*, Υπουργείο Πολιτισμού, Διεύθυνση Λαϊκού Πολιτισμού, Συλλογή Εταιρείας Λαογραφικών Μελετών, Αθήνα 1995
- Σταμέλος Δ., *Νεοελληνική λαϊκή τέχνη Πηγές, προσανατολισμοί και κατακτήσεις από τον 16^ο αιώνα ως την εποχή μας*, Εκδόσεις Εστία, Αθήνα 1982
- Φλωράκης Α. Ε., «Λαϊκή λιθογλυπτική», *Επτά Ημέρες, Εφημερίδα Η Καθημερινή*, (1995)
- Φλωράκης Α. Ε., *Σχέδια Τηνιακής μαρμαρογλυπτικής 19^{ος} και 20^{ος} αιώνας*, Φιλιππότη, Αθήνα 1993
- Χατζημιχάλης Κ. & Γκέκας Ρ., *Βιώσιμη τοπική και περιφερειακή ανάπτυξη (Πανεπιστημιακές σημειώσεις)*, Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα 2001
- Ψαροπούλου Μπ., «Η νεώτερη κεραμική», *Επτά Ημέρες, Εφημερίδα Η Καθημερινή*, (1995)
- Σελίδα Internet: www.cso.auth.gr
- Σελίδα Internet: www.thraki.gr
- Σελίδα Internet: www.67100.gr

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑΤΑ

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ

ΣΥΝΕΝΤΕΥΞΕΙΣ

1) ΚΗΡΟΠΛΑΣΤΡΙΑ

Ονοματεπώνυμο : Αδελφή Στεφανία (από την Μονή της Αγίας Ειρήνης στην Ξάνθη)

Καταγωγή : Ιορδανία

Έτος γέννησης : 1978

Μορφωτικό επίπεδο : Απόφοιτος Γυμνασίου

Από πού μάθατε την τέχνη του κηροπλάστη ;

Κοιτάζτε πώς να σας το πώ ; Εγώ, όπως και όλες οι μοναχές, αποφασίσαμε να κάνουμε τα κεριά και έτσι ενδιαφερθήκαμε , ρωτήσαμε κάποιους που ήξεραν αλλά κατά κύριο λόγο διαβάσαμε πολλά βιβλία και μετά με την πράξη το μάθαμε. Είμαστε δηλαδή αυτοδίδακτες, δεν μας έδειξε κάποιος.

Υπάρχει ενδιαφέρον σήμερα από τους νέους γύρω από την τέχνη των κεριών ;

Ναι, βέβαια υπάρχει. Έρχονται συχνά άνθρωποι εδώ και παρακολουθούν πώς τα φτιάχνουμε. Μικροί και μεγάλοι. Όχι, για να ασχοληθούν, απλά από ενδιαφέρον και περιέργεια.

Γνωρίζετε αν υπάρχουν κάποιες άλλες ονομασίες για τους κηροπλάστες ;

Από ό,τι ξέρω όχι.

Τα κεριά που φτιάχνετε εσείς είναι μόνο για το δικό σας μοναστήρι ;

Όχι, τα δίνουμε και σε άλλα μοναστήρια αλλά και στις εκκλησίες. Τα δίνουμε σε όλες τις εκκλησίες του νομού της Ξάνθης.

Πώς γίνεται για εσάς η προμήθεια του κεριού ;

Μας τα φέρνουνε από τις εκκλησίες. Τα κεριά που καίγονται από τους πιστούς μας τα φέρνουνε εδώ οι παπάδες ή κάποιοι άλλοι και εμείς τα ξαναφτιάχνουμε. Βέβαια καμία φορά πηγαίνουμε και εμείς να τα πάρουμε, όταν αυτοί δεν μπορούν, αλλά αυτό γίνεται σπάνια.

Γίνεται μήπως και προμήθεια πρώτων υλών από κάποιους μελισσοκόμους του Νομού ;

Όχι, μελισσοκέρια δεν φτιάχνουμε καθόλου γιατί είναι πολύ ακριβά και ακόμα δεν έχουμε τόσο καλά μηχανήματα. Μόνο κίτρινο και άσπρο κερί, το οποίο συνήθως το παραγγέλνουμε από έξω. Όμως παίρνουμε άσπρη παραφίνη για τα άσπρα κεριά.

Από όσα γνωρίζω παλαιότερα γινόταν, βέβαια δεν ξέρω πως και τι αλλά γινόταν παλιά. Τώρα όμως δεν γίνεται. Σήμερα οι πρώτες ύλες είναι τα παλιά καμένα κεριά.

Την άσπρη παραφίνη την αγοράζετε από εδώ, από την Ξάνθη ;

Ναι , αυτήν από την Ξάνθη.

Δηλαδή φτιάχνετε μόνο τα κεριά για την εκκλησία. Κάποια κεριά που είναι σαν κυψέλες τα φτιάχνετε και εσείς ;

Αυτά τα φτιάχνουν κυρίως μοναχές αλλά και όλοι μπορούν να το κάνουν. Εμείς ακόμα δεν έχουμε τα σωστά μηχανήματα και με την Γερόντισσα που το συζητήσαμε μας είπαμε ότι θα γίνει αυτό και σε εμάς.

Εσείς, όταν παίρνετε το κερί, πώς το καθαρίζετε, πώς το λιώνετε ; Γενικά πώς γίνεται η διαδικασία για το κερί ;

Μας το φέρνουνε οι παπάδες από την εκκλησία τους και το βάζουμε σ' ένα μεγάλο καζάνι. Είναι με ρεύμα το καζάνι, το βάζουμε εκεί και λιώνει. Μετά από εκεί η αδελφή βγάζει τα φιτίλια και το βάζει σ' ένα άλλο καζάνι και εκεί γίνονται τα κεριά.

Είναι αυτό που βλέπουμε ότι γυρνάει ;

Ναι, αυτό από πάνω όπου βρίσκεται το φιτίλι γυρνάει, βουτάει μέσα στο καζάνι και γεμίζει το φιτίλι. Αυτό μπορεί να βουτήξει και 30 φορές, ανάλογα το πάχος και το κόστος του κεριού που θέλουμε, δεν είναι σίγουρο πάντα, ανάλογα. Αν θέλουμε για παράδειγμα το νούμερο 1, που είναι το πιο ψηλό, γυρνάει 10 φορές, αν θέλουμε το επόμενο γυρνάει 15. Όσο χοντρό το θέλουμε εμείς. Τα κεριά, οι λαμπάδες, του

τάματος γυρνάνε 40 φορές και περισσότερο, αυτά μένουμε περίπου μιάμιση ώρα μέσα.

Μετά τα αφήνετε να στεγνώσουνε και τι κάνετε ;

Όχι, πριν στεγνώσουνε τα κόβουμε από κάτω τα υπολείμματα, αυτό δηλαδή που περισσεύει, που κρέμεται. Γιατί αν καθίσει το κερί και στεγνώσει που να το κόψεις; Λίγο έτσι το κόβουμε από κάτω, ίσα να ξεκολλήσει, ύστερα το βγάζουμε και από πάνω, το βάζουμε σε σιδεράκια και τα κόβουμε ακριβώς εκεί πέρα και εκεί στεγνώνουνε.

Τα υπολείμματα που μένουν από το κόψιμο τα ξαναχρησιμοποιείτε;

Τα ξαναβάζουμε στο καζάνι, με το καθαρό κερί, βεβαίως. Εδώ δεν πετάμε τίποτα από το κερί, από κερί δεν πετάμε τίποτα.

Είδα ότι βουτάτε και το μαχαίρι μέσα στο λιωμένο κερί. Έχει σημασία αυτό;

Ναι, αυτό εμείς από μόνες μας το κάνουμε εδώ, δεν είναι κάτι, απλά μας βοηθάει να τα κόβουμε πιο εύκολα.

Από πού προμηθεύεστε το φιτίλι;

Ναι, το φιτίλι το παίρνουμε από την Θεσσαλονίκη από τον Χατζηγεωργίου.

Εκτός από το κερί και το φιτίλι, ποιες άλλες πρώτες ύλες χρησιμοποιείτε;

Ναι, την άσπρη παραφίνη για να γίνουν λίγο πιο σκληρά ενώ το καλοκαίρι χρησιμοποιούμε κάποια σκληρυντικά, την στεατίνη. Θα σου δείξω λίγο μετά. Είναι σκληρυντικό μόνο για το καλοκαίρι γιατί λιώνει το κερί από τη ζέστη. Ενώ τον χειμώνα αν θέλουμε βάζουμε την παραφίνη. Σκέτη παραφίνη βάζουμε έτσι λίγο, αν θέλουμε, γιατί είναι πιο κρύο ενώ το καλοκαίρι μόνο που το κρατάς λιώνει το κερί.

Παλαιότερα χρησιμοποιούσατε κάποια άλλα υλικά;

Όχι, τίποτα.

Ποια είναι τα εργαλεία που έχετε;

Είναι το καζάνι που λιώνει το κερί, το καζάνι που μπαίνει το καθαρό κερί, η μηχανή που περνάει το φιτίλι στα κάδρα , τα ειδικά, η μηχανή που γυρνάει τα κάδρα και τα

βουτάει στο κερί, η μεγάλη κουτάλα που βγάζουμε το φτιλί και η μηχανή η πιο μεγάλη για τις λαμπάδες. Δεν έχουν ειδικές ονομασίες.

Γιατί πρέπει το εργαστήριο να βρίσκεται μακριά από την μονή ή από τον οικισμό;

Ναι, βέβαια για φωτιές και τέτοια. Εδώ έχουμε καεί μία φορά.

Επειδή αφήνετε τα καζάνια όλη νύχτα να δουλεύουν;

Ε βέβαια, αν πιάσει μια φωτιά να μην φτάσει στο μοναστήρι. Πάντοτε είναι μακριά και σε άλλα μοναστήρια και αλλού που έχουμε πάει είναι μακριά, δεν είναι δίπλα.

Χρειάζονται πολλές ώρες για να λιώσει το κερί;

Κοίταξε να δεις όταν δουλεύουμε κάθε μέρα τα αφήνουμε τα καζάνια πάντα ανοιχτά, αν θα σταματήσουμε μία βδομάδα για να ξεκουραστούμε ή το Σάββατο και την Κυριακή τα κλείνουμε εντελώς. Αλλά αυτό αν είναι παγωμένο και το βάλλεις στους 100° C τότε θέλει 2 ώρες για να λιώσει όλο, για να γίνει καλά. Αλλά καθημερινά το έχουμε αναμμένο, δεν μπορούμε να το κλείσουμε γιατί δουλεύουμε κάθε μέρα.

Εσείς φτιάχνετε κεριά μόνο για μοναστήρια και εκκλησίες, καθώς και λαμπάδες;

Ναι, μόνο γι' αυτά.

Στα συγκεκριμένα κεριά κάνετε και λείανση;

Όχι, εδώ όχι. Όπως βγαίνει, φυσικό. Αν θέλουμε να το κάνουμε αυτό θέλει άλλη διαδικασία, άλλη δουλειά θέλει μετά. Εγώ δεν το έχω κάνει, είναι όπως κάνουμε τα διακοσμητικά, αυτά συνήθως γυαλίζουμε.

Υπάρχει περίπτωση να δώσετε κεριά στην αγορά; Στα εκκλησιαστικά είδη;

Ναι, βέβαια δίνουμε. Σε δύο εδώ στην Ξάνθη, δύο.

Αυτά σας τα κάνουν παραγγελία;

Ναι, ναι τα ετοιμάζουμε και τους τα δίνουμε. Δίνουμε σε έναν δίπλα στον Μασούτη, εκεί.

Ευχαριστώ πολύ.

2) ΣΑΡΩΘΡΟΠΟΙΟΣ

Ονοματεπώνυμο : Κορδελίδης Αβρήλιος

Καταγωγή : Κωνσταντινούπολη

Έτος γέννησης : 1925

Επάγγελμα : Συνταξιούχος σαρωθροποιός

Μορφωτικό επίπεδο : Απόφοιτος Δημοτικού

Υπάρχει αναπτυγμένη βιοτεχνία κατασκευής σαρώθρων στην Ξάνθη;

Όχι, υπήρχε αλλά τώρα δεν έχει. Κάποτε είμαστε γύρω στους 6, προτού 20 – 25 χρόνια.

Εσείς πότε ξεκινήσατε να ασχολείστε με αυτή τη τέχνη;

Εγώ ξεκίνησα από 10 χρονών παιδί. Πήγα υπάλληλος, όταν τελείωσα το σχολείο πήγα για να μην γυρίζω και όταν τελείωσα πήγα κατευθείαν. Έκτοτε αυτή την δουλειά κάνω.

Οι επαγγελματίες που υπήρχαν εδώ λειτουργούσαν μεμονωμένα ή ήταν οργανωμένοι σε κάποια σωματεία;

Όχι, μεμονωμένα. Όλοι μεμονωμένα.

Ήταν όλοι ντόπιοι;

Όλοι ντόπιοι, άλλα πρόσφυγες ήταν αυτοί, μόνιμα έμεναν εδώ. Για παράδειγμα το αφεντικό μου ήταν από τις Καστανιές Ορεστιάδας. Αλλά εδώ ζούσε, ήρθε εδώ πρόσφυγας.

Υπήρχε ενδιαφέρον από τους νεότερους;

Εκείνα τα χρόνια υπήρχε τώρα όμως εδώ και 30 χρόνια όχι.

Ήταν ένα επάγγελμα περιζήτητο;

Όχι, αλλά ήταν ένα επάγγελμα καλό σίγουρα, γιατί η σκούπα εκείνη την εποχή πήγαινε πολύ, τώρα δυστυχώς το πλαστικό το έχει αντικαταστήσει. Αν πιάς στην Ορεστιάδα ήταν 111 εργάτες οργανωμένοι σήμερα δεν υπάρχει ούτε ένας. Το πλαστικό τα έχει εξουδετερώσει, η ανάπτυξη αυτό κάνει. Για παράδειγμα τώρα, γιατί τώρα ακόμα πουλιούνται οι σκούπες, στην Ξάνθη πολύ λίγα πουλιούνται περισσότερα στα χωριά, γιατί εκεί έχουν αυλές και σκουπίζουν ξέρω εγώ, στην πολυκατοικία ποιος θα πάρει; Παίρνουν πλαστικά.

Υπήρχαν και γυναίκες που ασχολούνταν με αυτό;
Βεβαίως, υπήρχαν.

Ασχολούνταν επαγγελματικά;
Ήταν εργάτριες, έδεναν την σκούπα. Έραβαν.

Χρειάζονται πολλά άτομα για να φτιαχτεί μια σκούπα;
Όχι, για να κάνεις μία σκούπα ένας τεχνίτης μπορεί μόνος του να την κάνει. Άλλα η φύση, η κατασκευή της σκούπας χρειάζονταν και δύο και τρία άτομα. Ο ένας τις ετοιμάζει κάνει προεργασία, ο άλλος τα ράβει και ο άλλος πιο μπροστά τα ετοιμάζει, δηλαδή τα χόρτα τα χωρίζει. Ο άλλος που τα προετοιμάζει, δηλαδή κάνει την κούκλα, αυτά είναι στρόγγυλα, δεν είναι έτσι, και μετά ο ράπτης την παίρνει και την ράβει. Σήμερα όμως δεν υπάρχουν ράπτες γιατί βγήκαν οι μηχανές και πάνε εκεί. Όλα μηχανοκίνητα είναι, πάλι όμως εργάτες δουλεύουν.

Υπάρχουν διάφορα είδη σκούπας;
Όχι, ένα είδος υπάρχει.

Δεν υπάρχουν άλλα για την αυλή, άλλα για μέσα στο σπίτι;
Όχι, όχι όλα είναι ένα.

Υπήρχε περίπτωση να διακοσμήσετε τις σκούπες;
Υπήρχε περίπτωση, άμα ήθελες να το κάνεις όμορφο. Δηλαδή εδώ πέρα μέσα (μας δείχνει στην μέση περίπου της σκούπας) περνούσαν μια κορδέλα μπλε και πάνω ένα καθρεφτάκι όταν ήταν σε νεόνυμφους να το στείλουν δώρο και έβαζαν κορδέλες πράματα θάματα καθρεφτάκια από εδώ καθρεφτάκια από ‘κει.

Αυτό το κάνατε με παραγγελία.

Ε βέβαια μόνο όταν ήθελε κανείς να στείλει ένα δώρο μόνο έτσι το έκανα.

Το μαγαζί σας βρισκόταν πάντα εδώ;

Εγώ συγκεκριμένα δύο άλλαξα, το ένα ήταν εδώ παραπάνω και ένα ήταν παραπέρα.

Φροντίζατε να είναι πάντα στο κέντρο της πόλης.

Ε βέβαια μέσα στην αγορά δεν θα είναι έξω.

Ο χώρος όπου πουλούσατε τις σκούπες ήταν ο ίδιος με το εργαστήριο;

Βεβαίως και το εργαστήριο και όλα μαζί. Αλλά ήταν μεγάλο το άλλο το μαγαζί που είχα παραπάνω ήταν πιο μεγάλο. Είχε πατάρι, είχε αυτό, είχε αποθήκη μέσα και τα φτιάχναμε όλα εκεί.

Υπήρχαν και πλανόδιοι πωλητές;

Ναι και βέβαια υπήρχαν στα χωριά παλαιότερα, προτού 50 χρόνια.

Αυτοί αγόραζαν τις σκούπες από εσάς και μετά τις πωλούσαν;

Όχι, απλούστατα ερχότανε έπαιρναν τις σκούπες και γυρίζανε, κάτι γεροντάκια ήτανε και πωλούσανε και ότι δεν πωλούσανε το γυρίζανε πίσω στο μαγαζί και έβγαζαν, τι μεροκάματο έβγαζαν; Τίποτα.

Καλύπτατε μόνο τις ανάγκες του Νομού ή κάνατε και εξαγωγές;

Εξαρτιόταν από την ζήτηση που θα είχε από άλλες περιοχές, για παράδειγμα στην Κατοχή ερχόταν η Καβάλα έπαιρνε από εδώ, έστελνε στα νησιά δεξιά αριστερά. Έτσι είναι εξαρτάται ποια περίοδος, ποια περιοχή, τι ήταν.

Η πληρωμή σας πώς γινόταν;

Πάντα σε χρήμα και αυτό εδώ, η σκούπα πήγαινε με το κομμάτι. Δεν έχει μεροκάματα, είναι με το κομμάτι. Δηλαδή ο ράφτης εκείνη την εποχή έπαιρνε 4 δεκάρες για το ράψιμο και ο άλλος που την έκανε έπαιρνε μισή δραχμή. Αυτό είναι, πόσα κομμάτια θα ράψεις τόσες δραχμές θα πάρεις, παλιά. Και μέχρι τώρα ακόμα έτσι είναι. Οι λίγες βιοτεχνίες που υπάρχουν επάνω στην Ορεστιάδα δεν είναι με το

μεροκάματο, είναι πόσα κομμάτια θα κάνεις τόσα θα πληρωθείς. Φερειπὴν το κομμάτι 100 δραχμές το κάνουνε; Ολόκληρη, τόσα παίρνουνε.

Η πελατεία σας προερχόταν από όλα τα κοινωνικά επίπεδα;

Βέβαια από όλα τα κοινωνικά επίπεδα, όλα. Εκείνη την εποχή έτσι ήτανε. Τώρα στην πολυκατοικία τι θα την κάνεις την σκούπα;

Εκτός από τις σκούπες φτιάχνατε και άλλα αντικείμενα;

Τίποτα. Μόνο σκούπες.

Ποια υλικά χρησιμοποιούσατε;

Τα υλικά είναι αυτό, σαρωθρόχορτο. Σαρωθρόχορτο το λένε εμείς το λέμε σκουπόχορτο, σύρμα και σπάγκο αυτά.

Από πού τα αγοράζατε αυτά;

Το χόρτο βέβαια από την Ορεστιάδα, η παραγωγή εκεί είναι, όλη η Ελλάς έπαιρνε από την Ορεστιάδα. Δεν υπάρχει αλλού πουθενά να βγάζει ποιοτικώς τέτοιο πράμα.

Έπρεπε να είναι σκληρό;

Όχι, μαλακό, άσπρο όλα αυτά συντελούν. Σκληρά βγάσαμε εδώ πέρα κάτι λιγοστά, πολύ σκληρά τα οποία ούτε τα παίρναμε, τα πετάγαμε, γιατί ήταν και μαύρα ήταν και πολλά

Εσείς όταν το παίρνατε από τους παραγωγούς από την Ορεστιάδα ήταν έτοιμο....

Όχι, όχι από τον παραγωγό όταν θα το πάρεις το παίρνεις παραγωγίσιμο. Το παραγωγίσιμο είναι ενάμιση μέτρο ύψος. Δηλαδή έχει περίπου 60 πόντους καλάμι, το οποίο παίρναμε εργάτες εκεί πέρα και το κόβαμε ώστε να μην το κατεβάζουμε εδώ πέρα. Άρα πετούσαμε 40% καλάμι από αυτό που αγοράζαμε. Οπότε αν το δουλέψεις και εδώ πέρα ένα 15 ή 10% θα πετάξεις, ήτανε μισό και μισό. Δηλαδή ένα κιλό παραγωγίσιμο χόρτο κάνει μία σκούπα.

Ποια εργαλεία χρησιμοποιούσατε;

Τα εργαλεία, τα εργαλεία ήταν μία βελόνα, είναι οι δακτυλήθρες αλλά άλλου τύπου, εδώ πέρα μες στην μέση είναι πετσί, είναι λίγο σκληρό και στα δυο και για να

σπρώξεις την βελόνα ήταν και δύο ξύλα τα οποία τα λέγανε, κάπου εδώ είναι, μάγγανα τα λέγανε και το βάζεις εδώ πέρα και το ράβεις, το χτυπάς με ένα ξύλο το οποίο το λένε τοπμάκι το λέγανε έτσι.

Δηλαδή αυτά χρησιμοποιούσατε μόνο;

Ναι και ύστερα είναι το ψαλίδι, παλαιότερα ήτανε το ψαλίδι τώρα αυτό εδώ (μας δείχνει ένα εργαλείο μεγάλο σιδερένιο με μία βάση) το οποίο το έχουμε πάρει από την Ιταλία, δηλαδή το σχέδιο το έχουμε πάρει από την Ιταλία και κάναμε μετά το 1964 ήρθαν οι πρώτες μηχανές. Ορίστε αυτό είναι το ψαλίδι που κόβουμε τις σκούπες τώρα. Η σκούπα μπαίνει εδώ μέσα, εχθές τις κόψαμε όλες. Εκεί ας πούμε φούντα που είναι και τις κόβεις για να γίνει η σκούπα.

Υπήρχαν ειδικοί τεχνίτες που έφτιαχναν αυτά τα εργαλεία και τα αγοράζατε από αυτούς;

Σχεδόν οι ίδιοι μας τα κάναμε αλλά την βελόνα που δεν μπορούσαμε εμείς να την κάνουμε την έκανε κάποιος σιδεράς. Να δηλαδή αυτή είναι η βελόνα, αυτή εδώ με αυτή έραβα υπήρχαν όμως και άλλες βελόνες οι οποίες είχαν δυο μύτες. Όποιος μάθαινε να δουλεύει με δυο μύτες ήταν πιο γρήγορος, πιο πολλά έραβε ας πούμε. Όμως άμα συνηθίσεις μ' αυτήν να ράβεις δεν μπορείς να ράβεις και με άλλη γιατί θα ξεχαστείς να το αφήσεις και θα σου τρυπήσει το χέρι.

Σταδιακά το μόνο που αντικαταστήθηκε ήταν το ψαλίδι;

Το ψαλίδι και η μηχανή που ράβει αντικαταστήθηκε. Φερειπτήν και ένα άλλο είδος ψαλίδι είναι που κόβει τα χόρτα, δηλαδή το καλάμι. Αυτά όλα ήρθαν το 1964 από την Ιταλία. Ξαφνικά όταν το 1963 φύγαν όλοι οι σκουπάδες, οι εργάτες ας πούμε και πηγαίνανε στην Γερμανία μείναμε δίχως εργάτες και όσοι ήτανε έξω, για παράδειγμα εγώ το 1963 το έχω γραμμένο με χρυσά γράμματα γιατί μου δόθηκε η ευκαιρία να ανεβώ ενώ πρώτα δεν είχα τίποτα.

Θα πήρατε μηχανήματα....

Όχι, δεν πήρα μηχανήματα γιατί έτυχε να έχω έναν εργάτη και ένας άλλος ήτανε, τρεις ήμασταν και δουλεύαμε και επί ένα χρόνο δύο και έγινε ότι έγινε. Αυτό είναι.

Μπορείτε να μας περιγράψετε πώς φτιάχνετε την σκούπα;

Την διαδικασία πρώτα άμα το πάρεις από τον παραγωγό αυτό το χόρτο τα χωρίζεις σε δυο μέρη, το ένα λέγεται σκάρτο το άλλο λέγεται καπάκι, το δε πιο μακρύ το βγάζεις, αυτό το ψιλό, το οποίο λέγεται χοντάς. Αφού βάζεις πρώτα το σκάρτο μέσα, βάζεις το καπάκι μετά θα περάσεις επάνω τον χοντά για να είναι όμορφο γι' αυτό γίνεται τέτοιο εδώ και το σφίγγεις εδώ πέρα με, είναι ένα ειδικό.

Υπάρχει ειδικό εργαλείο, για να σφίγγει το σύρμα;

Βεβαίως. Αυτό εδώ τώρα είναι χειροποίητο. Τώρα το δένουμε αλλιώς, πως; Δηλαδή με το ίδιο το σύρμα το δένουμε, το σφίγγουμε είναι, έχουν ένα, είναι ένας κρίκος, έτσι το λένε, με δυο ξύλα, ένα στρόγγυλο μέσα στα δυο τα ξύλα έτσι όπως είναι, ένα στρόγγυλο ξύλο στο οποίο είναι τυλιγμένο το σύρμα κατεβαίνει κάτω και με ένα αυτό, εργαλείο που έχει το πατάς και αφήνεις το σύρμα άμα δεν θέλεις να αφήσεις σηκώνεις το πόδι σου και σφίγγεις ενώ παλαιότερα ήταν αλλιώς, με το χέρι το έσφιγγες με το χέρι αυτό. Παλαιότερα που δεν υπήρχανε τα μέσα, ας πούμε τι μέσα; Φερειπήν αυτό εδώ το σφίγγαμε με σπάγκο, με σχοινί. Μετά όταν ήρθαν τα πρώτα μηχανάκια και είχαν εκείνο το σύρμα που είχαν στα φρένα εκεί ένας, ας πούμε από τους τσιγκούνηδες βγαίνουν οι εφευρέσεις όχι από τους χουβαρντάδες, ένας τσιγκούνης ο οποίος σου λέει αυτό μπορεί να κάνει. Πράγματι το έκανε.

Ήταν πιο φθηνό από το σπάγκο;

Βεβαίως από το σχοινί, γιατί ένα κομμάτι τέτοιο που χρησιμοποιούμε για να σφίξουμε την σκούπα, το σχοινί έδενε 25 κομμάτια με 30. Στα 25-30 κοβόταν. Αυτό το σύρμα που ανακάλυψε αυτός 300 έδενε. Εκτός από ότι έδενε 300 αλλά το έβρισκε και τσάμπα γιατί το πετούσαν αυτοί που κάνανε τα μηχανάκια, τα φρένα κόβονταν και το πετούσαν. Αυτός όμως έφτιαχνε την δουλειά του και έτσι το πήραμε και εμείς, το μάθαμε και εκτός τούτου το σύρμα δεν καταναλώνεις τόση δύναμη που θέλει να σφίξει, αυτό δεν θέλει. Επομένως έκανε διπλό καλό και οικονομικό και λίγη δύναμη. Δεν χανόταν το σχοινί έχει την ελαστικότητα το σύρμα δεν έχει ελαστικότητα, διότι ήταν ημιατσάλι στα 300 κομμάτια κόβονταν.

Και μετά αφού το δένετε με το σύρμα;

Αφού το δέσεις, το ράβεις. Πρώτα θα το δέσεις γιατί αυτά είναι στρόγγυλα και πάντα θέλουν ζύγισμα. Δεν έχουμε ζυγαριά αλλά με το χέρι. Δηλαδή άμα το πιάσεις...

Μια χούφτα περίπου;

Μια χούφτα όχι. Μια χούφτα ξέρεις πόσα γραμμάρια έχει, με το χέρι σου, με το άνοιγμα που θα έχει εδώ η παλάμη σου αν το χουφτώσεις καταλαβαίνεις πόσα γραμμάρια είναι. Διότι αυτό το κάνεις τα πρώτα δύο κομμάτια τα ζυγίζεις λες ότι είναι 450-500 γραμμάρια, ξέρεις. Και μετά ξέρεις με το χέρι σου καταλαβαίνεις. Και αυτό είναι.

Και μετά τι κάνετε, το ράβετε στην μηχανή;

Τώρα είναι η μηχανή, τώρα. Τότε με την βελόνα. Την περνούσαμε μια έτσι μια από την άλλη. Μια έτσι το τραβούσα από εδώ, ξανά το έβαζα λοξά και την περνούσαμε από την άλλη. Όπως ράβουμε. Δηλαδή από κάτω έβγαινε από πάνω την έραβες. Αυτό ήτανε. Τώρα η μηχανή μπαίνει κατά αυτόν τον τρόπο (όρθια και στο πλάι) το σφίγγει στην μέση πάλι κατά αυτό τον τρόπο που είπαμε για τα ξύλα με την μόνη διαφορά ότι δουλεύει σιγά-σιγά και οι βελόνες πάνε έρχονται, πάνε έρχονται και το ράβουν. Αυτό είναι.

Είχατε συγκεκριμένα μεγέθη; Δηλαδή μετρούσατε τους πόντους της σκούπας;

Δεν είχε συγκεκριμένα μεγέθη όσο θέλεις το κάνεις εσύ. Το μικρό το σκουπάκι έχει μικρά χόρτα, το κάνεις από μικρά, δεν το κάνεις από τα μεγάλα που κάνεις την μεγάλη σκούπα γιατί χαραμίζονται.

Υπήρχαν κάποιες παραδόσεις ή προλήψεις σχετικά με τους σαρωθροποιούς;

Όχι, όχι δεν είχαμε.

Ούτε κάποιες μέρες που να είναι για εσάς γιορτή ή κάτι τέτοιο;

Τίποτα, όχι, πάντα δουλεύαμε. Ήταν πολύ δουλειά, λίγο κέρδος. Πολύ δουλειά με λίγο κέρδος. Δεν μπορούσες να βγάλεις πολλά.

Αυτά που κρέμονται στον τοίχο τι είναι;

Αυτά εδώ είναι σπάγκος με αυτά εδώ τα δέναμε μετά όμως που βγήκε το νάιλον, το νάιλον είναι πιο αντοχής. Δηλαδή το νάιλον κρατάει περισσότερο και όταν βρέχεται δεν σαπίζει. Το νάιλον όμως έχει ένα μειονέκτημα, εδώ στην άκρη δεν σφίγγει όσο σφίγγει ο σπάγκος και πολλές φορές ξετυλίγεται η ραφή, φεύγει. Πρέπει να το ράψεις

επανελλειμένως και η μηχανή που ράβει εδώ την άκρη δεν την ράβει πάλι χέρι μπαίνει αλλά δεν μπαίνει τέτοιο χέρι όπως έμπαινε με την βελόνα.

Ευχαριστώ πολύ.

3) ΣΙΔΕΡΑΣ

Ονοματεπώνυμο : Τουρσουζόγλου Δημήτριος

Καταγωγή : Ξάνθη

Έτος γέννησης : 1929

Επάγγελμα : Συνταξιούχος σιδεράς

Μορφωτικό επίπεδο : Απόφοιτος 5^{ης} δημοτικού

Πώς μάθατε την τέχνη του σιδερά;

Την τέχνη πήγα από μικρός και την έμαθα, ήμουν 13 χρονών παιδάκι και από τότε δουλεύω.

Από πού την μάθατε; Από τον πατέρα σας;

Όχι, πήγα να δουλέψω σε έναν γείτονά μου και μέσα σε 5-6 χρόνια την έμαθα.

Υπάρχει ενδιαφέρον από τους νεότερους για το επάγγελμα;

Όχι. Κανείς δεν έρχεται. Κανείς δεν έρχεται για να δουλέψει, βαριά τους έρχεται η δουλειά.

Οι σιδεράδες στην Ξάνθη ήταν αρκετοί;

Πάρα πολλοί ήταν.

Ήσασταν οργανωμένοι σε σωματεία;

Μπα, δεν είχε τέτοια πράγματα, ο καθένας μόνος του, δεν είχε τότε τέτοια.

Ήταν όλοι ντόπιοι; Ήταν μόνιμα εγκατεστημένοι στην Ξάνθη;

Ναι, εδώ ήταν. Ο καθένας στην πόλη του ήταν και υπήρχαν και από τα χωριά, από γύρω.

Υπήρχαν και γύφτοι;

Οι γύφτοι κοίτα, είχαμε πολλούς γύφτους αλλά αυτοί στην τέχνη δεν μας φτάνανε. Με συγχωρείς γύφτικες δουλειές κάνανε, πρόχειρες.

Αυτοί ήταν πλανόδιοι;

Όχι, πλανόδιοι κοίτα, αυτοί είχαν τα μαγαζιά τους και αν δεν μπορούσαν να τα βγάλουν πέρα τους έβγαζε το αφεντικό. Αυτή η οδός από εδώ μέχρι κάτω, άσε και παντού, ήτανε τέτοια όλο σιδεράδικα ήτανε.

Υπήρχε κάποιος λόγος που τα εργαστήρια βρίσκονταν μέσα στην πόλη;

Όχι, τίποτα απλά ήθελε ο καθένας να βγάλει το ψωμάκι του.

Υπήρχαν συγκεκριμένες εποχές που δουλεύατε και άλλες που δεν δουλεύατε;

Ναι, ναι. Ήταν όταν φύτευαν τα καπνά και όταν θερίζανε τα σιτάρια, τότε εμείς κάναμε τα τρυπάνια κ.α.

Δηλαδή όταν άρχιζαν οι γεωργικές δουλειές αρχίζατε και εσείς;

Κοίτα και πιο μπροστά δουλεύαμε αλλά περισσότερο εκείνη την εποχή ήτανε ότι αρπάζουμε.

Με την εξέλιξη της τεχνολογίας είχαμε προσαρμογή των εργαλείων που χρησιμοποιούσατε σ' αυτήν;

Κοίταξε υπήρχαν αλλά αργά, αργά βγαίνανε αυτά αλλά δεν είχαμε και χρήματα να πάρουμε άλλα εργαλεία. Βγήκε η ηλεκτροκόλληση, βγήκανε οι τροχοί, εμείς έναν καιρό τα λιμαρίζαμε με το χέρι, με το χέρι, με τη λίμα. Ύστερα ήρθανε οι τροχοί ξέρω εγώ, δρέπανα, τα πήραμε αυτά αλλά αργά. Άλλοι είχαν πιο μπροστά που είχαν τα λεφτά.

Δουλεύατε μόνος σας ή είχατε και βοηθούς;

Όχι, είχα και βοηθούς. Έναν είχα, ένας μας έφτανε. Αυτοί που είχαν μεγαλύτερα μαγαζιά έχανε περισσότερους, ανάλογα με την δουλειά.

Ποιες ήταν οι πρώτες ύλες που χρησιμοποιούσατε;

Παίρναμε και βέργες σιδήρου αλλά κυρίως παίρναμε παλιά και από την Θεσσαλονίκη φέρναμε παλιά, μεγάλα κομμάτια, τα κόβαμε, τα κάναμε τσάπες. Από σίδηρο ήταν

και από ατσάλι, διάφορα. Κυρίως παλιά. Που και που φτιάχναμε και κανένα καινούριο.

Αυτά τα αγοράζατε από συγκεκριμένα μαγαζιά; Πώς γινόταν η προμήθειά τους;

Υπήρχαν τέτοια μαγαζιά που παίρναμε από την Θεσσαλονίκη και από την Αθήνα παίρναμε και οι νοικοκυραίοι που φέρνανε παλιά. Υπήρχαν όμως μαγαζιά που τα πουλούσανε. Τα παλιά τα παίρναμε, τα βάζαμε σε φωτιά και γινόταν όπως ήταν το καινούριο ας πούμε.

Ποια εργαλεία χρησιμοποιούσατε;

Το αμόνι, το φουσερό, τη μούσα, το μέγγενες που λένε. Και ο τροχός, αυτά.

Τι έκανε το καθένα από αυτά;

Αυτά, ότι θέλαμε κάναμε. Τσεκούρια καινούρια κάναμε, τα πάντα.

Πέστε μου πώς λειτουργούσε κάθε εργαλείο. Για παράδειγμα, το αμόνι σε τι χρησίμευε;

Το αμόνι εκεί απάνω τα χτυπούσαμε, τα ψιλαίναμε, τα στραβώναμε και τέτοια.

Πότε τα λιώνατε;

Δεν τα λιώναμε εμείς, άμα χρειαζόταν να κάνουμε κάνα τσεκούρι τα βράζαμε. Γίνονταν η βράση, τώρα τα κολλάμε με την ηλεκτροκόλληση. Τότε βάζαμε το κομμάτι και το γυρνούσαμε στο καμίνι μέσα, το βράζαμε και όταν ξέραμε πότε είναι για να το κολλήσουμε τότε το βγάzaμε δύο άτομα, το χτυπούσαμε στα γρήγορα και το κολλούσαμε.

Τα εργαλεία από πού τα αγοράζατε;

Από Σαλονίκη. Επειδή δεν είχαμε εδώ τέτοια μαγαζιά από Θεσσαλονίκη τα πήρα εγώ.

Το εργαστήριο που είχατε ήταν ιδιόκτητο;

Εδώ είχε ένα σωρό μαγαζιά ήτανε εδώ το χάνι. Ήτανε ένας βεζίρης ντόπιος, ας πούμε, που είχε μαγαζάκια μαγαζάκια και μας ανήκανε.

Μήπως υπήρχαν και κάποιες άλλες ονομασίες για τα σιδεράδικα;

Ονομασίες, έλα να πάμε στον σιδερά στον τάδε, με το όνομα, τίποτα άλλο.

Εσωτερικά πώς είναι ένα εργαστήριο;

Τι να σας πω; Τοποθετούσαμε τα εργαλεία εκεί που μας βόλευε. Δεν μπορούσα εγώ τώρα να είναι το καμίνι εδώ και να πάω να βάλω το καμίνι εκεί, ήταν δίπλα εκεί κοντά. Να είναι κοντά γιατί δεν προλαβαίναμε όταν τα βράζαμε τα σίδερα κρύωναν και δεν μπορούσαμε.

Είχατε και αποθήκες για να βάζετε τα προϊόντα;

Όχι, εγώ δεν είχα αποθήκη. Εγώ μετά είχα αποθήκη, μέσα στο χάνι του Καραβάνη ήμουν και εκεί είχα μία αποθήκη.

Πώς λειτουργεί το καμίνι;

Το καμίνι έναν καιρό το τραβούσαμε με ένα δερμάτινο τέτοιο, τώρα έχουμε τα ηλεκτρικά. Το παλιό μουχάνι το λέγαμε. Είχαμε ένα δέρμα και το τραβούσαμε και εκείνο φυσούσε και άναβε η φωτιά από κάτω. Τώρα πλέον δεν έχει κανέναν τέτοιο πράμα.

Πώς ήταν το σχήμα του καμινιού;

Σαν ακορντεόν ήτανε και το ανοιγοκλείναμε και άναβε με τον αέρα η φωτιά. Είχε μια σωλήνα και φυσούσε από εκεί μέσα στο καμίνι και άναβε η φωτιά. Χρειάζοταν και ένα άτομο να το τραβάει εκείνο.

Τι προϊόντα φτιάχνατε εκεί συνήθως;

Γεωργικά εργαλεία. Σκεπάρνια κάναμε, τσάπες κάναμε, τσεκούρια κάναμε, ότι είχε ο γεωργός κάναμε.

Μήπως αυτά είχαν και κάποια τμήματα από ξύλο;

Αυτά που τα φτιάχναμε εμείς ήταν από ξύλο όλα, γιατί το ξύλο δεν τσαπίζει καλά. Εκεί που το έπιαναν ήταν από ξύλο αυτό το έφτιαχνε ο ξυλάς, άλλοι τα βάζανε πρόχειρα οι ίδιοι τους, άλλοι τα βάζαμε εμείς, αυτά ήταν έτοιμα, τα παίρναμε εμείς και το πολύ πολύ να τα ροκανίζαμε αν χρειάζονταν.

Τα προϊόντα που φτιάχνετε γίνονται κατόπιν παραγγελίας;

Όχι, έτοιμα τα είχαμε. Ετοιμάζαμε και πιο μπροστά. Κάθε μέρα αυτή την δουλειά κάναμε. Τα κρεμούσαμε στο μαγαζί μπροστά και έρχονταν ο καθένας και αγόραζε.

Σας έφερναν παλιά αντικείμενα, για να τα επισκευάσετε;

Ναι φέρνανε.

Εσείς γυρνούσατε και σαν πλανόδιος, για να πουλήσετε τα προϊόντα της τέχνης σας;

Πηγαίναμε στην Χρυσούπολη, είχε παζάρι εκεί και είχαμε μερικούς πελάτες εκεί και με παραγγέλνανε, τα έφτιαχνα και τα πήγαινα εκεί. Την ημέρα που είχε παζάρι και τα παρέδιναν και με πλήρωναν οι άνθρωποι.

Η πληρωμή σας γινόταν πάντα σε χρήμα ή κάνατε και ανταλλαγές;

Κοίτα, ήταν μερικοί που δίνανε σιτάρι γιατί και αυτοί δεν είχανε τότε, ήταν φτωχοί, δεν ήταν όπως τώρα. Ή παίρναμε με συμφωνία το σιτάρι ή το γράφαμε στο βερεσέ και όταν είχαν ερχόντουσαν και το πλήρωναν.

Μπορείτε να μας περιγράψετε συνοπτικά την πορεία που ακολουθείτε στην δουλειά σας;

Το παλιό που μου το φέρνανε ας πούμε το μπολιάζαμε. Αυτό ήταν παγωμένο, έλειπε ένα κομμάτι, βάζαμε ένα κομμάτι και το κολλούσαμε, έτσι.

Αν θέλατε εσείς να φτιάξετε κάτι καινούργιο; Έναν μπαλτά;

Έπαιρνα ένα κομμάτι σίδηρο και το χτυπούσα και το έφτιαχνα όπως ήθελα, το τρυπούσα, το χτυπούσα ξανά, το μεγάλωνα όσο το ήθελα, το έδιναν το σχήμα που θέλει.

Υπάρχουν κάποιες προλήψεις, παραδόσεις ή έθιμα σχετικά με τους σιδεράδες;

Όχι, σαν τι. Όταν ήταν κλειστή η αγορά ήμασταν και εμείς. Δεν υπήρχαν τέτοια, πάντα δουλεύαμε.

Ευχαριστώ πολύ.

4) ΚΑΡΟΠΟΙΟΣ

Ονοματεπώνυμο : Ζαρωτιάδης Παναγιώτης

Καταγωγή : Κερασούντα

Έτος γέννησης : 1919

Επάγγελμα : Συνταξιούχος καροποιός

Μορφωτικό επίπεδο : Απόφοιτος 1^{ης} Γυμνασίου

Πώς μάθατε την τέχνη και πότε ξεκινήσατε;

Την έμαθα το 1937. Ξεκίνησα από σιδεράς. Οι σιδεράδες ήταν πολλοί, είχαν τεράστια δύναμη. Εκεί έκατσα ενάμιση χρόνο και ύστερα πήγα για καροποιός. Καροποιός πήγα στην Δράμα. Εκεί στην Δράμα σε ένα μεγάλο καροποιείο. Ήταν μεγάλο καροποιείο, αυτό γίνεται το 1938. Το καροποιείο αυτό κατασκεύαζε τόσα πολλά κάρα, γιατί ήταν μεγάλο το εργοστάσιο αυτό και πήγαινε σε κάθε χωριό 10 – 20 κάρα μαζεμένα γιατί ο κόσμος δεν είχε μεταφορικά μέσα και οι πρόσφυγες που ήρθαν από την Τουρκία και από τα άλλα μέρη, ας πούμε εδώ και οι Πόντιοι ειδικά και οι Μικρασιάτες, αυτοί που ήταν σαν πρόσφυγες από την Τουρκία, λοιπόν όλοι καταγίνονταν με κάρα. Με κάρα κάνανε τις δουλειές τους.

Σήμερα ασκείται το επάγγελμα;

Όχι, αποκλείεται. Αποκλείεται η καροποιεία από καιρό δεν. Πουθενά δεν υπάρχει.

Τα επάγγελμα αυτό απαιτεί αποκλειστική απασχόληση;

Κοιτάξτε όταν κάνεις την δουλειά του καροποιού τις ώρες που δουλεύεις ανοίγεις το μαγαζί και αρχίζεις και δουλεύεις και παίρνεις τις παραγγελίες των κάρων. Παραγγέλνουν οι αγρότες γενικά.

Στην περιοχή ασχολούνταν πολλοί με αυτό το επάγγελμα;

Υπήρχαν πολλοί, βέβαια. Αυτοί εδώ που βλέπετε στην φωτογραφία όλοι καροποιοί και σιδεράδες ήταν. Όλοι εδώ στην Ξάνθη.

Για την κατασκευή ενός κάρου χρειάζονται περισσότερα του ενός άτομα;

Περισσότερα. Χρειάζεται καταρχήν ένας ξυλός και ένας σιδεράς. Ο ξυλός κατασκευάζει τα ξύλα του κάρου και ο σιδεράς κατασκευάζει τα σίδερα.

Καλύπτατε μόνο τοπικές ανάγκες ή μήπως κάνατε και εξαγωγές;

Άσε την Ξάνθη, βασικά για τα χωριά. Η Ξάνθη δεν είχε πολλούς γεωργούς και αυτά να παραγγείλουν κάρα. Υπήρχανε αλλά τα περισσότερα από τα χωριά της Ξάνθης.

Από ό,τι βλέπω στη φωτογραφία υπήρχε σωματείο καροποιών και σιδεράδων μαζί.

Ναι, σωματείο καροποιών και σιδεράδων. Ο «Προφήτης Ηλίας» λεγότανε το σωματείο.

Υπήρχαν κάποιες άλλες ειδικές ονομασίες τις οποίες χρησιμοποιούσαν για τους καροποιούς;

Κοιτάξτε να δείτε θα σας δώσω κάτι που έγραψα εγώ και θα πάρετε πολλές γνώσεις από αυτό. Σας τα έγραψα πόσοι καροποιοί ήταν, τα κομμάτια του κάρου κ.α. που σας χρειάζονται. Τα είχα γράψει για μία καθηγήτρια από την Θεσσαλονίκη που τα ήθελε και θα τα δώσω και σε εσάς. Οπότε αυτά να μην τα πούμε θα τα διαβάσετε.

Καλώς, ας πάμε στα επόμενα. Με βάση ποια κριτήρια διαχωρίζονται τα είδη των κάρων;

Κοιτάξτε τα κάρα ήταν : κάρα που σέρνονταν με δύο άλογα, κάρο που σέρνονταν με ένα άλογο και οι φωτογραφίες εκεί δείχνουν ποιο ήταν με δύο ή με ένα άλογο. Υπήρχαν και τα δίτροχα τα οποία ήταν με τα γαιδουράκια, αυτά ήταν πιο μικρά και αυτά και γράφω σε τι χρησίμευαν αυτά τα δίτροχα. Κουβαλούσανε τα πράγματα με αυτά, οι γεωργοί από τα χωράφια, δηλαδή ήταν ευκίνητα και ελαφριά.

Ποια υλικά χρησιμοποιούσατε;

Τα γράφω.

Από πού τα αγοράζατε;

Αυτά τα αγοράζαμε από.. Στην αρχή για να σας πω ότι το '45-'46-'47 και μέχρι και το '50 δεν υπήρχαν εργοστάσια που να κατεβάζουν ξυλεία από τα χωριά που να τα

φέρνουν σε σχήμα που να τα παίρνουμε εμείς να τα δουλεύουμε και προμηθευόμασταν ξυλεία από τους Πομάκους, από το βουνό. Αυτοί λαθραία τα υλοτομούσαν και τα κατεβάζανε τη νύχτα σε εμάς και εμείς τα παραγγέλναμε και αν τα έπιανε το Δασαρχείο τα κάτεσχε και μας κάνανε και μηνύσεις και τέτοια. Αυτά όλα γίνονταν γιατί δεν υπήρχε ρεύμα, δεν υπήρχαν εργοστάσια να αξιοποιήσουν τα ξύλα, ας πούμε, από το βουνό. Αλλά μετά το '50-'55 ανοίξαν εργοστάσια κατεβάζανε ξυλεία κανονικά από τα Δασαρχεία για ορισμένα ξύλα και γινόταν επίσημα μετά.

Η πληρωμή σας γινόταν πάντα σε χρήμα ή και σε είδη;

Στην Κατοχή δουλεύαμε περισσότερο με είδη, με αλεύρι, με βούτυρο, με αυγά, με γάλα και με τέτοια. Αλλά μετά την Κατοχή βέβαια με χρήμα.

Ποια εργαλεία χρησιμοποιούσατε; Υπάρχουν στις σημειώσεις σας;

Ναι τα αναφέρω.

Μήπως καθώς περνούσαν τα χρόνια κάποια από αυτά αντικαταστάθηκαν;

Βέβαια εξελίχθηκε. Μετά το '70 να πω κάποια, αφού είχε ρεύμα στα μαγαζιά και παντού υπήρχαν οι μηχανές. Δηλαδή με ηλεκτρικό. Πρώτα το φυσερό που φτιάχναμε τα σίδερα και τα κοπανήσαμε ήταν με το χέρι. Ύστερα που ήρθε το ρεύμα πήραμε ηλεκτρικό φυσερό, έπαιρνε αμέσως φωτιά, πριν το τραβούσαμε. Πρώτα τρυπάγαμε τις ρόδες με το χέρι ενώ ύστερα πήραμε και δραπάνους, τρυπάνια όλα μηχανοκίνητα. Πήραμε πλάνιες να πλανάρουμε τα ξύλα εδώ ενώ πρώτα με την χειροπλάνη τα καθαρίζαμε και με το ροκάνι. Δηλαδή αντικαταστάθηκε η χειρωνακτική εργασία με την ηλεκτρική.

Όταν χαλούσε κάποιο εργαλείο το επισκευάζατε ή το αλλάζατε;

Κοιτάζτε στα παλιά όταν δεν είχαμε το ρεύμα και δεν είχαμε ηλεκτρικά εργαλεία αυτό που χαλούσε εμείς το επισκευάζαμε μόνοι.

Που βρισκότανε το εργαστήριό σας;

Στου Καραβάνη το Χάνι. Εκεί που φτιάχνετε το μεγάλο το κτίριο, στην Δαγκλή, εκεί ήταν όλο καροποιεία. Εκεί μέσα είχε όλο καροποιοί, πεταλωτήδες, σαγματοποιοί, μέσα στο κέντρο της πόλης. Εκεί φέρνανε τα καρπούζια οι παραγωγοί, προ του '70,

μέσα εκεί στο χάνι και πήγαιναν οι έμποροι και κοιτάζανε το σιτάρι του άλλου αν ήταν καλό, τα καρπούζια ξέρω εγώ και τα παίρνανε στα μαγαζιά τους και τα κρατούσανε. Δηλαδή εκεί μέσα στο χάνι του Καραβάνη που λέω, γράψτο αυτό να το θυμάσαι, εκεί γινόταν χαμός. Δηλαδή το Σαββάτο όλα ήταν εκεί μέσα. Τα τσιράκια μας τρέχανε, αυτοί έρχονταν από την νύχτα, το πρωί μόλις έρχονταν τρέχανε εκεί στο χάνι, τότε υπήρχε και φτώχεια, και κλέβανε κανένα καρπούζι για να φάνε.

**Υπήρχαν ειδικοί τρόποι που προσαρμόζατε τα διάφορα μέρη του κάρου;
Υπήρχαν ειδικοί τεχνίτες;**

Κοιτάζτε εγώ καταρχήν ήμουν και σιδεράς και ξυλάς. Αλλά κανονικά τα καροποιεία αυτά που λειτουργούσαν είχαν και έναν που ήξερε να φτιάχνει την ξυλεία και έναν σιδερά που ήξερε να φτιάχνει τα σίδερα. Εγώ τα έφτιαχνα όλα μόνος μου αλλά αφού μεγάλωσα την δουλειά είχα και εγώ μαστόρους, είχα οκτώ άτομα στην δουλειά μου. Είχα δυο καλούς μαστόρους, καλφάδες ας πούμε, που ο ένας δούλευε στο καμίνι συνεχώς και ο άλλος δούλευε στα ξύλα συνεχώς και είχα τσιράκια τα οποία βοηθούσαν τους καλφάδες, τους μαστόρους. Ήμουν και ζωγράφος εγώ για τα κάρα, που τα ζωγράφιζα.

Δηλαδή κάνατε μόνος και την διακόσμηση.

Και την διακόσμηση. Εγώ ήμουν γενικά και σιδεράς και ξυλάς και διακοσμητής. Ο μόνος εδώ στην Ξάνθη, ο μόνος που διακόσμησα τα κάρα που έφτιαχνα.

Κάνατε την διακόσμηση όπως θέλατε εσείς ή σας έλεγε ο πελάτης;

Εγώ σπούδασα την καροποιεία σε μαγαζί, όπως σας είπα, στην Δράμα, σε καλό που είχε μαστόρους μέσα extra. Εκεί είχε και ζωγράφο, είχε και σιδερά, είχε και ξυλά εγώ, ας πούμε, η αυτή μου ήταν τέτοια που τα έβαλα όλα μέσα μου. Όταν ήρθα εδώ στην Ξάνθη και άνοιξα μαγαζί, να μην σας πω ότι εδώ η Ξάνθη παράγγελνε τα κάρα και τις βοϊδάμαξες στο Σουφλί, δηλαδή το 80% των κάρων στην Ξάνθη παραγγέλλονταν από το Σουφλί. Τότε τα κάρα τα παίρναμε μέσω Αγροτικής Τραπέζης. Η Αγροτική Τράπεζα, επειδή ο κόσμος ήταν φτωχός και τους έδινε δάνεια. Πήγαινες εσύ στην τράπεζα και τους έλεγες θέλω ένα κάρο, πάνε να το παραγγείλεις σου έλεγε, ερχόταν το παράγγελνε κατευθείαν στους μαστόρους και οι περισσότεροι μάστοροι το παραγγέλνανε από το Σουφλί. Εγώ όταν ήρθα στην Ξάνθη και έκανα τα πρώτα κάρα, ήρθα εδώ το '47, λοιπόν, τα πρώτα κάρα που πήγαινα στα χωριά με

πλακώνανε ούκο λίγοι. Λοιπόν έβγαζα μεγάλη παραγωγή και ωραία κάρα. Τα δικά μου τα κάρα ήταν ελαφριά, αυτά που κατασκεύαζαν στο Σουφλί ήταν βαριά. Τότε που είχαν τα βουβάλια και τα μεγάλα τα βόδια άντεχαν σε αυτά τα κάρα, αλλά μετά το '47, μετά την Απελευθέρωση, ο κόσμος δεν είχε εκείνα τα βόδια και τα βουβάλια να κουβαλάει εκείνα τα κάρα και είχανε τις αγελάδες. Ήθελαν τις αγελάδες για να τρώνε και το γάλα να κάνει και την δουλειά του. Ήθελαν όμως ελαφριά κάρα και εγώ τα κάρα που έφτιαχνα ήτανε ειδικά για τις αγελάδες, ελαφριά, ήτανε και ζωγραφισμένα και αυτά.

Αφού φτιάχνατε το κάρο, για να δεθεί αυτό με το ζώο ήταν δική σας δουλειά;

Δουλειά δικιά μας ήτανε. Από την αρχή ως το τέλος το κάρο, ας πούμε, ερχόταν ο παραγωγός εδώ το δέναμε και έφευγε.

Υπήρχαν περιπτώσεις ενοικίασης ενός κάρου;

Όχι, όχι δεν υπήρχαν τέτοια. Δηλαδή τα αυτοκίνητα και όπως γίνεται τώρα δεν υπήρχε για τα κάρα. Εκτός και αν ο γείτονας με τον γείτονα χάλαγε το κάρο του και του το ζήταγε δανεικά και έκανε την δουλειά.

Ο οδηγός του κάρου, ο αμαξάς, ονομαζόταν και κάπως αλλιώς;

Όχι, δεν είχε. Αυτό το έκαναν οι γεωργοί όλοι. Δεν είναι και δύσκολο πράγμα να οδηγάς το κάρο.

Στην Ξάνθη τα χρησιμοποιούσαν μόνο για τις αγροτικές δουλειές;

Όχι, το χρησιμοποιούσαν και αλλιώς. Όχι σαν ταξί αλλά σαν μεταφορές πραγμάτων. Υπήρχαν κάρα τα οποία δούλευαν, τα έπαιρνες εσύ και πήγαινες μετέφερες τα πράγματα, τους εργάτες και αυτά. Δηλαδή φτιάχνονταν υπήρχαν κάρα τα οποία σε κουβαλούσαν.

Υπήρχαν κάποια έθιμα ή παραδόσεις σχετικές με τους καροποιούς;

Παραδόσεις και αυτά, είχαμε μόνο τον Άγιο, τον Προφήτη Ηλία.

Εκείνη την μέρα δεν δουλεύατε;

Όχι, εκείνη την μέρα γιορτάζαμε.

Υπήρχαν κάποιες ειδικές «πατέντες» ή κάτι τέτοιο για να αποφεύγονται οι κλυδωνισμοί ή το κατρακύλισμα του κάρου;

Κοίταξε κάναμε και ορισμένες αυτές, ας πούμε, κάποιο φρένο στο κάρο, κάναμε αλλά δεν χρειαζόταν σε όλα. Γιατί το κάρο, οι ρόδες του, ο άξονας δεν γυρνάει με τα ρουλεμάν όπως γυρνάει το αυτοκίνητο, είναι με ειδικά χωνιά που μπαίνουν μέσα, ποδιές λέγονται, ο άξονας αυτός μπαίνει σε μακριά χωνιά και γυρίζει πάνω στον άξονα και αυτό, δεν είναι σαν ρουλεμάν. Οπότε δεν υπήρχε ανάγκη για τέτοια.

Στην Ξάνθη υπήρχαν και ανοιχτά και κλειστά κάρα;

Υπήρχαν και κλειστά, με σκεπή από πάνω αλλά πολύ λιγοστά. Σαν τα παιτόνια, αν έχετε υπόψιν σας περίπου. Είχανε μία σκεπή πάνω, φτιάχναμε και τέτοια.

Αυτά μήπως προορίζονται για τους πλούσιους;

Ναι, για τους πλούσιους. Τα κάρα τα καλύτερα, τα «μακάς» που τα λέγαμε, που κάναμε ήτανε τα Mercedes. Αυτά οι αγάδες τα παίρνανε, για να πηγαίνουν στα πανηγύρια, στους γάμους, δηλαδή, τέτοια, αλλά ως επί το πλείστον τα παίρνανε οι πλούσιοι, τα «μακάς».

Θυμάστε πότε έπαψαν να χρησιμοποιούνται τα κάρα;

Από το '80 και μετά. Εγώ το τελευταίο που έχω κάνει ήταν το '80.

Ευχαριστώ πολύ.

5) ΣΤΡΑΓΑΛΟΠΟΙΟΣ

Ονοματεπώνυμο : Δαλακλίδης Ηλίας

Καταγωγή : Ξάνθη

Έτος γέννησης : 1948

Επάγγελμα : Ιδιοκτήτης στραγαλοποιείου

Μορφωτικό επίπεδο : Απόφοιτος Δημοτικού

Από πότε υπάρχει το συγκεκριμένο επάγγελμα;

Το επάγγελμα υπάρχει από το 1935 νομίζω, αν δεν κάνω λάθος, ίσως και λίγα χρόνια νωρίτερα.

Εσείς από πού μάθατε αυτό το επάγγελμα;

Από τον πατέρα μου και αυτός από τον παππού μου. Είμαστε τρία αδέρφια και δουλεύουμε σε αυτό και το μάθαμε από αυτούς.

Εσείς το ασκείτε μέχρι και σήμερα;

Μάλιστα.

Υπάρχει ενδιαφέρον από τους νεότερους να το συνεχίσουν; Από τα παιδιά σας ίσως;

Ναι το έχουμε μάθει στα παιδιά μας και το συνεχίζουν αυτοί.

Γνωρίζετε κάποιες άλλες ονομασίες του επαγγέλματος;

Ξηροκαρπάδικο το λένε, εμείς το λέμε στραγαλοποιείο, γιατί παράγουμε, τα παράγουμε εμείς. Βγάζουμε το στραγάλι και τα υπόλοιπα όλα τα ψήνουμε εμείς, γι' αυτό το λέμε στραγαλοποιείο.

Τα προϊόντα σας κάλυπταν μόνο τις ανάγκες της Ξάνθης ή κάνατε και εξαγωγές;

Όχι, μόνο της Ξάνθης, λιανεμπόριο.

Υπήρχε αναγνώριση του επαγγέλματος; Ποια ήταν η κοινωνική σας θέση;

Δεν ξέρω, δεν υπήρχε τίποτα. Ήταν ένα επάγγελμα αναγνωρισμένο.

Οι στραγαλοποιοί ήταν αρκετοί στον Νομό;

Όχι πάρα πολλοί, όχι, μετρημένοι δηλαδή. 4-5 άτομα ακόμα και σήμερα.

Αυτοί που υπήρχαν ήταν οργανωμένοι σε σωματεία ή συντεχνίες;

Όχι, ο καθένας δούλευε ξεχωριστά, μεμονωμένα.

Η πώληση των προϊόντων πώς γινόταν; Υπήρχαν πλανόδιοι πωλητές;

Υπήρχαν πλανόδιοι πωλητές και αργότερα άνοιξε ο πατέρας μου το κατάστημα και είμαστε από τότε εδώ. Πριν γυρνούσαν σε όλους του δρόμους και πουλούσαν, πλανόδιοι και από το 1935 ήρθαμε από εδώ.

Θυμάστε να υπήρχαν εποχές που γίνονταν ανταλλαγές ή πάντα πληρωνόσασταν σε χρήμα;

Όχι, τίποτα πάντα σε χρήμα.

Ποιες ήταν οι πρώτες ύλες που χρησιμοποιούσατε;

Και χρησιμοποιούμε ακόμα και τώρα. Φουντούκια, αμύγδαλα, αιγίνης, φυστίκια, πασατέμπο σπόρια δηλαδή, κολοκυθόσπορο, ηλιόσπορο, ρεβίθι για να γίνει το στραγάλι, αυτά.

Αυτά τα παράγατε εσείς ή τα αγοράζατε από άλλους;

Τα αγοράζαμε από τους γεωργούς και τα ψήναμε εμείς.

Υπήρχε κάποιος τρόπος, για να επιλέγετε τους καλύτερους σπόρους;

Ε, βέβαια πάντα γίνεται αυτό, πάντα επιλέγεις. Πώς γίνεται, διαλέγεις το καλύτερο, κοιτάξεις να είναι καλό, για να έχεις 45 χρόνια μόνο το μαγαζί, χώρια τ' άλλα που είχε ο πατέρας μου πιο μπροστά, δεν κρατιέται ένα μαγαζί έτσι 45 χρόνια.

Γίνονταν προηγουμένως κάποιες συμφωνίες με αυτούς που θα σας έφερναν τους καρπούς;

Πάντα πρώτα γίνεται συμφωνία γιατί ανεβαίνει κατεβαίνει το προϊόν, αν έχει πολύ είναι φθηνό, αν έχει λίγο είναι ακριβό. Πήγαινες τα έβλεπες αν σου άρεζαν τα έπαιρνες αν δεν σου άρεζαν έφευγες, όμως πάντα γινόταν συζήτηση, συμφωνία για την τιμή.

Ποια ήταν τα εργαλεία ή τα μηχανήματα που χρησιμοποιούσατε;

Σε φούρνο ήταν και είναι και σήμερα ψήγονταν τα φιστίκια, τα φουντούκια, τα σπόρια, τα αμύγδαλα όλα αυτά σε φούρνο εκτός από τα στραγάλια που είχε ειδικό καζάνι για να γίνει το στραγάλι, γιατί από ρεβίθι γινόταν στραγάλι. Ήταν ειδικό το καζάνι, δεν ήταν σε φούρνο.

Φαντάζομαι ότι υπήρχε συγκεκριμένη θερμοκρασία ή ώρα που τα αφήνατε;

Ναι, βέβαια, πάντα έτσι γίνεται. Πρώτα αλατίζεται και μετά ψήνεται. Ανάλογα με το είδος και τέτοια το αφήνουμε ανάλογα, περίπου στη μία ώρα ήταν παλαιότερα ο φούρνος, τώρα υπάρχει αερόθερμος φούρνος που είναι πιο γρήγορος.

Και το στραγάλι έτσι γίνεται;

Όχι, πρώτα γινόταν το στραγάλι στο καζάνι και μετά αλατιζόταν αν ήταν αλμυρό, όπως και σήμερα. Από το ρεβίθι για να γίνει στραγάλι πρέπει να περάσει 4 φορές από τη φωτιά.

Δηλαδή το μόνο εργαλείο που είχατε ήταν οι φούρνοι;

Τώρα για το κόσκινο να σου πω; Ήταν και το κόσκινο. Τα κοσκινίζαμε πρώτα για να καθαριστούν, να φύγουν τα σκάρτα, τα σάπια, τα κούφια, τα διαλέγαμε Έτσι ήταν πρώτα το κόσκινο, το αλάτισμα και μετά το ψήσιμο.

Το εργαστήριό σας βρισκόταν πάντα εδώ, μαζί με το μαγαζί;

Παλιά ναι. Τώρα πλέον είναι σε άλλο χώρο, μέσα στην πόλη.

Υπάρχει λόγος που πρέπει να είναι μέσα στην πόλη;

Όχι, για ευκολία δικιά μας, γιατί δεν είχαμε άλλο χώρο.

Μπορείτε να μας περιγράψετε πώς είναι εσωτερικά ένα εργαστήριο;

Κοίτα σε ένα μέρος είναι οι φούρνοι, σ' ένα μέρος είναι η μπετονιέρα, να το πω έτσι, που αλατίζει τα φιστίκια, τα σπόρια, όλα αυτά και αλλού είναι οι αποθήκες που έχουμε τα προϊόντα, μακριά δηλαδή από τον φούρνο, από τη ζέστη.

Χρειάζονται περισσότερα του ενός άτομα για τη δουλειά σας;

Χρειάζονται και βοηθοί και 2 και 3 άτομα, ανάλογα τις εποχές, ανάλογα τον χρόνο μας, ανάλογα τις δουλειές, ανάλογα πολλά.

Σ' αυτούς που εργάζονταν κοντά σας μάθατε τη τέχνη εσείς;

Ναι, σταδιακά τους την έμαθα.

Υπήρχαν μήπως κάποιες προλήψεις, παραδόσεις ή έθιμα στην δουλειά σας;

Όχι, δεν θυμάμαι, να στο πω έτσι, όχι. Μόνο τις Κυριακές που δεν δουλεύαμε.

Μπορείτε να μας περιγράψετε τη διαδικασία που ακολουθείτε για να φτιάξετε το στραγάλι;

Οι υπόλοιποι ξηροί καρποί είναι όλοι κανονικά, δηλαδή αλατίζονται αφού κοσκινιστούν, περαστούν και πλυθούν, φύγουνε τα σάπια και το ένα το άλλο, περνάνε από τον φούρνο και ψήνονται. Δηλαδή αλατίζονται και ψήνονται. Το στραγάλι τώρα. Το στραγάλι καταρχήν κοσκινίζεται και γίνεται σε διαφορετικά μπόγια, δηλαδή τα νούμερα, μικρό ή μεγάλο. Μετά ψήνεται την πρώτη μέρα στο καζάνι και ψήνεται, πώς να το πω, να δεις μέχρι πότε ψήθηκε, πόση ώρα χρειάζεται

Επιλέγετε εσείς την θερμοκρασία του καζανιού;

Ναι, καλά την διαλέγεις και την βάζεις. Την ρυθμίζεις και το παρακολουθάς συνέχεια τότε θα έχει ψηθεί. Δεν την ξέρω την θερμοκρασία, δεν είναι ακριβώς τώρα, εξαρτάται. Συνήθως είναι γύρω στους 150° – 180° C, εκεί μέσα. Αφού ψηθεί την πρώτη φορά απλώνεται για να κρυώσει, την άλλη μέρα ή την πιο άλλη μέρα πάλι ψήνεται με τον ίδιο τρόπο, συγκεκριμένα αυτό ψήνεται σε μηχανήμα όπως ο καφές, αφού στεγνώσει πάλι, κρυώσει και την δεύτερη φορά το βάζεις μετά από δυο μήνες, τρεις μήνες, όσο πιο πολύ κάθεσαι, δηλαδή ξεκουράζεται, τόσο πιο πολύ αφράτο γίνεται. Μετά βρέχεται, μουσκεύεται δηλαδή αποβραδís και την άλλη μέρα γίνεται στραγάλι. Δηλαδή μπαίνει στο καζάνι μέσα και γίνεται στραγάλι. Αυτό το στραγάλι το κρατάς πάλι, μετά μια βδομάδα, έναν μήνα που λέει ο λόγος, ξαναπερνάει από την

φωτιά για να γίνει αυτό το καβουρντισμένο που λέμε, πιο αφράτο. Και άμα θέλουμε αλατισμένο ρίχνουμε και αλάτι.

Γνωρίζετε κάποια άλλα παραδοσιακά επαγγέλματα που υπήρχαν στην Ξάνθη;

Υπάρχουν σαγματοποιοί, οι πεταλάδες ήταν παλαιότερα, καροποιοί, σκουπάδες που έκαναν σκούπες, αυτά.

Ευχαριστώ πολύ.

6) ΠΑΓΩΤΑΤΖΗΣ

Ονοματεπώνυμο : Δαλακλίδης Ηλίας

Καταγωγή : Ξάνθη

Έτος γέννησης : 1948

Επάγγελμα : Ιδιοκτήτης στραγαλοποιείου

Μορφωτικό επίπεδο : Απόφοιτος Δημοτικού

Από πότε υπάρχει το επάγγελμα;

Σχεδόν τα ίδια χρόνια με το στραγάλι, από το '35. και αυτό το ίδιο πράγμα έγινε από τον πατέρα μου το έμαθε, ο πατέρας μου στους δρόμους το πουλούσε, τα ίδια. Το κάνω και σήμερα και θα το συνεχίσουν τα παιδιά μου.

Γνωρίζετε κάποιες άλλες ονομασίες για τους παγωτατζήδες;

Στα τούρκικα μας έλεγαν ντουντουλματζήδες, αυτό υπήρχε, που θα πει παγωτό.

Υπήρχε συντεχνία ή σωματείο με τους παγωτατζήδες;

Όχι, όπως και στους στραγαλοποιούς, δουλεύαμε μεμονωμένα.

Η πώληση των προϊόντων γινόταν εδώ στο μαγαζί;

Παλαιότερα ήταν πλανόδια στα χωριά και μετά εδώ κανονικά στο μαγαζί.

Η πελατεία σας ήταν η ίδια με αυτή των στραγαλοποιών;

Ναι, η ίδια, όλος ο κόσμος έπαιρνε.

Ποιες ήταν οι πρώτες ύλες που χρησιμοποιούσατε;

Τις χρησιμοποιούμε ακόμα το πρόβειο γάλα, αυγά, ζάχαρη και βανίλια, αυτά.

Από πού τις προμηθευόσασταν;

Από το εργοστάσιο. Παλαιότερα βέβαια πριν γίνει το εργοστάσιο γάλακτος από τους παραγωγούς.

Υπάρχει κάποιος λόγος που χρησιμοποιείτε πρόβειο γάλα και όχι κάποιο άλλο;

Βεβαίως υπάρχει, γιατί είναι πιο παχύ και γίνεται πιο καλό το παγωτό, πιο αφράτο, πιο πλούσιο γίνεται.

Φαντάζομαι ό,τι για την τιμή των υλικών γινόταν κάποια συμφωνία.

Ναι σίγουρα και με τους παραγωγούς, προφορικά, αλλά και με το εργοστάσιο τώρα.

Η μεταφορά των υλικών πώς γινόταν;

Μας τα έφερναν αυτοί εδώ. Μερικές φορές πηγαίναμε και τα παίρναμε, όπως βόλευε.

Ποια ήταν τα εργαλεία που χρησιμοποιούσατε και τι έκανε το καθένα;

Παλαιότερα γινόταν σε καζάνι το παγωτό, με πάγο, και τώρα γίνεται σε μηχανήμα, αυτό.

Στο καζάνι πώς γινόταν;

Τώρα τι να σας πω. Στο καζάνι έμπαινε το παγωτό, το γάλα. Το καζάνι ήταν στρόγγυλο από χαλκό, γανωμένο, μπακίρι που λέμε, από έξω γύρω-γύρω πάγο με αλάτι, για να δίνει ψύξη, το γυρνούσαμε με το χέρι, είχε ένα καπάκι, το γυρνούσαμε με το χέρι και με την δύναμη που δινόταν απλωνόταν αυτό πάνω στους τοίχους, στα τοιχώματα. Ερχόταν και πάγωνε και με μια κουτάλα χτυπούσαμε με το χέρι, το ξεκολλούσαμε στην ουσία και χτυπιόταν. Αυτό μέχρι να γίνει ένα μίγμα, το αφράτο να γίνει, το παγωτό, να παγώσει όλο το γάλα, τώρα γίνεται αυτόματα σε μηχανήμα. Τώρα παστεριώνεται κάποτε έβραζε, δηλαδή πρώτα το βράζαμε και μετά γινόταν το παγωτό ενώ τώρα παστεριώνεται από παστεριωτή και μετά γίνεται το παγωτό.

Το εργαστήριο σας βρισκόταν και αυτό εδώ, στο μαγαζί;

Ήταν εδώ παλιά και τώρα είναι εδώ. Ξεχωριστά από τα στραγάλια, είναι άλλο, αλλά είναι στην πόλη.

Εσωτερικά μπορείτε να μας περιγράψετε πώς ήταν;

Ένα δωμάτιο, ένα μαγαζί.

Χρειάζεται για παράδειγμα να είναι σε κάποιο σκιερό μέρος ή κάτι τέτοιο;

Όχι, όχι δεν είναι απαραίτητο, δεν υπάρχει τέτοιο πράμα. Απλώς είναι δυο μηχανήματα, ένας παστεριωτής και ένας κατασκευαστής και τρεις καταψύκτες, που μπαίνει μέσα το παγωτό.

Παλαιότερα ο πατέρας αφού έφτιαχνε το παγωτό και έβγαине σαν πλανόδιος να το πουλήσει πως το διατηρούσε παγωμένο, δεν έλιωνε;

Πάλι με πάγο, πάλι πάγο είχε μέσα σε καζάνι και χοντρό αλάτι. Το αλάτι έχει την ιδιότητα να δίνει ψύξη και δεν λιώνει ο πάγος, του δίνει ψύξη και κρατιέται. Βέβαια τότε κάναμε 5 κιλά παγωτό τώρα κάνουμε 20 κιλά, 30 κιλά ανάλογα, ας πούμε. Εκείνο το έφτιαχνε εκείνη την ημέρα και πουλιόταν εκείνη την ημέρα.

Γνωρίζετε αν υπάρχουν έθιμα ή παραδόσεις σχετικές με το παγωτό;

Έθιμα; Όχι, δεν είχαμε τίποτα.

Ευχαριστώ πολύ.

7) ΧΑΜΟΥΜΤΖΗΣ Ή ΣΑΓΜΑΤΟΠΟΙΟΣ

Ονοματεπώνυμο : Καμαρίδης Άνθιμος

Καταγωγή : Ξάνθη

Έτος γέννησης : 1949

Επάγγελμα : Κατασκευαστής ταπετσαριών

Μορφωτικό επίπεδο : Απόφοιτος Δημοτικού

Από πότε θυμάστε να ξεκίνησε το επάγγελμα;

Το επάγγελμα ξεκίνησε, τώρα, αυτό το δούλευε ο πατέρας μου, δούλεψε ο παππούς μου και αυτό πρέπει να ήταν ακόμα πιο παλιό. Πάρα πολλά χρόνια τώρα χρόνια ακριβώς...

Αυτοί δούλευαν στην Ξάνθη;

Όλοι, όλοι αυτοί δουλεύανε στην Ξάνθη.

Οπότε εσείς μάθατε την τέχνη από τον πατέρα σας.

Ναι, από τον πατέρα μου την έμαθα.

Σήμερα ασκείται το επάγγελμα;

Μέχρι πριν έναν μήνα είχαμε το μαγαζί. Ο αδερφός που ήταν ο τελευταίος, βγήκε στην σύνταξη και έχει σταματήσει. Ήταν το τελευταίο μαγαζί και δεν υπάρχει πλέον τώρα.

Υπήρχε ενδιαφέρον από τους νέους να το συνεχίσουν;

Σταδιακά ερχόταν κάτι παιδιά για να πάρουν κάποια χρήματα, όχι με ενδιαφέρον να μάθουν την δουλειά. Για να συνεχίσουν όχι, ποτέ κανείς. Εμείς μείναμε στην τέχνη γιατί τότε ήταν τακτική η δουλειά, δηλαδή δεν μας άφηνε να πάμε κάπου αλλού. Μετά που έβλεπε ο πατέρας μου λίγο μακριά και μου έλεγε, εμένα τουλάχιστον, να ξεφύγεις, να γίνεις ταπετσέρης, μου το έλεγε και κάτι με φύτεξε αλλά εγώ δεν έλεγα ποτέ να φύγω από κοντά του. Ούτε όμως και ο μπαμπάς μου με έσπρωχνε να φύγω

από κοντά του. Έτσι μέναμε μέχρι την ημέρα που γύρισα από το στρατό, όταν γύρισα και μου είπε καλός πολίτης πέθανε ο μπαμπάς μου εκείνη τη στιγμή και από εκεί και μετά σταμάτησα αμέσως εγώ. Άλλαξα δουλειά, έγινα ταπετσήρης. Άσε που είχε πέσει, γιατί είχε πολλά τρακτέρ, πολλά γεωργικά μηχανήματα και σταμάτησε η δουλειά. Δηλαδή δεν μπορούσαμε να συντηρηθούμε γι' αυτό το σταμάτησα το επάγγελμα.

Όταν ακόμα το επάγγελμα είχε ζήτηση ασχολιόντουσαν πολλοί με αυτό;

Εδώ στην Ξάνθη υπήρχανε ένα, δύο, τρία, τέσσερα, πέντε σαγματοποιεία είχαμε. Για την Ξάνθη τότε υπήρχαν πολλά. Είχαμε κάνει τότε, εκείνο τον καιρό, το '65, είχαμε κάνει μία επέκταση που κάναμε στην Χρυσούπολη ένα μαγαζί, που δεν υπήρχε τότε. Με το που βγήκε στην σύνταξη ο πατέρας δώσαμε και το μαγαζί μας στην Χρυσούπολη.

Χρειάζονται αρκετά άτομα για την δουλειά; Πόσοι δουλεύατε;

Αρκετά άτομα, δεν μπορώ να πω ότι χρειάζονται αρκετά άτομα. Βοηθοί όχι, δηλαδή ένας τα φέρνει βόλτα μόνος του τα πάντα. Υπάρχει βέβαια μία σχετική κούραση και τέτοια αλλά δεν είναι τίποτα.

Υπάρχουν κάποιες άλλες ονομασίες για τους σαγματοποιούς;

Εμάς μας λέγανε και γαιδουρομοδίστρες. Πάμε δηλαδή στην γαιδουρομοδίστρα, στον σαγματοποιό. Οι Τούρκοι το λέγανε *ισίκ τερεζή*, *ισίκ* είναι το γαϊδούρι, *τερεζή* είναι αυτά τα σαμάρια. Δεν είχε άλλες ονομασίες όχι.

Καλύπτατε μόνο τοπικές ανάγκες ή κάνατε και εξαγωγές;

Ναι, όπου δεν είχε μαγαζιά, όπως στην Χρυσούπολη εμείς τα πηγαίναμε εκεί. Ας πούμε ο πατέρας μου έπαιρνε κάθε Τρίτη βράδυ ένα αυτοκίνητο, όχι αυτοκίνητο, ένα τρίκυκλο, τα φορτώναμε τα πράγματα που ετοιμάζαμε για το παζάρι, πως βγαίνουν τώρα τα φρούτα και τα αυτά, βγαίναμε στο παζάρι και τα πουλούσαμε. Έτσι και στην Χρυσούπολη, αλλά ήταν ωραία, όποιος και αν περνούσε από εκεί μπροστά έστω και για πρώτη φορά σταματούσε και κοιτούσε. Αυτό γιατί είχε μεγάλη ποικιλία, τι χάντρες, τι φούντες, τι καπιστράκια και αυτά ήταν όλα με μεράκι φτιαγμένα, δεν ήταν κάτι να πάρουμε απλά λεφτά, μας άρεζε. Όλα αυτά τα κάναμε με το χέρι, δηλαδή κόβαμε ψιλά δεματάκια, τα τρυπούσαμε με το σουβλί και τα έκανες με συρίμια αυτά

τα πράγματα, δεν ήταν με καψούλες 4 για να δώσουμε ένα καπιστράκι, όλα γίνονταν με το χέρι., με τις ώρες με τα συρίμια. Πηγαίναμε και πάνω στο βουνό πάρα πολύ, εκεί τα δίναμε στα παντοπωλεία. Σε έναν παντοπώλη δίναμε τα απαραίτητα αυτά που πρέπει να έχει και τα πουλούσε αυτός.

Το επάγγελμα σας ήταν αναγνωρισμένο; Ποια ήταν η κοινωνική σας θέση;

Εκείνο τον καιρό, την εποχή που είχε δηλαδή ζήτηση μεγάλη, το επάγγελμα μας ήταν τόσο καλό, τόσο δυνατό, όπως είναι τώρα το συνεργείο αυτοκινήτων. Απαραίτητο. Δηλαδή δεν είχαμε ούτε μέρα ούτε νύχτα, ούτε Κυριακή ούτε Σάββατο, ούτε γιορτή, τίποτα. Δηλαδή πάθαινε κάποιος στο χωράφι μια ζημιά ερχόταν στο σπίτι έπαιρνε εμένα ή τον πατέρα μου ή κάποιον από εκεί να πάμε να το κάνουμε. Γιατί αυτά που φορούσαν τα ζώα στην δουλειά πάθαιναν ζημιές και έπρεπε να αντικατασταθεί αυτό για να συνεχίσει το όργωμα το ζώο.

Ήσασταν οργανωμένοι σε κάποιες συντεχνίες ή ομάδες;

Όχι δεν μπορούσαμε να το κάνουμε, ήμασταν μεμονωμένοι. Πιστεύω ότι κυνηγούσε ο ένας τον άλλο και δεν είχε τέτοια πράγματα, δεν είχε.

Η αμοιβή σας πώς γινόταν;

Με χρήματα, δεν είχε ανταλλαγή. Ερχόταν έδινε την παραγγελία, παίρναμε την προκαταβολή και στο τέλος της δουλειάς πληρωνόμασταν.

Δηλαδή κάνατε και ειδικές παραγγελίες;

Παραγγελίες για να κάνουμε έπρεπε να πάρουμε μέτρα από το ζώο. Είχαμε το ξύλο το βάζαμε στον ώμο του και σε αυτά, παίρναμε μέτρα, το σημαδεύαμε, το βλέπαμε. Ήταν άλλα ζώα που δεν θέλανε να περάσει κάτι από το κεφάλι τους και ότι φτιάναμε το ανοίγαμε από τα πλάγια, το ανοίγαμε και το περνούσαμε στο λαιμό. Ήταν ιδιότροπα ζώα ας πούμε αυτά που δεν μας αφήνανε να τα δουλέψουμε όπως θέλαμε.

Το είδος της πελατείας σας ποιο ήτανε;

Κτηνοτρόφοι, γεωργοί, είχαμε πάρα πολλούς από το βουνό αυτοί που ήταν μετανάστες, Τούρκους, Πομάκους.

Γνωρίζετε αν υπάρχουν κάποια έθιμα, παραδόσεις για το επάγγελμα;

Από ότι θυμάμαι τότε από παιδί, το βάζαμε πολύ το γαλάζιο και το άσπρο το χάντρο, το γυάλινο και κάναμε τότε καρδούλες κάναμε, στολίζαμε το ζώο, για το μάτι. Το γαλάζιο και το άσπρο το χάντρο ήταν απαραίτητο. Το βάζανε για να μην τα πιάνει μάτι.

Μπορείτε να μας πείτε εσείς ακριβώς τι φτιάχνατε;

Εκτός από τα στολίδια και αυτά, φτιάχναμε τα χαμούμια, τα καπίστρια, τα γκαλντούμια, τα σαμαράκια όλα αυτά, τα αξεσουάρ του. Είχε τα χαντράκια, είχε τα χαντράκια πίσω στην ουρά, ήθελε χαντράκια στα πλάγια, στο λαιμό του γύρω - γύρω από το δέρμα βάζαμε κετσέ μετά βάζαμε τα κουδούνια γύρω και τα κουδούνια τα βάζαμε γιατί το άλογο άκουγε τον θόρυβο του, ώστε αν ερχόταν κάτι, κάποιο αυτοκίνητο να μην τρομάζει αυτό, αυτό άκουγε τα κουδούνια. Τότε είχαμε το μαγαζί μας με όλα αυτά τα πράγματα στολισμένο, τώρα να βλέπεις στην σειρά κουδούνια κρεμασμένα με μαλλί, γιατί ήταν πιο φτηνό, κρεμόταν από κάτω και το κάνεις έτσι όμορφο, φτιαγμένο, κόκκινο, κίτρινο, πράσινο και όποιος έμπαινε στο μαγαζί κατευθείαν κοίταγε πάνω. Δηλαδή όποιος έμπαινε δεν μας κοίταγε στο πρόσωπο, χάζευε πάνω, γύρω, παντού. Και η μυρωδιά, μύριζαν όμορφα, η μυρωδιά τους ήταν έντονη, το καθαρό το δέρμα. Μερικά δέρματα ερχόταν φορεμένα από το ζώο και ήταν με ιδρώτα, αυτά που ερχόντουσαν για επισκευή, αυτά όταν τα δουλεύαμε ήμασταν στο πλάι, δηλαδή τα αποφεύγαμε. Φτιάχναμε οτιδήποτε φορούσε το ζώο και σέλες μπορεί να φτιάχναμε για τα άλογα.

Ποιες ήταν οι πρώτες ύλες που χρησιμοποιούσατε;

Τα υλικά που χρησιμοποιούσαμε ήταν το δέρμα, δηλαδή υπήρχε δέρμα κατσικίσιο που ήταν για άλλη χρήση, είχε δέρμα μοσχάρισιο, βοδινό, έπρεπε να διαλέξει.

Δηλαδή επιλέγατε τα δέρματα ανάλογα με το τι θα κάνατε;

Ναι. Υπήρχε δέρμα που ήταν αυτό για καμτσίκι. Το δέρμα το φτιάχναμε εμείς, το παίρναμε στο σπίτι, το κόβαμε κομμάτια, το δουλεύαμε, κάναμε καμτσίκι αυτά και για τα άλλα είχαμε άλλα διαφορετικά δέρματα, υπήρχε μεγάλη ποικιλία από δέρματα.

Τα δέρματα από πού τα αγοράζατε;

Τα δέρματα αυτά από την Θεσσαλονίκη, την Αθήνα και την Κρήτη. Τα φέρνανε αυτοί εδώ και κάναμε παραγγελία. Τους δίναμε παραγγελία για ψιλά και χοντρά

δέρματα ήταν και σε κατσικίσιο και σε βοδινά, τόσα ξέρω εγώ, γιατί αυτά ήταν ραμμένα τα δέρματα.

Μπορείτε να μας πείτε τι κάνατε με το καθένα;

Με το κατσικίσιο δέρμα κάναμε την κουλούρα, αυτό που ακουμπούσε στο στήθος του ζώου, που περνούσε στο λαιμό, το κάναμε πρώτα στρόγγυλο αυτό τα πράγμα με το σάζι, το πλέκαμε, το σφίγγαμε και το διαμορφώναμε έτσι για να τοποθετηθεί στο λαιμό και το βάζαμε εκεί αυτό το δέρμα. Το επάνω το καπάκι το βάζαμε με δέρμα χοντρό, μοσχαρίσιο και από μέσα, πηγαίναμε και όταν κουρεύαν το ζώο παίρναμε την τρίχα την μαζεύαμε σε τσουβάλια, την παίρναμε στο μαγαζί, την ξεδιαλύναμε, διαλέγαμε την καθαρή τρίχα, γιατί η τρίχα ήταν πανάκριβη, και την πέρναμε και γεμίζαμε τους σιμπέδες. Αυτά ήταν πάνω στον σβέρκο του αλόγου και ήθελε κάτι μαλακό, να μην πληγώνει το ζώο. Το γεμίζαμε με αυτό το πράγμα, με τρίχα.

Ποια εργαλεία χρησιμοποιούσατε;

Είχαμε αυτά που κόβαμε τα δέρματα, αυτό το δέρμα για να το κόψεις ήταν μεγάλο, αφού το κόβαμε μία φορά με τα μαχαίρια σαν μισοφέγγαρο που ήταν, όπως αυτά για την μπουγάτσα, με αυτά τα μαχαίρια δουλεύαμε, τα κόβαμε. Είχαμε και έναν άλλον οδηγό, στη μέση είχε μαχαίρι, βάζαμε τη μια άκρη και το τραβούσαμε και το κόβαμε στις διαστάσεις που θέλουμε. Υπήρχαν κάτι άλλα που ρεφλάραμε το δέρμα. Το δέρμα ήταν χοντρό, με κάτι κοφτερά μαχαίρια κόβαμε το δέρμα στα πλάγια και το ανοίγαμε στα δύο. Μετά υπήρχαν οι ζουμπάδες, μουστάδες δηλαδή είχε εργαλεία που δεν τα θυμάμαι ούτε εγώ τώρα. Σουβλιά πάρα πολλά, σουβλιά υπήρχανε ανάλογα τι θα ράψεις, ε4ίχε το ανάλογο σουβλί. Σουβλί είναι αυτό το πράγμα, ένα ξύλο που κρατάς που έχει μια μύτη σιδερένια, σουβλιά τα λέγαμε και με αυτά ανοίγαμε τρύπες στο δέρμα και μετά το ράβαμε.

Το εργαστήριο σας που βρισκότανε;

Το εργαστήριο μας ήτανε μέσα στην πόλη, ήτανε ακριβώς απέναντι από το χάνι. Εκεί ήταν όλα τα μαγαζιά. Αυτό γιατί τότε όλα τα ζώα ερχότανε με τα κάρα εδώ και μπαίνανε μέσα στο χάνι. Δηλαδή το ζώο μέσα στο χάνι το βάζανε να φάει και ερχότανε απέναντι και κάναμε ότι ζημιά είχε και μετά φεύγανε. Αυτοί τότε κουβαλούσανε χόρτα, καρπούζια, καλαμπόκια, οτιδήποτε, πατάτες ότι είχε ο αγρότης τα έφερνε, τα πουλούσε μέσα στο χάνι και μετά με αυτά έκανε τάιζε το ζώο, το

πότιζε, το έβαζε μέσα, έκανε τις δουλειές του. Ο καρποποιός παράδειγμα ήτανε δίπλα, πιο πάνω ήμασταν εμείς, όλα ήταν τριγύρω.

Μπορείτε να μας πείτε πως ήταν περίπου το εργαστήριο εσωτερικά;

Το εργαστήριο μας αυτό που είχαμε εμείς με το μαγαζί, όπως μπαίνατε μέσα ήταν το υπόγειο, ορισμένα δέρματα έπρεπε να είναι κάτω στο υπόγειο και αυτό γιατί ήταν ορισμένα δέρματα που άμα τα άφηνες στο υπόγειο τραβάγανε την υγρασία και γινόντουσαν πιο μαλακά. Αν τα άφηνες αλλού στέγνωνε το δέρμα και γινότανε σκληρό και έπρεπε να είναι μόνιμα, εν τα δουλεύαμε και μετά δεν υπήρχε πρόβλημα, έπρεπε να το πάρουμε υγρό, να το δουλέψουμε και μετά εντάξει. Ήταν το υπόγειο, είχαμε το κυρίως μαγαζί, υπήρχε ένα πατάρι επάνω εκεί είχαμε τους γάντζους, τους χαλκάδες, τις χάντρες, τους κετσέδες, όλα τα είχαμε πάνω. Τα δέρματα τα είχαμε πάνω τα υπόλοιπα. Στο ισόγειο είχαμε τους πάγκους που δουλεύαμε εκεί. Τότε δεν υπήρχε και ρεύμα και τα δέρματα τα ράβαμε με το χέρι, δηλαδή πως ράβεις σήμερα έτσι, το ράψιμο ήτανε με τις μέρες

Τι ήταν αυτό που σας ζητούσαν συνήθως να κάνετε;

Ζητούσαν τα πάντα αλλά αυτό που πάθαινε πιο συχνά ζημιά ήτανε, είχε ένα στραβόξυλο όπως είναι αυτό το στρόγγυλο που φοράει εκεί είχε ένα στραβόξυλο και εκεί πιανόταν τα κουλάνια που λέμε, αυτά δενόντουσαν με το στραβόξυλο και αυτό το πράμα τραβούσε το κάρο. Αυτά έπαιρναν όλη την δύναμη και όλο το βάρος, αυτά τα πράματα κοβόντουσαν συνέχεια. Κοβόταν ένα κομμάτι ή πήγαινε να κοπεί, αυτοί το παρατηρούσαν πάρα πολύ γιατί αν κοπεί το ένα πάθαιναν ζημιά, το άλογο θα πέσει μετά και αυτά ερχότανε και με κάποια δέρματα που είχαμε τα κάναμε αντικατάσταση. Επίσης κάναμε φούντες. Παίρναμε μαλλί, αυτό που γνέθανε, το δέναμε στην μία άκρη και από κάτω ότι περίσσευε το κόβαμε και κάναμε φούντες. Παίρναμε όμορφα κουδουνάκια και βάζαμε στα πλάγια τις φούντες, έτσι για να είναι όμορφα, με ένα σιρίμι, έτσι με χαντράκια δίπλα, κάτι που δεν το έχεις δει αυτό το πράμα.

Μπορείτε λοιπόν να μας πείτε πως φτιάχνατε τα κουλάνια;

Αυτά ήταν που τα ράβαμε με το χέρι. Το δέρμα αυτό ήταν το καλύτερο δέρμα που είχαμε για να έχει αντοχή. Το ράβαμε στο χέρι. Όπως ήταν το ξύλο είχε δύο τρύπες στα πλάγια, εκεί στις δύο τρύπες μπήγαμε ένα δέρμα και το καρφώναμε σε εκείνο το

δέρμα και σε εκείνο ράβαμε και ένα άλλο πάλι με το χέρι, για την κόντρα να μην σπάει, να είναι γερό. Δηλαδή το δέρμα το χοντρό με ένα δέρμα πιο ψιλό και με το χέρι. Το κάναμε τόσο γερό που μπορούσε να τραβήξει πολύ, τραβούσε.

Τα ράβατε μεταξύ τους με ειδική κλωστή;

Όχι, αυτά ήταν δέρμα πάλι. Το δέρμα το χοντρό το ράβαμε με ένα άλλο πιο ψιλό που αυτά τα λέγαμε σιρίμια. Το σιρίμι ήταν ένα δέρμα πολύ γερό, δεν έσπαγε αυτό το δέρμα. Το κόβαμε γύρω στα 5 χιλιοστά, το κάναμε μύτη μπροστά κάναμε μια τρύπα και το περνούσαμε.

Γνωρίζετε κάποια άλλα παραδοσιακά επαγγέλματα στην Ξάνθη;

Καροποιοί, τα χάνια, σιδεράδες, απέναντι σε εμάς υπήρχε κάποιος που έκανε το αλέτρι, αυτό που οργώνουν, συνέχεια έφτιαχνε γιατί αυτό άλλαζε ήταν με βίδες και άλλα ήταν και όλα εκεί γύρω-γύρω ήτανε.

Ευχαριστώ πολύ.

Κοίτα αν μπορέσω θα σου φτιάξω κάτι, καμιά φούντα κάτι, έτσι σε μικρογραφία να το δείξεις.

Αν έχετε χρόνο και όρεξη πολύ ευχαρίστως.

Έτσι για να το δείξεις, δική μου χαρά θα είναι, με έκανες να θυμηθώ πράγματα που δεν το περίμενα, πήγα πολλά χρόνια πίσω και ήταν ωραία. Οτιδήποτε άλλο χρειαστείς έλα.

Ευχαριστώ πάρα πολύ.

8) ΚΑΡΒΟΥΝΙΑΡΗΣ

Ονοματεπώνυμο : Κοτσάνης Ιωάννης

Καταγωγή : Μεγάλη Παναγία Χαλκιδικής

Έτος γέννησης : 1926

Επάγγελμα : Συνταξιούχος ξυλέμπορος

Μορφωτικό επίπεδο : Απόφοιτος Δημοτικού

Από πότε αρχίσατε να ασκείτε το επάγγελμα;

Το 1959, '58 με '59. Πιο μπροστά έκανα άλλα.

Τι άλλες δουλειές έχετε κάνει;

Πιο μπροστά η μάνα μου και ο πατέρας μου είχαν ένα μαγαζάκι και με έβαζαν και πουλούσα. Αυτό είχε παγωτά, είχε σπόρια, στραγάλια τέτοια και έβγαინά στους δρόμους με το τελάρο, αυτό που κρεμούσαμε στον λαιμό και πουλούσα. Το Σαββάτο και την Κυριακή έβαζαν εμένα. Μετά έκανα τα κάρβουνα. Αυτά τα έκανα όταν ήμουν στο σχολείο, εμένα και τον ξάδερφο μου μας έδιναν και τα πουλούσαμε.

Σήμερα υπάρχει το επάγγελμα του καρβουνιάρη;

Κοίτα ξεχάστηκε, αλλά έχει άτομα που κάνουν κάρβουνα, στον Σταυρό, στην Ορεστιάδα, στη Σαμοθράκη, στα νησιά κάτω κάνουν ακόμα.

Οι καρβουνιάρηδες ήταν μόνιμα εγκατεστημένοι κάπου ή άλλαζαν τόπους;

Αλλάζανε βέβαια. Ανάλογα με τα δάση. Ο πατέρας μου ήταν στον Γεωργικό Συνεταιρισμό γραμμένος και παίρνανε δάση. Από τον δήμο και όταν τελείωνε αυτό πηγαίνανε σε ένα άλλο δάσος. Μας έλεγαν να πάμε όπου είχε ξύλο για κάρβουνα, δεν καίγαμε τα δέντρα όλα. Το κάρβουνα γινόταν από ξύλο, το σκληρό το ξύλο ήταν καλύτερο, δηλαδή πουρνάρι και δρυς, μεσέ που λένε εδώ στην Ξάνθη, αλλά το ελληνικό του όνομα είναι δρυς. από εκεί κάνανε και ξυλείες, άλλοι εργάτες διάφοροι. Εμείς από εκεί κάναμε τα κάρβουνα και τα δίνανε στα μοναστήρια και αλλού και τα

πουλούσαμε και στην Θεσσαλονίκη. Δηλαδή αλλάζαμε περιοχές ανάλογα με την ξυλεία που είχε.

Εσείς από πού μάθατε την τέχνη;

Εγώ από τον πατέρα μου και αυτός από τον πατριό του. Ο πατριός του ήταν Βορειοηπειρώτης και την ήξερε καλά την δουλειά και εδώ στην Ξάνθη ήταν πολλοί Βούλγαροι και Τούρκοι καρβουνιάρηδες που δουλεύανε εδώ.

Γνωρίζετε αν υπήρχαν και κάποιες άλλες ονομασίες με τις οποίες αποκαλούσαν τους καρβουνιάρηδες;

Μουντζούρηδες, μουντζούρηδες έλεγαν και αυτούς τους μηχανικούς που φτιάχνανε τα καράβια.

Σήμερα σε κάποιες περιοχές υπάρχει ακόμα το επάγγελμα. Υπάρχει ενδιαφέρον τώρα από τους νεότερους για να το συνεχίσουν;

Ναι εκεί στον Σταυρό υπάρχουν αλλά εγώ το βλέπω δύσκολο.

Στην περιοχή υπήρχε μεγάλη παραγωγή;

Υπήρχε. Εγώ πουλούσα κάρβουνα και στην Αθήνα. Ο πατέρας μου έφτιαχνε κάρβουνα και αγόραζε και από άλλους και τα μάζευε και το '47 είχε φύγει ένα καϊκι για τον Πειραιά, τα φόρτωσε, τα πήγε στον Πειραιά δεν μπόρεσε να τα πουλήσει, είχε κάτι ξαδέρφια στην Αθήνα, τον δώσανε μια θέση στου Μακρυγιάννη, κάτω στην Ακρόπολη εκεί, και ήμουν είκοσι χρονών όταν με πήγε εκεί να τα πουλήσω. Και τελικά πήγα και τα πούλησα. Τα έβαλα σε 10 οκάδες τα έβαλα σε ένα σακούλι, όχι τα νάιλον, τα σακιά, τα τσουβάλια και πείσμωνε και τα πούλησα.

Επομένως κάνατε και εξαγωγές.

Ναι, ναι εγώ την έκανα αυτή την δουλειά, με πήγαινε ο πατέρας με τα σακούλια και τα πουλούσα εγώ. Όλος ο κόσμος τότε και ο πλούσιος ακόμα έβαζε κάρβουνο, έτσι ήταν, και στο σίδερο ακόμα έβαζε κάρβουνο, η μάνα μου με κάρβουνο το δούλευε.

Υπήρχαν συντεχνίες ή σωματεία με καρβουνιάρηδες;

Συνεταιρισμοί υπήρχανε. Δουλεύαμε όμως και μεμονωμένα. Όπως είναι και σήμερα, με πρόεδρο, με αντιπρόεδρο και όπως λέμε Αγροτικός Συνεταιρισμός Γενισέας για παράδειγμα, έτσι ήταν.

Ποια ήταν η κοινωνική θέση του επαγγελματία;

Για τα χρόνια εκείνα δεν υπήρχε κατώτερος και ανώτερος. Δηλαδή τι ανώτερος; Όλοι ήταν ίσα και όλοι καλά. Ήταν ένα επάγγελμα που όλοι το είχαν ανάγκη, όλοι έτρεχαν να αγοράσουν κάρβουνα, ήταν δεκτό. Τότε θυμάμαι είχε 4-5 δασκάλους, είχε έναν γιατρό, είχε τσαγκάρηδες, είχε και μπακάληδες, εμείς ήμασταν στην επόμενη ας το πούμε θέση, γιατί δουλεύαμε μέσα στα χωράφια.

Θυμάστε να υπήρχαν εποχές που να μην πληρώνεστε σε χρήμα αλλά κάπως αλλιώς;

Όχι, πουλούσαμε τα κάρβουνα, πουλούσε ο Συνεταιρισμός τα κάρβουνα και πληρωνόμασταν, όταν ήμασταν στον Συνεταιρισμό. Όταν βγήκε ο πατέρας μου από τον Συνεταιρισμό, γιατί ήταν έξυπνος, έκανε εμπόριο δικό του και ανοίχτηκε γι' αυτό με πήγε στην Αθήνα, αλλά ξεκάθαρα σε χρήμα.

Ποιο ήταν το είδος της πελατείας σας;

Εκείνη την εποχή όλος ο κόσμος έπαιρνε κάρβουνα και οι πλούσιοι.

Πώς πουλούσατε τα κάρβουνα; Είχατε μαγαζιά ή ήσασταν πλανόδιοι;

Όταν ήμασταν στην Θεσσαλονίκη ήμασταν στην Αριστοτέλους, όταν ήρθαμε εδώ στην Ξάνθη, το '56-'57, γυρνούσαμε με το καρότσι. Αργότερα όμως ανοίξαν 5 – 6 μαγαζιά, μικρά, που πουλούσαν κάρβουνα. Πριν το '70 – '73 με το γαϊδουράκι και το καρότσι γυρνούσαμε, μετά πήραμε ένα μαγαζί εδώ κεντρικά στην Μπρωκούμη, αυτό που χτίστηκε τώρα και ήμασταν εγώ , ο πατέρας μου, ο αδερφός μου και πουλούσαμε.

Υπήρχαν κάποιες παραδόσεις ή προλήψεις στο επάγγελμα σας;

Εγώ δεν ξέρω, εγώ δεν το έζησα. Γιορτές και τέτοια δεν είχαμε, δουλεύαμε για να ζήσουμε.

Ποιες ήταν οι πρώτες ύλες που χρησιμοποιούσατε;

Τα ξύλα, τα δρυς και την οξιά. Όπως και αν ήταν αυτά τα χρησιμοποιούσαμε, τα κόβαμε και φτιάχναμε το καμίνι.

Το καμίνι πως ήταν;

Στηρίζαμε τα ξυλάκια τα μικρά να έτσι, ξυλάκια μικρά, ξερά και το κάναμε έτσι ώστε αυτό να έχει μία τρύπα τόση και να μην κλείνει εκεί πέρα, όταν θα το κάνουμε όλο το καμίνι θα το βάλουμε με βαμβάκι, θα φτιάξουμε στουπί και θα το βάλουμε φωτιά, το ρίχνουμε πετρέλαιο και το βάζουμε φωτιά. Το καμίνι είπαμε γίνεται κατά αυτόν τον τρόπο το βάζουμε 5-6 ξυλαράκια μικρά έτσι και μετά το κάνουμε όσο μεγάλο θέλουμε, μπορεί να γίνει τεράστιο, το ρίχνουμε φύλλα, από τα δέντρα, τα βουνά πάνω είναι γεμάτα και μετά από τα ξύλα τα σκεπάζουμε με χώμα. Τα αφήνουμε μια μικρή τρύπα πάνω για όταν τα βάλουμε φωτιά να βγαίνει ο καπνός. Μόλις πάρει φωτιά καλά και καταλαβαίνουμε ότι είναι δυνατή η φωτιά το σκεπάζουμε και αυτό. Επειδή είναι μικρή η τρύπα πέφτουνε τα κάρβουνα σιγά-σιγά μέσα και ανοίγει το καμίνι από πάνω. Έτσι ρίχνουμε ξανά από πάνω κομματάκια ξύλο μικρά τόσα, ανάλογα τι άνοιγμα θα κάνει το καμίνι από πάνω και τα σκεπάζουμε πάλι. Αυτό μέχρι να γίνει, να ψηθεί να γίνουν τα κάρβουνα μαύρα, γίνεται δυο τρεις φορές, σε πιάνει ας πούμε 8 μέρες.

Οκτώ μέρες δηλαδή να καίει συνεχόμενα;

Ναι, να καίει. Και όταν γίνει μαύρο ωραίο, όπως πρέπει στην δουλειά, τα ανοίγουμε τρύπες από τα πλάγια για να αναπνέει. Να φεύγει δηλαδή ο καπνός. Οκτώ μέρες, εννιά μέρες, επτά μέρες, ανάλογα με το καμίνι, αν είναι δηλαδή μεγάλο, βγάζει 2000 οκάδες, 1500 οκάδες, και όταν γίνει από μία πλάκα ας πούμε, σκάβουμε και το κάνουμε ίσιο αυτό. Τώρα αν πάμε ας πούμε στον Εχίνο και από τα Κιμμέρια πάνω, τα ξέρετε τα χωριά αυτά, όταν ήμασταν στον Συνεταιρισμό και κάναμε εκεί καμίνι και κάναμε και το εμπόριο και το εργατικό. Από εκεί με τα μουλάρια τα κουβαλούσαμε τα κάρβουνα. Όταν τα κάρβουνα είναι έτοιμα έτσι το χώμα το τραβάμε λιγάκι και βγάζουμε σιγά-σιγά τα κάρβουνα, εκείνα είναι ζεστά, ζεματάνε, και τα κάνουμε με το φτυάρι και σιγά-σιγά το βγάζουμε το κάρβουνο και το αφήνουμε κρυώνει μια μέρα, δυο μέρες και εκεί είναι που θέλει προσοχή να μην χαθεί όλος ο κόπος, να μην τα χαλάσεις τα κάρβουνα, να μην τα σπάσεις και όταν κρυώσουν τελείως θα τα βάλουμε στα σακιά.

Από πού παίρνατε τα ξύλα που χρησιμοποιούσατε;

Εμείς τα κόβαμε. Βέβαια από την αρχή όλα εμείς τα κάναμε. Ξέρεις τότε στα χρόνια τα δικά μας δεν είχε αλυσοπρίονα και τα κάναμε όλα με το χέρι τα κόβαμε, με το τσεκούρι.

Υπήρχε συγκεκριμένος λόγος που προτιμούσατε τα δύο αυτά είδη ξύλων;

Όλα τα ξύλα μπορούσαμε να τα χρησιμοποιούσαμε, τα βουνίσια. Αυτά που είναι στον κάμπο δεν κάνουν για κάρβουνο, είναι πιο λεπτά. Εγώ προτιμούσα οξιά, δρυς και πουρνάρι, το καλύτερο είναι το πουρνάρι αλλά αν πας στα βουνά δεν έχει πολύ έτσι, ενώ η οξιά και το δρυς εντάξει.

Υπήρχαν κάποια συγκεκριμένα εργαλεία που χρησιμοποιούσατε;

Βέβαια. Πρώτα τον μπαλτά, για να κόβουμε τα ξύλα. το φτυάρι για να σκάβουμε το λάκκο και τον γκασμά, για να σκάψουμε να κάνουμε το καμίνι. Δηλαδή για κάνεις καλά το καμίνι πρέπει να σκάψεις πολύ, μπορεί και δύο μέτρα, τσουγκράνα, είναι αυτό που μαζεύεις έτσι τα ξύλα που μαζεύαμε και το χώμα με το φτυάρι.

Με τα χρόνια ποια από αυτά αντικαταστάθηκαν;

Αντί για μπαλτά ή τσεκούρι είχαμε το αλυσοπρίονο.

Υπήρχε κάποιος λόγος που το καμίνι βρισκότανε στα βουνά; Μήπως για τον κίνδυνο πυρκαγιάς;

Ναι, βέβαια, τότε εκεί δεν υπήρχαν σπίτια και τα δάση αυτά ήταν για αυτή την δουλειά όλοι εκεί πηγαίναμε και δουλεύαμε.

Παίρνατε από κάπου άδεια για καμίνευση;

Άδεια, εκεί μας εγκαταστούσε το Δασαρχείο. Όλα αυτά ήταν του Δασαρχείου, δεν ήταν ούτε δικό μου ούτε δικό σου. Μας έδινε άδεια και πληρώναμε φόρο. Λέγαμε θέλουμε να κόψουμε ξύλα σε ποια δάση θα κόψουμε; Γιατί δεν τα κόβανε όλα τα δάση. Και με το συνεταιρισμό και μεμονωμένα στο ίδιο σημείο, πληρώναμε και κόβαμε.

Το σχήμα που έπαιρναν τα κάρβουνα γινότανε τυχαία, όπως καιγόntonτουσαν;

Κοίτα και αυτό ήταν τέχνη. Άμα δεν πάθουν ζημιά από αέρηδες, από απροσεξία ώστε να χαλάσει το καμίνι, όταν έπεφτε το κάρβουνο, τα βγάζαμε και αν ήταν κάποια μεγάλα, όταν ήταν ζεστά τα σπάγαμε για να τα βάλουμε στα τσουβάλια. Τα τσουβάλια έπαιρναν 40 οκάδες, 50 οκάδες και ερχότανε τα μουλάρια και τα πηγαίναμε από εδώ και από εκεί.

Ευχαριστώ πολύ.

9) ΠΕΤΑΛΩΤΗΣ

Ονοματεπώνυμο : Κοτσάνης Ιωάννης

Καταγωγή : Μεγάλη Παναγία Χαλκιδικής

Έτος γέννησης : 1926

Επάγγελμα : Συνταξιούχος ξυλέμπορος

Μορφωτικό επίπεδο : Απόφοιτος Δημοτικού

Ασκούσατε την τέχνη του πεταλωτή επαγγελματικά;

Εγώ όχι. Θα σας πω ό,τι ξέρω από αυτά που πεταλώναμε εμείς τα ζώα μας. Ο πατέρας μου έμαθε να τα πεταλώνω.

Υπήρχαν επαγγελματίες που πετάλωναν τα ζώα ή ο καθένας έκανε τα δικά του;

Ο καθένας τα δικά του αλλά υπήρχαν και αυτοί που τα έφτιαχναν. Τα ζώα για να μην πληγώνονται τα πόδια τους και να πατάνε πιο σταθερά, γιατί πηγαίνανε οπουδήποτε ας πούμε, δηλαδή μέσα στις πέτρες τρίβονται τα πέλματα, και εμείς αν βγάλουμε τα παπούτσια μας θα πληγωθούμε, γι' αυτό τα βάζαμε πέταλα.

Ποιος κατασκεύαζε τα πέταλα;

Οι σιδεράδες οπωσδήποτε αλλά εγώ δεν θυμάμαι να υπήρχε στην Ξάνθη κάποιος να φτιάχνει.

Εσείς από πού τα αγοράζατε;

Από τα μαγαζιά, υπήρχανε μαγαζιά που είχανε, νομίζω τα έφερναν από άλλες πόλεις.

Τι εργαλεία χρησιμοποιούσατε;

Καταρχήν για να πεταλώσουμε ένα ζώο χρειάζονταν δυο άτομα, ο ένας σήκωνε, κρατούσε το πόδι και ο άλλος το πετάλωνε. Είχαμε ένα, τόσο φαρδύ ήτανε, δυο πόντους και τρεις πόντους ήτανε, και καθαρίζαμε το πόδι του ζώου από κάτω. Μετά ανάλογα με το ζώο που έχεις θες και το ανάλογο πέταλο, όλα τα πέταλα ήτανε για ζώα αλλά άλλο το γαιδουράκι και άλλο το μουλάρι, εμείς παίρναμε διάφορα μεγέθη

και μετά βλέπαμε ποιο ταιριάζει στο κάθε ζώο. Εμείς το καθαρίζαμε με το σαντράτσι, έτσι το λέγαμε, σαντράτσι είναι ένα πράμα τέτοιο που του τραβάς το πέλμα του, σαν να το ξύνεις. Μετά βάζεις το πέταλο, όταν λιώνει αυτό το πέταλο βάζεις άλλο. Το κάθε πέταλο έχει τρεις τρύπες από εδώ και τρεις τρύπες από εδώ, από κάτω. Μετά βάζεις το ένα το καρφί στο κέντρο και το άλλο από την άλλη. Το καρφώνεις, γίνεται το καρφί έτσι και το κόβουμε με την τανάλια και το διορθώνουμε αλλά θέλει προσοχή ανάλογα με το ζώο. Αυτό ήταν η τέχνη να περάσεις το καρφί χωρίς να πληγώσεις το ζώο, χωρίς να πονέσει. Το πέταλο είναι ίσιο, το περνάμε στο ζώο και το χτυπάς για να στρώσει, να μπει όλο, να εφαρμόσει. Με σφυρί το χτυπούσαμε. Αυτό κρατάει ανάλογα τι δουλειά κάνει το ζώο, αν περπατάει μέσα σε χώμα δεν χαλάει, αν περπατάει μέσα σε πέτρες και σε αυτά θέλει πιο γρήγορα άλλαγμα.

Προηγουμένως κάνατε τίποτα άλλο; Ας πούμε κόβατε τα νύχια ή κάτι τέτοιο;
Οπωσδήποτε, απαραίτητα.

Υπήρχαν κάποια είδη πετάλων;
Δηλαδή τι πέταλα;

Εννοώ αν ήταν διαφορετικά για τα ζώα του κάμπου, για τα ζώα του βουνού, ανάλογα με την δουλειά που κάνανε τα ζώα.
Όχι όλα ήταν ένα είδος από σίδερο.

Υπήρχαν περιπτώσεις που το ζώο αντιδρούσε και δεν καθόταν να το πεταλώσετε;

Ναι βέβαια άμα το πονέσεις. Ήταν και ορισμένα ζώα άγρια που ήθελαν κάποια προσοχή και δύναμη γι' αυτό και ήμασταν πολλοί όταν τα πεταλώναμε. Το κάθε ζώο ήθελε τον δικό του τρόπο.

Κάθε πότε το αλλάζατε το πέταλο; Υπήρχαν συγκεκριμένες εποχές;

Όχι, όποτε χαλούσε, με το που άρχισε να χαλάει το αλλάζαμε. Συνήθως δηλαδή κάθε 15 μέρες ένα μήνα το αλλάζαμε. Τα ζώα τότε δούλευαν πολύ. Βέβαια και ανάλογα τα ζώα αν δούλευε τα αλλάζαμε αν δεν δούλευε μπορεί να κάναμε και δυο μήνες να τα αλλάζουμε.

Όταν τα πεταλώνετε μήπως τους δίνετε κάποια φάρμακα για να μην πονάνε ή για να είναι πιο ήρεμα;

Όχι, τίποτα, απλά τα βάζαμε, δεν κάναμε τίποτα άλλο.

Σας έχει τύχει ποτέ να μολυνθεί το ζώο από το πετάλωμα;

Βέβαια μου έχει τύχει να τρέχει αίμα γιατί δεν το έβαλα σωστά και δεν πρόσεξα. Μπορεί και να πεθάνει το ζώο.

Ευχαριστώ πολύ.

10) ΜΥΛΩΝΑΣ

Ονοματεπώνυμο : Ζυμαρίτης Αθανάσιος

Καταγωγή : Ξάνθη

Έτος γέννησης : 1942

Επάγγελμα : Αγρότης

Μορφωτικό επίπεδο : Απόφοιτος Τεχνικής Σχολής

Από πότε αρχίσατε να ασχολείστε με το συγκεκριμένο επάγγελμα;

Από το 1960 που τελείωσα το σχολείο.

Από ποιόν μάθατε την τέχνη;

Μόνος μου, επειδή πήγα εκεί όταν δούλευε ο μύλος την έμαθα σιγά-σιγά, στην δουλειά πάνω.

Γνωρίζετε αν λειτουργούν ακόμα κάποιοι μύλοι στην Ξάνθη;

Όχι στην Ξάνθη δεν έχει τώρα μύλους κανέναν. Εκτός Νομού Ξάνθης υπάρχουν αλλά μέσα στην Ξάνθη όχι.

Υπάρχει ενδιαφέρον από τους νεότερους για την τέχνη;

Είναι πολύ καλό επάγγελμα, δηλαδή κερδίζεις πολλά αλλά θέλει και πολύ χρήμα για να στηθεί. Σήμερα δεν ενδιαφέρεται κανείς και είναι και λογικό. Ένας μύλος σήμερα χρειάζεται εκατομμύρια. Τότε σε εμάς ήταν διαφορετικά μπορούσαμε και αγοράζαμε με την εγγύηση του Δημοσίου. Δηλαδή πηγαίναμε στην τράπεζα πληρώναμε 100.000 ή 200.000 χιλιάδες και παίρναμε το σιτάρι, τώρα πρέπει να αγοράζει μόνος του, ο μύλος θέλει πολλά λεφτά. Δηλαδή το σιτάρι το έπαιρνα εγώ από τους παραγωγούς το έβαζα μέσα στην αποθήκη, λοιπόν ερχόταν ο ΟΓΑ το σφράγιζε και έπαιρναν οι παραγωγοί τα λεφτά τους. Το σιτάρι ήταν μεν δικό μου αλλά ήταν μέσω του ΟΓΑ. Δηλαδή όταν ήθελα εγώ να πάρω κάποιους τόνους πήγαινα πλήρωνα στον ΟΓΑ τα αντίστοιχα λεφτά και τα έπαιρνα. Ήταν πολύ ωραία, αλλά καταργήθηκαν και αυτά τώρα.

Ποια ήταν η θέση του μύλου;

Ο μύλος βρισκότανε στην σημερινή ΣΕΒΑΘ, που είναι η ΣΕΒΑΘ μετά από τριακόσια μέτρα.

Φροντίζατε να είναι κοντά σε κάποιο οικισμό;

Μας ενδιέφερε περισσότερο να είναι σε τέτοιο σημείο, στο κέντρο, για να είναι γύρω-γύρω τα χωριά. Αν προσέξετε σε εκείνο το σημείο γύρω-γύρω είναι γύρω στα 12 χωριά, είναι η Χαίτη, η Διομήδεια, Κατράμιο, Παλιό Κατράμιο, το Τεύτλο, Μαγικό, Ζυγός, Παλιός Ζυγός, καταλαβαίνεις τώρα. Φροντίζαμε να είναι κοντά σε πολλά χωριά.

Εσωτερικά πώς ήτανε ένας μύλος;

Εξαρτάται ποια εποχή. Όταν το δούλευα εγώ ήτανε σχετικά σύγχρονος μύλος. Ξεκινάμε τώρα από τους αποθηκευτικούς χώρους, έπρεπε να έχουμε κάποιο χώρο, μετά είναι η διαμόρφωση του σιταριού, δηλαδή ρίχναμε το σιτάρι μέσα στην μηχανή, την χοάνη, το έπαιρνες από εδώ το πήγαινες και τριορίζονταν λέγοντας θα έμενε το σπασμένο το σταράκι, πήγαινε στην άλλη μηχανή για να βγει το χώμα, αφού φύγει το χώμα, θα πάει στο πλυντήριο θα πλυθεί, μετά το πλυντήριο θα πάει στο στεγνωτήριο, μετά το στεγνωτήριο θα πάει μέσα θα ανεβεί επάνω, θα πάει στα αμπάρια και εκεί ανάλογα με την ποικιλία του σιταριού θα μείνει ορισμένες ώρες και μετά εμείς δίναμε εντολή και γινότανε η αλευροποίηση. Αυτή ήταν η διαδικασία μόνο για να καθαρίσει το σιτάρι και να είναι έτοιμο. Αφού δώσουμε εντολή μετά για να γίνει η αλευροποίηση περνάει ξανά από βαμπίτες, να μην έχει τυχόν ρινίσματα σιδήρου και τα λοιπά, περνάει ξανά μέσα από εύρηκες για να φύγει, επειδή το σιτάρι έχει κάτι τρυπούλες πίσω, έχει μια βεργούλα που εκεί πέρα πάνω υπάρχουν τα γαιώδη τα λεγόμενα στην δικιά μας την γλώσσα που και εκείνα πρέπει να φύγουν. Περνούσε από εύρηκα, ξανά δηλαδή από ένα μηχανήμα και μετά πήγαινε στον μύλο. Εκεί γινόταν το πρώτο σπάσιμο, το δεύτερο, το τρίτο, το τέταρτο, το πέμπτο, το έκτο, το έβδομο, το όγδοο, ανάλογα με την δυναμικότητα του μύλου. Εγώ έκανα οκτώ σπασίματα. Άλλοι μύλοι μεγάλοι και δυνατοί κάνανε και 12 και 14.

Υπήρχαν αρκετοί μυλωνάδες;

Εδώ, βέβαια. Εγώ τότε στα παλιά τα χρόνια ήμουν και ταμίας και γενικός γραμματέας, γιατί ήξερα γράμματα ας πούμε τότε πιο πολλά από τους άλλους. Οι άλλοι όλοι οι συνάδελφοι ήτανε η εποχή τότε που δεν μάθαιναν γράμματα και η ονομασία του σωματείου μας ήταν « Δήμητρα » το λέγαμε, ήμασταν 12 μύλοι. Όλοι οι μύλοι στο σωματείο ήταν από εδώ Ξανθιώτες. Εδώ στην Ξάνθη υπήρχανε δύο μύλοι, ένας ήτανε ο Πορτήρης που ήτανε στα μνήματα και ο Μπάμπης, όλοι πέθαναν. Αλλά ήτανε πάρα πολλοί, ήτανε στην Γενισέα, στα Άβδηρα και αλλού.

Δηλαδή ήτανε 4-5 χωριά και το καθένα είχε και τον δικό του μύλο;

Μπορεί και ένα χωριό να έχει έναν μύλο. Το κάθε χωριό έπαιρνε από τον πιο κοντινό μύλο. Το Άβατο είχε άλλο μύλο, το Εράσμιο άλλο μύλο. Εξαρτιόταν και από αυτόν που είχε την μεγαλύτερη δυναμικότητα για να εξυπηρετεί τους πελάτες και να παίρνει και τα χρήματα.

Οι μύλοι ήτανε όλοι ιδιόκτητοι;

Ιδιόκτητοι.

Τους αγοράζατε από την Νομαρχία;

Όχι, τους αγοράζαμε, πηγαίνανε από τον έναν στον άλλον.

Υπήρχανε κάποια δικαιώματα ή υποχρεώσεις του μυλωνά προς τους πελάτες και το αντίστροφο;

Βέβαια, πώς; Όταν έφερναν το σιτάρι για να το αλέσουμε, έπρεπε να το ελέγξεις, να το ζυγίσεις, να το εξετάσεις, να δεις αν ήταν καλής ποιότητας και τι θέλει να κάνει και μετά θα το αλέσεις και θα το δώσεις. Αλλά πρώτα θα δεις την ποιότητα που έχει αυτός, τότε έβγαινε το 70, το 80, το 85 και το ντούζικου τύπου, το ντούζικο ήταν αυτό που λέμε το ολικής αλέσεως. Αυτά όλα γίνονταν από κανονικό σιτάρι, το άλεθες στο μύλο και ανάλογα με τα λεφτά που ήθελε αυτός, που είχε αυτός, για να μπορεί να πληρώσει μετά, και για να μπορεί να κρατήσει. Άλλος ήθελε πιο άσπρο γιατί είχε λεφτά, άλλος ήθελε πιο μαύρο γιατί δεν συνέφερε, άλλος έλεγε ντούζικο το θέλω για να φτουράει στο σπίτι, δηλαδή και το πίτουρο μέσα, τότε ήτανε δύσκολα χρόνια.

Δηλαδή ανάλογα με τον τύπο που ήθελε, εσείς κάνατε λιγότερα ή περισσότερα σπασίματα;

Όχι, τα σπασίματα γινότανε κανονικά, σε όλα. Αλλά ανάλογα με τον τύπο έμπαινε μέσα και το υποπροϊόν, το πίτουρο. Στο ντούζικο δηλαδή όλο το πίτουρο μέσα ήταν, αυτό το έπαιρναν οι φτωχοί. Αλλά όταν καταλάβαινε ότι το πίτουρο που το έτρωγαν τα ζώα ήταν καλό, δεν είχαν διάρροιες και τέτοια, όλοι τώρα ζητάνε ολικής αλέσεως, δηλαδή με πίτουρο, γιατί κάνει καλό στο στομάχι.

Ποια είδη μύλων υπήρχαν στην Ξάνθη;

Τότε που λες υπήρχανε, νερόμυλοι δεν υπήρχανε εδώ, υπήρχανε οι πετρόμυλοι. Δηλαδή δούλευαν με τις πέτρες. Λοιπόν υπήρχαν όμως και κυλινδρόμυλοι. Οι κυλινδρόμυλοι δούλευαν συνήθως για εμπορία, δηλαδή αυτοί που δούλευαν εμπορικά και αυτοί που δούλευαν με το αγροτικό δικαίωμα. Οι πιο πολλοί δούλευαν μόνο χωρικά, εμπορικά λίγοι δούλευαν. Εμπορικά κάποια στιγμή δούλεψα και εγώ, δηλαδή δίναμε αλεύρι και στους φούρνους.

Οι πετρόμυλοι από τι υλικά ήταν φτιαγμένοι;

Όχι, πρόσεξε. Προηγουμένως είχα πει ότι πέφτει το σιτάρι στον κύλινδρο. Ο κύλινδρος είναι πολύ δυνατός, φτιαγμένος με μίγμα σιδήρου, ο οποίος συνθλίβει και πολτοποιεί το σιτάρι. Η πέτρα τώρα που λες ήτανε στρόγγυλη και την έκαναν μια ειδική χαραγή, η διάμετρος της ήτανε γύρω στο 1,20, 1 μέτρο ανάλογα, λοιπόν γινόταν διάφορα κανάλια επάνω και γύριζε που λες. Τα παλιά τα χρόνια αυτό είχαμε και το κάναμε με το χέρι. Δηλαδή ήταν από πέτρα γι' αυτό και λεγότανε έτσι.

Ποιοι κατασκεύαζαν τους μύλους;

Ειδικοί μαστόροι. Δεν υπήρχανε εδώ, μόνο στην Θεσσαλονίκη δούλευαν τέτοιοι.

Υπήρχε κάποιος λόγος που στην Ξάνθη δεν υπήρχαν άλλα είδη μύλων εκτός από τους πετρόμυλους;

Όχι οι πετρόμυλοι ήτανε δηλαδή η πιο εύκολη λύση για να μπορέσουμε να αλέσουμε το σιτάρι. Γι' αυτό και είχαμε μόνο τέτοιους στην αρχή. Ενώ ο κυλινδρόμυλος έφευγε πλέον από την μικρή βιομηχανία και ανέβαινε το κοστολόγιο.

Τι εργαλεία και τι εξαρτήματα είχε ο πετρόμυλος;

Ο πετρόμυλος δεν είχε τίποτα, κανένα εργαλείο. Ήτανε μόνο οι δύο πέτρες, σταθερές, υπήρχε ένας γερανός δίπλα ο οποίος αφού έβγαζες το καπάκι που κρατούσε για να

μην φεύγει η σκόνη και αυτά, το προϊόν που άλεθαν οι δύο πέτρες, υπήρχανε δύο θέσεις μετά, ο γερανός αυτό, ο οποίος ήταν χειροκίνητος, δηλαδή ήτανε δύο σίδερα, έβαζες που λες στις δύο οπές τα δύο σιδεράκια και το σήκωνες με το χέρι, για να μπορέσεις μετά να την γυρίσεις την πέτρα ανάποδα και να την αδειάσεις. Αυτό ήτανε μόνο. Ο μηχανισμός βεβαία ήτανε ή ηλεκτροκίνητος ή μηχανοκίνητος από κάποιο άλλο μηχανήμα για να γυρίσεις την πέτρα.

Στο μύλο αυτό βγάζατε από όλα τα είδη αλεύρων;

Σε αυτούς τους μύλους έβγαине το λεγόμενο ντούζικο, ολικής αλέσεως. Τα άλλα είδη τα κάναμε όταν άλλαξα τον μύλο, με τον κυλινδρόμυλο. Στον πετρόμυλο αφού έκανες το ντούζικο και το πήγαινες επάνω στα ανώγια, όπου υπήρχε ένα κόσκινο, το οποίο ήταν ειδικό και κοσκίνιζε αυτό το ντούζικο. Έτσι υπήρχανε διάφορα είδη αλλά όχι τόσο καλά όπως γίνονταν μετά, δεν ήταν ντούζικα αλλά ήταν πιο κοντά σε αυτό, δεν ήταν και τελείως λευκά. Η πέτρα όπως και να έχει δεν μπορεί να τα σπάσει καλά.

Ποιο είδος αλευριού σας ζητούσαν συνήθως;

Εξαρτάται τι ήθελε να κάνει ο καθένας, που το χρησιμοποιούσε.

Φτιάχνατε τίποτα άλλο εκτός από αλεύρι στους μύλους;

Όχι τίποτα, μόνο αλεύρι. Δηλαδή σπάγαμε το σιτάρι, το κριθάρι, στα τρία, στα τέσσερα ανάλογα και γινόταν το αλεύρι και η τροφή για τα ζώα.

Πριν βάλετε το σιτάρι στον μύλο υπήρχε κάποια προεργασία που κάνατε στο σιτάρι;

Σας είπα την διαδικασία από την αρχή. Ότι πάει μέσα, καθαρίζεται, πλένεται. Αυτό γίνεται σε όλους τους μύλους, γιατί δεν μπορούσε να το κάνει ο άνθρωπος.

Πώς γινόταν η διάθεση των προϊόντων σας;

Τα πήγαινα εγώ με το αυτοκίνητο και στους φούρνους και στα χωριά. Είχαμε και παραγγελίες αλλά φτιάχναμε και μόνοι μας και γυρνούσαμε από τα χωριά για να τα πουλήσουμε. Δηλαδή μας έφερνε κάποιος 1000 κιλά σιτάρι, πήγαινε το αυτοκίνητο και κοντά σε αυτόν μπορεί να πουλούσαμε και σε κάποιον άλλον. Υπήρχανε και περιπτώσεις αν ήταν μεγάλη η παραγγελία και δεν χωρούσε στο αυτοκίνητο παίρναμε κάποιο άλλο ή του Δήμου και το πληρώναμε εμείς και τα πηγαίναμε.

Από ποιους αγοράζατε τα εργαλεία;

Από αντιπροσωπείες στην Θεσσαλονίκη. Θυμάμαι κιόλας υπήρχε ένα μηχάνημα που ανέβαζε όλα τα άλευρα πάνω με το αέρα και γι' αυτό το έλεγαν Πνευματίκ, επειδή φαινόταν ότι ανέβαιναν μόνα τους.

Εσείς πληρωνόσασταν πάντα σε χρήμα;

Πληρωνόμασταν είτε σε χρήμα είτε σε είδος. Κάναμε συμφωνίες ότι αυτό το σιτάρι βγάζει τόσο αλεύρι εσύ θα πάρεις τόσο και εγώ θα κρατήσω τόσο και το πουλούσα μετά, αυτό γινόταν όταν ο άνθρωπος δεν μπορούσε να με πληρώσει. Τότε κόβαμε και δελτία υπέρ ΤΑΕ, δηλαδή Ταμείο Ασφαλίσεως Αρτοποιιών, για όσα άλευρα πηγαίναμε και μας κρατούσανε ποσοστό επί των εισπράξεων. Αυτό το ποσοστό πήγαινε στο ταμείο αυτών και ερχότανε ειδικός από την Αθήνα για να τα ελέγξει αν όντως αυτά τα χρήματα τα καταθέταμε στην τράπεζα, την Εθνική, για το ταμείο.

Υπήρχανε περιπτώσεις που δεν παίρνατε το δικαίωμα αλέσματος;

Βέβαια, υπήρχε και περίπτωση να μην το αλέσω και καθόλου το σιτάρι. Αυτό όταν δεν ήταν καλής ποιότητας. Πολλές φορές, αν είχε δαβλίτη. Δαβλίτης λέγεται ένα προϊόν, είναι σαν το σιτάρι, αλλά μόλις το πατάς γίνεται μαύρο και είναι σαν δηλητήριο. Εκεί έπρεπε να το πλένει αυτός, να το καθαρίσει και μετά να το φέρει.

Γνωρίζετε κάποια άλλα παραδοσιακά επαγγέλματα στην Ξάνθη;

Καροποιοί, σκουπάδες δεν θυμάμαι. Εκείνο που στεναχωρέθηκα εγώ πολύ είναι που χάθηκαν οι ποικιλίες του σιταριού. Πολύ ωραία σιτάρια ήτανε η Καμπέρα η άσπρη, η κόκκινη, η διασταύρωση αυτά είχανε περισσότερη και καλύτερη γλουτένη και μοσχοβολούσε όταν έπαιρνες το ψωμί. Αυτές οι ποικιλίες χάθηκαν γιατί δεν έχουνε απόδοση.

Ευχαριστώ πολύ.

11) ΣΑΜΑΡΤΖΗΣ

Ονοματεπώνυμο : Ματσούκας Αναστάσιος

Καταγωγή : Ξάνθη

Έτος γέννησης : 1928

Επάγγελμα : Συνταξιούχος Σαμαρτζής

Μορφωτικό επίπεδο : Απόφοιτος Δημοτικού

Από πότε ασκείται το επάγγελμα;

Το επάγγελμα το εξασκώ από 16 χρονών, από την απελευθέρωση της Ξάνθης, από το 1944.

Σήμερα υπάρχουν σαμαρτζήδες;

Υπήρχανε ο τελευταίος ήμουν εγώ.

Ήταν οργανωμένοι σε συντεχνίες ή σωματεία;

Υπήρχε το σωματείο των σαγματοποιών ήτανε μαζί με ένα επάγγελμα που έλειψε, τους σιδεράδες, ήτανε καροσαγματοποιών. Ήτανε μεγάλο σωματείο, καροποιοί, σαγματοποιοί και σιδηρουργών. Ήτανε πολύ οργανωμένο σωματείο. Γιορτάζαμε του προφήτη Ηλία, γιατί έτσι το λέγανε το σωματείο. Γινότανε, στο Παράδεισο που λέμε τώρα για να καταλαβαίνεις, γλέντια μεγάλα.

Ήτανε όλοι ντόπιοι;

Σαφώς, όλοι ντόπιοι. Πρόσφυγες από την Μ. Ασία που ζούσανε πλέον εδώ μόνιμα.

Τα σαμάρια σας τα πουλούσατε μόνο στον Νομό ή κάνατε και εξαγωγές;

Όχι, μόνο εδώ για τα χωριά και αυτά για τους παραγωγούς εδώ.

Τα φτιάχνατε μόνο κατόπιν παραγγελίας;

Κάποτε όταν ξεκίνησα, που ήταν εδώ ο μπαμπάς μου και ο παππούς μου, από αυτούς το έμαθα, κάμναμε έτοιμα πολλά σαμάρια τον χειμώνα, γιατί το επάγγελμα ήτανε

εποχιακό. Δηλαδή Οκτώβριος, Νοέμβριος όταν μάζευαν τα καπνά έκλεινε, σταματούσε. Δεκέμβριο όταν χαλούσε ο καιρός, γιατί ερχότανε με τα ζώα τα χωριά ήτανε μακριά, δεν ερχότανε κανένας και την νεκρά εποχή που λέμε κάναμε ετοιμασίες πολλές. Είχαμε την ξυλεία έτοιμη για να μπορούμε να τα κολλάμε γρήγορα αλλά πάνω είχαμε έτοιμα πολλά σαμάρια. Αλλά πιο μετά κάνανε παραγγελία.

Υπάρχει ενδιαφέρον για τη δουλειά από τους νεότερους;

Όχι, να σας πω ότι θα ήταν εγκληματικό αν τώρα ξεκινήσει και ασχοληθεί ένα παιδί με αυτήν την δουλειά. Πελάτες ξέρεις, όχι πελάτες, φίλοι μου, πριν 10-15 χρόνια λέγανε ότι είχαμε δουλειά πολλή και τους παρότρυνα όχι, όχι και τώρα με ευγνωμονούν. Ξέρεις γιατί, συνεχώς όλα εξελίσσονται, η πρόοδος.

Τι στρώνανε πάνω από το σαμάρι;

Δέρμα, επάνω είναι δέρμα. Δέρμα το οποίο είναι επεξεργασμένο βέβαια, συνήθως είναι από τραγιά, μεγάλα δέρματα.

Υπάρχει κάποιος λόγος που βάζατε δέρμα και όχι κάτι άλλο;

Όχι κάτι άλλο πιο μαλακό και τέτοια δεν υπάρχει, δεν υπάρχει τίποτα άλλο. Τα πλαστικά και αυτά είναι κάποιες προχειρότητες που κάνουνε κάποιοι, το δέρμα όμως κρατάει.

Κάτω από το σαμάρι τι βάζατε;

Όχι από κάτω είναι ένα μάλλινο, σαμαροσκουτί λέγεται. Σαμαροσκουτί είναι περίπου αυτό που κάνουνε τα παλτά, είναι μάλλινο υφαντό.

Εκτός από τα ζώα χρησιμοποιούσαν τα σαμάρια και για άλλο σκοπό;

Το σαμάρι ήτανε αποκλειστικά για φορτία, καπνά κουβαλούσε, ακόμα και το νερό για το πότισμα και το φύτεμα τα κουβαλούσαν με αυτά, γιατί δεν είχαν τα μέσα τώρα με λάστιχα και τέτοια. Υπήρχανε δοχεία που τα κρεμούσανε στο σαμάρι και τα πηγαίνανε. Ξύλα, πατάτες όλα έτσι τα κουβαλούσανε.

Υπάρχουν κάποιες προλήψεις ή δεισιδαιμονίες για τα σαμάρια;

Για τους τεχνίτες λέτε τώρα. Υπήρχε την Μεγάλη Πέμπτη και την Μεγάλη Παρασκευή δεν δουλεύαμε ακόμα πιο παλιά να σου πω τώρα. Επί Τουρκίας, που ήτανε ο μπαμπάς μου σαμαράς, τότε κάνανε έτοιμα σαμάρια, τότε βάζανε ένα σίδερο πίσω και ερχότανε Τούρκος πελάτης να πάρει σαμάρι και δεν το έπαιρνε αν δεν είχε αυτό πίσω και ο τεχνίτης δεν κάρφωνε καρφί. Την εποχή εκείνη δεν δουλεύανε.

Σήμερα υπάρχουν άνθρωποι που χρησιμοποιούν ακόμα τα σαμάρια;

Τα χρησιμοποιούν γιατί έχει πολλά ζώα επάνω στο βουνό αλλά επειδή δεν δουλεύουν πολύ, γιατί τα φορτία τους ελαττώθηκαν πολύ, ξύλα άρχισαν με τα φορτηγά να κουβαλάνε, τα κατεβάζουνε στο δρόμο επαγγελματίες υλοτόμοι και αυτοί συνήθως με τα φορτηγάκια στο χωριό, του γείτονα ή το δικό τους και τα κουβαλάνε στο σπίτι. Δεν έχει φθορά τώρα πια. Όπως και το νερό, κάποτε το νερό που σας είπα, το νερό ήτανε η καταστροφή του σαμαριού, μετά 20-25 μέρες δεν υπήρχε σαμάρι να μην έρθει για επισκευή. Βάζοντας νερό από το δοχείο, από το ποτάμι, έφευγε το μισό πάνω στο σαμάρι.

Υπάρχουν διάφορα είδη σαμαριών;

Ναι είναι το πάχος και ανάλογα με το ζώο. Δηλαδή κάθε ζώο είχε και τα μέτρα του, το πάχος του. Ακόμη ήτανε και το περπάτημα του ζώου. Το ζώο θέλει διαφορετική κατασκευή της ξυλείας για να το βοηθάς στο περπάτημα το ζώο. Κάθε ζώο θέλει και το δικό του σαμάρι.

Υπάρχουνε και διαφορετικές ονομασίες ανάλογα με το είδος του σαμαριού;

Όχι. Απλά κοίταξε τα λέγαμε οπισθόβαρα και μπροσθόβαρα. Δηλαδή είναι και μερικά άγρια ζώα που όταν περπατάνε τα ζώα ρίχνουνε τα βάρος πίσω.

Δηλαδή πρέπει να δείτε το ζώο, για να κάνετε το σαμάρι;

Ναι. Όχι, κοίτα κάποτε είπαμε τα πέρνανε και έτοιμα αλλά οπωσδήποτε αν το δεις ένας τεχνίτης καλός θα καταλάβει ακριβώς τι θέλει το ζώο.

Ποια είναι τα διάφορα μέρη του σαμαριού;

Το ένα είναι το μπροστινάρι, το μπροστινό ξύλο, το πισινό, πισινάρι και αυτά τα πλαϊνά τα λέγαμε παγίδες. Τα τρία μέρη αυτά είναι, και η στρώση που είναι το εσωτερικό, που στρώναμε από κάτω.

Όλα τα μέρη τα φτιάχνετε εσείς;

Όλα, απλά παίρνουμε τα ξύλα από τους ξυλάδες αλλά εμείς το δίνουμε σχήμα

Υπάρχουνε κάποια εξαρτήματα στο σαμάρι;

Υπάρχουνε εξαρτήματα τα οποία είναι άλλη τέχνη αυτή. Οι σελοποιοί τα κάνουνε εκείνα. Είναι αυτά τα δέρματα για να δένει, αυτά πιάνουν πίσω στην ουρά και έχει και ένα άλλο που πιάνει κάτω από την κοιλιά, όπως στις σέλες που βλέπετε καμιά φορά. Εμείς έχουμε ένα εξάρτημα για τα φορτία, η σκάλα που λέμε, εκεί που είναι το φορτίο και τα δένουνε αυτά εδώ.

Ποια είναι τα υλικά και οι πρώτες ύλες που χρησιμοποιείτε;

Η ξυλεία είναι. Ειδική ξυλεία οπωσδήποτε, τα μπροστινά συνήθως είναι το καραγάτσι, είναι αυτό που κάποτε κάνανε τα σαλόνια, στα καθαρά ελληνικά λέγεται ελιά. Τώρα τα κάνουμε με ότι βρούμε. Το καραγάτσι το είχαμε γιατί είναι φαρδύ ξύλο. Τα πισινά με οξιές, λόγω ότι η οξιά φυτρώνει σε πετρώδη μέρη και βγαίνει από κάτω από τη ρίζα στραβιά και πρέπει να έχει κλίση φυσική. Αυτά στη μέση που κάθομαι, είναι μηγαιός, έτσι λέγεται, αυτά είναι πιο λυγερά, λυγάει, γιατί άλλα ξύλα δεν λυγάν, όπως είναι η οξιά, αυτό έχει την ιδιότητα και λυγάει πολύ.

Από πού γινόταν η προμήθειά τους;

Τα ξύλα αυτή τη στιγμή, τα διαλέγουνε, τα πηγαίνουνε στις κορδέλες. Κάποτε είχαμε ειδικούς ανθρώπους, τότε που είχε πολλή δουλειά, στα βουνά και τα φέρνανε αυτοί. Κάναμε παραγγελία, τα φέρνανε και τα διαλέγαμε και αυτό. Τα φέρνανε και εμείς τα επεξεργαζόμασταν. Αυτό ήταν το ξύλο έτσι και εμείς το δουλεύαμε με τρυπάνι, αυτά ήταν σαν πλάκες. Πηγαίναμε στους μαραγκούς μας κόβανε το γύρω, γιατί είναι πολύ δύσκολο με το σκεπάρνι να γίνει, και μετά το δουλεύαμε εμείς.

Ποια εργαλεία χρησιμοποιούσατε εσείς;

Κυρίως κοίταξε τα εργαλεία είναι τα σκεπάρνια. Αυτά είναι για το πελέκημα, δηλαδή κάνουν όλη την δουλειά, η εφαρμογή που κάνουμε γίνεται με τα σκεπάρνια. Το χειροπρίονο για να κόβουμε, για το σχήμα κλπ, για αυτά που περισσεύουν. Τα τρυπάνια τότε με το χέρι, τώρα έχουμε τα ηλεκτρικά. Δηλαδή σκεπάρνι, πριόνι και τρυπάνι. Και τις τρύπες στο σαμάρι τις ανοίγαμε με σκαπέρλο, που έχουνε οι

μαραγκοί και σκαλίζουνε και κάνουνε αλλά αυτό είναι ειδικό για χοντρό, για γερό ξύλο. Τα διορθώναμε τις τρύπες με το σκαπέρλο, με το χέρι. Αυτά βέβαια ήτανε κάποτε πολύ παλιά που δεν υπήρχανε τα μηχανήματα αποκλειστικά αυτά ήτανε αλλά τώρα έχουμε τους μαραγκούς έτσι που τρυπάνε αλλά δεν μπορεί να γίνει σωστή δουλειά και τα διορθώνω με το σκαπέρλο. Η σωστή δουλειά γίνεται, ένας κατάστημα έχει τέτοιο σε ένα χωριό, έχει αλυσοτρύπανα, πως είναι τα αλυσοπρίονα, που την βγάζει την τρύπα αυτή τετράγωνη. Όμως βγήκανε αργά και εμείς είχαμε το σκαπέρλο. Οι τρύπες που γίνονται είναι με το σκαπέρλο.

Μπορείτε να μας περιγράψετε πώς κατασκευάζεται το σαμάρι;

Ξεκινάω από το μπροστινό το ξύλο, αριστερά. Αφού ξεραθεί και γίνει η φόρμα του, σύμφωνα με τα μέτρα που θέλουμε, το τρυπάμε και ακολούθως το πισινό το ξύλο. Αφού το τακτοποιούμε κανονικά κάνουμε τις τρύπες, οι τρύπες γίνονται σύμφωνα πρέπει να έχουν την ισορροπία που ξέρει ο τεχνίτης και τα λυγώνω τα ξύλα αυτά. Τα πλαϊνά τα λυγώνω στην φωτιά και με το σκεπάρνι το εφαρμόζουμε μπροστά. Μετά κόβουμε το μέγεθος και τα εφαρμόζουμε πίσω.

Πως λυγίζετε τα ξύλα;

Στη φωτιά. Συνήθως ανάβω κάρβουνο, για να μην καεί το ξύλο απότομα, να ζεσταθεί μέσα και πρέπει να είναι ξερό, πολύ ξερό. Σβήνοντάς το μόλις ζεσταθεί, το σβήνουμε με το νερό με ένα σφουγγάρι και το ξαναβάζουμε στη φωτιά. Έτσι παίρνει υγρασία λιγάκι αυτό και όταν είναι καλό το ξύλο βέβαια. Βλέπετε εκείνο το άλφα που έχω εκεί πέρα, το περίεργο εκείνο, το κάτω το άλλαξα εγώ. Περίμενε τώρα να σου πω πόσο χρονών είναι αυτό, ήταν του πατέρα μου αυτό. Όταν το ξύλο ήτανε έτοιμο, αναλόγως καταλάβαινε ο μάστορας, κάθετε εκεί.

Δηλαδή σιγά-σιγά το πατάτε εσείς, για να πάρει το σχήμα του;

Ναι, βέβαια. Το καταλαβαίνω με το μάτι, δεν υπάρχει τεχνική. Αυτά όταν έχεις μέρος, κάτω εκεί που ήμουν παλιά, είχα μέρος και είχαμε έτοιμα ξύλα πάρα πολλά και τα σκάλωνα στον πετρότοιχο, καθότανε ένα-δύο μέρες και μετά τα μάζευα. Δηλαδή η φωτιά και αυτό το εργαλείο. Αυτό το εργαλείο είναι φτιαγμένο το 1918. Όταν ήρθε ο στρατός στην απελευθέρωση της Ξάνθης, ήρθε και ένας λοχίας, περνώντας από την Βενιζέλου, απέναντι από το κοινοπολιτάδικο ήταν το μαγαζί, του άρεσε πολύ αυτή η δουλειά και ήτανε πολύ καλός τεχνίτης και μια μέρα ερχόντας από

το στρατόπεδο έφερε ένα ξύλο και ήταν αυτό. Ήτανε ένα απλό πράμα, επάνω και κάτω ξύλο, τώρα το άλλαξα, το επάνω δεν θα το αλλάξω γιατί τώρα τελείωσα και εγώ και αυτό.

Πώς μετρούσατε το μέγεθος κάθε ζώου;

Το μέτρημα γίνεται με το μέτρο. Λοιπόν το φάρδος είναι με το μάτι, από την πείρα που έχει ο καθένας, εκτός αν υπάρχει παλιό σαμάρι στο ζώο οπότε βλέπουμε στο παλιό σαμάρι, όπως και το μέγεθος ακόμα. Το ζώο βλέποντας ξένο άνθρωπο κοντά και το μέτρο, γιατί συνήθως στο μέτρο έχουμε μια βέργα γιατί κουνιέται, λυγάει, το ζώο τσίναγε. Έχοντας όμως το παλιό σαμάρι από εκεί καταλαβαίνει ο μάστορας. Με το μέτρο, πόσους πόντους είναι το μέγεθος και το φάρδος.

Υπήρχε διακόσμηση στα σαμάρια;

Υπάρχει, ιδίως εδώ η Ξάνθη και η Κομοτηνή τα σαμάρια ήτανε σαν μπιμπελό. Άλλωστε και ο καθένας έβαζε κάτι χάντρες μπροστά. Εμείς βάζουμε κάτι κίτρινα κουμπιά. Πολλές φορές και πίσω βάζαμε, σε κάποιους μερακλήδες και χάντρες βάζαμε. Μερικές φορές αυτοί δεν τα ζητούσανε αλλά εμείς από συνήθειο το κάναμε κάποτε και συναγωνίζονταν, γιατί έβαλες σε αυτόν τόσα και σε μένα πιο λίγα.

Το εργαστήριο σας που ήτανε στην οδό Βενιζέλου, έπρεπε για κάποιο λόγο να είναι μέσα στην πόλη;

Όχι, έπρεπε να είναι κοντά σε χάνια. Εκείνη την εποχή τα χάνια συνδέονταν με όλα για το ζώο. Είχε πολλά χάνια εδώ. Την Παρασκευή, μερικοί ερχότανε και από μακρινά χωριά και κοιμόνταν στις αυλές, άσε που είχανε και δωμάτια αυτοί, αλλά δεν είχαν λεφτά. Έρχονταν για να κάνουνε το παζάρι και ξημερώματα την Κυριακή να φύγουν. Οι ώρες ήτανε πολλές, δεν προλάβαιναν και τότε ήτανε δύσκολη η δουλειά μας, γιατί ερχότανε την Παρασκευή και όλοι θέλανε το Σαββάτο το βράδυ να τελειώσει η δουλειά, ήθελε χέρια και πολύ βιαστικά γίνονταν. Τώρα είναι διαφορετικά, όχι τώρα και πριν 10 χρόνια, γιατί συνήθως με τα φορτηγάκια ερχότανε είτε λεωφορείο θα παίρνανε. Τότε τα παίρνανε με τα λεωφορεία γιατί υπήρχε πίσω μέρος και βάζανε τα πράματα.

Η πληρωμή σας γινότανε πάντα σε χρήμα;

Τότε υπήρχαν φτωχές εποχές και προπολεμικώς, που λέμε, ήτανε πολύ φτωχές. Έχουμε αφήσει ποσά απλήρωτα, γιατί περίμεναν να πάρουμε από την τράπεζα από τα στρέμματα και μείνανε απλήρωτα πάρα πολλά. Αλλά έχει τώρα 20-25 χρόνια αυτά τέλειωσαν γιατί κάπως το βιοτικό τους επίπεδο ανέβηκε.

Ποια ήτανε κυρίως η πελατεία σας;

Καπνοπαραγωγοί και κτηνοτρόφοι. Οι αγρότες στον κάμπο ακόμα, που βγάζανε καπνά και τα κουβαλούσανε με το ζώο, μετά ήρθανε τα κάρα και σιγά-σιγά...

Ποια πιστεύετε πώς ήτανε η αιτία έκλειψης του επαγγέλματος;

Η εξέλιξη, η εξέλιξη. Ήρθανε άλλες εποχές. Κάποτε για να έρθει άνθρωπος εδώ έκανε ώρες πολλές τώρα έρχεται γρήγορα. Να σας πω εγώ κάποτε για να πάνε στο χωράφι πήγαιναν με τα ζώα, τώρα ανοίξανε τα χωράφια, ανοίξανε δρόμους γι' αυτό τώρα σταμάτησαν όλα. Το σαμάρι για παράδειγμα κουβαλούσε καυσόξυλα τώρα τα κουβαλάνε με το φορτηγό. Τότε τα ζώα κατεβαίνανε караβάνια ολόκληρα, τα χωριά ήτανε και 30-35 χιλιόμετρα, εκεί δεν είχανε ούτε παντοπωλεία, τώρα έχουνε τα πάντα και super-market. Φορτηγά αμάξια πηγαίνουνε επάνω για εμπορεύματα.

Θυμάστε κάποια άλλα παραδοσιακά επαγγέλματα;

Ήτανε πεταλωτές. Τα σαμαράδικα ήτανε τότε 9-10 και όλα ήτανε κοντά, εκεί που γίνεται το παζάρι σήμερα, οι μόνοι που ήμασταν εδώ πάνω ήμασταν εμείς και αυτός που ερχότανε εδώ μετά θα πήγαινε εκεί, όλοι ήτανε εκεί. Η καρδιά ήτανε εκεί.

Μήπως ξέρετε από πού προέρχεται η λέξη σαμάρι;

Παλιά είχαμε κάτι αχθοφόρους, ήμουν παιδί ακόμα και εκείνοι σαμάρι το λέγανε, τώρα από πού βγαίνει δεν ξέρω.

Αυτά τα άχυρα που έχετε εδώ τα χρησιμοποιείτε κάπου;

Αυτό είναι σαν αυτό που κάνανε τις καρέκλες και με αυτό γεμίζαμε το εσωτερικό. Θα στο δείξω να πάρεις μια εικόνα. Αυτό το γεμίζει για να μην πληγώνεται το ζώο, να μην πονάει. Ακόμα όταν χρησιμοποιείτε πολύ τραβιέται το σαμάρι πίσω και κάθεσαι και έρχονται και το γεμίζουμε. Και εκεί ήτανε καλό κέρδος γιατί ερχότανε τακτικά και τα γεμίζαμε. Γιατί το άλλο ήθελε πολύ χειρωνακτική δουλειά και δεν βγάζεις καλό μεροκάματο ενώ αυτό έχει πιο λίγη δουλειά πιο καλά λεφτά. Μαζεύονταν 10

κομμάτια και ξαφνικά έβγαζες λεφτά χωρίς να ξοδέψεις τίποτα. Είναι σαν τους τσαγκάρηδες που κάνουνε τα τακουνάκια.

Σήμερα πόσο κοστίζει ένα σαμάρι;

Όπως πάντα και σήμερα είναι σύμφωνα με το μπόι. 220 € μέχρι 280-290 €.

Αναλογικά και τότε ήταν τόσο ακριβό;

Ναι, αντίστοιχα. Κοίταξε όμως να σου πω ένα σαμάρι για να γίνει, ένα μεσαίο, θέλει 3-4 μεροκάματα, εδώ ένας με μια τσάντα πάει, δίχως μαγαζί, δίχως τίποτα και σου λέει δώσε μου τόσα ευρώ και αυτά τα μισά και παραπάνω είναι μεροκάματα. Άλλωστε έχουν και μεγάλο κόστος τα δέρματα, είναι πολύ ακριβό και το σαμαροσκούτι ακόμα.

Ευχαριστώ πάρα πολύ.

12) ΑΓΓΕΙΟΠΛΑΣΤΗΣ

Όνομα : Τεκερλεκόπουλος Γεώργιος

Καταγωγή : Ξάνθη

Έτος γέννησης : 1936

Επάγγελμα : Συνταξιούχος αγγειοπλάστης

Μορφωτικό επίπεδο : Απόφοιτος Δημοτικού

Από πότε ασκείτε το επάγγελμα του αγγειοπλάστη;

Το επάγγελμα αυτό το ασκώ εδώ και 50 χρόνια.

Πώς μάθατε την τέχνη αυτή;

Πάππου προς πάππου.

Σήμερα συνεχίζεται να το ασκείτε;

Ναι, αυτή τη στιγμή όμως είμαι συνταξιούχος. Ασχολούμαι βέβαια για να μαθαίνω κάποια παιδάκια που έρχονται από το σχολείο και δείχνω σε αυτά.

Υπάρχει ενδιαφέρον από τους νεότερους;

Ναι. Λοιπόν εδώ επειδή έρχονται πολλά σχολεία και κάνω ορισμένα μαθήματα, επιδιώξαμε και μάθαμε σε τρεις κοπέλες, οι οποίες πήγανε σε σχολή για τέσσερα χρόνια αλλά δεν αποδώσανε. Αυτές πήγανε μέσω του Ελληνικού Οργανισμού Χειροτεχνίας. Ανοίξανε μαγαζιά αλλά δεν μπόρεσαν να αποδώσουνε. Ένα Τουρκάκι στο οποίο εγώ έμαθα, το είχα από τα 14 μέχρι να πάει φαντάρος και έγινε τέλειος. Πήγε στο στρατιωτικό του και πήγε στο Μαρούσι, εκεί έχει πολλά αγγειοπλαστεία, σε ένα εργαστήριο έτυχε να δουλεύει ένα αντράγονο και μία κοπέλα. Αυτός πήγαινε εκεί ως φαντάρος και βοηθούσε μετά το βαφτίσανε και πάντρεψαν και την κόρη. Σήμερα όταν έρχεται εδώ λέει ότι πάει καλά, αλλά είχε όρεξη και μεράκι. Εδώ θέλει υπομονή για να μπορέσεις να πετύχεις. Σήμερα, ας πούμε, έχω κάνει ένα αντικείμενο

και λέω ότι είναι ωραίο, ύστερα από ένα χρονικό διάστημα με πιάνουν τα μούτρα μου και λέω ότι δεν είναι ωραίο. Κατ' αυτόν τον τρόπο γίνεσαι καλός αλλιώς όχι. Αλλά μην περιμένεις με δύο και με τρεις ώρες να αποδώσεις σε αυτή την εργασία.

Γνωρίζετε κάποιες άλλες τοπικές ονομασίες που χρησιμοποιούνται για τους αγγειοπλάστες;

Ήμασταν τουλάχιστον οκτώ, οι οποίοι όλοι κλείσαμε. Ο τελευταίος που θεωρούμαι εδώ στη Θράκη είμαι εγώ.

Ήταν όλοι ντόπιοι;

Όλοι ντόπιοι, αλλά την εργασία τους την μάθανε από τους πατεράδες τους. Άλλος ήτανε από τη Μ. Ασία άλλος από την Αδριανούπολη. Ο μπαμπάς μου ήταν από την Αδριανούπολη, ήρθε εδώ και συνέχισα την εργασία του πατέρα μου και εκείνος την έμαθε από τον πατέρα του.

Καλύπτετε μόνο τοπικές ανάγκες ή κάνατε και εξαγωγές;

Στέλναμε και στα νησιά.

Υπάρχει κάποια συγκεκριμένη εποχή του χρόνου όπου αρχίζετε τις εργασίες σας;

Η εργασία μας κάποτε είχε μεγάλη πέραση τώρα, ας πούμε, στερεί. Κάποτε ερχόταν και παρακαλούσανε. Μας έλεγαν πάρε αυτή τη προκαταβολή και κάνε μου αυτά τα κομμάτια. Τα οποία δυστυχώς, έχουν εξαφανιστεί.

Τώρα δουλεύετε όλον τον χρόνο;

Και τότε και τώρα δουλεύουμε όλο τον χρόνο αλλά τώρα δεν έχει την κίνηση που είχε. Για να είμαι ειλικρινείς και ξένοι, ας πούμε Αγγλία, Γερμανία, ζητούσαν μία ποσότητα τον μήνα περίπου 1000-1500 κομμάτια. Εγώ δεν μπορούσα να ανταποκριθώ και δεν αναλάμβανε τέτοιες παραγγελίες. Εγώ περίμενα εδώ μέσα στην πόλη και 4-5 νησιά που είχα για να έρθουν οι πελάτες.

Παλαιότερα που υπήρχε περισσότερη δουλειά, δουλεύατε μόνος σας;

Απλά με βοηθούσανε οι κόρες μου, οι οποίες τώρα έχουν σπουδάσει και δεν θέλησαν να ασχοληθούν με αυτή τη δουλειά, άλλο να είσαι Χημικός Μηχανικός και άλλο τώρα να είσαι αγγειοπλάστης. Εγώ πάντως μόνος δεν τα προλάβαινα όλα.

Οι βοηθοί είχαν διαφορετικές ονομασίες ανάλογα με την δουλειά που έκαναν;

Η δουλειά, η δικιά μας, δεν είναι συγκεκριμένη. Ο καθένας είναι με τις δυνατότητές του. Ας πούμε άλλος ήταν ειδικευμένος να περνάει το χερούλι στην στάμνα επάνω και τον έβαζα να το κάνει. Δηλαδή αυτά τα παιδάκια που είχα εγώ. Ο τροχός όμως για να μαθευτεί, δεν μαθαίνεται εύκολα. Εγώ τον δουλεύω 50 χρόνια, δεν λέω ότι τον έμαθα. Κάθε μέρα που περνάει τον μαθαίνεις καλύτερα.

Διατηρούσατε κάποιο μαγαζί για να προμηθεύετε τους πελάτες σας;

Σχεδόν οι ίδιοι ερχόντουσαν πάντα, γιατί δεν ήμασταν πολλοί. Από την αρχή, όταν αρχίσαμε τη δουλειά μας ήμασταν 6-7 κεραμιστές, αγγειοπλάστες. Όλοι οι πελάτες ερχόντουσαν εδώ που είμαστε και τώρα.

Δεχόσασταν και παραγγελίες;

Στην αρχή φτιάχναμε και τα μεταφέραμε στα χωριά. Είχαμε ένα μεταφορικό μέσο και τα πουλούσαμε. Ας πούμε πουλούσαμε μία κατσαρόλα και μπορούσε να γίνει και ανταλλαγή. Την γέμιζε σιτάρι και μας συνέφερε καλύτερα. Μπορεί το σιτάρι μετά εμείς να το πουλούσαμε.

Ποιες είναι οι πρώτες ύλες που χρησιμοποιείτε;

Τα τελευταία 15 χρόνια την λάσπη μας την προμήθευε ο Εθνικός Οργανισμός Ελληνικής Χειροτεχνίας σε όλη την Ελλάδα. Πρώτα την φτιάχναμε μόνοι μας. Ας πούμε, ξεκινούσαμε και πηγαίναμε σε μία περιοχή, η οποία μας φαινόταν ότι ήταν κατάλληλο αυτό το χώμα. Παίρναμε μία μικρή ποσότητα και την επεξεργαζόμασταν. Ας πούμε παίρναμε 30 κιλά χώμα, το βάζαμε μέσα σε νερό και γινότανε πολτοποιημένο. Το περνούσαμε από κόσκινα και βγαίνανε οι ξένες ύλες, ρίζες, τέφρες κ.ο.κ και παίρναμε την αφρόκρεμα. Το περνούσαμε από ειδικό κόσκινο και το κάναμε δύο κατηγορίες, καλύτερη ποιότητα και δεύτερη ποιότητα. Την δεύτερη ποιότητα την φτιάχναμε ας πούμε για χοντροδουλειές και την καλή ποιότητα την φτιάχναμε για ψιλοδουλειές. Λοιπόν όταν παίρναμε το χώμα, μία μικρή ποσότητα, δοκιμάζαμε πρώτα αν μας κάνει σε τι θερμοκρασία μας κάνει και αν δεν μας έκανε το απορρίπταμε. Μέχρι που βρίσκαμε την κατάλληλη περιοχή και το κατάλληλο χώμα. Χώμα υπάρχει στο γκρι, στο άσπρο, στο ροζ, στο κόκκινο, αλλά όταν ψηθεί και μετά όλο κοκκινίζει. Μετά άλλα χρώματα, φτιάχνανε τα γυαλώματα τα οποία τα

παραγγέλναμε και παίρναμε αλλά δεν πιάνανε όλα και προσπαθούσαμε να βρούμε κάτι που να μας κάνει. Λοιπόν, σε άλλο χρώμα δεν έπιανε αυτό το χρώμα έπιανε άλλο, σε άλλο άλλο, εμείς βρίσκαμε αυτό το κατάλληλο που θέλαμε και δουλεύαμε με εκείνο. Τώρα όμως φέρνουμε πάντα έτοιμα. Τα φέρνουμε από Αθήνα και Ιταλικό προϊόν, τα γυαλώματα Ιταλικά και Αγγλικά, τα οποία είναι τα καλύτερα, υπάρχουν και άλλα.

Δεν υπήρχε κάποιος τρόπος να αναγνωρίσετε ποιο χρώμα χρειάζεται για κάθε εργασία χωρίς να το δοκιμάσετε πρώτα;

Όχι μόνοι μας το βρίσκαμε. Με δοκιμή, χωρίς δοκιμή δεν γινότανε τίποτα. Μπορεί να είχα δέκα δείγματα και το ένα να μου έκανε. Πώς το έψαχνα; Παραδείγματος χάριν μια μέρα περνούσα από ένα δρόμο, έβλεπα ένα να σκάβει, καταλάβαινα ότι αυτό το χρώμα κάτι κάνει.

Το χρώμα το αναμιγνύατε με κάποιες ουσίες;

Ναι, υπήρχαν κάποιες όπως η σόλα της κλίσεως και άλλες χημικές, τις οποίες και να σας τις πω δεν θα τις καταλάβετε. Με τις ουσίες αυτές το χρώμα σφίγγει, αποδίδει καλύτερα στο γυάλωμα.

Υπάρχουν είδη χωμάτων που χρησιμοποιούνται για διαφορετικά αντικείμενα;

Ναι, υπάρχουν. Το πορώδες χρώμα για παράδειγμα. Ας πούμε, όταν μία στάμνα την βάλεις νερό μέσα αυτή δακρύζει και στον ήλιο ακόμα να την έχεις σου φτιάχνει δροσερό νερό. Κυρίως στην στάμνα χρησιμοποιούσαμε το πορώδες.

Υπάρχει μήπως κάτι ακόμα για την διαδικασία της προετοιμασίας του χρώματος;

Λοιπόν, βρίσκουμε το κατάλληλο χρώμα, περνάει σε μια δεξαμενή μέσα και γίνεται πολτός. Αυτό το πολτοποιημένο ανακατεύετε με μία προπέλα, για να ανακατευτεί καλά. Μετά περνάει από κόσκινα, αν το κόσκινο είναι πιο χοντρό παίρνουμε πιο δεύτερη μάζα και με πιο ψιλό πιο καλή. Όταν στραγγιστεί από το κόσκινο μπαίνει σε κάτι σάκου, δένεται, κρεμιέται και φεύγει όλη η υγρασία του. Μετά περνάει από ειδικό κύλινδρο. Είναι δύο κύλινδροι που περιστρέφονται για να ζυμωθεί σωστά. Αυτά είναι τα παραδοσιακά.

Ποια είναι η καύσιμη ύλη για το ψήσιμο των αγγείων;

Στην αρχή ψήναμε με ξύλο αλλά εδώ και 10-15 χρόνια ηλεκτροκάμινο, το οποίο είναι πιο σταθερό στο ψήσιμό του. Παλιά τα κάτω βγαίνανε πιο ψημένα τα πάνω ήταν πιο μαλακά. Ήταν σαν φούρνος που δούλευε με ξύλο, μπορούσε να ψηθεί και με κάρβουνο αλλά εμείς ποτέ δεν το χρησιμοποιούσαμε. Αυτοί που το είχαν ήταν αυτοί που φτιάχνανε τα τούβλα και τα κεραμίδια.

Πώς γίνεται ο χρωματισμός του πηλού;

Υπάρχουνε κάποια οξείδια με τα οποία βάφονται και μετά μπαίνει το γυάλωμα επάνω, καλύπτεται και όταν ψηθεί βγαίνει και η ζωγραφιά του. Δηλαδή πρώτα ψήνεται στους 980°C μετά βγαίνει από τον φούρνο, μετά ζωγραφίζεται με πινέλα. Αφού ζωγραφιστεί βουτιέται σε ένα γυάλωμα. Υπάρχουν διάφορα νούμερα, τα οποία δεν μπορώ να στα εξηγήσω, για τις γυαλάδες. Έπειτα το ξαναψήνουμε και αυτό που θα ξαναψηθεί λέγεται δίπυρο, δύο φορές ψήνεται. Αυτό πλέον είναι υγιεινό για να φας, για να πεις και για να κάνεις τα πάντα. Αυτό όταν γίνεται δίπυρο ψήνεται στους 1040-1200°C, εγώ επί το πλείστον ψήνω στους 1040, δηλαδή ότι θα είναι ακατάλληλο όταν ψήσεις το φαγητό σου στους 1040 και επιπλέον τότε μην φας.

Ποια είναι τα εργαλεία που χρησιμοποιείτε;

Εμείς έχουμε έναν τροχό, ο οποίος περιστρέφεται, έχουμε σπάτουλες, χέρια, πιρούνια, κουτάλια τίποτα παραπάνω. Ο τροχός περιστρέφεται και με την φυγόκεντρο δύναμη γίνονται όλα αυτά τα αντικείμενα και όταν δουλεύει βάζεις το χέρι και το κάνεις ότι σχήμα ζητάς. Πρώτα ήταν ποδοκίνητος τώρα είναι με ρεύμα. Βάζεις το νερό και το χόμα και το φτιάχνεις ότι θες. Είναι 4-5 σπάτουλες, αλλού θέλει μεγάλη αλλού μικρή, για να κάνεις τα σχέδια αλλά κυρίως εγώ τα δουλεύω με το χέρι. Μετά για να μην φθείρω τα νύχια μου και τέτοια χρησιμοποιώ και κάποια άλλα αντικείμενα, ένα κουτάλι κάτω για να πάρω τα γρέζια που λένε κ.τ.λ..

Από πού προμηθεύεστε τα εργαλεία;

Υπάρχουν ειδικοί αλλά εγώ τα κάνω όλα σχεδόν αυτοσχέδια.

Υπάρχουν κάποια εργαλεία που αντικαταστήθηκαν με τα χρόνια;

Είναι ο τροχός που είπαμε και ο φούρνος. Ο φούρνος μου ο παλιός ακόμα ζει και βασιλεύει, αλλά σήμερα απαγορεύεται μέσα στην πόλη να ψήσεις γιατί δημιουργούσε πολύ καπνό. Έτσι αναγκαστήκαμε και πήραμε τον καινούριο ή έπρεπε να βγω έξω. Το εργαστήριο όμως βρισκόταν πάντα εδώ, από το 1933.

Υπήρχε κάποιος λόγος που το εργαστήριο βρισκότανε μέσα στην πόλη;

Τον καιρό που έγινε το εργαστήριο ήμασταν εντελώς έξω, γιατί η πόλη ήταν πιο μικρή. Εδώ δεν υπήρχε τίποτα. Μετά από 100-200 μέτρα είχαμε τα σκουπίδια της Παλιάς Ξάνθης.

Το καμίνι το χρησιμοποιούσατε;

Το καμίνι ήταν που ψήναμε τα κεραμικά, ο φούρνος δηλαδή έτσι τον λέμε.

Με τι υλικά ήταν φτιαγμένο;

Με συμπαγές τούβλο. Ήτανε χειροποίητο, με χρώμα που μπορεί να αντέχει γιατί όλα τα χρώματα δεν άντεχαν σε υψηλές θερμοκρασίες. Άλλο χρώμα φτάνει μέχρι 1040 και άλλο το βάζεις στους 700 και διαλύεται.

Πώς τοποθετούσατε τα αγγεία μέσα στο καμίνι;

Το ένα πάνω στο άλλο αλλά με κάποια προσοχή, όχι τυχαία. Όταν είναι γυαλωμένα δεν θα ακουμπάει το ένα δίπλα στο άλλο με καμία κυβέρνηση, θα κολλήσουνε όλα. Όταν είναι σκέτο κεραμίδι, δηλαδή στο πρώτο ψήσιμο τα βάζουμε άλλο εδώ και άλλο εδώ, στα ράφια. Στον χρωματισμό ότι θέλουμε κάνουμε και άμα κατέχεις ζωγραφική τόσο το καλύτερο.

Το μέγεθος κάποιου αγγείου το αποφασίζετε και το υπολογίζετε από πριν;

Αυτά γίνονται όλα με το μάτι. Παίζουν όλα μισό με ένα πόντο και αυτό γιατί άλλος πηλός έχει περισσότερη υγρασία και άλλος λιγότερη. Αυτό που έχει περισσότερη υγρασία αναγκάζεται και μαζεύει περισσότερο. Δηλαδή εγώ θα σου κάνω ένα αντικείμενο είκοσι πόντους, από τον έναν σάκο πηλό μπορεί να βγει 19 πόντους και από τον άλλον να βγει 18. η σημασία είναι τι υγρασία θα έχει η πρώτη ύλη.

Το σχέδιο του κάθε αγγείου το κάνετε στο τέλος της δουλειάς;

Η ζωγραφική γίνεται μετά το πρώτο ψήσιμο. Το ανάγλυφο, δηλαδή το σχέδιο, γίνεται εξ αρχής, πριν το ψήσιμο, όταν το ετοιμάζω. Όταν ψήνεται ο πηλός παίρνει ένα χρώμα κόκκινο. Πριν ψηθεί έχει διάφορα χρώματα ανάλογα με το χρώμα κάθε φορά. Είναι αυτό που έλεγα, ότι ψάχνουμε χρώματα σε κάθε περιοχή και με το καθένα κάνουμε άλλα πράγματα.

Μόλις πλάθετε τα αγγεία τα βάζετε αμέσως στο φούρνο;

Όχι, τα αφήνουμε να στεγνώσουμε. Τώρα πόση ώρα κρατάει αυτό εξαρτάται από τις καιρικές συνθήκες. Αν έχει υγρασία σου πάει και 10-15 μέρες, είναι ο καιρός καλός στεγνώνει πιο γρήγορα. Εξαρτάται και από το μέγεθος, αν είναι μεγάλο αργεί να στεγνώσει, αν είναι μικρό στεγνώνει πιο γρήγορα.

Πώς καταλαβαίνετε ότι στέγνωσε;

Φαίνεται με το μάτι, δεν έχει υγρασία. Αν έχει υγρασία και το βάλεις μέσα στον φούρνο δεν το παίρνεις γερό.

Το γυάλωμα που αναφέρατε είναι σε σκόνη;

Σε σκόνη είναι. Αυτό γίνεται μία ανάμιξη. Ας πούμε, 5 κιλά γυάλωμα χρειάζεται 6 κιλά νερό μέσα. Αυτά είναι μετρημένα και καθορισμένα, πιο πάνω, πιο κάτω δεν πιάνει. Αν βάλεις λιγότερο δεν θα είναι το σωστό.

Κατασκευάζετε από όλα τα είδη των αγγείων;

Ότι μου ζητήσουν και ότι μου έρθει να φτιάξω. Εγώ τα βάφω όλα, αλλά αν μου το ζητήσεις εσύ με συγκεκριμένο τρόπο ή χρώμα γίνεται.

Η πώληση των προϊόντων πώς γινότανε;

Στην αρχή τα περισσότερα τα πουλούσαμε στα χωριά. Είχαμε ένα μεταφορικό μέσο και την εβδομάδα δύο φορές πηγαίναμε. Επειδή ο γεωργός εκείνο τον καιρό δεν είχε χρήματα αλλά είχε το σιτάρι, το καλαμπόκι, τα αυγά, τις κότες, σου έλεγε : “ Γιώργο εγώ θέλω μια κατσαρόλα, θέλεις σιτάρι; ”. έτσι γινότανε και εγώ το έπαιρνα. Είχα κάποιους εμπόρους εδώ και το πουλούσα.

Αυτή είναι όλη η διαδικασία που ακολουθείτε;

Εγώ όλα στα είπα, αλλά αυτή η δουλειά δεν έχει ούτε άκρη ούτε τελειωμό, αύριο μπορεί να γίνω καλύτερος. Ψάχνοντας μαθαίνεις αλλά άμα δεν θέλεις δεν γίνεται. Πάντως το πιο βασικό είναι να βρούμε το κατάλληλο χρώμα για να αντέχει στη θερμοκρασία, όταν στεγνώνει να μη σπάζει γιατί όταν δεν είναι καλός ο πηλός το αντικείμενο στο στέγνωμά του ραγίζει, ζαρώνει. Αν φτιάχνεις 10 και σου χαλάνε τα 5 δεν έχει ουσία, δηλαδή επιβαρύνεις τη δουλειά σου.

Εκείνη την εποχή, τι φτιάχνατε περισσότερο;

Πιο πολύ εκείνο τον καιρό γινότανε η στάμνα και τα πιθάρια. Δεν υπήρχαν τότε τα πλαστικά. Τα πλαστικά δημιούργησαν πρόβλημα στην αγγειοπλαστική. Τότε φτιάχνανε τα τουρσιά τους τα οποία στα πήλινα γίνονταν καλά, στο πλαστικό δεν γίνεται καλό ότι και αν το κάνεις. Εκείνος ο καιρός έτσι ήτανε, είχε πολύ πέραση. Καθώς βγήκαν τα πλαστικά έσπασε η δουλειά και ύστερα αρχίσανε τα ψιλοπράγματα. Η στάμνα πέθανε, αλλά τότε ο γεωργός πήγαινε στο χωράφι και χρειαζότανε 15-20 άτομα και παρακαλούσανε, ενώ τώρα πάει η μηχανή θερίζει κ.ο.κ.. εκείνη η εποχή ήταν καλύτερη. Στο τέλος αναγκαστήκαμε να κάνουμε ψιλοδουλειές, τις οποίες τις τραβούσαν οι ξένοι, ειδικά οι Γερμανοί και οι Εγγλέζοι πολύ τα αγαπάνε αυτά. Εγώ είχα τρία νησιά τα οποία με ταΐζανε, γιατί ήμουνα μόνος μου μόνο με τα παιδιά μου. Τώρα παντρευτήκανε τα παιδιά μου και ότι κάνω μόνος μου με το μεράκι.

Ευχαριστώ πολύ.

13) ΧΑΛΚΩΜΑΤΑΣ

Όνομα : Ελευθεριάδης Γεώργιος

Καταγωγή : Ξάνθη

Έτος γέννησης : 1929

Επάγγελμα : Ιδιοκτήτης μαγαζιού με αντίκες και χάλκινα είδη

Μορφωτικό επίπεδο : Απόφοιτος 5^{ης} Δημοτικού

Πού βρίσκεται το εργαστήριό σας;

Μέσα στην πόλη.

Ένα από τα εργαλεία που χρησιμοποιείται είναι το καμίνι; Πώς είναι, μπορείτε να το περιγράψετε;

Ναι, ήταν το πρώτο εργαλείο που χρησιμοποιήσαμε. Ήταν ένα τετράγωνο από γερό ξύλο συνήθως με βάση στερεωμένη στο έδαφος και εκεί πάνω δουλεύαμε τον χαλκό. Δουλεύαμε σ' αυτό όρθιοι, δεν μπορούσαμε να κάτσουμε κατά την διάρκεια της δουλειάς. Σ' αυτό από κάτω υπήρχε και η φωτιά και αυτό γιατί έπρεπε να ζεστάνουμε τον χαλκό για να μπορέσουμε να τον δουλέψουμε, γιατί όσο πιο μαλακός είναι τόσο καλύτερα αποτελέσματα έχουμε. Όπως επίσης και το κασσίτερο (το καλάι) πρώτα το πλέναμε και ύστερα το ζεσταίναμε, για να το δουλέψουμε. Δηλαδή για να το γανώσουμε.

Επίσης ένα ακόμα εργαλείο ήταν το κουρί; Τι ήταν αυτό;

Αυτό ήταν μία τετράγωνη βάση από χοντρό ξύλο με μια λαγκούβα στην μέση και σ' αυτήν μέσα στην αρχή χτυπούσαμε και επεξεργαζόμασταν τον χαλκό μέχρι ενός σημείου και μετά χρησιμοποιούσαμε για το χτύπημα του το σφυρί.

Το αμόνι τι ήταν;

Τα αμόνια ήταν διάφορα, ήταν τα σιδερένια αμόνια, τα οποία με το σφυρί τα χτυπούσαμε και μαζεύαμε ότι ήταν να μαζευτεί από τον χαλκό, ότι θέλαμε να κάνουμε τον χαλκό.

Δηλαδή έδινε το σχήμα στον χαλκό;

Όχι, στο ξύλο πάνω μαζεύει τον χαλκό.

Τα σφυριά έδιναν τα σχήματα;

Ναι τα σφυριά έδιναν τα σχήματα και υπήρχαν πολλά διαφορετικά σφυριά. Υπάρχουν διάφορα γιατί κάθε σχήμα που θα κάνεις θέλει διαφορετικό σφυρί, ανάλογα με το τι θέλεις να κάνεις.

Επομένως και τα αμόνια ήταν διάφορα;

Ναι ήταν διάφορα όπως και τα κοπίδια.

Σε κάποιο βιβλίο που διάβασα αναφέρει διάφορα, ζουμπάδες κ.α. Εσείς ποιο από αυτά χρησιμοποιούσατε;

Κοίταξε να δεις χρησιμοποιούσαμε τα πάντα.

Ανάλογα με το σχήμα πάλι;

Ναι ανάλογα με το τι θέλαμε να κάνουμε.

Τα εργαλεία τα φτιάχνατε εσείς ή κάποιοι ειδικοί τεχνίτες;

Υπήρχαν ειδικοί που τα φτιάχνανε. Οι σιδεράδες τα έφτιαχναν, για να είναι γερά τα έφτιαχναν από ατσάλι, για να αντέχουν το χτύπημα που κάναμε. Το κάτω ήταν ατσάλι και το επάνω που το κρατήσαμε στο χέρι μας ήταν από ξύλο.

Στο εργαστήριο δουλεύατε μόνοι σας;

Όχι είχα και κάποιους βοηθούς.

Μπορείτε να μου πείτε πόσοι ήταν οι μαστόροι, οι καλφάδες;

Ήταν μαστόροι και οι δύο. Όλοι ήμασταν Ξανθιώτες από εδώ.

Τα υλικά που επεξεργαζόσασταν ποια ήταν;

Ο χαλκός, το φύλλο(όπως αυτό), τα έφερναν βέβαια από την Θεσσαλονίκη.

Δηλαδή όλα ήταν χαλκός και μετά έπαιρναν οποιοδήποτε χρώμα;

Όχι το χρώμα ήταν σκούρο από την αρχή και μετά που το λιώναμε ήταν ακόμα σκούρο και μετά που το χτυπούσαμε με το σφυρί έπαιρνε το χρώμα.

Ο κασσίτερος ήταν αυτός που χρησιμοποιούσατε για το γάνωμα των χαλκωμάτων;

Για το γάνωμα, ναι. Τον χαλκό δεν μπορείς να τον ψήσεις αν δεν είναι στρωμένος. Πρέπει να στρωθεί για να τον τελειώσεις.

Παλαιότερα γινόταν αυτό με μολύβι αντί για κασσίτερο;

Όχι με μολύβι ποτέ δεν δουλέψαμε. Εμείς πάντα κασσίτερο χρησιμοποιούσαμε το μολύβι το έκαναν στα χωριά οι γύφτοι και μερικοί ακόμα.

Γι' αυτό ήταν μαύρο και μετά όταν ερχόντουσαν το γυαλίζανε;

Ναι.

Τι χρησιμοποιούσατε για το κόλλημα των χαλκωμάτων;

Ειδική σκόνη, εμείς την λέγαμε καινάκι, τώρα δεν ξέρω πως λέγετε αλλιώς. Αυτό έχει μέσα χαλκό, μπακίρι, μπρούντζο, τσίγκο και όλα αυτά μαζί γινόντουσαν ένα σώμα. Καινάκι είναι η βράση έτσι το λέγαμε.

Αυτό ήταν μία ορολογία μεταξύ σας;

Ναι, έτσι το λέγαμε πάντα.

Αυτά τα υλικά που χρησιμοποιούσατε ήταν δικά σας ή τα φέρνατε από έξω;

Όχι ήταν από την Θεσσαλονίκη. Είχαμε αυτούς και παραγγέλναμε και μας τα έφερναν ή πηγαίναμε και τα παίρναμε.

Μπορείτε να μας περιγράψετε την επεξεργασία του μπακιριού;

Πώς να την περιγράψω δηλαδή;

-Χονδρικά.

Κοίτα εγώ την ξέρω καλά την κάνω 40 χρόνια αλλά τι να σου πω;

Για παράδειγμα πώς υπολογίζατε το βάρος για ένα αντικείμενο;

Κοίταξε εμείς το βάρος δεν το υπολογίζαμε από πριν ποτέ, λέμε θέλουμε να κάνουμε αυτό το πράγμα. Αυτό το πράγμα για να γίνει θέλει αυτήν την διάμετρο το φύλλο. Θέλει αυτά τα χαρακτηριστικά και ύστερα το τελειώναμε και όταν το τελειώναμε τότε το ζυγίζαμε, στο τέλος δηλαδή γιατί αλλιώς που να ξέρουμε το βάρος που θα έχει και τι χρειάζεται;

Δηλαδή εσείς την κατασκευή των αντικειμένων την κάνατε ως εξής. «Χτυπήματα με τα κατάλληλα σφυριά για να απλώσει ή να μαζέψει το φύλλο, να φουσκώσει η κοιλία, να στενέψει ο λαιμός όπως και άλλα. Ενώνεται δύο ή περισσότερα κομμάτια μεταξύ τους, ενώνετε τις άκρες;

Όχι ανάλογα με το τι θα κάναμε το χτυπούσαμε, άλλο ήθελε φούσκωμα, άλλο ήθελε μάζεμα, δηλαδή ότι ήθελε εκεί ανάλογα το φτιάχναμε με το χέρι. Όλα με το χέρι γινόντουσαν, μηχανή δεν είχαμε εμείς, μηχανές είχαν από Θεσσαλονίκη και κάτω που εκεί ήταν τα εργοστάσια και αυτά, αλλά εμείς ότι κάναμε το κάναμε στο χέρι.

Εδώ πέρα στην Ξάνθη μόνο εσείς κάνατε αυτήν την τέχνη;

Όχι, υπήρχαν πολλοί αλλά τώρα πλέον έμεινα μόνο εγώ.

Από πού μάθατε την τέχνη;

Μικρός όταν ήμουν, μετά την Κατοχή, το '45, από μεράκι και επειδή μου άρεσε και εκεί πέρα έμαθα και μετά το 54 άνοιξα το δικό μου μαγαζί.

Τα αντικείμενα που φτιάχνατε και προορίζονταν για την μεταφορά υγρών, για παράδειγμα κάποιες στάμνες, αν κάνατε, αυτά τα κερώνατε με κάποια ειδικά υλικά; Τα κάνατε διαφορετικά προκειμένου να μην αλλοιώνονται με τον χρόνο;

Με το χαλκό; Ο χαλκός δεν αλλοιώνεται ποτέ, είναι τέτοιο το μίγμα του εκτός αν πέσει, αν σπάσει τότε αλλοιώνεται, δεν παθαίνει τίποτα.

Γιατί ξέρω ότι κάποιοι το έκαναν αυτό με αγνό μελισσοκέρι.

Όχι, αυτό δεν το είχαμε ποτέ εμείς εδώ. Εμείς τα πάντα τα κάναμε με το χέρι. Εμείς φτιάχναμε ταιριά, κατσαρόλες, καζάνια, μπακίρες αυτά που χρησιμοποιούσαν οι νοικοκυρές τότε. Τότε χρησιμοποιούσαν πολύ το μπακίρι άσχετα αν δεν χρησιμοποιείται τώρα, αλλά τότε όλο το νοικοκυριό στο σπίτι ήταν από χαλκό.

Ο κετσές τι είναι;

Ο κετσές είναι ένα πράγμα που γυαλίζει. Τελοσπάντων εμείς το λέγαμε βούρτσα και το είχαμε για να γυαλίζουμε τα αντικείμενα, τα ταψιά. Κετσί λέγεται εκείνο, βούρτσα είναι έχει άξονες μέσα και δουλεύουμε δύο άτομα και το πιάνουμε από τις άκρες, με ρεύμα δουλεύει και το πανί που έχει στην άκρη λέγεται κετσές για να γυαλίζει.

Το τσάρκι τι είναι;

Δεν είχαμε τσάρκι εμείς, το τσάρκι είναι άλλο εμείς δεν έχουμε καμία σχέση με το τσάρκι.

Επίσης, στο ίδιο βιβλίο με πριν, αναφέρεται ότι το γυάλισμα των χαλκωμάτων γίνεται με το κάπνισμα τους.

Όχι, με το μπράσο. Είναι αυτό που χρησιμοποιούν και τώρα για το γυάλισμα των σκευών, κάπνισμα δεν υπήρχε. Αυτό τώρα βγήκε εμείς δεν είχαμε τότε αυτά, δεν τα γυαλίζαμε. Μετά βγήκαν τα μπιμπελά και τέτοια αλλά εμείς δεν τα φτιάχναμε.

Ποιος αποφάσιζε πώς θα γίνει η διακόσμηση;

Διακόσμηση δεν κάναμε εμείς εδώ πέρα. Δεν τα διακοσμούσαμε καθόλου γιατί όλα τα αντικείμενα που φτιάχναμε προορίζονταν για χρήση και δεν χρειάζονταν διακόσμηση.

Όλα αυτά τα διακοσμητικά που βλέπουμε εδώ ποιος τα έκανε;

Εμείς, αλλά αυτά μετά που έβγαλαν μηχανές και τέτοια.

Υπήρχε κάποια συντεχνία ή κάποια οργάνωση των χαλκωματάδων;

Όχι, δεν υπήρχε τίποτα, ούτε σωματείο ούτε τίποτα. Δεν ήμασταν και πολλοί, μόνο καμιά δεκαριά ήμασταν και τώρα έχουμε δύο, τρεις. Ο καθένας δούλευε χωριστά και πουλούσε χωριστά, ο καθένας είχε μαγαζί.

Υπήρχε όμως κάποια ορολογία μεταξύ σας σχετικά με την δουλειά, που μόνο εσείς την γνωρίζετε;

Ορολογία βέβαια υπήρχε, αλλά συνεργασία όχι. Υπήρχε αλισβερίσι βέβαια όταν αυτός χρειαζόταν κάτι ή εγώ το δίνουμε, το πουλούσαμε.

Κάποιο από τα χάλκινα σκεύη που κατασκευάζατε ήταν το σινί;

Ναι βέβαια, σινιά, ταψιά...Τα σινιά είναι αυτά που κάνανε τις πίτες αυτά που δεν ακουμπούσαν στην φωτιά. Ήταν τα βαθιά ταψιά που σερβίριζαν τις πίτες για τις επίσημες στιγμές, τα λίγο μαύρα.

Μήπως κάνατε και εκκλησιαστικά σκεύη;

Όχι, μόνο για οικιακή χρήση.

Για το γάνωμα των γύφτων τι ξέρετε;

Οι γύφτοι, ο καθένας έχει τον δικό του τρόπο, την τεχνική του.

Μπορείτε να μας πείτε με δύο λόγια πώς γινόταν το γάνωμα στο εργαστήριο σας; Βεβαίως. Το μπακίρι και όλα τα υλικά με φωτιά λιώνουν. Εμείς με το γάνωμα παίρναμε βαμβάκι και κομμάτι-κομμάτι τα φτιάχναμε και μετά τα γυαλίζαμε. Μετά το σκουπίζαμε προσεκτικά με ένα πανί.

Στο γάνωμα χρησιμοποιούσατε καμίνια ή αμόνι;

Καμίνια ναι αλλά αμόνι όχι αυτό ήταν για την φωτιά αλλά το καμίνι αρχικά είχε το φουσερό που το δουλεύαμε με το πόδι, μετά έγινε με το ρεύμα, φυσούσε και έτσι άναβε η φωτιά και κάναμε το γάνωμα. Αλείφαμε μ' ένα βαμβάκι με νισαντίρι τα σκεύη σιγά- σιγά και γινόταν γάνωμα.

Ποια εργαλεία χρησιμοποιούσατε στο γάνωμα;

Εμείς χρησιμοποιούσαμε την τσιμπίδα και στο χέρι είχαμε και το βαμβάκι. Επίσης χρησιμοποιούσαμε και το κασίκι που είναι κάτι βέργες, εμείς το λέγαμε κασσίτερο, λιώναμε εκεί το υλικό και με το βαμβάκι το αλείφαμε σιγά- σιγά.

Η εργασία του γανωτή ποια ήταν;

Το καθάρισμα των χαλκωμάτων πρώτα και μετά το τρίβαμε και έπειτα το γανώναμε.

Κάνατε μήπως και επισκευές σκευών, μπαλώματα, διορθώσεις κ.α.;

Στην δουλειά μέσα αυτά γινόντουσαν οπωσδήποτε.

Αυτό πώς γινόταν;

Δεν υπήρχε συγκεκριμένως τρόπος αυτό εξαρτιόταν ανάλογα με το είδος της επισκευής που χρειαζόταν και το είδος του αντικειμένου που επισκευάζαμε.

Η πληρωμή σας πώς γινόταν;

Από πάντα γινόταν με χρήμα. Μόνο στην αρχή παίρναμε τα παλιά και τους πουλούσαμε τα καινούρια και πληρωνόμασταν την διαφορά της αξίας τους. Παράδειγμα το παλιό είχε 15 δρχ. και το καινούριο 25 δρχ. αυτοί πλήρωναν 10 δρχ., την διαφορά.

Ευχαριστώ πολύ.

14) ΞΥΛΟΓΛΥΠΤΗΣ

Ονοματεπώνυμο : Τσίγκας Δημήτριος

Καταγωγή : Ξάνθη

Έτος γέννησης : 1938

Επάγγελμα : Συνταξιούχος ξυλουργός

Μορφωτικό επίπεδο : Απόφοιτος 2^{ας} Γυμνασίου

Για ποια δουλειά ήταν ο τουλιέρης (μαραγκός στα τούρκικα);

Για μικροδουλειές κυρίως, για παράθυρα, περβάζια, ταβάνια, επισκευές, πατώματα τέτοια πράγματα. Για χοντροδουλειές, δεν ήταν και πολύ τεχνίτης αυτός.

Κάποια από τα εργαλεία του ξυλουργού ήταν για παράδειγμα το τσεκούρι, το σκεπάρνι, το πριόνι, το μέτρο, το τρίγωνο. Ποια από αυτά χρησιμοποιούσατε εσείς;

Όλα αυτά εκτός από το τσεκούρι.

Τα εργαλεία κοπής είναι πριν φτάσει το ξύλο σε φάση για να το επεξεργαστείτε;

Ναι, έτσι είναι. Είναι τα εργαλεία για την προεργασία του ξύλου.

Μετά, τα σχεδιάσεως ποια είναι;

Μέτρο, τρίγωνο, διαβήτη κ.α.. Χρησιμοποιούνται πάνω στην δουλειά μετά το κόψιμο.

Το ξυλοσφύρι ποιο είναι;

Το ξυλοσφύρι δεν το ξέρω. Α τώρα κατάλαβα ποιο. Το ξυλοσφύρι είναι το σφυρί με το ξύλο. Τώρα έχουμε αυτό (μας δείχνει ένα σφυράκι με λαβή σιδερένια και το υπόλοιπο από σκληρό πλαστικό ενώ παλαιότερα από εκεί που το χτυπούσαν είχε ξύλο) αυτό το λέγαμε ξύλοσφύρι ή ματσόλα κυρίως. Τώρα μας έδωσαν αυτό που βγήκε στο εμπόριο από την μια μεριά είναι μαλακό και από την άλλη σκληρό. Η

σημερινή ματσόλα είναι σαν σφυράκι λίγο πιο μεγάλο όμως με διάμετρο 5 πόντων περίπου και ήταν για να χτυπάμε το έπιπλο για να μην κάνει σημάδια.

Για να γυαλίζετε το ξύλο σαν εργαλεία που χρησιμοποιούσατε ήταν η πλάνια ο σουραμάς κ.α.. εσείς ποιο είχατε;

Είχαμε την πλάνια. Πλάνια είναι αυτό εδώ (μας δείχνει ένα ξύλινο αντικείμενο με μακρόστενη βάση και ένα ξύλινο ημικύκλιο πάνω στην βάση). 50 χρόνια την έχω. Το ροκάνι είναι εκείνο που ροκάνιζε το ξύλο, δεν υπήρχαν τότε μηχανές, είχαμε αυτά, γι' αυτό τώρα προκειμένου να πλανίσουμε αυτό δεν πλανίζαμε με την μηχανή αλλά χρησιμοποιούσαμε το παλιό και γινόταν ίσιο με το μεγάλο, γιατί το μικρό δεν μπορεί να το κάνει το ξύλο ίσιο, με το μικρό το πλανίζαμε μόνο.

Από πού γινόταν η προμήθεια της ξυλείας;

Από τους ξυλέμπορους, από εδώ από την παραγωγή της Ξάνθης. Είχαμε ξυλέμπορους οι οποίοι έφερναν από το εξωτερικό ξυλεία από την Ρουμανία, την Αυστρία, την Φιλανδία και την Σουηδία.

Πότε ήταν η καλύτερη εποχή για να κόβουν τα ξύλα;

Στην ξυλογλυπτική τα κόβαμε τον χειμώνα για παράδειγμα. Τα αφήναμε να ξεραθούν και μετά τα σκαλίζαμε και τα κάναμε σκαλιστά.

Πόσο καιρό τα αφήνατε να ξεραθούν;

Αυτό δεν το ξέρω. Ανάλογα με το πόσο υγρό ήταν το ξύλο και ανάλογα με τον καιρό.

Με βάση ποια κριτήρια αποφασίζατε ποιο ξύλο θα χρησιμοποιήσετε στο καθένα;

Ρωτούσαμε και τον πελάτη πώς το θέλει. Πάντως τότε δεν υπήρχαν πολλά ξύλα ήταν μόνο οι καρυδιές. Μόνο καρυδιές και οξιές αυτά υπήρχαν τώρα όμως υπάρχουν περισσότερα.

Είχατε κάποιο εργαστήριο και πού ήταν αυτό;

Μέσα στην πόλη, πάντα όλα τα εργαστήρια ήταν μέσα στην πόλη.

Πώς ήταν;

Όπως είναι αυτό εδώ. Αυτό ήταν πάντα μόνο που δεν υπήρχαν τα μεγάλα τα μηχανήματα. Έτσι ήταν και πριν 40 χρόνια.

Πώς γινόταν η πληρωμή σας; Κάποιες εποχές ήταν και σε είδος ή πάντα με χρήμα;

Αυτά με τις ανταλλαγές γινόντουσαν πριν από 200 χρόνια, όχι τώρα. Εμείς αρχικά πληρωνόμασταν με λίρες αντί για τις δραχμές γιατί τότε υπήρχαν αυτές. Όμως πάλι χρήμα είναι και αυτό.

Δουλέψατε ποτέ και σαν πλανόδιος;

Όχι ποτέ.

Κατασκευάζατε εκτός από έπιπλα και τίποτα άλλο, όπως σκεπές σπιτιών;

Εγώ προσωπικά όχι. Εγώ είμαι επιπλοποιός, ξυλουργός. Οι μαραγκοί το έκαναν αυτό. Οι ντουλγκέρηδες ας πούμε έκανα αυτή την δουλειά εγώ δεν μπορούσα να το κάνω αυτό.

Εσείς είχατε κάποια συνθηματική γλώσσα μεταξύ σας;

Υπήρχαν πολλές. Τι να σας πω; Υπήρχαν εργαλεία που εμείς τα λέγαμε διαφορετικά από τον απλό κόσμο. Υπήρχε ένα εργαλείο ας πούμε που λέγεται γενίσι δηλαδή κόχα όπως το λέγαμε εμείς. Μ' αυτό κοχάραμε τα ξύλα, τα κόντρα πλακέ.

Ανάλογα με το είδος της δουλειάς που έκανε του δίνατε και το ανάλογο όνομα;

Ναι, για να πουλήσουμε τον καπλαμά έπρεπε να κοχάσουμε το ξύλο και να το κολλήσουμε με ψαρόκολλα. Τον καπλαμά τον κολλούσαμε με ψαρόκολλα και με ένα σφυρί τον χτυπούσαμε για να κολλήσει καλά. Δεν υπήρχαν όπως τώρα διαφορετικές κόλλες πριν τα φτιάχναμε όλα με αυτήν.

Κάποιο άλλο εργαλείο που δεν έχουμε πει;

Ήταν το μακάπι, είναι αυτό που τρυπάει τότε δεν υπήρχαν ηλεκτρικά. Βάζαμε το ξύλο εκεί στην εγκοπή του, το σφίγγαμε και τρυπούσαμε την τρύπα. Δεν υπήρχαν ηλεκτρικά. Υπήρχαν ακόμα οι γωνίες, τώρα έχω μία. (μας δείχνει ένα ξύλο με μία λεπτή βάση και πάνω σ' αυτό σχημάτιζαν X άλλα δύο ξύλα και τα οποία τα γυρνούσαν για να σχηματίσουν την επιθυμητή γωνία) Μ' αυτές φτιάχναμε τα

φάλτσα γυρίζεις τη γωνιά και κάνεις ότι φάλτσο θέλεις. Φαλτσογωνίες τις λέγαμε συνήθως . Μ' αυτήν έφτιαχνες την γωνιά όσο ήθελες. Τώρα έχουμε μία πιο απλή γωνιά, ένα φαλτσοκούτι που κάνει τα φάλτσα. Τα τελευταία χρόνια κάνουμε συνήθως την ορθή γωνιά, παλαιότερα φτιάχναμε τις άλλες γωνίες που έμοιαζαν με σπασμένες.

Ευχαριστώ πολύ.

15) ΖΑΧΑΡΟΠΛΑΣΤΗΣ (ΣΕΚΕΡΤΖΗΣ)

Ονοματεπώνυμο ; Τζεμήλογογλου Χουσεΐν

Καταγωγή : Ξάνθη

Έτος γέννησης : 1954

Επάγγελμα : Ιδιοκτήτης ζαχαροπλαστείου

Μορφωτικό επίπεδο : Απόφοιτος Γυμνασίου

Από ποιόν και πότε μάθατε την τέχνη της ζαχαροπλαστικής;

Τα έχουμε μάθει όλα από τον πατέρα μας και ο πατέρας μας από τον δικό του. Από γενιά σε γενιά πάει. Πριν από πάρα πολλά χρόνια πάνω από 100 χρόνια είναι αυτό το μαγαζί και πάει από παππού σε γιο και μετά στον εγγονό και έτσι συνεχίζεται.

Και κάνετε μόνο παραδοσιακά γλυκά;

Όλα παραδοσιακά, ακολουθούμε ακριβώς την ίδια τεχνική όπως τα φτιάχνανε παλιά.

Ο τόπος της εργασίας πού ήταν παλαιότερα;

Ήταν πάντα εδώ πέρα στο πίσω μέρος του μαγαζιού. Μέσα στην πόλη και ήταν ακριβώς όπως είναι τώρα. Παρασκευαστήριο και εργαστήριο ήταν πάντα μαζί.

Να περιγράψετε για ένα γλυκό τι υλικά χρησιμοποιούσατε, τι μηχανήματα κ.α..

Η διαφορά από παλιά για την παρασκευή του γλυκού είναι ότι η ζύμη παλιά γινόταν με το χέρι ενώ τώρα έχουμε τα μηχανήματα, τα βάζουμε στην μηχανή (μεγάλα μίξερ) και τα ζυμώνει αυτή. Τώρα βγάζουμε πιο μεγάλες ποσότητες από παλιά αντί να βγάλουμε ένα ταψί στον ίδιο χρόνο βγάζουμε δύο. Τα μηχανήματα βοηθούν σ' αυτό.

Για τα γλυκά που χρειάζονται φύλλα, τα ανοίγετε ακόμα μόνος σας;

Ναι, βέβαια δεν άλλαξε τίποτα σ' αυτό. Γίνεται και τώρα όπως γινόταν πάντα.

Τι εργαλεία χρησιμοποιείτε για το άνοιγμα των φύλλων;

Κάτι ξύλινα μακριά σαν βέργες, την χλαού όπως λέγεται εμείς όμως την λέγαμε όχλα. Αυτές βέβαια είχαν διάφορα μεγέθη άλλες πιο κοντές, άλλες πιο λεπτές, ήταν διάφορες ανάλογα με την ποσότητα αλλά και το τι βόλευε στο χέρι τον καθένα. Παίρναμε την ζύμη την χωρίζαμε σε μερίδες και μετά με το μειντανέ το απλώναμε, το ανοίγαμε και μετά με την όχλα και με το χέρι το λεπταίνουμε, το μεγαλώνουμε μέχρι κάποιο σημείο που είναι έτοιμο για να δουλευτεί και έπειτα του δίναμε το σχήμα που επιθυμούσαμε. Παράδειγμα στον μπακλαβά το σχήμα το δίνουμε με τα χέρια. Μόλις ανοίξουμε το φύλλο και το βάλουμε στο ταψί, το κόβουμε εμείς σε μακρόστενα κομμάτια, αλλά ο καθένας όπως θέλει το κόβει, το παραδοσιακό του όμως σχήμα είναι το τρίγωνο.

Ποια υλικά είναι αυτά που χρησιμοποιείται κατά κύριο λόγο;

Αλεύρι, νερό μέσα σ' αυτό αλάτι, ζάχαρη και τα ανακατεύουμε όλα αυτά καλά και το χρησιμοποιούμε σε όλες τις ζύμες. Μετά ανάλογα με το γλυκό αλλάζουν τα υπόλοιπα υλικά.

Παλαιότερα η πληρωμή πώς γινόταν;

Πάντα γινόταν με τα χρήματα κάθε εποχής ποτέ δεν γινόταν με ανταλλαγή. Με την διαφορά όμως ότι τότε δεν υπήρχαν ταμειακές μηχανές.

Παλαιότερα οι παππούδες σας γυρνούσαν από χωριό σε χωριό σαν πλανόδιοι για να πουλήσουν τα γλυκά τους;

Όχι, ποτέ απ' όσο ξέρουμε τουλάχιστον δεν υπήρχε αυτό το πράγμα για εμάς. Πάντα υπήρχε αυτό το μαγαζί, μπροστά από το εργαστήριο, όπου πουλούσαμε τα γλυκά μας.

Υπήρχαν κάποια υλικά που παλαιότερα τα προμηθευόσασταν με άλλον τρόπο;

Μόνο το γάλα. Τότε μας το έφερναν από τα χωριά, όλα τα υπόλοιπα πηγαίναμε εμείς και τα αγοράζαμε από την αγορά, από την Ξάνθη. Τώρα όμως δεν γίνεται να το παίρνουμε το γάλα κατευθείαν από το χωριό, δηλαδή από τον παραγωγό, γιατί πρέπει να ελεγχθεί πρώτα και έτσι το παίρνουμε από το εργοστάσιο. Για να το δουλέψεις το γάλα πρέπει να είναι ελεγμένο.

Μετά το στρώσιμο και το κόψιμο ενός γλυκού τι διαδικασία ακολουθείται;

Αρχικά το στρώνουμε στο ταψί, με λεπτά μαχαίρια, το κόβουμε στο σχήμα που θέλουμε μετά το βουτυρώνουμε το ρίχνουμε στον φούρνο και το αφήνουμε μέχρι να ψηθεί καλά.

Αυτοί οι φούρνοι έχουν εξελιχθεί;

Ναι, βέβαια παλαιότερα δεν υπήρχαν καν. Πιο παλιά τα ρίχναμε στους φούρνους αυτούς τους παραδοσιακούς με τα ξύλα που υπήρχαν στα χωριά. Εκεί το ψήσιμο γινόταν πολύ δύσκολα. Το καλοκαίρι ήταν πιο εύκολα αλλά τον χειμώνα ήταν και πιο δύσκολα να το ψήσεις γιατί έπρεπε να ψηθεί καλά από όλες τις πλευρές. Αλλά με αυτόν τον φούρνο τώρα ξέρεις σε τι θερμοκρασία να το βάλεις, πόση ώρα, πώς να το ψήσεις.

Μετά το ψήσιμο τι ακολουθεί;

Μετά γίνεται το σιρόπιασμα, εδώ είναι όλο το μυστικό. Πρέπει το σιρόπι να είναι λίγο χλιαρό, αυτό γίνεται με νερό και ζάχαρη, ενώ το γλυκό πρέπει να είναι ζεστό. Μόλις βγει από τον φούρνο το γλυκό πολύ ζεστό όπως είναι και ενώ το σιρόπι το έχουμε βγάλει λίγο έξω να αεριστεί, να κρυώσει, το ρίχνουμε στο γλυκό.

Πέρα από το φύλλο , για παράδειγμα, στο κανταΐφι, πώς γίνεται το γλυκό;

Γίνεται ακριβώς όπως και τα άλλα.

Και αυτό το φύλλο πώς ονομάζεται; Το κατασκευάζετε εσείς;

Αυτή η τρίχα λέγεται κανταΐφι φύλλο, δεν έχει κάποια ιδιαίτερη ονομασία. Όχι δεν την κάνουμε εμείς αυτό είναι πολύ δύσκολο, μας τη φέρνουν έτοιμη από το εργοστάσιο.

Ξέρετε πώς παρασκευάζετε στα εργοστάσια;

Εμάς μας την φέρνουν από την Κασσάνδρα. Όταν είδα πως γίνεται αυτή ήταν σαν μία ζύμη μέσα στα ταψιά τα οποία τοποθετούνταν κάτω από κάποιες μηχανές που είχαν κάτι σαν λεπτά και κοφτερά μαχαίρια. Αυτά κατέβαιναν μέχρι το ταψί και μετά γυρνούσαν κυκλικά και έκοβαν την ζύμη και γινόταν σαν μία κλωστή πολύ λεπτή και την άφηναν να ξεραθεί. Βέβαια κάτω από το ταψί υπάρχει δυνατή φωτιά.

Επομένως εσείς φαίνεται ότι κρατάτε πιστά την παράδοση.

Ναι εμείς την ακολουθούμε απόλυτα. Τα φτιάχνουμε όλα όπως παλιά με τη διαφορά ότι σήμερα έχουμε τις μηχανές και τους φούρνους. Αλλά τα υλικά και ο τρόπος παρασκευής γίνεται με τον παραδοσιακό τρόπο. Σκεφτείτε μόνο ότι αυτό το μαγαζί δουλεύει μ' αυτόν τον τρόπο περίπου εκατό χρόνια

Ευχαριστώ πολύ.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ II

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ



Εικόνα 1 Παραδοσιακή ζυγαριά αγγειοπλάστη.



Εικόνα 2 Έτοιμος πηλός για πλάσιμο.



Εικόνα 3 Φούρνος αγγειοπλάστη.



Εικόνα 4 Πήλινα μετά το πρώτο ψήσιμο.



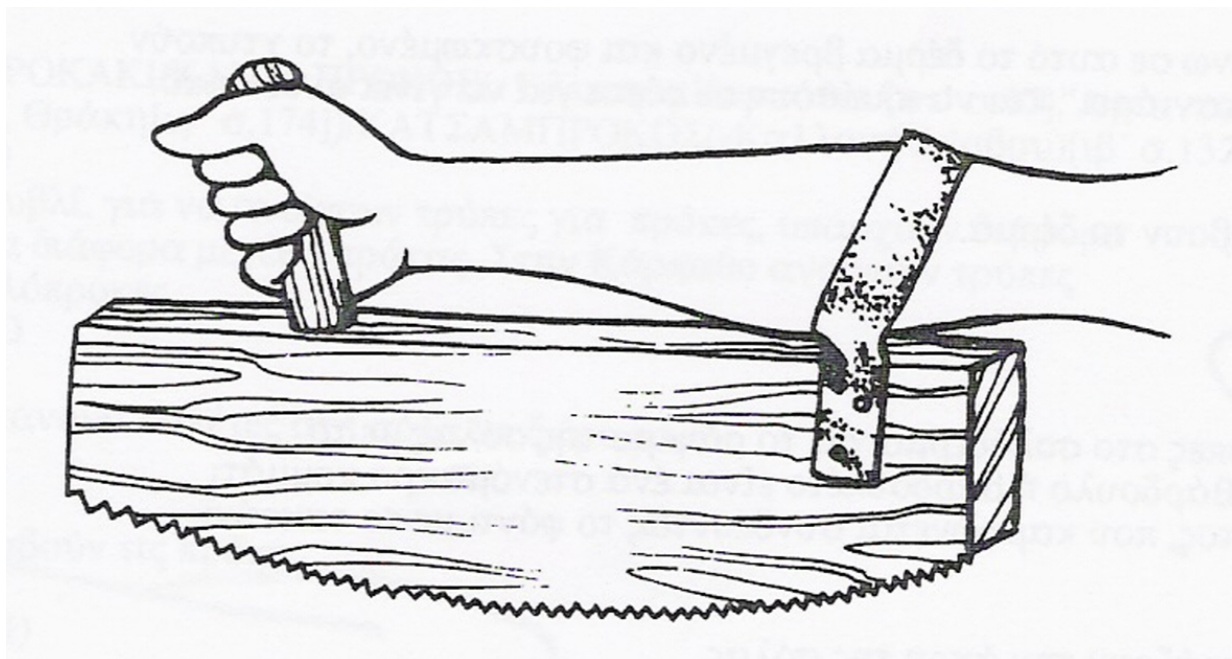
Εικόνα 5 Έτοιμα πήλινα.



Εικόνα 6 Έτοιμα πήλινα.



Εικόνα 7 Παραδοσιακός αργαλειός.



Εικόνα 8 Εύστρα βυρσοδέψη.



Εικόνα 9 Παλιό παραδοσιακό ζαχαροπλαστείο της Ξάνθης.



Εικόνα 10 Σωματείο ζαχαροπλαστών Ξάνθης (1925).



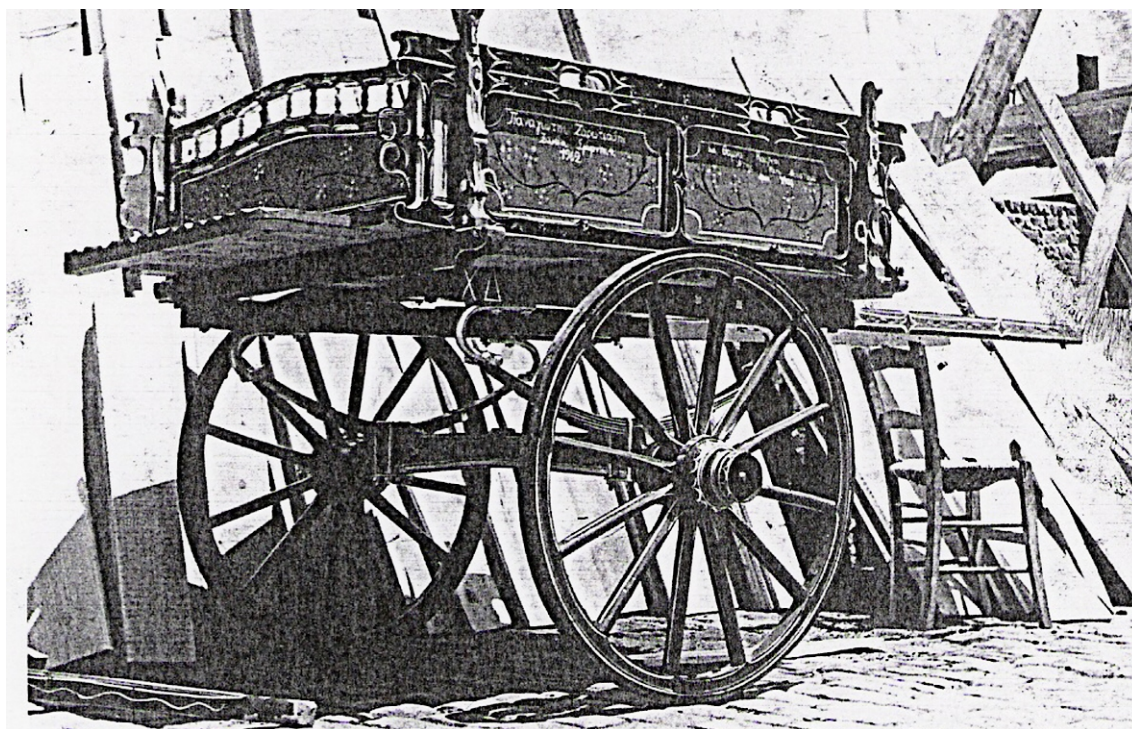
Εικόνα 11 Μπακλαβάς, παραδοσιακό γλυκό Ξάνθης.



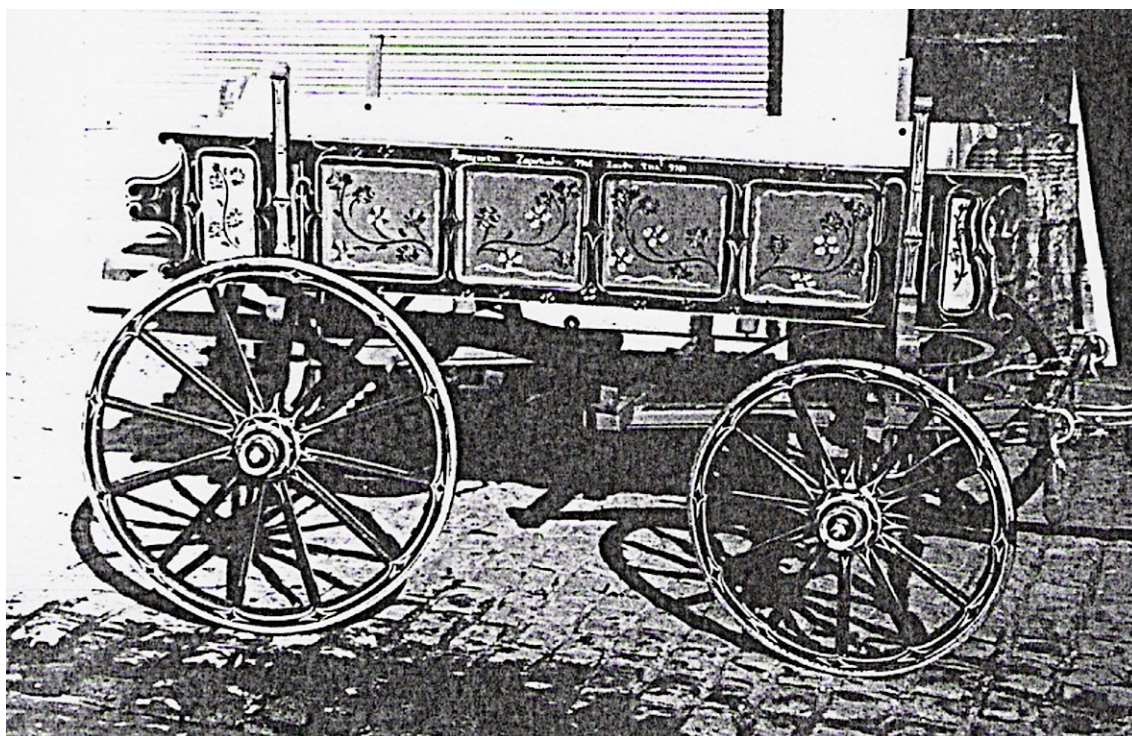
Εικόνα 12 Παραδοσιακή καλαθοπλέκτρια.



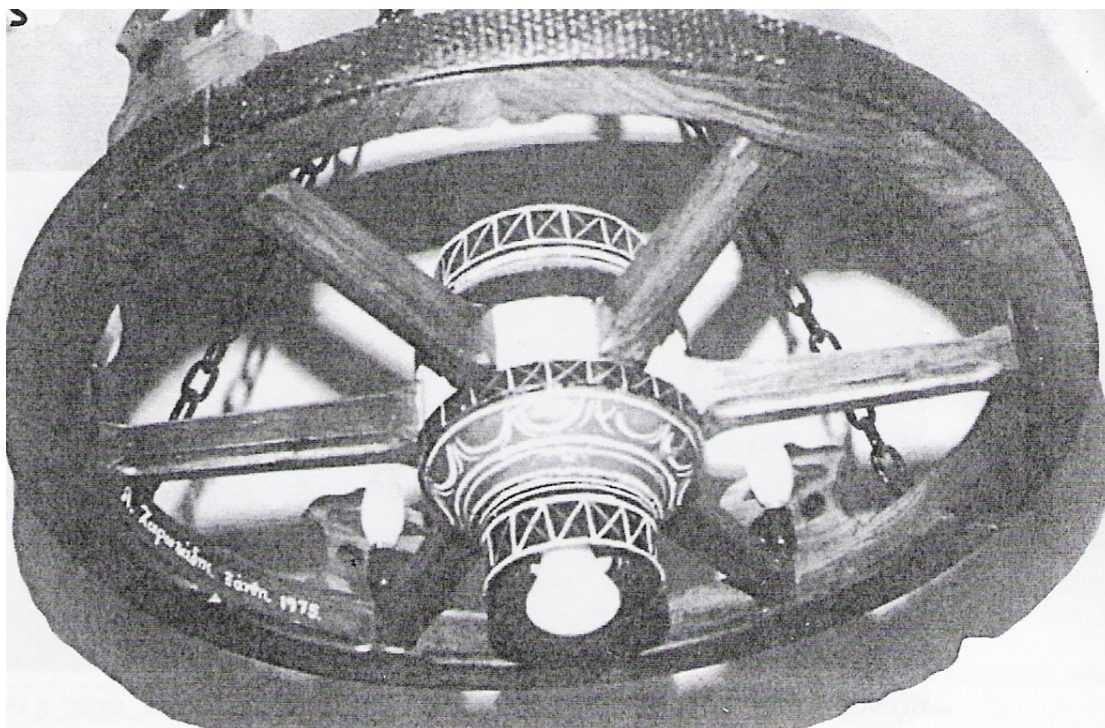
Εικόνα 13 Κάρο για άλογο.



Εικόνα 14 Δίτροχο κάρο.



Εικόνα 15 Τετράτροχο κάρο πολυτελείας.



Εικόνα 16 Ρόδα κάρου.



Εικόνα 17 Σωματείο καρο-σιδηρουργών.

• ΓΕΩΡΓΟΙ
• ΑΜΠΕΠΟΥΡΓΟΙ
• ΚΗΠΟΥΡΟΙ

Ἐπισκεφθῆτε τὰ φημισμένα ΚΑΡΡΟΣΙΔΗΡΟΥΡΓΕΙΑ
ΠΑΝΑΓΙΩΤΟΥ ΖΑΡΩΤΙΑΔΟΥ

ἐπὶ τῆς ΟΔΟΥ ΣΜΥΡΝΗΣ 3 ΤΗΛ. 21·84

ΕΙΣ ΞΑΝΘΗΝ

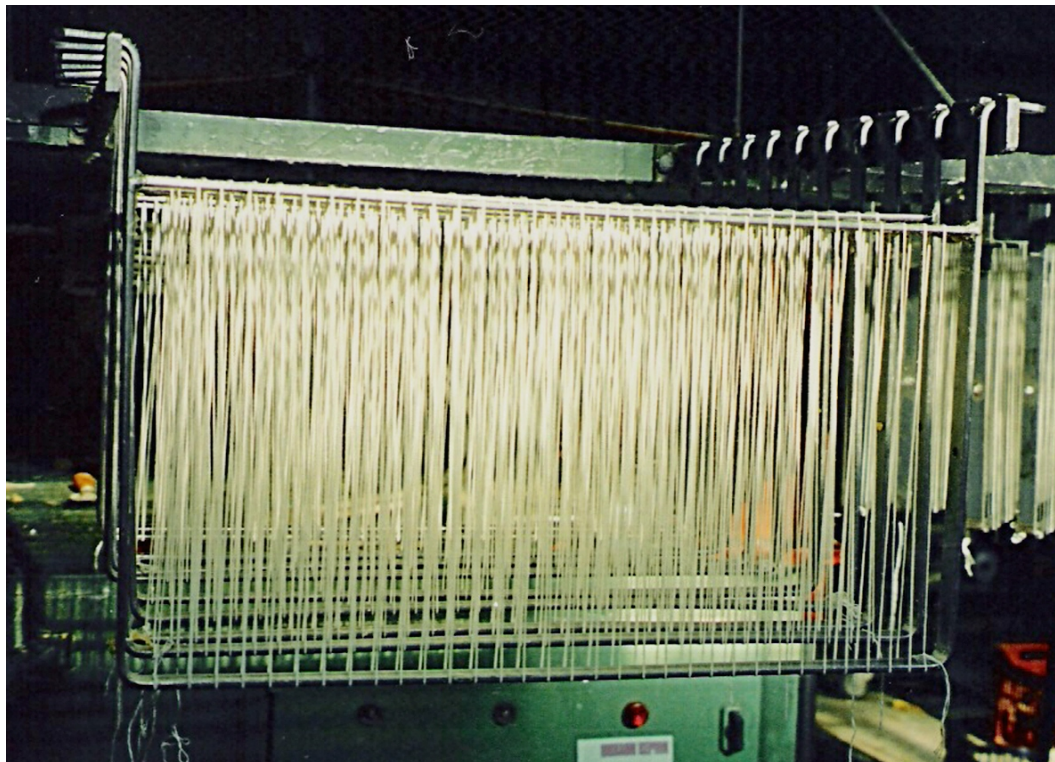
Θὰ τύχετε μεγάλης ἐξυπηρέτησεως εἰς τὸ εἶδος
τοῦ κάρρου ποῦ σὰς ἐξυπηρετεῖ ἤτοι: Σοῦστες, Βοῖλατα,
Ἱππήλατα, Δίτροχον καὶ ἐπὶ πλέον Σοῦστες λεγόμενες
Μακάς.

Ἡ Ἔργασία πάντοτε γίνεται μὲ ἐπιμέλεια καὶ ὕλι-
κὰ πρώτης ποιότητος. Τὸ κατάστημα διαθέτει τὰ πρὸ
σύγχρονα Μηχανήματα.

Εικόνα 18 Διαφήμιση του καροποιού Π. Ζαρωτιάδη.



Εικόνα 19 Καζάνι όπου λιώνει το κερί.



Εικόνα 20 Τα φυτίλια περασμένα στα κάδρα.



Εικόνα 21 Καθώς ο τροχός γυρνάει τα κάδρα και τα βουτάει στο καζάνι.



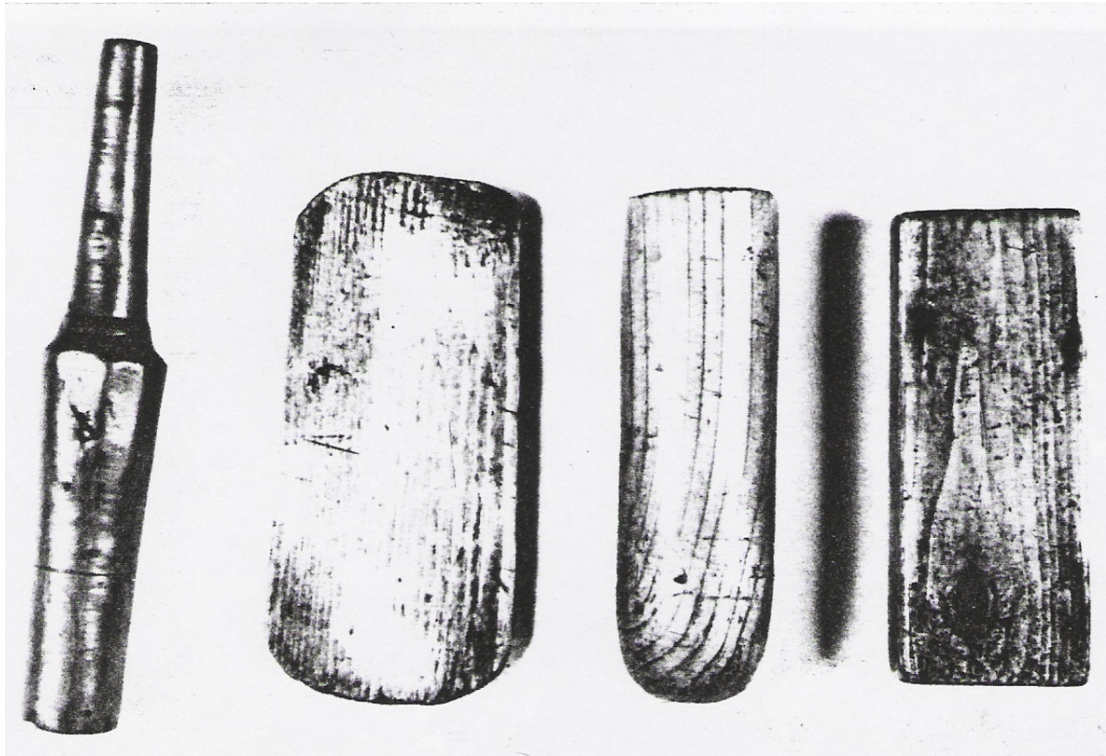
Εικόνα 22 Τα κερία μετά το «βούτηγμα» στο καζάνι. Στάδιο στεγνώματος.



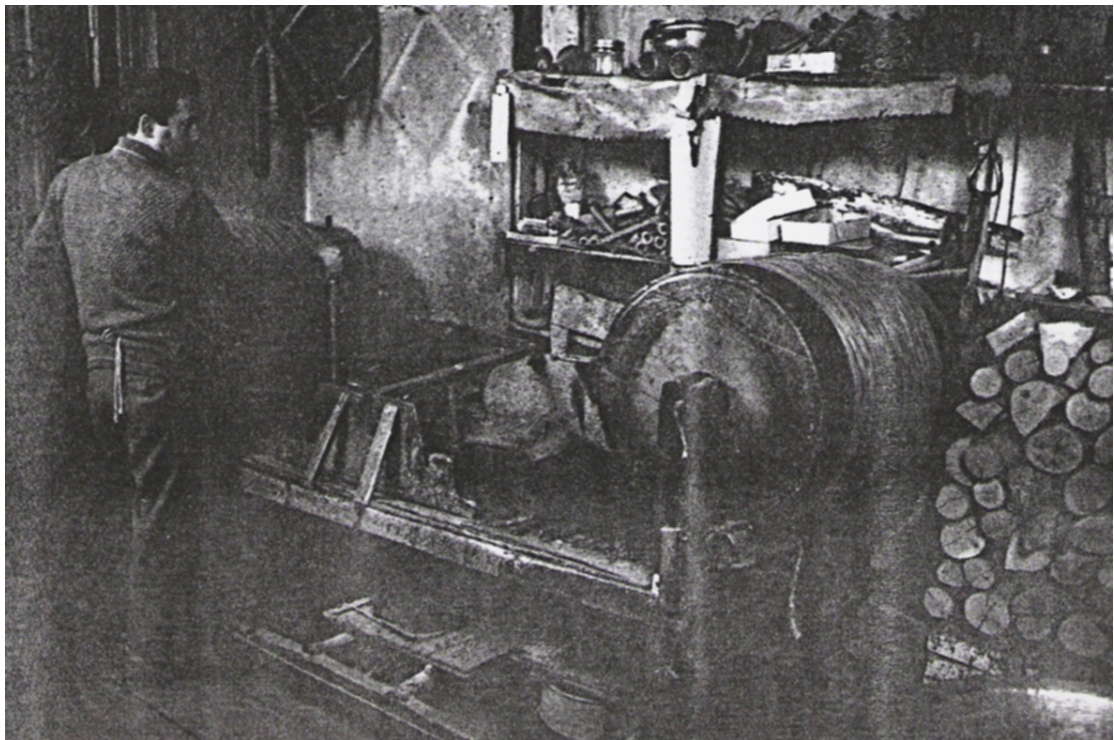
Εικόνα 23 Η παραφίνη και το φυτίλι για τα κεριά.



Εικόνα 24 Κάδρα για λαμπάδες.



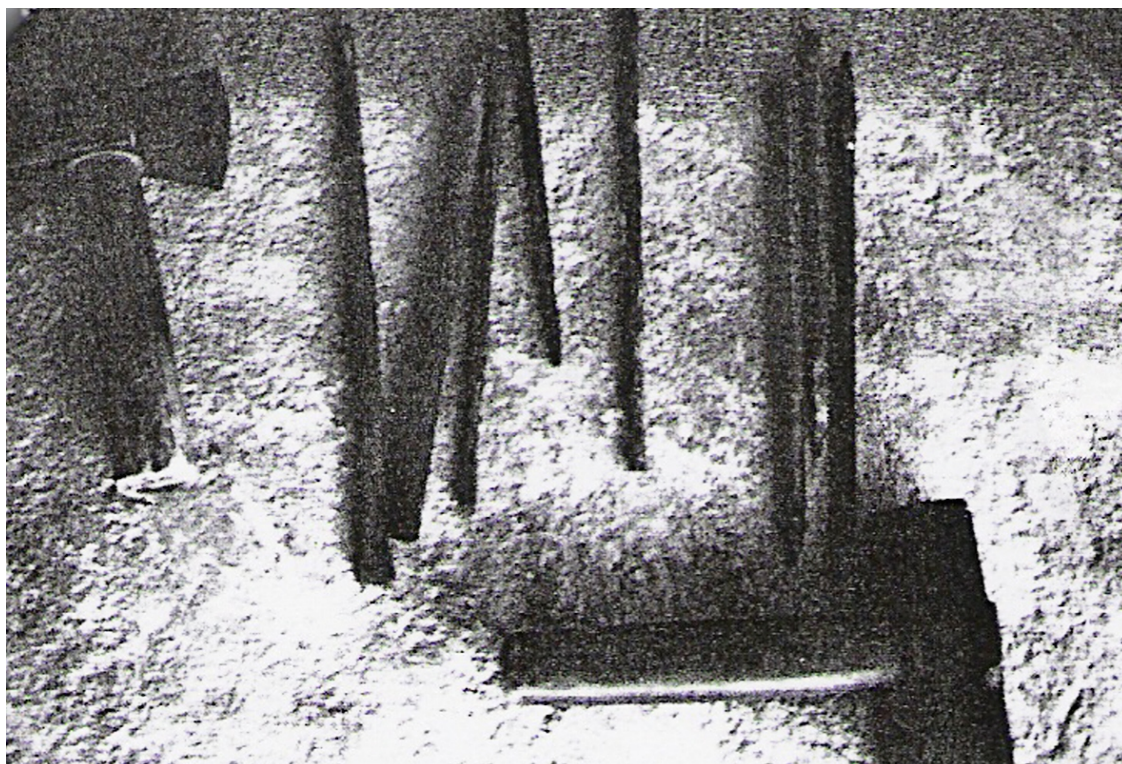
Εικόνα 25 Καλούπια για τον πάτο των πλεχτών κεριών.



Εικόνα 26 Κηροπλάστης μπροστά στο τσαρκί, για τα πλεχτά κεριά.



Εικόνα 27 Ο παλιός κινηματογράφος «Νέα Ηλύσια».



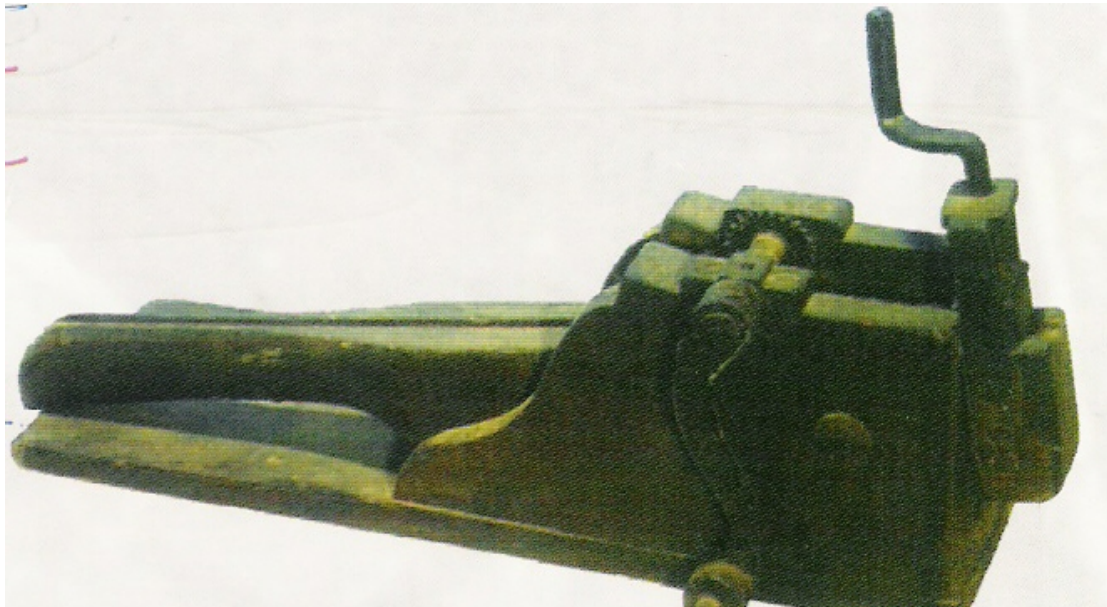
Εικόνα 28 Εργαλεία μαρμαρά.



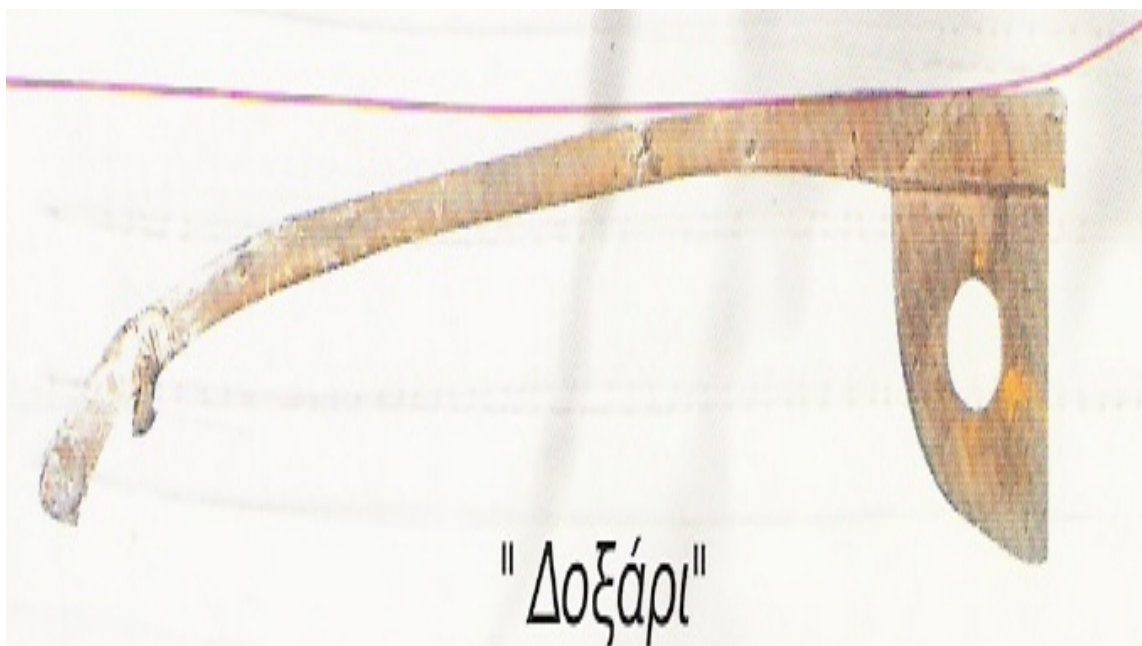
Εικόνα 29 Ξυλογλύπτης εν ώρα εργασίας.



Εικόνα 30 Πεταλωτής εν ώρα εργασίας.



Εικόνα 31 Εργαλείο ομπρελοποιού.



Εικόνα 32 Εργαλείο παπλωματά.



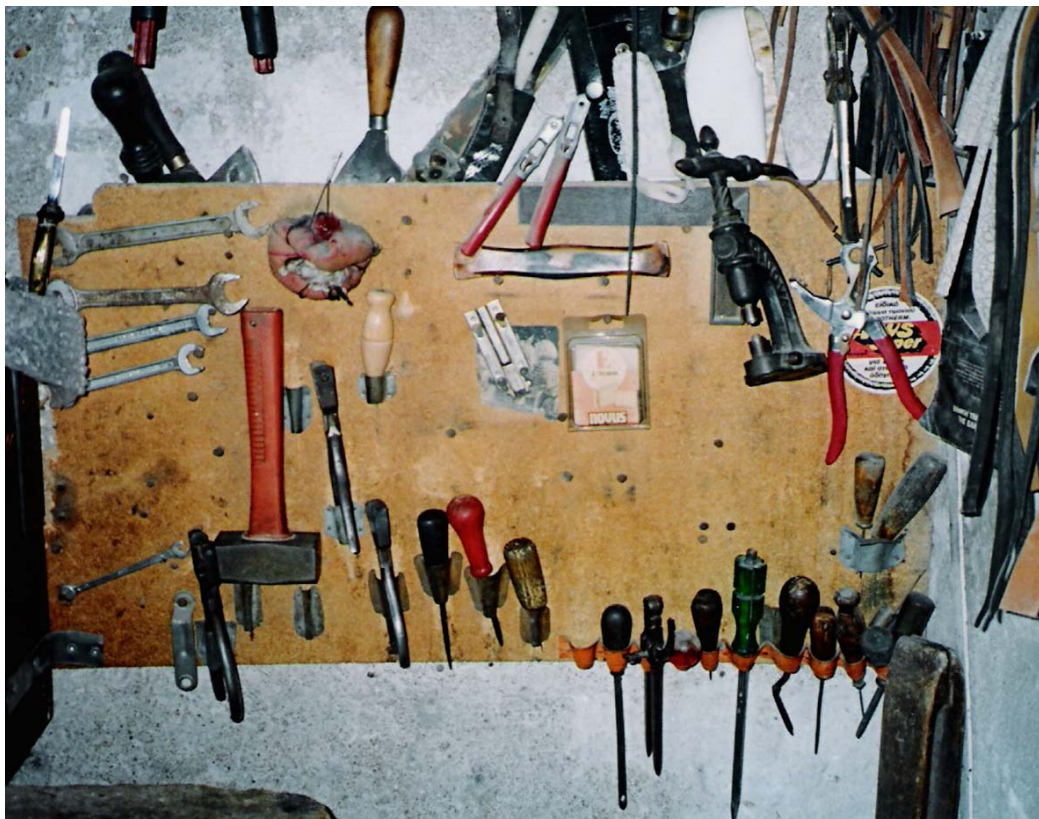
Εικόνα 33 Παραδοσιακός ράφτης.



Εικόνα 34 Εξωτερική όψη ενός σαγματοποιείου.



Εικόνα 35 Το εσωτερικό ενός σαγματοποιείου.



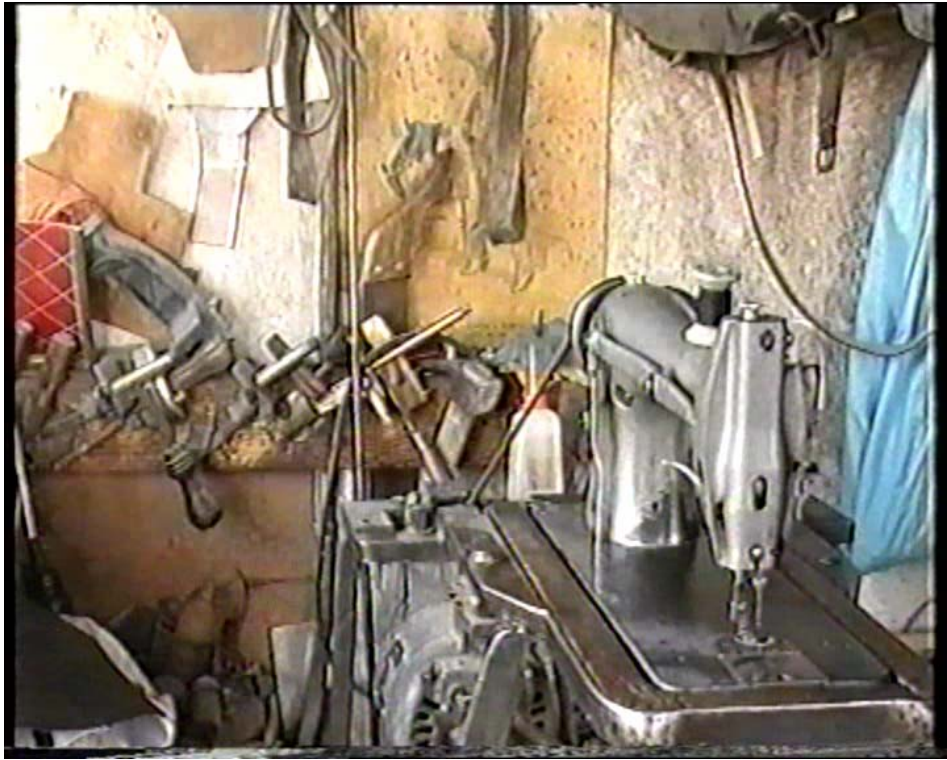
Εικόνα 36 Εργαλεία σαγματοποιείου.



Εικόνα 37 Εργαλεία σαγματοποιού.



Εικόνα 38 Εργαλεία σαγματοποιού.



Εικόνα 39 Μηχανή ραψίματος των σαγμάτων.



Εικόνα 40 Σαγματοποιός εν ώρα εργασίας.



Εικόνα 41 Σαγματοποιός την ώρα που κόβει το δέρμα.



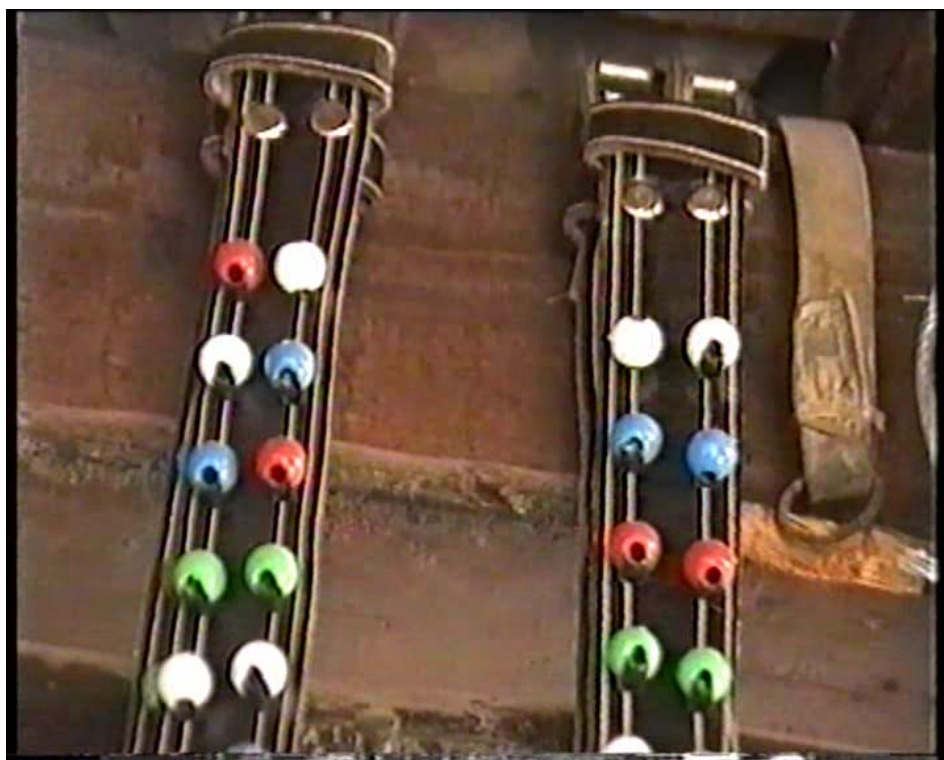
Εικόνα 42 Σέλα φτιαγμένη από σαγματοποιό.



Εικόνα 43 Κουλούρες και καλούπια κουλούρων σε διάφορα μεγέθη.



Εικόνα 44 Κουλούρα ζώου διακοσμημένη.



Εικόνα 45 Προϊόντα σαγματοποιού διακοσμημένα με χάντρες.



Εικόνα 46 Προϊόντα σαγματοποιού.



Εικόνα 47 «Χαμούμι» φορεμένο στο άλογο.



Εικόνα 48 Παλιό σαγματοποιείο.



Εικόνα 49 Σαμαράδες Ξάνθης γύρω στο 1930.



Εικόνα 50 Εργαλεία σαμαρά.



Εικόνα 51 Εργαλείο σαμαρά (ΑΛΦΑ).



Εικόνα 52 Χόρτο για την κατασκευή του σαμαροσκουτιού.



Εικόνα 53 Παλιό σαμαροσκούτι.



Εικόνα 54 Καλούπια για σαμαροσκούτια.



Εικόνα 55 Έτοιμο σαμάρι.



Εικόνα 56 Σαμάρι «δεμένο» με το σαμαροσκούτι.



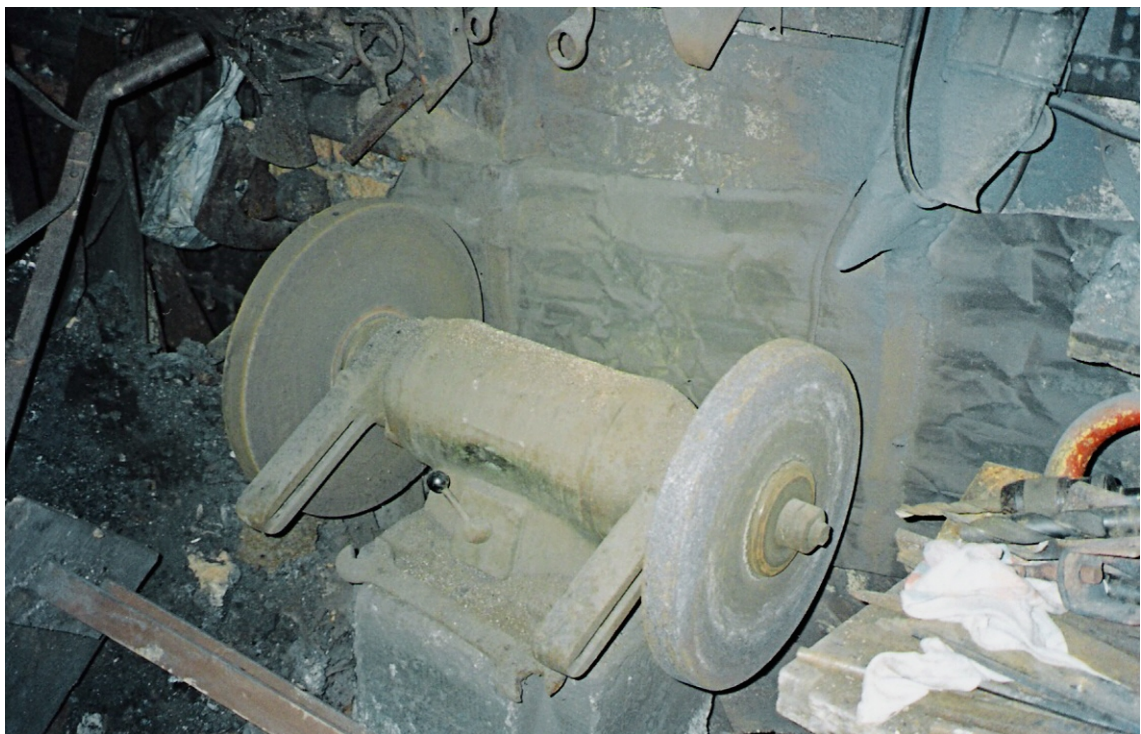
Εικόνα 57 Παλιό σαμάρι.



Εικόνα 58 Σιδεράδες εν ώρα εργασίας.



Εικόνα 59 Σύγχρονο εργαλείο που βοηθάει στο άναμμα του καμινιού του σιδερά.



Εικόνα 60 Εργαλείο που τροχίζουν τα σίδηρα.



Εικόνα 61 Σύγχρονο εργαλείο για ανοίγματα τρύπας στα σίδερα.



Εικόνα 62 Αμόνι σιδερά.



Εικόνα 63 Παραδοσιακή πινακίδα σαρωθροποιείου.



Εικόνα 64 Πρίονι σαρωθροποιού.



Εικόνα 65 Μηχανή για το κόψιμο και το δέσιμο των σκουπών.



Εικόνα 66 Κορμός όπου έκοβαν παλιά τις άκρες των σκουπών.



Εικόνα 67 Σκούπες για την αυλή του σπιτιού.



Εικόνα 68 Κλασικές σκούπες, για το εσωτερικό του σπιτιού.



Εικόνα 69 Εξωτερική όψη σαρωθροποιείου.



Εικόνα 70 Εξωτερική όψη του παλαιότερου στραγαλοποιείου της Ξάνθης.



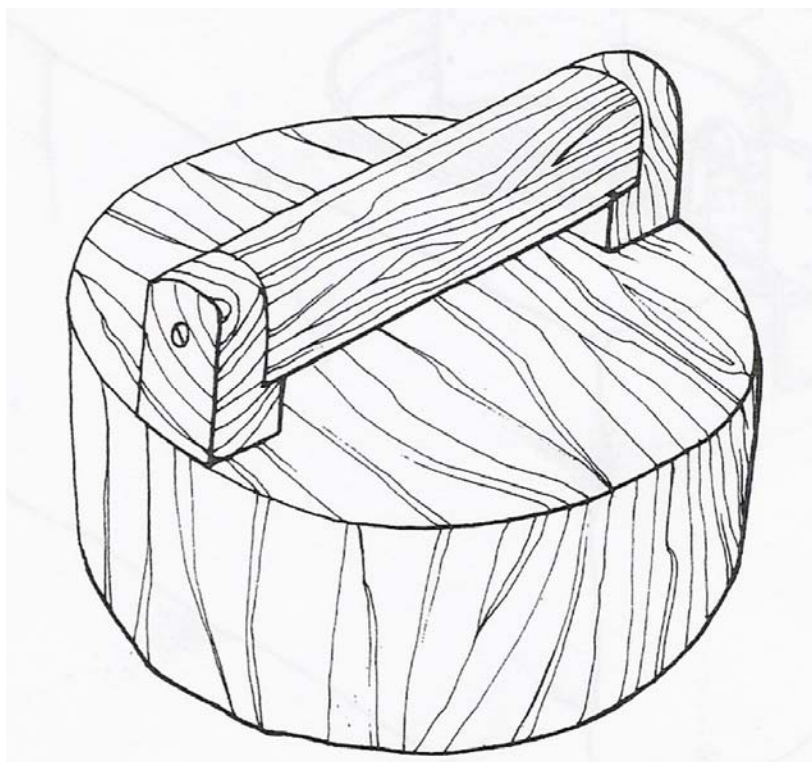
Εικόνα 71 Εσωτερική όψη του παλαιότερου στραγαλοποιείου της Ξάνθης.



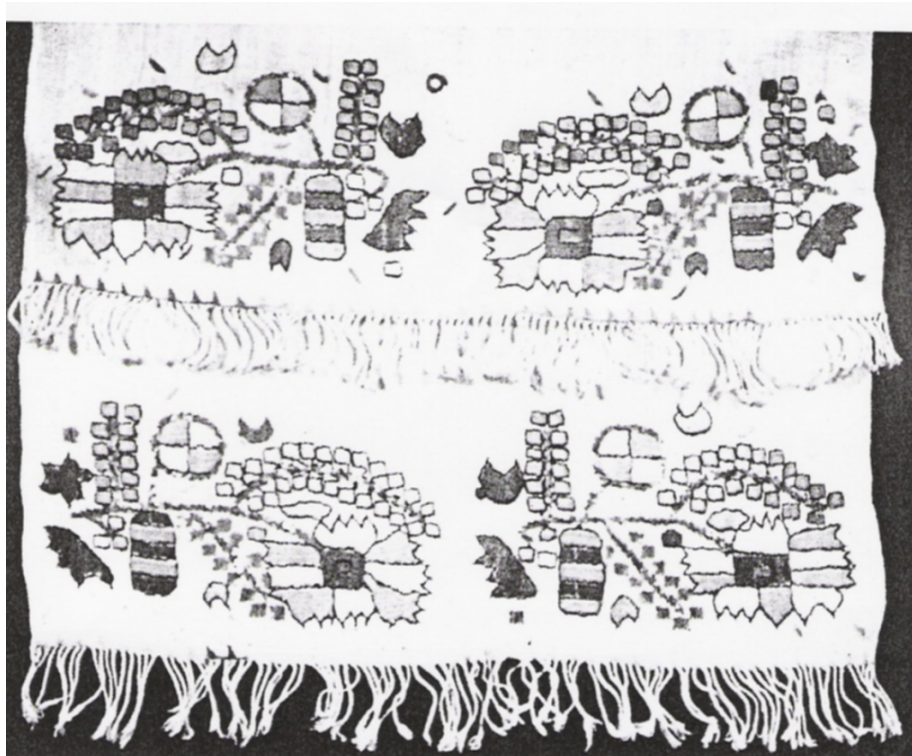
Εικόνα 72 Παλιό στραγαλοποιείο της Ξάνθης.



Εικόνα 73 Παραδοσιακός φούρνος ψησίματος στραγαλιών.



Εικόνα 74 Μαφράς, εργαλείο στραγαλοποιού.



Εικόνα 75 Τσεβρές, παραδοσιακό υφαντό Ξάνθης.



Εικόνα 76 Παραδοσιακή κεντημένη φορεσιά.



Εικόνα 77 Παλαιό χάνι της Ξάνθης επί της οδού Μ. Καραολή.



Εικόνα 78 Παλαιό χάνι της Ξάνθης επί της οδού Π. Τσαλδάρη.



Εικόνα 79 Παραδοσιακός χερόμυλος.



Εικόνα 80 Το εσωτερικό ενός πετρόμυλου.

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΩΝ

Εικόνα 1: Προσωπική φωτογράφιση.

Εικόνα 2: Προσωπική φωτογράφιση.

Εικόνα 3: Προσωπική φωτογράφιση.

Εικόνα 4: Προσωπική φωτογράφιση.

Εικόνα 5: Προσωπική φωτογράφιση.

Εικόνα 6: Προσωπική φωτογράφιση.

Εικόνα 7: *N. Ξάνθης, ο θησαυρός της Θράκης*, Νομαρχία Ξάνθης, Ξάνθη 2002, σ.46

Εικόνα 8: Γ. Σπέης, *Παραδοσιακές τέχνες και επαγγέλματα*, Υπουργείο Πολιτισμού, Διεύθυνση Λαϊκού Πολιτισμού, Συλλογή Εταιρείας Λαογραφικών Μελετών, Αθήνα 1995, σ. 78

Εικόνα 9: Διαφημιστικός οδηγός που έγινε στα πλαίσια της εργασίας PROCIDAT του προγράμματος LEONARDO DA VINCI II, με την εποπτεία του ΙΕΚ Ξάνθης, σ.3

Εικόνα 10: Στ. Ιωαννίδης, *Ένας επαγγελματικός οδηγός του 1910-1911, Επαγγέλματα και επαγγελματίες της Ξάνθης*, Εκδόσεις Ίδρυμα Θρακικής Τέχνης και Παράδοσης, Ξάνθη 2001, σ. 8

Εικόνα11: Διαφημιστικός οδηγός που έγινε στα πλαίσια της εργασίας PROCIDAT του προγράμματος LEONARDO DA VINCI II, με την εποπτεία του ΙΕΚ Ξάνθης, σ.4

Εικόνα 12: *N. Ξάνθης, ο θησαυρός της Θράκης*, Νομαρχία Ξάνθης, Ξάνθη 2002, σ.24

Εικόνα 13: Από το προσωπικό αρχείο του κ. Παναγιώτη Ζαρωτιάδη.

Εικόνα 14: Από το προσωπικό αρχείο του κ. Παναγιώτη Ζαρωτιάδη.

Εικόνα 15: Από το προσωπικό αρχείο του κ. Παναγιώτη Ζαρωτιάδη.

Εικόνα 16: Από το προσωπικό αρχείο του κ. Παναγιώτη Ζαρωτιάδη.

Εικόνα 17: Από το προσωπικό αρχείο του κ. Παναγιώτη Ζαρωτιάδη.

Εικόνα 18: Από το προσωπικό αρχείο του κ. Παναγιώτη Ζαρωτιάδη.

Εικόνα 19: Προσωπική φωτογράφιση.

Εικόνα 20: Προσωπική φωτογράφιση.

Εικόνα 21: Προσωπική φωτογράφιση.

Εικόνα 22: Προσωπική φωτογράφιση.

Εικόνα 23: Προσωπική φωτογράφιση.

Εικόνα 24: Προσωπική φωτογράφιση.

Εικόνα 25: Γ. Π. Γκίκας, *Κηροπλαστική στη Φλώρινα και στην Έδεσσα*, Εκδόσεις EOMMEX, Αθήνα 1985, σ. 55

Εικόνα 26: Γ. Π. Γκίκας, *Κηροπλαστική στη Φλώρινα και στην Έδεσσα*, Εκδόσεις EOMMEX, Αθήνα 1985, σ. 23

Εικόνα 27: Διαφημιστικός οδηγός που έγινε στα πλαίσια της εργασίας PROCIDAT του προγράμματος LEONARDO DA VINCI II, με την εποπτεία του ΙΕΚ Ξάνθης, σ.3

Εικόνα 28: Κ. Κορρέ-Ζωγράφου & Ε. Ολυμπίτου, *Άνθρωποι και παραδοσιακά επαγγέλματα στο Αιγαίο*, Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού, Αθήνα 2003, σ. 208

Εικόνα 29: Κ. Κορρέ-Ζωγράφου & Ε. Ολυμπίτου, *Άνθρωποι και παραδοσιακά επαγγέλματα στο Αιγαίο*, Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού, Αθήνα 2003, σ. 148

Εικόνα 30: Κ. Κορρέ-Ζωγράφου & Ε. Ολυμπίτου, *Άνθρωποι και παραδοσιακά επαγγέλματα στο Αιγαίο*, Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού, Αθήνα 2003, σ. 72

Εικόνα 31: Ι. Δαδαλιάρη, *Άνθρωποι και επαγγέλματα στη Ξάνθη στις αρχές του 20^{ου} αιώνα*, Εκδόσεις Ίδρυμα Θρακικής Τέχνης και Παράδοσης, Ξάνθη 2001, σ.2

Εικόνα 32: Ι. Δαδαλιάρη, *Άνθρωποι και επαγγέλματα στη Ξάνθη στις αρχές του 20^{ου} αιώνα*, Εκδόσεις Ίδρυμα Θρακικής Τέχνης και Παράδοσης, Ξάνθη 2001, σ.3

Εικόνα 33: *N. Ξάνθης, ο θησαυρός της Θράκης*, Νομαρχία Ξάνθης, Ξάνθη 2002, σ.38

Εικόνα 34: Προσωπική φωτογράφιση.
Εικόνα 35: Προσωπική φωτογράφιση.
Εικόνα 36: Προσωπική φωτογράφιση.
Εικόνα 37: Προσωπική φωτογράφιση.
Εικόνα 38: Προσωπική φωτογράφιση.
Εικόνα 39: Προσωπική φωτογράφιση.
Εικόνα 40: Προσωπική φωτογράφιση.
Εικόνα 41: Προσωπική φωτογράφιση.
Εικόνα 42: Προσωπική φωτογράφιση.
Εικόνα 43: Προσωπική φωτογράφιση.
Εικόνα 44: Προσωπική φωτογράφιση.
Εικόνα 45: Προσωπική φωτογράφιση.
Εικόνα 46: Κ. Κορρέ-Ζωγράφου & Ε. Ολυμπίτου, *Άνθρωποι και παραδοσιακά επαγγέλματα στο Αιγαίο*, Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού, Αθήνα 2003, σ. 92
Εικόνα 47: Κ. Κορρέ-Ζωγράφου & Ε. Ολυμπίτου, *Άνθρωποι και παραδοσιακά επαγγέλματα στο Αιγαίο*, Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού, Αθήνα 2003, σ. 91
Εικόνα 48: Προσωπική φωτογράφιση.
Εικόνα 49: Στ. Ιωαννίδης, *Ξάνθη 1870-1940 Εικόνες και μαρτυρίες από την ιστορία της*, Εκδόσεις ΑΣΕ, Ξάνθη 1980, σ. 141
Εικόνα 50: Προσωπική φωτογράφιση.
Εικόνα 51: Προσωπική φωτογράφιση.
Εικόνα 52: Προσωπική φωτογράφιση.
Εικόνα 53: Προσωπική φωτογράφιση.
Εικόνα 54: Προσωπική φωτογράφιση.
Εικόνα 55: Προσωπική φωτογράφιση.
Εικόνα 56: Προσωπική φωτογράφιση.
Εικόνα 57: Προσωπική φωτογράφιση.
Εικόνα 58: Κ. Κορρέ-Ζωγράφου & Ε. Ολυμπίτου, *Άνθρωποι και παραδοσιακά επαγγέλματα στο Αιγαίο*, Ίδρυμα Μείζονος Ελληνισμού, Αθήνα 2003, σ. 156
Εικόνα 59: Προσωπική φωτογράφιση.
Εικόνα 60: Προσωπική φωτογράφιση.
Εικόνα 61: Προσωπική φωτογράφιση.
Εικόνα 62: Προσωπική φωτογράφιση.
Εικόνα 63: Προσωπική φωτογράφιση.
Εικόνα 64: Προσωπική φωτογράφιση.
Εικόνα 65: Προσωπική φωτογράφιση.
Εικόνα 66: Προσωπική φωτογράφιση.
Εικόνα 67: Προσωπική φωτογράφιση.
Εικόνα 68: Προσωπική φωτογράφιση.
Εικόνα 69: Προσωπική φωτογράφιση.
Εικόνα 70: Προσωπική φωτογράφιση.
Εικόνα 71: Προσωπική φωτογράφιση.
Εικόνα 72: Ν. Ξάνθης, *ο θησαυρός της Θράκης*, Νομαρχία Ξάνθης, Ξάνθη 2002, σ.36
Εικόνα 73: Ν. Ξάνθης, *ο θησαυρός της Θράκης*, Νομαρχία Ξάνθης, Ξάνθη 2002, σ.39
Εικόνα 74: Γ. Σπής, *Παραδοσιακές τέχνες και επαγγέλματα*, Υπουργείο Πολιτισμού, Διεύθυνση Λαϊκού Πολιτισμού, Συλλογή Εταιρείας Λαογραφικών Μελετών, Αθήνα 1995, σ. 41
Εικόνα 75: *Θράκη*, Γενική Γραμματεία Ανατολικής Μακεδονίας-Θράκης, Εκδόσεις Ιδέα, Θεσσαλονίκη 1994, σ. 321

Εικόνα 76: Ι. Δαδαλιάρη, *Άνθρωποι και επαγγέλματα στη Ξάνθη στις αρχές του 20^{ου} αιώνα*, Εκδόσεις Ίδρυμα Θρακικής Τέχνης και Παράδοσης, Ξάνθη 2001, σ.6

Εικόνα 77: Ν. Γερμαντζίδης, *Ματιές στην Παλιά Πόλη και στην ιστορία του τόπου μας*, Εκδόσεις ΠΑ.ΚΕ.ΘΡΑ., Ξάνθη 1993, σ. 42

Εικόνα 78: Ν. Γερμαντζίδης, *Ματιές στην Παλιά Πόλη και στην ιστορία του τόπου μας*, Εκδόσεις ΠΑ.ΚΕ.ΘΡΑ., Ξάνθη 1993, σ. 43

Εικόνα 79: *Θράκη*, Γενική Γραμματεία Ανατολικής Μακεδονίας-Θράκης, Εκδόσεις Ιδέα, Θεσσαλονίκη 1994, σ.297

Εικόνα 80: Ν. Ξάνθης, *ο θησαυρός της Θράκης*, Νομαρχία Ξάνθης, Ξάνθη 2002, σ.51